

57387

57387

3.2002
1/4.н.

fosszília

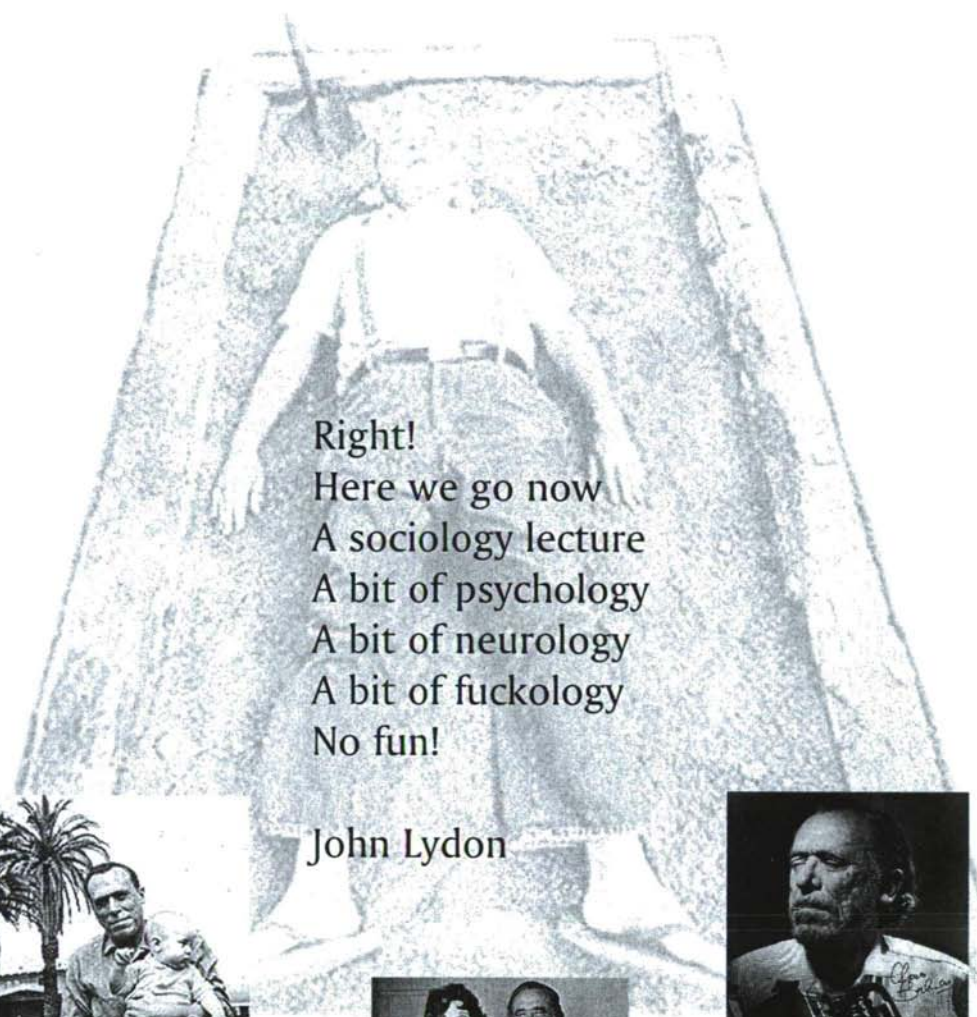
fosszília

Tartalom

<i>Slobodan Tišma Blues Diary</i>	5
<i>Derek Jarman Lassítva lejátszott mosoly</i>	12
<i>Priapusi versek</i>	20
<i>Misima Jukio Tiltott színek</i>	24
<i>Aleš Šteger versei</i>	40
<i>Dževad Karahasan Levelek 1993-ból</i>	44
<i>Lucie de Boutiny Elvtárs, a forradalom az nem most lesz</i>	62
<i>Charles Bukowski 3 csirke; A venice-i tüzes sellő; Az összes nagy író</i>	66
<i>Milosevits Péter Szentendre az űrben</i>	84
<i>Zoran Gaši versei</i>	90
<i>Darabos Enikő Hal és káposzta; Könnyen meglehet</i>	92
<i>Kollár Árpád versei</i>	96
<i>Kiss László Magatartás, szorgalom</i>	98
<i>Benedek Szabolcs Regisztráció</i>	104
<i>Mirnic Gyula Vili világa</i>	111
<i>Miklós Péter Apokrif kakas</i>	113
<i>Pap Balázs Bob Priest: Egy fejezet, melyet...</i>	117
<i>Interjú Philippe Lejeune-nel Írásmódok leleplezése</i>	125
<i>Philippe Lejeune Az önéletírói paktum</i>	132
<i>Paul Veyne Homoszexualitás az ókori Rómában</i>	159
<i>Kasza Péter – Simon József Bevezető megjegyzések</i>	168
<i>Giovanni Pico della Mirandola unokaöccsének, Gianfrancescónak</i>	173
<i>Danilo Kiš Kusturica világa</i>	177
<i>Miljenko Jergović Emir három ujja</i>	179
<i>Aleš Debeljak A mindennapi világ esztétizációja</i>	188
<i>Losoncz Alpár A vízikertről</i>	191
<i>Jon Savage Joy Division: valaki elragadja az álmokat</i>	192

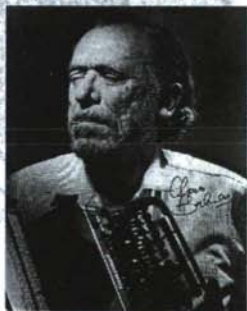
57387

57387

Right!
Here we go now
A sociology lecture
A bit of psychology
A bit of neurology
A bit of fuckology
No fun!

John Lydon

Bioteles

SLOBODAN TIŠMA

BLUES DIARY

(Szelíd vallásos elmélkedések)

88. május 7.

Van Gogh az Nietzsche az Szenvedés az Öröm
A metaforák egymásba alakulnak
Az Öröm átömlése, terjedése vagy a Félelem (Eltérés) terjedése
Újra megkönyékezett a művészet
Fogalmam sincs mivel is kezdhetném

88. május 29.

Szeretem a kék és a fekete szín kombinációját
Van benne valami elvont érzélem
Mondtam ezt J.-nek
Esni kezdett az eső
J. letört néhány olajfaágat
És a zsebembe tette őket
Ez még a sétánk legelején volt
Amikor kimentünk a Danubiushoz
Könnyű esőben eljöttünk az iskoláig
És itt meghúzódtunk a bejáratban
Eszembe jutott hogy húszegynéhány éve
„Helénával” álltam itt
Körülöttünk minden zöldellett
És az eső mind erősebben esett
Minden csupa zöld körülöttünk
Csak egy szín

Lehetséges-e őszintének lenni, abszolút

88. május 30.

Ma a Kiserdőben voltam, egyedül
Megint minden csupa Zöld
Fönt, lent, mindenütt
Teljesen körbekerítve, mint a Virbius
Zöld a délutáni napfénnel átítatva
És a víz a közelben
Szintén, csillog a fényben, alul ott villog
A kérdés, őszinte tudok-e lenni
Lehet, hogy teljesen értelmetlen
A valódi kérdés az: Félre tudom-e tenni érzelmeimet

88. május 31.

Ma az ebéd előtt, a teraszon
Ma, N., B. és én
Nézegettük a régi fényképeket
Az egyiken apa
Kissé telt, kopaszodó, ferde szemek
Agresszivitás
Szemmel láthatóan jól ment neki abban az időben
Félelmet éreztem
A régi félelmet az apámtól

Szinte semmi kapcsolat a két ember között
Aki néhány éve halt meg
És e között itt a képen
„Estére az apám megöregedett” – épp így
De valóban Ő volt-e?
Mármint ez a képen
Ez itt mégis csupán Valaki

Amíg vacsoráztam Vivaldit hallgattam
A rádión
Eszembe jutottak az Odüsszeia 2001 utolsó jelenetei
Az öregember miközben vacsorázik
Minden mozdulatát hallani, minden neszt
A kés-villa csörömpölését
A kihangosításban amely maga a világűr csöndje
A magány vacsorája az ismeretlen bolygón

A „Bolyongó bolygón”
Az öregembernek van egy ügyetlen mozdulata
Fellöki a poharat
Ami leesik a padlóra és szétrobban (Ősrobbanás)
Millió kristályra

Az Ariciai kert témája
Mint időfecsérlés
De hát állandóan azzal kezdeni az írást
Hogy „ülök a konyhaasztalnál”
Vagy „állok este a kertben”
Ha írsz mindig a „fő dologra”
kell törnöd mire másra
De mi ez a fő dolog
Létezik-e még egyáltalán
„Hippolitosz”

Örültként a sivatagban kóborolsz
A pusztaságban már félig vakon
Egy lugasból tekintesz előre és hátra
De különösen oldalt
Már nem tudod honnan is jöttél
Pláne hogy hova tartasz
Ebben az éjszakában ebben a reggelben
ami az este

A mezőn a szobor ledöntve, széttörték,
Az ég felé fordítva hever, nyitott szemmel
Vakon de hazugság nélkül
Befelé néz, önmagába
Pokolbéli vadállat szagolgatja az alkonyatban
De már nem ismer rá

Összetörve, fiatalon
Kéz nélkül, egyedül feküdt, megölve
A csillagok a börtönében
Haladtak az igazságuk szerint
Az éjszaka bolygói
Akik ismerik a visszatérés útját
Szél nélkül, szelek nélkül
Isten veletek

Valami más vidékről
Jönnek most a hangok
Emlékszem erre a hangra a pusztából
Az elhagyatott, kiégett mezőkről
Ahogy kering énekelve
Apró örvényeket csinálva, otthagya őket
Aztán, egy ligetben rejtőzve
A csönd kétségbe taszította, a mélybe
És mindent megbízhatóan a maga körében tartott

A tűz mellett ült
Nyugodt, esős vidéken
Amikor kitisztult az ég estefelé
Ösvény kanyargott felmosva fehérén
A vízőzön előtti hegyekbe

Összetört tükör. A tó (beszéde)
Hajófenék

Ezek egy vers töredékei amit
Majdnem húsz éve írtam
Hippolüosz valójában fordított Ödipusz
Mostohája illetve anyja udvarlását visszautasítva
Apja Tézeusz kiátkozza és halállal
Bünteti
Art(e)misz kegyeletből
mivel az ő papja volt
Összetört testet betakarja
Áttetsző sötétkék palástjába, csillagokkal beszórva
És átviszi az ariciai kertbe
Ahol Hippolüosz tovább él
Halál utáni létben
(Lilás, skizoid, rossz művészet)

89. szept. 10.

Semmire se vagyok képes. Hiányzik
Belőlem a könnyedség, túl súlyos vagyok
Ha így élnék valahol, minden másképp lenne
Hozzám jönnének a múzsák. Könnyűnek kell lenned
Hogy táncolni tudj

Ha nem is hegyeken át
Legalább a síkon. De hát itt
Semmi se lesz ebből

A Philips rádió varázslatos
zöld fénye az éjszakában
Citera hangjai
A gyerekágy közvetlen közelében

89. szept. 17.

Csak az alázatosság érdekel
Már régóta ez jár az eszemben

Egyszerűen félre akarok állni
Más emberek útjából

89. szept. 20.

Ma, a konyhában állva, egy pillanatban
Mintegy megláttam az univerzum keresztmetszetét
Különféle létezők, teremtmények különböző helyzetekben
Mindez akárha áttetsző aszpikban foglyul ejtve
Megállítva
Titkos értelem. Cél. Minden összeáll
Mindenre mindennek szüksége van. De ha nincs
Igazság, ha nincs valóság
De hát ezek a lények rettenetesen szenvednek
Összeszorulva, rabul ejtve. Szabad
Tér nélkül, távolság nélkül, mindenféle lehetőség nélkül
Miért létezik mindez
Mindez mögött van valami. Ez csak egy
Pillanat, látvány amely valamit eltakar
Ennek a világnak a jelentősége, értelme nem abban áll
Hogy lenne valami célja. Valójában ez
Valamit eltakar

90. febr. 18.

Néger vagyok. Hivatalos ember,
csengővel a nyakamban
Macskapestisben szenvedek. A lábaim
(A hátsók) le vannak véve. Elestem az utcán
Egy lefolyó előtt. Itt van még egy néger,
Segíteni fog-e, hogy fölálljak
Az égen ott vannak a csillagok. Az éjszaka puha és
Áttetsző

90. febr. 25.

Nem tudok írni. Nincs bennem bátorság,
Hogy bármit is befektessek ebbe. Másképp
Nem lehet. Miért? De hát nem lehet
Bűntudat nélkül írni, gonosztett lenne
Az írás, bűn, ami végül megkapja
Büntetését? Miért kell mindenért
Megfizetni, semmi sincs ingyen?
Valójában ez is csak látszat
Még senki sem felelt azért
Amit ténylegesen elkövetett

90. febr. 27.

De a buddhizmus szerint: Nem,
Habár nincs Isten, azért semmi sem megengedett,
Pontosabban,
Habár nincs Isten, semmi sem ajánlott.
Irischer Frühling

90. márc. 22.

De az értékelés egy olyan játék, amiben mindenki részt vesz, akarva-akaratlan. Én is elfoglalom egy helyet – ezen a létrán, vagy egy pontot a változásban. Ami a legszörnyűbb, Ez a hely nem legalul van, hogy hiúságomat kielégíthetné, ha már nem lehetek a csúcson, a helyem valahol közép alatt van, tehát a legrosszabb variáció – a középszerűség Mit kezdhetek ezzel a ténnyel, ha tettem volna Olyan dolgokat, amiről valakik tudnak És akiknek van erről, illetve rólam valami véleményük A középszerűség nem létezés, vagy a középszerűség az Egyetlen valóság Csúcs és fenék nem létezik. De van egy Irányultság, tendencia. Én stabil vagyok, Beleestem a középszerűségbe, az átlagosságba, És innen nem mozdulok. Apró kilengések, jelentéktelenek

Ladányi István fordítása

Slobodan Tišma, 1946-ban született Stara Pazovában (Vajdaság). Az újvidéki egyetem bölcsészkarán és a belgrádi filológia egyetemen végezte el tanulmányait. 1969-ben az *Index*, 1971-ben a *Polja* nevű folyóiratok szerkesztője. 1970-ben az újvidéki *Iffjúsági Tribün* irodalmi műsorának szerkesztője. A KÔD és az (∃ – KÔD csoportok tagjaként konceptuális képzőművészettel, költészettel és performansszal foglalkozott. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején a posztpunk Luna és a pop-rock Lastrada zenekarok énekese és szövegírója. Jelenleg Újvidéken él, költeményeket és prózát ír. Kötetei: *Marinizmi* (1995), *Vrt kao to* (1997), *Blues diary* (2001). Magyarul: *Könyv gyertyatartó tető*, ford.: Kiss Jovák Ferenc, *Új Symposion* 1974/108, *Naplójegyzetek*, ford.: Veszteg Ferenc, *Üzenet* 1998/5-6. A fenti fordítások a szerző legutóbbi könyvéből származnak.

DEREK JARMAN

Lassítva lejátszott mosoly

Január

Újév

Korán ébredtem ma reggel, eltompulva és eléggé kábán. Az óév összetört, mint a Nessen magasan fodorzódnó hullámok.

Kíváncsi vagyok, Derek hol végezte, talán egy kanapén néhány művészeti iskolás fiúval összegabalyodva. Úgy robbant be Littlestone-ba, akár egy tíz évvel korábban ledobott bomba, megrázkódtatva az öreg házat. Jól beszívott, majd előadta Nina Simonénak (eléggé érzélgős) meg az 1942-es Furtwängler-féle IX. szimfónia nem valami profi interpretációjának különös keverékét.

Tudom, nem fogom folytatni ezt a naplót, lekonyul, mint annak a hatalmas szerszámú, szemtelen fiúnak a Peachestől kapott karácsonyi ajándékomon, egy videófilmen (*A Matter of Size*), aki kos vagy inkább számár módjára tömi meg a tanárát. Jó film a hallgatóknak Canterburyben, ahol az Örök Bűnbocsánat Nővéreinek tanácsa kitalálta, hogy szentté avatja Marlowe-t, Radcliffe Hallt, esetleg mindkettőt.

A kocsival háromnegyed órára levő, a dungenessi egyházmegyéhez tartozó Canterburynek szüksége van szentekre, hogy megmeneküljön a kórosan terjeszkedő külvárosiasságtól, ami fekélyként telepszik az öreg városra.

Olyan nyugodt és sötét napok után, mikor még a konyhai mosogató alá betelepült egereket is hallani lehetett, ma feltámadt a szél. Az ünnepek alatt mindvégig az újévben megvalósítandó projekten rágódtam, de agyamban a hatalmas letargián kívül mást nem találtam. Két nappal ezelőtt Nicholas de Jongh halálra rémített: a St. Thomasban kitaláltak valami új szert a kórra – egy olyan gyógyszert, ami a kutatók szerint lassítja a vírus terjedését, így mi, szegény kísérleti nyulak elkínlódhatunk még egy-két évig.

Úgy gondolom, halálunk után felgyorsul az idő és kb. egy perccel azután, hogy meghalunk, minden barátunk követ bennünket, öt perccel később pedig felhangzik a végítélet harsonája.

Andrew – Derek Brown hallgatag és elragadó barátja – eljött teára. Megnyomorodott az izületi gyulladástól, ami hónapokra leverte a lábáról. Néhány évvel azelőtt temette el a barátját, hogy megismerte Dereket, aki hasonló helyzetbe került, mint ő. Milyen borzasztóan szomorú idők.

Jó hírrel kezdem az új évet, a Prospect fürdőszobával és egy kis dolgozószobával történő kibővítésének terve elfogadásra vár az építési osztályon. Mindegy miként döntenek, mert nem vagyok biztos benne, vajon megéri-e a kiadást és a kínládást, s lehet, hogy csak bonyolulttá teszi ezt az egyszerű házat. Ugyanakkor a fürdőszoba mindenképp előrehaladást jelentene, és végre lenne egy vendégszobám.

Lemaradtam a mai első telefonhívásról. Keresztülvágattam a házon, hogy felvegyem, de elhallgatott a kezemben. HB menekül a telefonoktól, én rohanok, hogy felvegyem. Felhívam HB-t. Épp Hadrianus falánál kóborol.

Fél négykor felhívott Derek, szörnyen másnapos volt. Gyalog ment haza – öt mérföldet tett meg hajnali ötkor a fagyban ruhátlanul.

Elmentem Maddyhez, hogy elhozzam Derek kabátját – azt mondták, kora hajnalban ment el a kabátjában, amit fordítva vett fel.

Látványos karmazsinvörös naplemente az erőmű felett. Néhány reménytelenül fagyoskodó tiltakozó biciklivel vette körül, amiért az erőmű haladékokat kapott és továbbra is üzemel. Szlogenjük: *„Kapjuk el Dungenesst, mielőtt az tesz tönkre bennünket”*. Ahogy a nap épp az A és B reaktor között tűnik el, az erőmű felmorajlik, fénypázmákkal tarkítottan olyan, mint valami jövőbe nyíló karácsonyi ablak.

Csütörtök 2

Derek Ball felhív kilenckor. Azt mondja, kicsit törekenynek érzi magát. Én még szinte alszom, igen sokáig aludtam.

Belevetem magam a napba, társam egy lármás Sosztakovics szimfónia. Londonban a hivatalokba visszatér az élet, itt lent semmi sem utal az időre, nincs csúcsforgalom vagy hétvége, csak néhány halász, ahogy jön a dagály.

Derek jön fel a kocsibejárón fél tizenkettőkor. Első szavai ezek: „Nagyjából rendbejöttem.” Azt hiszem, ez mindannyiunkra érvényes. Hála istennek, hogy újra január van – kiűt a nap.

Az Iparművészeti Múzeum kiállítása után újabb kiadós tengerparti guberálásba kezdtem Peterrel. Minden installációt visszaadtak, így vannak új szobrok, új kökörök. Az oldalsó virágágyásokat beültettem, s habár a tél hideg volt idáig, nem volt zord. Nem fűjt száraz, hideg szél, hogy tönkregye a rekettyét, a gumók már sarjadnak, a mák már kihajtott. Az elmúlt héten talicskaszám hordtam a trágyát a rózsákra és a bodzára. A palánták alkalmazkodnak a helyi körülményekhez. Van fehér mályvám, ánizskaprom, szászorszéphem és ökörfarkkóróm. A vadrózsa, amit a konyhaablak mellé ültettem, már szemmagasságig ér. Leszedtem és elültettem a csipekebogyót.

Péntek 3

Londonba indulok Richarddal. Richard megígéri, hogy lassan vezet. New Romney-n át megyünk, megállunk pitét venni a pékségben, amit HB átkeresztelt Tündér Sütikre, benézünk a műkereskedőhöz, akinél van egy gyönyörű, VII. Edward korabeli szék. Lassan hajtunk vissza Londonba, megbeszéljük a két kiállítást és a recessziót – ami komolyan érinti a műkereskedőket.

Ismét Londonban, egy halom levél vár, a legmeglepőbb, hogy az *Edward* nyert egy csomó pénzt Belgiumban.

Összefutottam Johnny Volcanóval, Spud sziporkázó barátjával, a szegekkel kivert bőrcuccában volt, beszélgettünk a bárban.

Fél óráig ücsörögtem az üres lakásban, félig reménykedve, hogy HB hazajön, aztán elmentem a Heath-re az újévi szemerkélő esőben. Nem voltam ott sokáig, amikor egy széles, nyílt mosolyú, barátságos szemű fiatal férfi odajött hozzám és elkezdett velem beszélgetni. Nyolc éve lakik Londonban, mindenféle munkát elvállal, mivel 16 évesen a szülei kirúgták otthonról, amikor elmondta nekik, hogy meleg. Csak egyszer ment vissza, a nagyanja temetésére. Egyedül él, így jobb neki, csak ritkán jár el otthonról, s ha igen, akkor a Heath-re – ez a legbecsületesebb módja annak, hogy az ember felszedjen valakit, az ilyen találkozások nem komplikáltak, nem akar kapcsolatot. Elmondta azt is, hogy nem azért jön ide, mert bármit is elfojtana. Sőt ellenkezőleg, úgy érzi, azok, akiket csapdájába ejt a pénz, saját vágyaik áldozatai. Elsétáltunk a tónál levő hamburgeresig, vettünk egy-egy csésze teát, és hamar visszamentünk az elhagyott, lobogó tűzhöz.

Azt mondta, már sokszor volt itt, de szex nélkül, annak is örül, ha csak beszélgethet. 10 éves korában volt először férfival és azóta is így van ez. A tűz fényébe kiáltotta, hogy a heteroszexuális férfiakat és kompetitív férfiasságukat klausztrófóbikusnak tartja – mivel munkáscsaládból származik, ő csak tudja. Beszéltünk elfojtásról, önsanyargatásról, a titkok felfedéséről. Egyszer látott itt egy parlamenti képviselőt, már nem emlékezett pontosan, melyiket. Volt egy különösen izgalmas története: egy melegeknek szóló újságban építőmunkásként hirdette magát és kapcsolatba lépett vele „X”. A találkozóra elvitte magával az öccsét, aki szintén meleg, azt mímelve, hogy a szeretője, és alaposan „elfenekelte” az ex-képviselőt – akiről csak a legjobbakat mondta.

Szombat 4

Egy püspök „megbánás nélküli szodomitáknak” nevezett bennünket a rádióban. Ez már-már izgalmassá teszi világias szexualitásunkat. Szerintem porig kellene égetnünk a katedrálisát.

Egy névtelen könyvküldemény a Marian mozgalomtól, szekták és mozgalmak, amelyek közrendészeti bizottságként működnek. Elárasztanak a hasonló levelek: „Krisztus a bűneid-

ért halt meg." Ájtatos visszautasítással válaszolok: „Milyen rosszul tette. Miért nem maradt életben és halt meg illően idős korában?" Ezeket a leveleket könyvek kísérik, a borítókön fénysugarak közepén egy szemmel, a szerzők szellemi nagyságok, nevük után kétes kezdőbetűkkel, mint pl.: JT [Jézus Társasága].

Robert Medley 86. születésnapjára rendezett partin. Beszéltem Maggi Hamlinggel a leszbikus és meleg archívumról. Ezt mondta: „Utálok a szót: leszbikus." Philip Prowse-ra pillantva hozzátette: „Ezen az oldalon mindannyian homoszexuálisok vagyunk." Az ötveneseknek ez nem is annyira probléma, mint a negyveneseknek, a Melegek Felszabadítási Frontja generációjának. Soha nem szerettem a meleg [gay] elnevezést – hamis optimizmussal jelöl meg bennünket.

Vasárnap 5

A könyvön dolgozunk. Másnapos vagyok, mivel az LA-ben voltam tegnap éjjel – tele volt barátokkal és ismerősökkel: ott volt Julien Cole, Sean O'Connor, a színigazgató és színészbarátja, Gareth. A hely zsúfolt volt, zajos és energikus, barátságos arcok, néhány érzéki pillantás. Hajnal előtt itthon voltam.

Hétfő 6

Egész nap a könyvön dolgoztam. HB megjött északról, tele kalandos történetekkel.

Kedd 7

Isaac Julien a folyosón szemközt egy sorozatot szerkeszt a feketék filmjeiről. Bedugja fejét az ajtón. Befejezem a könyvemet (*At Your Own Risk*) és elküldöm a Random Century-nek.

Jimmy Somerville eljött teázni, új albumot tervez, a címe Juice.

Szerda 8

Az arcom iszonyúan fáj, a borotválkozás borzasztó élmény, a borotva felszántja a gyuladt bőrt, éjjel viszket a párnán, még mindig forgolódom és dobálom magam, múlt éjjel kétszer voltam fenn. Szegény HB.

Az irodában ülök, csekket és leveleket írok, hónapok óta ez az első nap, hogy nem vagyok nyomás alatt.

A homoszexuálisoknak az egyenjogúságot az élet minden területén kellene követelniük: legalizálhassuk kapcsolatainkat, fogadhassunk örökbe és nevelhessünk gyermeket, a tulajdonjog és a munkáltatás területein, a hadkötelezettség ellen, a szexuális kapcsolatra való alkalmasság korának kérdésében, a szexuális felvilágosításba vétessék föl a homoszexualitást is, törvényileg tiltsák meg a média negatív véleménynyilvánításait az egyenműek kapcsolatáról, legyen vége az Egyház ítéleteinek, a Bibliából töröljék a homoszexuálisok érzékenységét sértő részeket, taníthassunk egyetemeken, hozzanak létre nemzeti archívumot.

Hétfő 13

Elmentem Nickyvel a Gardensbe, Derry és Tom régi tetőkertjébe. Hűvös, nyirkos este. Az étterem meleg, vidám, külvárosi, az összes fiún laza öltöny, a lányok túlzottan divatosak, a drag-queenek szinte eltörpülnek mellettük. David Inches jött oda az asztalunkhoz teljesen begerjedve egy fiatal, Halálos Fegyvernek nevezett férfit – sztriptíz táncos északról, jóképű, széles vállú, laza öltönyös. A menedzsere mellett ült, aki bozontos bajuszú másolata volt az előbbinek. David bevillantotta Halálos Fegyver meztelen fotóját, a pincérek úgy elragadtatták magukat, hogy majdnem felbuktak, és kiöntötték a levest. Nicky szerint, ha valaki a figyelem középpontjába akar kerülni, annak muszáj vetkőznie. Körbesétáltuk a kertet és láttuk a két rózsaszín flamingót.

Fél egyre értem haza. HB is hazaért, Ron Peck *Boxers* című filmjét nézte meg.

Kedd 14

Howard eljött értem fél kilenckor, hogy elmenjünk a Prospect Cottage-ba. Az út a Cityn keresztül nyugodt volt, így elhatároztuk, hogy Bromley felé megyünk, és megkeressük a kövirózsza műkertészetet. Egy tülevelűekkel és lenyírt pázsittal díszített külvárosi házhoz értünk. A növénykalauz bejegyzése szerint szigorúan csak bejelentkezés alapján fogadnak – Howard intézte bejutásunkat. Mr és Mrs Smith csaknem széttörték a bejárati ajtót, miközben megpróbálták kinyitni, de gyanúsán firtató pillantások közepette invitáltak be egy kis növény szemlére. Mr Smith foglalkozik a leghosszabb ideje növényekkel. Habár van egy férfi az Államokban, akinek 2 millió kövirózsza és hasonló növénye van, Mr Smith túlszárnyalja összes ellenfelét. Ő nevezi el a növényváltozatokat – 200 új növényt évente, amikből csupán egy éri meg a vesződséget.

Tíz növényt választottunk. Sokat kellett várni, mivel csipesz segítségével mindegyiket aprólékosan kicsinosította, és ellátta kétes névtábláival.

Howardot és engem elkápráztatott a gondolat, hogy valaki negyven éve a növények megszállottja, és járja a hegyeket ritka fajtákra vadászva.

Egyik szín sem stimmelt januárban, a rózsaszín smaragdzöld volt, a kövirózsákon oly feltűnő pókhálók szertefoszlottak a ködben.

A Prospect Cottage-ban a tengerpartról begyűjtött üres konzervdobozokba ültettük a növényeket. Egy gyönyörű mosolyú, jóképű fiatal halász odajött hozzánk beszélgetni.

Csak addig maradtunk, míg átfutottam a postát és körbejártuk a kertet, azután elindultunk Hastingsbe halat és sültkrumplit enni meg beugrottunk az antikváriumba.

Nyolcra értünk haza.

Szerda 15

Délben elsétáltam HB-vel a National Galleryig. Nagy építési területet tettek járhatóvá a Charing Cross Roadon, még egy kis odaépíthető klasszicizmus. Átvágtunk a Leicester Square-en, hogy fagyit vegyünk – a fagyos hidegben ettük –, elhaladtunk a Károly Herceg mozinál várakozó sor mellett, már egy fontért lehet jegyet venni.

Az M & S-ben vettem egy pulóvert – nagyon meleg. Ian Shipley és Clem egyaránt innen öltözködik. HB nem szeret itt vásárolni, miután rájött, hogy az áruház perbe fogja és nyílvántartásba veszi a tolvajokat. Szerinte életek tönkretétele nélkül is elég hasznuk van.

Fél nyolc – elmentünk a Damien Hirst-kiállítás megnyitójára. Egy szimpatikus múzeumi ember beszélt röviden, nem sok mindenről, és a kézfogáskor a művész kissé nyüögösködőnek tűnt, ahogy nagyanyám mondaná.

Át a Cork Streeten és vissza a realitásba a börszerkós és remek frizurájú Spuddal és Johnny-val, aztán Stockwellbe James Barrett HIV-vel kapcsolatos showját megnézni, ami tetszett.

Csütörtök 16

Nagyon sokáig aludtam.

Dan Farson Bertaux-nál, egy Mantegnáról szóló írással vergődött. Azt mondtam neki, ő művészettörténész művész, tetszett Dannek ez a titulus. A Bertaux-ban a szokásos lelkesedésben telik az idő. Kávé és croissant 48 fontért.

Délben visszamentem kis irodámba megírni egy beszámolót. Kitisztult az arcom – nagyon kipihentnek és boldognak érzem magam.

Péntek 17

Peter Tatchell beugrott hozzám, elmentünk teázni a The Village-be. Szörnyen érzi magát – a fölötte levő lakásba önkényesen beköltözött egy csapat jobboldali huligán, akik döngetik a falakat és egész éjszaka rondán üvöltöznek. Azt mondja, két napja ordítóznak, káromkodnak, üvegekkel és bútorokkal dobálják egymást. Az önkormányzat kilakoltatta őket, erre beköltöztek az alsó lakásba.

A Cowcross Streeten át elsétáltam az OutRage! Találkozóra. Nagyon hideg éjszaka, a boltok High Holbornban nem üzemelnek, a redőnyök lehúzva.

A leszbikusok és melegek központja zsúfolásig megtelt. Kisebbfajta demonstráció a queer [homokos, homoszexuális] szó használata ellen. A *Standard* elleni fellépést megszervezték – Aamir és Sarah mennek, egy spanyol újságíró említette, van egy saját szirénája, amivel le lehetne állítani az előadást/showt, mindenki, aki itt van a teremben, a Savoy előtt fog demonstrálni.

Turan remek esszét írt Tony Richardsonról: „Freddie Mercury titkos szégyene (Miért nem heroikus AIDS-ben meghalni?)”. És az én írásom ugyanerről a témáról Alexander Walker nekrológiában.

A legtöbb időt a fasizmus körbejárásának szenteltük, valamint megvitattuk, hogy csatlakozunk-e az Náciellenes Ligához.

Hazafelé menet láttam, amint egy férfi összeesett egy könyvesbolt előtt, a keze imára kulcsolódott.

Szombat 18

Sylvestre Houedard tisztelendő nekrológja az *Independent*-ben. Két nappal ezelőtt Nicholas Logsdail felhívott, hogy elmondja, Sylvestre összeesett és meghalt, amikor a londoni vonat után rohant.

A 60-as évek vége felé a Lisson Gallery volt a második otthona, mindig meg lehetett találni az emeleti kisházában, amint az írógépen tácoltatta az ujjait.

Az első egyszemélyes műsoromra 1969-ben ilyen üzeneteket küldözgetett nekem a közönségtalálkozó szünetében: „Mrs Jóisten ezennel meghívja önt első báljára. Sylvestre”.

Kopaszságával, hegyes fülével, fekete szerzetesruhájában és inkvizítori szemüvegében Sylvestre az egyik legélénkebb elme volt, aki eljárt a Melegek Felszabadítási Frontjának találkozóra, kedvesen őszinte modorával és hatalmas tudásával azonnal elkápráztatott mindenkit. Emlékszem, beosont a *Rosemary's Baby* vetítésére anélkül, hogy a közönség észrevette volna a szerzetesruhát – amikor felkapcsolták a világítást a vetítés végén, egy lány, aki mellettünk ült, hatalmasat ugrott a félelemtől, amikor meglátta az ördögi mosolyú arcot a földszinten.

Készítettem egy szobrot: *H mint H az H*, a V & A-ben megrendezett kiállítására. Néha a bankside-i stúdióban lakott Guernsey-ből, ahol a 20-as évek elején született, hazafelé jövet. Egyszer hozott egy hatalmas üveg vámmentes parfümöt, és az egészet beleöntötte a fürdővízbe. Amikor a *Sebastiane*-t forgattam, botrányos dolgokkal telegépelt oldalakat küldött nekem Diocletianus császár udvaráról. Sajnos sok metszete elveszett, de egyenéhányat bekereteztem, *Görögország és a Gloster Ódák* a falon lógnak csendesen és elmélkedően.

Vasárnap 19

HB azt mondja, éjszakánként olyan vagyok, mint egy vihardobálta hajó, vagy két órát rá kell húznunk, hogy bepótoljuk a kiesett alvást.

Az estét Jonathan Hope-pal töltöttem a 60-as évek félvilági társaságairól beszélgetve. Ugyanakkor ismerkedett meg Robert Mapplethorpe-pal, mint én és a Sam Shepherde hasonlító Sam Wagstaff. Azt hittem, Sam 60 évesen halt meg – ám nem nézett ki egy nappal sem öregebbnek, mint 40 –, Jonathan azt mondta, 70 éves volt halálakor, harcolt a 2. világháborúban. Amikor Sam megismerte Robertet, ezzel kezdte: „Keresek valakit, akit elkényeztethetek”, és egy majom alakú gyémánt brosstűt adott neki, amit Robert a bőrdzsekije hajtókájára tűzött fel, és mindig ki volt akadva, amikor az emberek a majom farkát húzgálták. Jonathan ismerte a mizantróp Paul Morrissey-t, aki azt mondta Jim Morrisonról, a The Doors énekeséről, hogy kétségtelenül homoszexuális volt.

Később Nicky de Jonghgal egy Boyz partin Bayswaterben. Jóképű hivatásosok beszélgettek. Kicsit izgatóbb dolgokat vártunk mindketten, mivel az LA-ben már találkoztam a jóképű vendéglátóval – talán meg akarnak javulni.

Hazaérve HB-t még ébren találtam. Föl-le ugrált és harcolt az ágy rá eső részéért, aztán fél kettőkör bekapcsolta a tévét, hogy megnézzen egy szörnyű horrorfilmet, a *The Wicker Man*-t, aki buja énekléssel hasított az éjszakában.

A film közepén befutott Alasdair és barátja, Barry tökrészezen. Annyira zajosak voltak, hogy HB a szomszédokra való tekintettel beengedte őket. Nem érdekelttem meg ezt az ébren töltött éjszakát.

Hétfő 20

Elmentem a St. Marybe. Dr Mark szerint az AZT-től remekül lebarnultam, minden mást rendben talált. Folyékony nitrogénnel támadják a foltokat az arcomon. Felvettem neki azt az ötletet, hogy a véremmel fessek. Nagyon lelkesedett és azt ígérte, megpróbálja kitalálni, hogyan lehetne sterilizálni. Azt javasolta, vegyem ki az AZT-t a csomagolásból, mert törvényellenes belépni az USA-ba HIV-fertőzéssel. Ez valóságos pánikká változtatja az utazást, de nem engedem, hogy az útlevelembé belestemplizzék, HIVpoz. Így csak annyit tehetek, hogy nagyon szorítok magamnak, és remélem, átcsúszok az ellenőrzésen.

Olyan nyugodtan viselkedem, ahogyan csak tudok.

Pethő Ildikó fordítása

Priapusi versek

(ízelítő a gyűjteményből)

XLIX.

Bárki vagy, itt aki látsz födelem környékibe' nem túl
szűzies élcekkel telve megírt dalokat,
trágáarak, de ne botránkozz meg, mert a szemöldök-
húzgálásért kár, hol meredő faszom úr.

XXIX.

Halljak meg, ha, Priapus úr, a trágár
s ocsmány szókat a számra venni nem bánt.
Ám egy isten ahol letéve szégyent,
zacskóját s tökeit mutatja nyíltan,
nem bűn faszt s a pinát nevéen neveznem.

IX.

Hogyhogy testem e rút részét mért nem fedi semmi?
Mondj istent, aki elleplezi fegyvereit!
Mennyköveit Jupiter sem tartja betéve zsebébe,
és nem dugja el a tengeri úr szigonyát.
És Mavors sem rejti vitéz kardját hüvelyébe,
s Pallas a lándzsáját mélyre ruhája ölén.
Hát az aranynyilakat restelli-e vinni Apolló?
S lopva Diana mikor hordja saját tegezét?
Vagy tán Alcides dugdossa bogos buzogányát,
s pálcáját repeső Merkur az inge alatt?
S volt-e az úgy, hogy Bacchus nem tartotta a thyrsust,
s fáklyatüzet rejtett háta mögött el Amor?
Nem vádolhatsz hát, hogy hímtagom el sose rejtem:
Vedd el e fegyverem is, s nincs ami védene már!

XLVIII.

Nedves, lám, az a rész a testemen lenn,
melyről látni, hogy én vagyok Priapus.
"Dér, vagy harmat esett ma..." – gondolod tán,
ám más: az, mi magától is kiválik,
kéjvágyó, buja lány ha jár eszedben.

XIV.

Itt, itt, itt van az út, legyél akárki,
kápolnája van itt a vágy urának.
Szentélyembe ne félj belépni, még ha
lány hált is veled este, térj be, nem baj.
Ezzel csak „komoly” istenek törődnek,
én rossz bor vagyok és kicsinyke isten,
művelt föld ura – hol van itt szemérem! –
állok, fenn szabad ég, herém fedetlen.
Hozzám, bárki legyél, tehát betérhetsz,
szurtos tűzhelyet és hamut feledve.

XI.

Elkaplak, te, vigyázz, s annak nem pálcá az ára,
s nem horgas sarlóm ejt eleven sebeket!
Döflek a lábvastag lándzsámra, s azon ha kitágulsz,
hogy farodon vágás volt, hamarost feleded!

XIII.

Átdöflek, siheder, megbaszlak, fruska, vigyázz ám,
s hogyha szakállas lop, másvalahogy fizet az.

XVII.

Nincs jobb dolgod, eredj, te csősz, a kertből!
Mért kell útját állni, ha itt a tolvaj?
Hadd jöjjön: luka bánja majd, mikor megy.

XXII.

Asszony, vagy ha fiú, vagy férfi rabolja ki kertem,
rését az, száját nyújtsa ez – ő fenekét.

XXV.

Tartom nagy jogarom: faág levágva,
lombot hajtani így se, úgy se bír már,
ám mostmár jogarom: rimák kívánják,
s bírna kész örömet bizony király is,
kedvét tölteni vágyva férfiszajhán;
én tolvaj valagába vágni vágyom,
hogy zacskóm veri, s benne jár fogantyúm.

XXX.

„Sarlódtól s nagy hímvessződtől szörnyű Priapus,
mondd csak, a forráshoz merre vezethet az út?”
Erre tovább, vándor, szőlőmben, s lopni ne merj, mert
lesz még más okod is, hogy patakomra találj.

LVIII.

Akárki tolvaj, hogyha lopna kertemből,
mint nőt dugom meg, s mintha szülne, úgy ordít;
ha meg pimasz kézzel leány az almámból
tép, az ne leljen majd olyat, ki megbaszná.

XLIII.

Mondd, mit akarhat a lány, ha – ugyan fából van testem –
mégis a csókjaival illeti azt közepütt.
Nem kell jós, maga mondta a lány: – Ó, bárcsak e lándzsa
bennem használná nyers idegét s erejét!

XLIV.

Tévedtek, ha szerintetek szavam mind
játék s tréfa csupán, ha óva intlek:
mind elkaplak, el én, ti tolvajok, majd
három-négyszer a seggetekbe fúrom.

Nagyillés János fordítása

Priaposz istennel először a görögöknél találkozunk. A mitológia szerint anyja Aphrodité, apja kiléte azonban már jóval bizonytalanabb, Zeusztól Hermészig számos istenség neve felmerül. Héphaisztoszhoz hasonlóan – valószínűleg Héra közbenjárására – torzszülöttként jött a világra, s alacsony természetéhez képest irdatlan méretű falloszával tűnt ki istenek és emberek között. Az istenség fából faragott szobra hamarosan a kertek őrzője, a tolvajok réme, s természetesen fontos termékenységi szimbólum lett; ebben a minőségében jelentkezik Rómában is, immár Priapus néven. Ahogy a fenti válogatásból is kitűnik, Priapus „rossz bor és kicsinyke isten” csupán, azonban mégis az ő alakja ihletett egy máig egyedülálló versgyűjteményt, a *Carmina Priapea*, vagyis a *Priapusi versek* corpusát. A több mint nyolcvan remekbe szabott rövid vers hangvételét és témáját a testi szerelem határozza meg, így a római mikrohistória tanulmányozóinak is fontos forrásul szolgálnak. A kötet népszerűségét mi sem mutatja jobban, mint hogy már az antikvitásban a versek szerzői között tartották számon Ovidiust, Vergiliust, Martialist vagy Tibullust. A kötetből az utóbbi időkig csupán részletek jelentek meg többek között Horváth István Károly és Csehy Zoltán fordításában, illetve 2000-ben a teljes corpus Fehér Bence átültetésében. A teljes kötet Nagyillés János új fordításában 2003-ban kerül a közönség elé.

MISIMA JUKIO

Tiltott színek

A kezdet

Jaszuko kezdte megszokni útjait, és jövedeleikor jókedvűen ült Sunszuké ölébe, aki a kert szélén lévő pálmaszékben pihengetett. Sunszuké heves örömet érzett ilyenkor.

1950 nyara volt. Sunszuké délelőttöknél nem fogadott látogatókat. Ha úgy támadt kedve, dolgozott. Ha nem, akkor leveleket írt, vagy kivitette székét a kertbe, és elnyújtózott benne egy könyvvel a kezében, esetleg becsukta az ölében, ha némi semmittevésre vágyott; alkalomadtán megrázta a csengőt jelezve a szobalánynak, hogy hozzon teát, vagy – ha valamilyen okból nem aludt eleget az előző éjszaka – takaróját fölhúzta egészen az álláig, és valameddig még szundikált.

Noha már öt évvel járt túl a hatvanon, nem volt semmi olyan szórakozása, amit érdemes lehetett hobbinak nevezni. Ami azt illeti, nem is hitt az ilyesmiben. Tökéletesen hiányzott belőle az a tulajdonság, ami oly fontos az efféle időtöltésekhez: azon konkrét kapcsolatainak értékelése, amelyek szorosan kötötték más emberekhez. Elfogulatlanul nézve, e személyiségjegy akut hiánya együttesen az otromba, görcsös kísérletekkel, hogy hidat építsen belső világa és aközött, ami rajta kívül helyezkedik el, még kései munkáinak is kölcsönzött egyfajta frissességet és naivitást, ám ennek meg is lett az ára. Elillantak szövegeinek legalapvetőbb, éltető elemei: az emberi szándékok kollíziójából fakadó drámai események; a humoros portrék; az emberi természet ábrázolásának vágya – mindaz, amit egy emberi teremtmény és a világa közötti rivalizálás táplál. Ebből kifolyólag a keményebb kritikusok közül még mindig habozott kettő-három, hogy nagy íróvá nyilvánítsa.

Sunszuké jobb térdébe gyakran gyötrő idegzsába állt bele. Kezdetét mindig tompa, belső fájdalom jelezte. Idősödő, törékeny térdkalácsai már aligha bírták sokáig tartani egy fiatal nő gyengéd súlyát. Ám ahogy egyre inkább elhatalmasodott rajta a fájdalomérzet, alig észrevehetően a gyönyör kifejezése suhant át arcvonásain.

Végül megszólalt, „Fáj a térdem Jaszuko. Hadd mozdítsam meg a lábaimat, te pedig ülj oda; úgy.”

Jaszuko tágra nyitotta szemeit, és érdeklődően nézett Sunszukéra. Sunszuké fölnevetett: Jaszuko gyűlölte.

Az idős regényíró megértette ezt a gyűlöletet. Fölállt s a vállainál fogva megragadta Jaszukót. Állát kezébe véve hátrabillentette fejét, majd szájon csókolta. Miután ilyen sietősen teljesítette kötelességét, hirtelen belényilált jobb térdébe a fájdalom: visszaroskadt székébe. Amikor végre föl bírta emelni tekintetét, hogy körülnézzon, Jaszuko eltűnt.

Egy héttel később még mindig nem hallott felőle. Azután egyik sétatája közben egyszer csak Jaszuko házában találta magát. Kettő vagy három iskolatársával elutazott az Izu-félsziget déli partjára a melegvízi forrásokhoz pihenni. Miután följegyezte noteszába a fürdő-

hely nevét, hazatért, majd utazáshoz kezdett készülődni. Egy halom sürgősen korrektúrázandó anyag várt rá, de még jó ideig ült rajtuk, mivel bejelentette, hirtelen komoly szükségét érzi, hogy elmenjen nyaralni.

Tisztában lévén a hőséggel, egy kora reggeli vonatra szállt. Fehér öltönye hátából azonban hamarosan facsarni lehetett az izzadtságot. Kortyolt egyet a termoszában lévő forró teából, majd vékony, bambuszszáraz kezével zsebébe nyúlt, hogy előhalássza aktuálisan összegyűjtött műveinek reklámanyagát, amit a kiadó egyik alkalmazottja adott át neki.

Ez *Hinoki Sunszuké* műveinek harmadik kollekciója. Az elsőt negyvenöt éves korában állították össze.

Visszaemlékezve az akkori időre, gondolta magában, annak ellenére, hogy ama műveim jelentőségteljes összeállítása készült el, amiket a világ a stabilitás és az egység megtestesítőiként ünnepelt, és amik bizonyos értelemben (sokak jóslata szerint) eljuttattak a csúcsra, abban a pillanatban jócskán beleéltem magam ebbe az ostobaságba. Ostobaság? Lehetetlen. Az ostobaság nem hozható kapcsolatba munkáimmal, a lelkemmel, a gondolkodásommal. *Műveim természetesen nem ostobaságok.* (A dőlt szedés gyakran jelezte nála az ironikus hangvételt.) Sőt, sohasem alacsonyodtam le odáig, hogy a gondolatot használjam örületem csillapítására. Gondolataim tisztaságának fönntartása érdekében elég szellemet tartottam hóbortos tevékenységeimtől távol ahhoz, hogy szabad utat engedhessek gondolataim formálásának. Nem a szex volt az egyetlen hajtóerő. Saját ostobaságomnak semmi köze sem volt a szexhez vagy a szellemhez. Bolondságom az absztrakciók kezelésének szertelen képességén nyugodott, ami elrettentett attól, hogy embergyűlölővé váljak. Még most is visszariaszt, hatvanhat évesen.

Szomorú mosollyal arcán tanulmányozta a kezében lévő prospektus borítóján díszelgő fotóját.

Egy csúnya öregember képe. Az egyetlen helyes megnevezés. Azonban könnyen meg lehetett látni benne a szellemi szépség bizonyos homályos és finom nyomait, amiket oly zajosan ünnepelt a világ. A széles homlok; a beesett, keskeny arc; a telt, sóvár ajkak; a makacsságra utaló áll: mindenütt a hosszú, kemény munka és a fény felé kitárulkozó szellem nyomai. Ám arcát nem annyira formálta, mint inkább szétzilálta ez utóbbi. Arc, amelyen a maga pőreségében mutatkozott meg a lélek többlete, arc, amelytől visszariad a szemlélő, mikor egyenesen néz belé, mintha túl nyíltan beszélne személyes ügyekről. Arca a maga rútságával egy tetemre emlékeztetett, amiből elpárolgott a lélek, mert már nem volt képes birtokolni többé az erőt ahhoz, hogy megőrizze a magánélet titkait.

Ez volt büntetésük. Sunszuké vonásait az a dicsőítő csoport szépítette meg, amelyik – megittasulva a kor intellektuális hedonizmusától – az emberiség iránti aggódást individualizmussal helyettesítette, az univerzalitást írmagostul pusztította ki a szépség mezejéről, majd e szépséget lopva és erőszakosan kitepte az etika karjaiból.

Akárhogy is áll a dolog, a prospektus hátulján félkövérrel szedték egy csúf öregember jellemrajzát: a számos prominens személyiség ajánlólevelének sorai különös kontrasztban álltak a borító tartalmával. Az intellektus eme csödülete – e csapatnyi tollatlan papagáj készen arra, hogy zajos rikácsolásba kezdjen bárhol is, amerre irányítják – Sunszuké műveinek titokzatos szépségéről énekelt.

Az egyik elhíresült kritikus például – jól ismert Hinoki-kutató – a következőképpen összegezte munkáinak mind a húsz kötetét:

A művek e hatalmas zuhataga, amely meg sem áll szíveinkig, őszinteséggel íródott, és kételkedéssel végződik. Hinoki leszögezi, ha munkáihoz nem lett volna meg benne a kételkedés ösztöne, elkészültükkor azonnal kidobta volna őket. Megmutatkozott-e valaha is ilyen teljességében a közönség szemei előtt az életmű?

Műveiben Hinoki Sunszuké ábrázolja a váratlant, a bizonytalant, a szerencsétlenséget, a balsorsot, az illetlent, az ízléstelent – a szépség valamennyi negatív kiterjedését. Ha egy bizonyos történelmi korszak körvonalazódik a háttérben, feltétlenül dekadens periódust választ. Ha egy szerelmi történet a szükséges téma, kétségkívül ennek reménytelenségére, unalmára helyeződik a hangsúly. Kezei között az egészséges, virágzó forma az emberi elmében megmutatkozó szenvedélyes magány, ami egy trópusi városban tomboló ragály intenzitásával tör a felszínre. Az emberiség megannyi ádáz gyűlölködése, féltékenysége, háborúsága, szenvedélye mintha nem rá tartozna. Sőt, sokkal inkább lel témára, léleteli, lényegi értékre a szenvedély hullájának egyetlen cseppnyi melegében, mint az emberi érzelmek intenzív időszakában. A dermedtség közepén jön a leleményesen borzongató érzelem. Az erkölcstelenség közepén fölüti fejét valami majdnem kegyetlen moralitás. A mozdulatlanságban valami heroikus nyugalanság érzetére lelünk. Miféle mesterien kimunkált stílus ez, hogy képes behatolni a paradoxon földjére? A távoli Hejan-kor rokokó stílusa. Emberi stílus, a szó valódi értelmében. Stílus talpig díszben, hogy öltöztessen. A lecsupaszított stílussal szemben, a kör túloldalán. Csupa nagyszerű ránc és redő, akárcsak a Parthenon oromzatán lévő Párkák szobrain, vagy Paeonius Nikéjének ruháján. Lebegő redők, szárnyaló redők, nem egyszerűen csak követik a test mozgatait vagy alárendelik magukat vonalainak. Ezek a ráncok maguktól szállnak, s meg sem állnak a mennyig...

Zavart mosoly rezzent végig Sunszuké száján olvasás közben. Végül azt mormogta, „Egyáltalán nem értem. Teljesen eltévedt. Mesterkélt, szóvirágos dicshimnusz; nem több. Húsz év után lelepleződik, milyen vacak.”

Megfordult, hogy kinézzen a másodosztályú kocsi széles ablakán. A tenger tárult elé, egy halászhajó kibontott vitorlával a nyílt víz felé tartott. A fehér vászon ölé alig töltötte ki a szél, lankadtan simult az árbochoz, hozzá-hozzá csapódott. A következő pillanatban egy fényzilánk villant föl az árboc aljánál, majd a vonat beért egy vörösfenyőligetbe, a nyári reggeli nap fénnel árasztotta el az ágakat; végül egy alagút következett.

Hmm, gondolta Sunszuké, nem lennék meglepve, ha azt a csillanást egy tükör okozta volna. Bizonyára tartózkodik a fedélzeten egy halásznő, aki éppen magát szépítgeti. Napégette, férfiaknál is erősebb kezében a tükörrel küldözgeti ferde fényjeleit az elhaladó vonat utasainak, hogy áruba bocsássa titkait. Sunszuké költői képzeletében a halásznő arca Jaszukóéra változott. A korosodó író megrázta keskeny, izzadt ábrázatát.

Az emberiség megannyi ádáz gyűlölködése, féltékenysége, háborúsága, szenvedélye mintha nem rá tartozna.

Hazugságok! Hazugságok! Hazugságok!

A folyamat, amely során egy író arra kényszerül, hogy színlelje igaz érzéseit, tökéletes ellentettje annak, amelyikben a társadalom tagjai kényszerülnek meghamisítani sajátjaikat. A művész álruhába öltözik, hogy föltárjon; a társadalom tagja jelmezt ölt magára, hogy titokban tartson.

Sunszuke székszávúságának másik eredménye a intellektualitás hiánya okán ellene indított támadás lett, amit azok az emberek vezettek, akik a művészet és a társadalomtudományok közös tető alá hozásán fáradoztak. Világos, hogy nem bocsátkozhat ostoba, filozofikus kinyilatkoztatásokba művei végén, akár valami bohóckodó lány, aki fölrántja szoknyáját, hogy megmutassa combjait. Éppen ez az: volt valami Sunszuke gondolkodásában, magatartásában művészet és élet kapcsán, ami állandóan sterilitásra ösztönözte.

Amit mi gondolatnak nevezünk, nem a tény előtt, hanem utána jön a világra. A véletlenből és az impulzusból születő tett védőügyvédjeként lép színre, s ebben a minőségében jelentéssel és elmélettel ruházza föl az adott tettet; a véletlen helyébe a szükségszerűség, az impulzuséba az akarat kerül. A gondolkodás nem gyógyíthatja be a lámpaoszlopnak sétáló vak ember sebeit, viszont megmutathatja, hogy nem a vakság, hanem a lámpaoszlop a vétkes. Egyik tett a másik után, elmélet a tény után addig kapcsolódnak egymásba, amíg a teória rendszerré nem áll össze. A tettek elkövetője nem egyéb, mint bármelyik cselekedeten belüli valószínűség. Ez dobott el egy darab papírt az utcán. Átvillant rajta, s elhajította. Ezáltal az, aki a gondolkodás hatalmának birtokosa, és folyton e hatalom minden határon túlra terjesztését kutatja, önmaga válik a gondolat foglyává.

Sunszuke éles vonalat húzott gondolat és szellemtelenség közé. Ennek eredményeképpen minden szépitgetés nélkül tett szemrehányást saját ostobaságaiért. Ám a munkáiból könyörtelenül kizárt ostobaság szelleme éjszakánként belopakodott álmaiba. Három katasztrófális házassága bizonyosan visszaköszönt néhányszor műveiben. Az ifjú Sunszuke élete megannyi bukás, elszámítások és kudarcok láncolata.

Semmit sem tudott a gyűlöletről? Hazugság. Semmit a féltékenységről? Hazugság.

A munkáit belengő higgadt rezignációval ellentétben Sunszuke élete gyűlölködéssel, féltékenységgel telt. Harmadik házasságának zátonyra futása és tízegynéhány szerelmi ügyének esetlen megoldása után – a tény, hogy az öreg művész (kitéve a női nem megmáshíthatatlan utálatának) egyetlen egyszer sem ábrázolta műveiben undorának virágba szökkenését, a mérhetetlen önmérsékletnek, a mérhetetlen arroganciának tudható be.

A számos könyve oldalain föltűnő nők – mind női, mind férfi olvasói számára – zavaróan makulátlanok. A komparatisztika egyik alapos tudója Edgar Allan Poe földöntúli hösnőihez, Ligeiához, Morellához, Berenice-hez és Marquesa Aphroditéhez hasonlította szereplőit – inkább márványból, mint húsból valók. Könnyedén fárasztó szenvedélyeik akár a délutáni nap tűnékeny fénye, ahogy itt is ott is megtörik a ráncokon. Sunszuke tartott attól, hogy túl mély érzésekkel ruházza föl hösnőit. Egyik jó humorú kritikusa azt írta, hogy Sunszuke időtlen feminista pozíciója teljességgel elbűvölő.

Első felesége ügyes tolvaj volt. Házasságuk két éve alatt egy téli kabátot, három pár cipőt, két tavaszi öltönyre való ruhaanyagot és egy Zeiss fényképezőgépet lopott el – csupán szeszélyből. Amikor elment, inggallérját és széles selyemövét mindenütt ékszer

díszítették. Sunszuké, ami azt illeti, gazdag embernek számított.

Második felesége örült volt. Miután az a kényszerképzeete támadt, hogy férje álmában akarja megölni, a kialvatlanságtól annyira legyengült, hogy hisztériába esett. Egyik nap Sunszukét hazatértekor különös szag fogadta. Felesége az ajtóban elállta az utat megakadályozandó férje belépését.

„Eressz be,” mondta. „Mi ez a furcsa szag?”

„Nem jöhetsz be,” válaszolta. „Valami nagyon érdekeset csinálok.”

„Mit?”

„Mindig elmész valahova, magamra hagyva engem, én pedig megkaparintottam a szeretőd kimonóját, most pedig elégetem. Jó érzés.”

Feleségét félrelökve tört utat magának, odabent a perzsaszőnyegen faszén darabkák parázslottak. Felesége odasétált a kályhához, és – ruhája hosszú ujját tökéletes nyugalommal, kecsesen visszatartva – egy halomnyi izzó faszenet lapátolt ki, majd szétszórta a szőnyegre. Sunszuké rémülten próbálta visszatartani. Az asszony fogságba esett, kiterjesztett szárnyaival tiszta erőből verdeső madár módjára ellenkezett. Egész teste – inai és húsa – megmerevedett.

Harmadik felesége vele maradt egészen haláláig. Ez a rettentő nemi étvággyal megáldott nő a házastársi agónia minden ízét megkostoltatta férjével. Tisztán emlékezett haláltusája első reggelére.

Sunszuké munkájának mindig meg kellett várnia az aktusok végét, de utána rendkívül fölgyorsult a ritmusa. Este kilenc körül lefeküdtek. Némi idő elteltével magára hagyta feleségét, és fölment második emeleti dolgozósobájába, ahol hajnali három-négy óráig dolgozott, majd ugyanott nyugovóra tért kicsiny fekhelyén. Ezt a napirendet szigorúan betartotta. Előző éjjeltől másnap reggel körülbelül tíz óráig soha nem látta feleségét.

Egy másik nyári éjjelen különös késztetést érzett arra, hogy fölriassza feleségét szendergéséből. Munkája folytatásának erős vágya azonban elfojtotta benne e késztetést s az ebből táplálkozó rosszindulatot. Azon a hajnalon, mintegy büntetésképpen, öt óráig megállás nélkül dolgozott.

Teljesen elillant alváskedve. Felesége még biztosan alszik... Hangtalanul osont le a lépcsőn. A hálósoba ajtaja nyitva. Felesége sehol.

Abban a pillanatban Sunszukét hatalmába kerítette az érzés, hogy általában ez történik. Ezért tartottam magam ehhez a rendszerhez, gondolta magában. „Tudtam; ettől féltem.”

Gyorsan erőt vett magán. Biztosan fölvette fekete bársony pongyoláját hálóingére, ahogy szokta, és kiment a fürdősobájába. Várt. Nem jött vissza.

Sunszuké feszülten sétált át a hallon a mosdó felé. A konyhaablak alatti asztalon pihent csendben asszonya fekete köpenyes alakja karjaira támaszkodva. Még nem is pirkadt. Nem tudta megállapítani a homályban, hogy ül vagy térdel. Sunszuké elbújt a hallba vezető vastag damaszt függöny mögé.

Amint úgy tett, megnyikordult a konyhaajtótól húsz-harminc lépésre lévő fakapu. Mély, dallamos füttyszó hallatszott. Ilyenkor hozzák a tejet.

A közeli udvarokon egymás után ugattak föl a kutyák. A tejesember tornacipőt viselt. Örömmel telten sétált végig az éjszakai záportól nedves kőjárdán, teste szinte izzott a mun-

kától, rajta kék póló, kinyújtott karjaival pedig a bokrok leveleit borzolta maga mögött hagyva a hűvös, nedves köveket. Tiszta füttyjele fiatal ajkainak hajnali frissességéről tanúskodott.

Felesége fölállt és kinyitotta a konyhaajtót. Fekete emberi alak tűnt föl a pirkadat szürke színeiben. Mosolyával fölillantak fehér fogai, kék pólója halványan körvonalaződött. A kora reggeli szél betört a házba, s megrázta a függöny rojtjait.

„Köszönöm,” mondta Suns Zuké felesége.

Elvett két üveg tejet. Az üvegek és gyűrűje ezüstös koccanása lágyan visszhangzott.

„Kapk értük cserébe valamit, ugye hölgyem?” – kérdezte szemtelenül tréfálkozva az ifjú.

„Ma nem,” válaszolta.

„Holnap délb en?”

„Nem, az sem jó.”

„De csak tíznaponta egyszer! Találtál valaki mást?”

„Ne olyan hangosan!”

„Holnapután?”

„Holnapután...?”

Suns Zuké felesége úgy mondta ki azt a „Holnapután”-t, mintha egy darab törékeny porcelánt tenne vissza félénken a polcra. „Akkor este a férjem egy találkozóra megy. Akkor nincs akadály.”

„Ötkor?”

„Ötkor.”

Felesége újra kinyitotta az ajtót. Az ifjú semmi jelét sem adta, hogy menni készül. Kétszer-háromszor halkán megütögette az ajtófélfát.

„És most?”

„Mit beszélsz? Uram és parancsolóm odafönt van. Gyűlölöm az érzéketlen embereket.”

„Rendben. Csak egy csókot.”

„Itt nem. Ha valaki meglát, befejeztük.”

„Csak egy csókot.”

„Elviselhetetlen vagy. Csak egy csókot.”

A fiatal férfi bezárta maga mögött az ajtót, és megállt a konyha bejáratában. A nő lejött hozzá nyúl szór hálós z oba papucsában.

Úgy álltak ott, mint rózsák a karó mellett. Időről-időre hullámszerű remegés futott végig a nő fekete bársony köpenyén a hátától a csípőjéig. A férfi fürkés ző kezeivel meglazította a köpeny övét. Suns Zuké felesége ellenkezve rázta meg fejét. Némán viaskodtak. Addig a pillanatig felesége háttal állt Suns Zukénak. Most a férfi hátát látta. Felesége nyitott hálókötő s ével állt felé. Semmi sem volt alatta. A fiatal férfi letérdelt a szűk ajtónyílásban.

Suns Zuké még soha nem látott fehérebbet a pirkadat szürke fényében álló felesége testénél. Nem is állt az a megtestesült fehér valami; lebegett. Vak ember módjára kutakodott kezével, hogy megtapintsa a térdelő férfi haját.

Mire nézhet most asszonya elő szór ragyogó, majd felhős, azután szélesre tárt, végül résnyire zárt szemeivel? A polcokon lévő zománcozott lábasokra? A konyhaszekrény ajtajaira? Az ablakon át a hajnal fáira? Az ajtófélfáról visszaverődő, kelő nap villanásaira? A konyha

intim csendjében, akárcsak a munkás nap előtt álló, alvó barakkokban, bizonyára semmi sem fogant meg az asszony szemeiben. Mégis föltűnt valami világos a tekintetében, és az itt állt a függöny mögött. S mintha tudatában lettek volna azok a szemek annak, hogy sohasem találkoztak Sunszuké tekintetével.

Tekintet, amit folyton arra utasítottak a gyermekkortól fogva, hogy soha ne nézzen férje szemébe – Sunszuké megborzongott a gondolattól. Ugyanakkor pedig elpárolgott belőle a vágy, hogy hirtelen betoppanjon oda. Képtelen volt megszólalni, sőt, a bosszú egyetlen módja sem tudatosult benne.

Kis idő elteltével az ifjú kitérte az ajtót, és elment. Sunszuké csöndben visszavonult a második emeletre.

Az író, e mérhetetlenül úrias ember számára csak egyetlen út maradt megszabadulni az életében termelődött megbántódottságától. Francia naplója, amibe néhanapján több oldalt is írt. (Sohasem járt külföldön, de mesterien tudott franciául. Huysmans három műve – a *La Cathédrale*, a *Là bas* és az *En route*! – és Rodenbach *Bruges-la-morte*-ja köszönheti neki lenyűgöző japán nyelvezetét; csak azért ültette át őket, hogy mozgásban tartsa kezét.) Ha halála után nyilvánosságra hoznák e szöveget, valószínűleg komoly vita kerekedne arról, vajon a napló nem volt-e értékesebb maguknál a műveinél. Mindaz a lényegi alkotóelem, ami munkáiban hiányként jelentkezett, ott virágzott naplója oldalain, de hogy szó szerint átemelje ezen gondolatait kiadott műveibe: mindez teljesen ellenkezett Sunszuké elvárásaival, aki irtózott a meztelen igazságtól. Határozottan kitartott azon nézet mellett, hogy egy tehetőség – bármi is legyen ez – spontán felszínre törése átverés. Nemcsak a szubjektivizmus iránti (a műveiben tapasztalható objektivitás hiányának mélyén húzódott meg saját kreatív attitűdje), túlzottan makacs ragaszkodása miatt. Gyűlölte a póre igazságot a maga kicsapongásaival, és az igazság csupasz testét alkotó nyers hús szobraivá avatta műveit. Amint visszatért dolgozószobájába, belevetette magát naplójába, a hajnali légyott fájdalmas leírásába fogott. A lehető legvadabb kézzel rőtta a sorokat, mintha azt sugallná ezzel, hogy ő maga nem tudná elolvasni, ha másodszor is kinyitná. Ahogy az évtizedek alatt emelkedett a naplók száma a polcon, úgy szaporodtak a nőkre mondott átkok a munka oldalain. Utolsó elemzése szerint átkai hatástalanságát az okozhatta, hogy kimondójuk nem nő, hanem férfi.

Emlékiratából könnyebb töredékeket – mint az alábbi is – idézni, mert inkább jellemző rá a följegyződsi, az aforizmikusság, mint a naplókra jellemző bemutatások. Íme egyik ifjúkori feljegyzése:

A nők semmi mást nem tudnak a világra hozni, csak gyerekeket. A férfiak bármit képesek alkotni a gyermekeken túl. Teremtés, reprodukció, szaporítás: megannyi hím képesség. A nő terheisége csupán a gyermeknevelés része. Régi igazság ez. [Sunszuké gyermektelen maradt. Félig-meddig elvből.]

A női féltékenység mindössze a kreativitással szembeni érzés. A nő, aki kihord és fölnevel egy fiút, megízleli a kreativitás elleni bosszú mézserű gyönyörét. Amikor a teremtés útjában áll, úgy érzi, van miért élnie. A luxus és költsékezés iránti vágy destruktív vágy. Bárhová nézel, győzedelmeskednek a feminin ösztönök. A kapitalizmus eredendően hím teória, reprodukív elmélet. Végül fölfalta a női gondolkodás. Átfordult az extravagancia

elméletévé. Köszönhetően Helénának, végre megszületett a háború. A kommunizmust is a nők fogják lerombolni a távoli jövőben.

A nők mindenütt megmaradnak, és uralkodnak, akár az éj. A női természet a közönségesség netovábbja. Minden értéket leránt az érzelem mocsarába. Tökéletesen képtelen fölfogni bármiféle tant: „isztikus,” ezt megérti; „-izmus,” nem tud a mélyére látni. Eredetiség hiányában az atmoszférát sem tudja megragadni. Csak a szagot képes beazonosítani. Úgy szaglászna, akár a disznók. A parfüm férfi találmány, amit azért eszeltek ki, hogy fejlesszék a nő szaglását. Ennek köszönhetően a férfi megmenekül attól, hogy a nők kiszagolják.

A nő szexuális sármja, kacérkodási ösztöne, minden nemi vonzereje azt bizonyítja, hogy a nő haszontalan teremtmény. Valaminek, ami hasznos, nem lenne szüksége kacérkodásra. Micsoda pazarlás, a férfi ragaszkodik hozzá, hogy vonzzák a nők! Micsoda szégyen a férfi szellemi erejére nézve! A nőnek nincs lelke; csak érezni képes. Amit magasztos érzésnek hívnak, a legnevetségesebb paradoxon, önmegtermékenyítő szalagféreg. Az anyaság fenségének, amely egyszerre emeli föl és sokkolja az embereket, igazából semmi köze a szellemhez. Nem több pszichológiai jelenségnél, ami lényegében nem különbözik az állatok közt tapasztalható, önfeláldozó anyai szeretetnél. Összegezve: a szellemre úgy kell tekintenünk, mint sajátos tulajdonságra, ami az állatoktól megkülönbözteti a férfit. Ez az egyetlen lényeges különbség.

Lényegi különbség (inkább jobb lenne a fikció teremtésének sajátosan emberi képességeként megnevezni)...talán fölfedezhető a huszonöt éves Sunsuké naplóba ragasztott arcképének vonásain. Ronda arc nézett a képről, mégha volt is benne némi önmaga gerjesztett csúnyaság, olyan férfié, aki nap mint nap arra törekedett, hogy ocsmánynak képzelje magát.

A napló azon évében – nagy odafigyeléssel, franciául írva – elszórtan különféle visszataszító firkálmányok is találhatók. Néhány durva vázlat a vagináról, amiket áthúzott egy X-szel. Elátkozta a vaginát.

Sunsuké nem azért vett el egy tolvajt és egy örültet, mert nem akadt egyéb megkapható menyasszony. Éppen elég „szellemi nő” találta érdekesnek az ígéretes ifjút. Ám a „szellemi nő” a szemében inkább tűnt szörnynek, mint igazi nőnek. A Sunsukéhez hűtlen nők csak azok lehettek, akik meg sem akarták kísérelni megérteni magányos, kemény magját, egyetlen gyönyörűsége vonását, a lelkét. Valójában ezek voltak az eredeti, az igazi, az elsőrendű nők. Sunsuké csak e szépséges Messalinákat tudta szeretni – megbizonyosodva szépségükről –, akikhez nem kellett semmiféle szellem varázsukat kikerekítendő.

Bevillant utolsó, három éve halott felesége édes arca. Ötven évesen öngyilkosságot követett el kevesebb, mint fele annyi idő szeretőjével. Sunsuké tudta, miért tette. Megrémult egy csúnya öregkor kilátásaitól, amit az ő társaságában kellett volna eltöltenie. Tetemeiket az Inubo magaslatnál vetette ki a tenger, föl a sziklákra. Nem volt könnyű feladat elszállítani őket. Halászok erősítettek köteleket rájuk, majd szikláról sziklára húzták őket a növekvő hullámtörés fehér tajtékjában. Testük szétválasztása szintén bonyolult feladatnak bizonyult. Nedves papírzsebkendőhöz hasonlóan tapadtak össze, bőrük láthatóan összeállt. Sunsuké feleségének maradványait (amit erővel téptek le a másik testről) Tokióba szállították hamvasztásra – férje kívánságának megfelelően.

Csodálatos temetés volt; a ceremónia végén eljött az ideje, hogy megkezdjék a hamvasztást. Az idős férj elbúcsúzott a halottól, akit átvittek egy másik terembe. Utasítása szerint senki sem mehetett be rajta kívül. Szegfűkbe és liliomokba temetett, rémisztően fölpuffadt arca fölött a félig áttetsző fejbőrében úgy tűnt, hajszálainak gyökerei kékesen ragyognak. Sunszuké szinte öntudatlanul bámulta minden arcok e legcsúnyábbikát. A következő pillanatban megérezte rajta a kárörömet. Nem okozhat többé fájdalmat férjének; többé már nem kell kiszépitnie arcát. Vajon nem ezért volt csúnya?

Elővette a női fiatalságot ábrázoló, értékes No maszkját, és az arcra helyezte. Egyre keményebben és keményebben préselte rá, a megfulladt nő arca pedig halomnyi érett gyümölcs módjára nyomódott össze a maszk alatt. (Senki sem tudott róla, mit is csinált Sunszuké; egy órán belül minden nyomot elemésztek a lángok.)

Sunszuké tele fájdalommal és megbotránkozással élte át a gyász időszakát. Amikor földidézte magában azt a hajnalt, kínjai kezdetének emblémáját, olyan frissnek érezte magában az emlékre adott érzelmi választ, hogy szinte kételkedett a tényben, miszerint felesége halott. Riválisait két kezén nem tudta megszámolni, ráadásul a fiatalos arroganciájuk, gyűlöletesen jó kiállásuk...

Egyiküket megsértette, mire felesége megfenyegette, hogy elhagyja. Erre elnézést kért, a fiúnak pedig vásárolt egy öltönyt. Később az ifjút egy összecsapás során megölték Észak-Kínában. Sunszuké a gyönyörtől megittasulva hosszú részlettel toldotta meg naplóját, azután – akár valami megszállott – kiment az utcára sétálni.

A város tömve volt frontra induló katonákkal és az őket búcsúztató emberekkel. Csatlakozott az egyik katonát körülálló társasághoz, s nézte, amint az elbúcsúzik egy édes lánytól, menyasszonyától. Sunszuké valahogy azon kapta magát, hogy mosolyogva papírzászlót lenget. Éppen akkor haladt arra egy fotós, aki lefényképezte, az újságok pedig kiemelt helyeiken közölték le a zászlócskát lóbáló Sunszuké fotóját. Ki tudhatta? Íme a magamutogató író, aki zászlót lengetve küldi a katonát meghalni a csataterre – az igazi harcmezőre, ahol nemrég esett el az a gyűlölt ifjú harcos, akinek a halálát valójában ünnepelte!

Ezek a gondolatok pörögtek végig Hinoki Sunszukében az utazását lezáró másfél órás buszút alatt, amelyik levitte a tengerpartra Jaszukóhoz.

Azután befejeződött a háború, villant belé. Két évvel később véget vetett életének. Az újságokban tapintatból szívrohammá finomították az esetet. Csak néhány barátom tudta, mi is történt valójában.

A gyász leteltével egy levitézlett gróf feleségével szerettünk egymásba. Úgy tűnt, ez életem tizegynéhány szerelmi ügyének csúcsa. Egy kritikus pillanatban föltűnt a férj 300,000 jent követelve. Az egyszervolt nemes mellékfoglalkozást üzött, közösen feleségével: a zsarolást.

Az emlék megneveltette. Vicces volt e zsarolási történet, noha kissé kényelmetlenül vicces.

Elgondolkodtató, vajon miért tudom még mindig ilyen megátalkodottan gyűlölni a nőket, mint ifjúkoromban.

Jaszukóra gondolt, erre a tizenkilenc éves lányra, aki számos alkalommal látogatta meg, amióta májusban összeismerkedtek Hakonében. Az idős író mellkasa megemelkedett.

Május közepén, amikor Sunszuké Nakagorában dolgozott, egy – az ugyanabban a hotelben tartózkodó – lány a szobalányon keresztül aláírását kérte. Végül is a kert közelében futottak össze. A lány éppen a közös találkoójukra tartott, karjában Sunszuké egyik műve. Bámulatos este volt; kiment sétálni, és visszafelé találkoztak a kölépcson.

„Ön az?” – kérdezte Sunszuké.

„Igen. A nevem Szegava,” mondta a lány. „Örvendek.”

Rózsaszín ruhát viselt, olyasfélét, amelyet a gyerekek hordanak. Kecses, hosszú karjai és lábai talán túlságosan is megnyúltak. Combjainak bőre feszes, akár valami édesvízi halé: alapjában fehér, de mélyén némi sárga mézgára emlékeztető árnyalattal ragyogott rövid szoknyája szegélye alatt. Sunszuké tizenhét-tizennyolc évesnek saccolta. A szemei körüli kifejezésből ítélve azonban akár húsz vagy huszonegy évesnek is tarthaták. Getája szabadon hagyta takaros, pici, szerény, erős, madárszerű sarkait.

„Merre van a szobája?”

„Arra visszább.”

„Ezért nem láttam eddig. Egyedül van?”

„Igen – ma igen.”

Nehezen leküzdött tüdőgyulladás után lábadozott. Tetszett Sunszukénak, hogy csak „a történetért” tudott regényeket olvasni. Útitársa, egy idősebb nő, egy-két napra visszautazott Tokióba üzleti ügyben. Visszamehetett volna a szobájába Jaszukóval beírni a könyvébe, s egyúttal vissza is adhatta volna, de úgy akarta rendezni a dolgokat, hogy másnap újra találkozzanak a könyv okán, így hát leültek a kert egyik otromba padjára. Felszínes beszélgetésbe fogtak – tényleg nem akadt olyan téma, amelyik bensőségeséget kölcsönözhetne egy gátlásos öregember és egy csinos fiatal lány együttlétének. „Mikor érkezett?” „Milyen a családja?” „Jobban érzi már magát?” Efféle kérdésekkel állt elő Sunszuké, ő pedig csendes mosollyal válaszolt rájuk.

Az alkony meglepetésszerű gyorsasággal burkolta be a kertet. Előttük a Mjodzso-csúcs lágy formái és tőle jobbra a Tatejama egyre sötétedtek, s hangtalanul surrantak be az őket szemlélők gondolataiba. A két hegy között terült el az Odavara-tenger. A világítótorony fénye kora esti csillag módjára pislákoltt arra felé, ahol az alkonyi égbolt és a tenger keskeny sávja a homályba veszte egymásba olvadtak. Megérkezett a szobalány, hogy bejelentse a vacsorát, erre szétváltak.

A következő napon Jaszuko és idősebb útitársa beléptek Sunszuké szobájába, kezükben némi tokiói édesség. Sunszuké kihozta a már korábban dedikált két példányt. Végig az idős hölgy beszélt megengedve Jaszukónak és Sunszukénak a szótlanság luxusát. Távozásuk után Sunszuké fejébe vette, hogy hosszú sétát fog tenni: zihálva, ingerülten haladt föl felé a hegyen.

„Nem számít, milyen messze van; meg tudom csinálni. Még nem vagyok fáradt. Látod, hogy tudok menni,” mondogatta magának.

Egy füves részre lyukadt ki, amit egy fa árnyékol. Itt elnyújtózott, mintha nem lenne magánál. Hirtelen hatalmas fácán repült föl valamelyik bokorból. Sunszuké fölriadt. Érezte,

hogy szíve ugrál a túlhajszolás okozta nyugtalan örömtől.

Régóta nem éreztem ilyesmit. Hány éve már? – kérdezte magától.

Szándékosan felejtette el, hogy ezt az érzést jórészt önmaga idézte elő, hogy érzése előállításához tervszerűen választotta a szokatlanul kemény kirándulást. Ez a feledékenység, szándékoltság bizonyára előrehaladott korának volt tulajdonítható.

A Jaszuko pihenőhelyéhez legközelebbi vasútállomástól a városkába vezető buszút számos ponton haladt el közvetlenül a tenger mellett. A sziklák tetejéről madártávlat nyílt a villódzó nyári tengerre.

Valami áttetsző, ezért alig látható, féhéren izzó fényesség világította meg a tenger felszínét.

Még mindig csak kora délelőtt volt. A busz kevéske utasa mind helyi lakosnak tűnt, akik előpakolták bambuszköpenybe burkolt edényeiket, és rizsgolyóikat kezdték eszegetni. Sunszuké alig ismerte az üres gyomor érzését. Gondolkodás közben evett, de megfeledezett róla, azután pedig csodálkozott, hogy mitől van teli a gyomra. Zsigerei – akárcsak agya – soha sem élték át a mindennapi élet viszontagságait.

A K- Park és a végállomás, a K-i városháza között két megálló volt. Senki sem szállt le. A busz útja az óriási park közepén haladt át, amely körülbelül ezer hektáron terült el a hegyek és a tenger között. Egyik oldalán a hegyek, a másikon a tenger. A sűrű, susogó bozóton keresztül Sunszuké megpillantotta az elhagyatott, csendes játszóteret, a tengert, aminek hatalmas, zománcosan fénylő felülete itt is ott is megtört a távolban, és a park napégette hintáit, amelyek mozdulatlanul vetették árnyékukat a fénylő homokra. Nem tudta megelni az okát, hogy miért nyugtalanította a nyárközepi délelőttben kitarulkozó óriási park.

A busz megállt a zürzavaros szerkezetű kisváros egyik utcáskán. A városháza környékén életnek semmi jele. A nyitott ablakokon keresztül az üres, fehér asztallapok szikrázóan ragyogtak. A hotel fogadóbizottságának tagjai fejet hajtottak.

Sunszuké átadta csomagjait, majd lassan megindult fölfelé a kölépcsőn a síremlék mellett. A tenger felől fújó szélnek köszönhetően alig lehetett észrevenni a hőséget. Fejük fölött a kabócák bágyadtan énekeltek – gyapjúba csomagolt meleg hangok. A lépcső közepén Sunszuké levette kalapját, hogy megpihenjen kissé. Alatta az apró kikötőben kicsiny, zöld gözös várakozott; nagy robajjal engedte ki magából a gőzt, mintha sürgős lenne. Azután abbahagyta. Amint így történt, a nyugodt kikötő egyszerű hajlatát hirtelen valami bánatos hang töltötte meg, mintha megszámlálhatatlanul sok szárny verdesne, mintha egy fáradhatatlan légy zümmögne; akárhányszor is próbálják elhajtani, sosem sikerül.

„Milyen lenyűgöző látvány!”

Úgy mondta ezt Sunszuké, mintha ki akké, mintha ki akarná vernigondolatot. Természetesen egyáltalán nem volt lenyűgöző a látvány.

„A hotelből jobb a kilátás, uram.”

„Valóban?”

Az idős szerző méltósága abból fakadt, hogy túl lusta volt venni a fáradságot, hogy belemerüljön a társasági ugratásokba és gúnyolódásokba. Fárasztotta higgadtságának föladata – akár egy pillanatra is.

A hotel legjobb szobáját kapta, ahol fölterítette a szobalánynak azokat a kérdéseit, amikkel

már útközben elő akart hozakodni, de úgy érezte, nem könnyű kellő nemtörődomséggel formálnia szavait. (S hogy még rosszabbul álljanak a dolgok, attól tartott, elszállt belőle mindenféle elengedettség.)

„Bejelentkezett ide egy Szegava nevű fiatal nő?”

„Igen. Itt van.”

Szíve verdesni kezdett, ezért következő kérdését lassan fogalmazta meg.

„Van vele valaki?”

„Igen, négy vagy öt napja érkeztek. A Krizantém Szobában.”

„Talán idebent van? Édesapja egyik barátja vagyok.”

„Épp most ment ki a K- Parkba.”

„Egyedül?”

„Nem, nem egyedül.”

A szobalány nem fűzte hozzá, hogy „voltak vele”. A körülmények kétségbeeséssel töltöték el Sunszukét. Nem tudta, hogyan kérdezze meg a megfelelő érzéketlenséggel, hányan vannak vele, és vajon nők vagy férfiak.

Ha férfiak, mi van, ha csak egy? Nem furcsa, hogy ez a végtelenül egyszerű kérdés föl sem merült benne idáig? Az örület konzerválja önnön, megingathatatlan egyensúlyát, vagy nem? Amíg nem találja a kivezető utat, csak terjeszkedik elnyomva bárminemű intelligens számbavételt.

Úgy érezte, látogatása inkább parancs, mint meghívás eredménye, ahogy ránehezedett a hotel fenséges fogadtatásának hercehurcája. Fürdője és étkezése alatt sem volt nyugalma, amíg véget nem ért a ceremónia. Amikor végre magára maradt, erőt vett rajta az izgatottság, és nyugtalanul járkált föl-alá. Idegességében olyasmire vetemedett, amit úriember nem tenne. Hangtalanul benyitott a Krizantém Szobába.

A lakosztályban tökéletes rend uralkodott. Kinyitotta a nyugati stílusú ruhásszekrényt a kisebbik szobában: fehér férfinadrágokat és puplin ingeket látott. Jaszuko tiroli díszítésű, egyrészes, fehér vászon kosztümje mellett lógtak. Az öltözködő asztal felé fordította tekintetét: a púder, a krém, az ajakrúzs mellett hajkenőcs és egy tubus hajolaj.

Visszatérve szobájába csengetett. A szobalánnyal rendeltetett egy autót. Miközben öltönyt vette, megérkezett a kocsí. A K- Parkba hajtatott.

Szólt a sofőrnek, hogy várjon rá, majd belépett a kapun a parkba, ami – mint általában – most is elhagyatott volt. A bejáratot új, természetes kőből készített boltív díszítette. Innen nem látszott a tenger. A szélben a fák súlyos lombkoronái – tele feketészöld levelekkel – úgy morajlottak, akár a hullámok.

Sunszuké úgy döntött, lemegy a fürdőhelyre. Azt mondták neki, hogy minden nap ott úsznak. Maga mögött hagyva a játszóteret elhaladt az aprócska állatkert sarkánál, ahol egy borz bóbiskolt összekuporodva, cellájának rácsai éles árnyékot vetettek hátára. A nyitottabb részben, ahol két kaede fa magasodott egymás közelében, nagy fekete nyúl aludt csön-desen a hűvösben. Sunszuké lesett a kőlépcsőn, amit vastagon befedett a fű, a szinte áthatolhatatlanul sűrű bozótos másik oldalán pedig meglátta a tenger hatalmas felszínét. Egész a látóhatárig csak aombok mozgása. A szél lassan hozzá is elért. Ügyesen perdült lombról lombra, mintha valami láthatatlan, kicsi állat közelítene. Ám a néha föltámadó,

erősebb széllelkések egy észrevehetetlen, óriási állat incselkedésére emlékeztettek. E látványt a nap szünni nem akaró fénye uralta; a kabócák állandó zümmögése.

Melyik ösvény vezet le a strandra? Egy fenyőligetre lett figyelmes odalent. Úgy tűnt, a fű borította lépcső oda vezet le kanyarogva. Fürdött a fákon áttörő napfényben, s elkápráztatta a fűszálakról visszaverődő harsány csillogás, amikor föltűnt számára, hogy teste úszik az izzadságban. A lépcső elkanyarodott. Átküzdötte magát a szikla lábánál lévő strand vékony sávjának szélére.

Senkit sem talált ott. A koros író kimerülten ült le egy nagyobb köre.

A harag vitte el ilyen messzire. Úgy élni, ahogy ő tette, körülzárva saját, látványos előmenetelével, hogy szentként tisztelték, legkülönfélébb üzleti ügyei, barátságai és az egészhez kapcsolódó, mérgüket örökösen csepegtető szempontok fogságában, alapjában véve nem is kívánt elmenekülni az élet elől. Menekülésének legszélsőségeesebb esete az lett volna, ha közelebb megy hozzá. Bámulatba ejtően széles ismeretségi körén belül Hinoki Sunszuké egy nagy színész módjára játszotta szerepét, aki tehetsége segítségével nézők ezreivel érzékeltette, hogy mindegyikükhöz egyenként kerül közel. Agyafűrt képesség, ami láthatóan figyelmen kívül hagyta a perspektíva összes törvényét. Sem dicsőítésük, sem kritikájuk nem hatotta meg. Ezért volt süket mindenhez. Újabban már remegett, ha fölismerte, megbántották, vadul vágyott rá, hogy megbántsák; kizárólag ebben az érzésben kereste Sunszuké – a maga utánozhatatlan módján – a menekülést. Röviden: az egyértelmű, kétségtelen sérelem fokozódó befogadásának tökéletességét kutatta magán.

Most viszont a szokatlanul közeli, szélesen hullámozó tenger mintha megnyugtatta volna. Ahogy újra meg újra a sziklák közé verődött fürgén, erőteljesen, a tenger magába szívta, beáramlott lényébe, azon nyomban átfestette kékségével. Azután megint elhúzódtott tőle.

A következő pillanatban egy vízfodor jelent meg az óceán közepén. A lágy, fehér hab mint valami erősödő hullám közeledett. A fodrozódás lendületesen haladt a partszakasz irányába. Ahogy a sekélyeshez ért, s kezdett megtörni, a hullám közepéből hirtelen egy úszó emelkedett ki. Úgy tűnt, teste szétzilálja a hullámot. Végül fölállt. Erős lábaival maga előtt rúgta az óceán sekély vizét, ahogy sétált kifelé.

Bámulatos szépségű ifjú volt. Teste felülmúlta az ősi Hellász szobraiét. Mintha a peloponnészoszi iskola egyik művésze által bronzba öntött Apollót látta volna maga előtt. Áradt belőle a kecses szépség, nyakának oszlopa oly nemes, vállai oly finoman lejtettek, a lágyan szélesedő mellkas, az elegánsan kerek csuklók, a hirtelen elvékonyodó, feszesen telt derék, a lábak szívósak, akár egy hősi kard. Az ifjú megállt a víz szélén, s elfordította testét, hogy megvizsgálja bal könyökét, ami vélhetőleg nekiütődött egy kő sarkának. A művelet közben jobb karját és fejét is a sérülés irányába csavarta. A lábai között visszavonuló hullámokról visszatükröződő fény úgy világította meg lefelé fordított profilját, mintha a gyönyör kifejezése cikázott volna rajta keresztül. Keskeny, hirtelen szemöldök, mély, szomorú szemek; meglehetősen vastag, élénk ajkak – e vonások adták össze a nem mindennapi arcél szerkezetét. Ráadásul csodálatos orrnyerge és visszafogott arkifejezése a vadság szüziesen tiszta benyomását kölcsönözte fiatalosan jó megjelenésének; mintha soha semmi mást nem ismert volna meg, csak nemes gondolatokat és éhezést. Mindez vagy a sötét, határozott szemek és környékük, az erőteljes, fehér fogak, ahogy öntudatlan lankadsággal mozgatta

csuklóit, robbanékony testének tartása egy szépséges, fiatal farkas bensőjét idézték meg. „Ez az! Ezek a farkas gyönyörű vonásai.”

Mindeközben a vállak gömbölydedségében, a mellkas ártatlan csupaszságában, a vonzó ajkakban... e testjegyekben rejtett valami, titokzatos módon meghatározhatatlan, édesség. Walter Pater vetette föl a lenyűgöző tizenharmadik századi történettel, az *Amis és Amile*-l kapcsolatban „a korai reneszánsz édességé”-t. Sunszuké e „korai édesség” kései, elképzelhetetlenül rejtélyes és roppant fejlődésének jeleit fedezte föl az előtte álló ifjú testének vonalaiban.

Hinoki Sunszuké gyűlölte a világ összes szép ifját. A szépség mégis elnémította, akár szerette, akár nem. Főképpen azért, mert megvolt az a rossz szokása, hogy a szépséget rögtön összekösse a boldogsággal; talán ez esetben neheztelését nem az ifjú tökéletes szépsége csillapította le, hanem az, amiről úgy vélte, hogy a fiatal férfi maradéktalan boldogsága.

Az ifjú Sunszuké irányába fordította fejét, majd anélkül, hogy észrevette volna, eltűnt egy szikla mögött. Némi idő elteltével ismét megjelent fehér ingben és hagyományos szabású, kék szövetnadrágban. Füttyörszve vágott neki ugyanannak a lépcsőnek, amelyiken Sunszuké az imént lejtett. Az író fölkelt, hogy kövesse. Az ifjú még egyszer visszafordult, és megpillantotta az idős férfit. Talán a szempilláin keresztülsütő nap fénye okozta, de szemei elég sötétnek tűntek. Sunszuké azon kezdett tanakodni magában, hogy a test körül mostanra miért illant el az a boldogságot sugalló légkör (ha más nem is), amely az előbb még oly fénylően ragyogott a maga pörösségében.

A férfi rátért egy másik ösvényre. Nehéz lesz tartani vele a lépést. A kimerült öregember elindult lefelé a csapáson érezve, hogy már nem sokáig képes követni a másik nyomát. Ám röviddel ezután meghallotta az ifjú tiszta, erőteljes hangját valahol az erdő egy füves tisztásán.

„Még mindig alszol? Bámulatos. Amíg te bóbiskoltál, én úsztam egyet a tengerben. Gyere, kelj föl, és sétáljunk vissza.”

A lány fölállt a fák alatt. Sunszukét megdöbbenetette, hogy milyen közelinek tűnt, ahogy kinyújtotta karjait a feje fölé. Nyugati stílusú, lányos, kék ruhájának néhány gombja kibomlott a hátán. Láttá, ahogy az ifjú visszagombolja a lány hátán a ruhát. A lány lesöpörte szoknyájáról a virágport és a földet, amit a meglehetősen illetlen szieszta során szedett össze. Ahogy megfordult, s kezeivel tovább tisztogatta ruháját, előtűnt profilja. Jaszuko volt az!

Sunszuké kimerülten roskadt le a lépcsőre. Elővett egy cigarettát, és rágyújtott. A féltékenység művészetének e szakértője számára egyáltalán nem volt szokatlan dolog éreznie bensőjében a csodálat, féltékenység és legyőzöttség érzésének keverékét, ám most Sunszuké szívét nem Jaszuko töltötte meg, hanem az ifjú, akinek szépsége oly ritka jelenség ebben a világban.

E tökéletes fiatalban futott össze a csúnya író ifjú korának minden álma – álmok, amelyeket elrejtett az emberek tekintete elől. Nemcsak arról van szó, hogy önmagát kifogásolta. A szellem virágba szökkenésekor, amikor elkezd terebélyesedni – érezte, hogy ez az a mérge, amelyik szétroncsolta az ifjúban a fiatalság érzését, még a látásából is kiölte. Sunszuké fiatalsága az ifjúság örült hajszolásával telt. Valóban, micsoda ostobaság!

A fiatalság mindenféle reményekkel és kétségbeesésekkel kínozt bennünket, de legalább nem vesszük észre, hogy fájdalmunk az ifjúság természetes agóniája. Sunszuké viszont

egész ifjúságát azzal töltötte, hogy ezt fölismerje. Gondolkodásából, tudatából és az *Irodalom és Ifjúság*ról készülő elméletéből szigorúan kizárt mindent, ami összeköthető az állandóság, univerzalitás, közérdek fogalmaival, mindennel, ami csöppet sem boldogítóan szubtilis – vagyis romantikus értelemben halhatatlan. Bizonyos szemszögből nézve örülete egy megmosolyogtatón impulzív tapasztalaton nyugodott. Akkoriban az volt egyetlen dédelgetett reménye, hogy komoly szerencsével képes lesz megpillantani saját fájdalmában az ifjúság hiánytalan, tökéletes kínját. S nem csupán azt kívánta, hogy saját gyönyörében megpillantsa a tökéletes gyönyört. Tulajdonképpen egyfajta hatalmat látott benne, amelyik nélkülözhetetlen az emberiség számára.

Most, legyőzötten, kicsit sem zavar, gondolta magában. Ő mindenféle ifjonti szépség professzora; elidőzik az emberi létezés fényében. Sohasem áradnak szét benne a művészet vagy az efféle dolgok mérgei. Ő férfi, aki arra született, hogy szeressen, és imádják a nők. E fiú kedvéért örömmel vonulok vissza a csatatérre. Sőt, szívesen veszem. Oly sok időt töltöttem el a szépség elleni harccal életem során; lassan itt az ideje, hogy a béke jeléül kezessék a szépséggel. Kijelenthetem, egyenest a Mennyből került elé az a két ember.

A két szerelmes egymás mögött ereszkedett le a keskeny ösvényen. Először Jaszuko látta meg Sunszukét. Tekintetük egymásba ütközött. Az öregember szemeiben fájdalom tükröződött, miközben szájára mosoly ült ki. Jaszuko elsápadt, s elkapta tekintetét. A földet nézve kérdezte, „Dolgozni jött ide?”

„Igen. Épp most érkeztem.”

Az ifjú fürkészőn nézett Sunszukéra. Jaszuko bemutatta őket egymásnak – „A barátom, Juicsi.”

„Minami,” tette hozzá a fiatal férfi.

Amikor meghallotta Sunszuké nevét, nem tűnt meglepettnek. Sunszuké azt gondolta: valószínűleg már hallott rólam Jaszukótól. Ezért nem lepődött meg. Örülnék, ha még soha nem látta volna összegyűjtött műveim három kiadását, és még sohasem hallotta volna a nevem.

Teljes szélcsendben indultak fölfelé a park kőlépcsőjén, s arról csevegtek, milyen elhagyatottnak tűnik a hely. Sunszuké elengedettnek érezte magát. Nem tartozott azon emberek közé, akik valami világfi módjára könnyedén átadják magukat a viccelődésnek, de most elég vidámnak tetszett. Beszálltak Sunszuké bérelt autójába, és visszamentek a hotelbe.

Elfogyasztották à trois vacsorájukat – Juicsi ötlete volt. Étkezés után elváltak, majd szobáikba tértek. Nem sokkal később Juicsi megjelent Sunszuké szobájának ajtajában, testén a hotel köntöse.

„Bejöhetek? Dolgozik?” – kérdezte az ajtóból.

„Jöjjön be.”

„Jaszuko sokáig van a fürdőben, eluntam magam,” mondta kifogást keresve. Sötét szemei egyre jobban elkomorultak a parki találkozás óta. Művészi ösztönei azt súgták Sunszukénak, egy vallomás következik.

Lényegtelen dolgokról kezdtek beszélgetni. Egyre nyilvánvalóbbá vált: az ifjú türelmetlenül várja a pillanatot, hogy megszabaduljon valamitől. Végül így szólt: „Itt marad egy darabig?”

„Bizonyára.”

„Én, ha lehetséges, szeretnék elutazni ma este a tízórás hajóval, vagy a holnap reggeli busszal. De inkább ma este akarok elmenni innen.

„És Jaszuko?” – kérdezte meglepetten Suns Zuké.

„Emiatt jöttem beszélni önnel. Itt hagyhatnám önnek? Azt hittem, talán szeretné elvenni őt.”

„Remélem, nem tartja vissza olyasmi, ami nem igaz.”

„Csöppet sem. Képtelen vagyok itt tölteni még egy éjszakát.”

„Miért?”

Az ifjú őszinte, meglehetősen fagyos hangon válaszolt: „Föl tudja fogni? Képtelen vagyok szeretni egy nőt. Érti, mire gondolok? A testemmel tudom szeretni őket, az irántuk mutatott érdeklődésem azonban merőben intellektuális. Születésem óta nem telt el úgy nap, hogy megkívántam volna egyetlen nőt is. Soha nem akadtam össze olyan nővel, akit akartam is volna. Így áltattam önmagam, most pedig becsaptam egy ártatlan lányt megalkuvással.”

Különös fény gyulladt Suns Zuké szemeiben. Természeténél fogva nem volt érzékeny a problémára. Normális hajlandósággal bírt.

„Akkor kiket tud szeretni?” – vágta rá.

„Én?” Az ifjú elvörösödött. „Csak fiúkat.”

„Beszélt erről Jaszukóval?” – kérdezte Suns Zuké.

„Nem.”

„Ne mondja el neki. Nem működne. Vannak dolgok, amiket jó megosztani egy nővel, és vannak, amiket nem. Keveset tudok az ön sajátos problémájáról, de olyasminak tűnik, amit a nők nem értenének meg. Amikor fölbukkan egy lány, aki olyannyira szerelmes, mint amennyire Jaszuko szerelmesnek tűnik, legjobb lenne elvenni, mivel úgyis meg kell nősiülnie valamikor. Ne gondoljon a házasságra másként, mint valami trivilitásra. Triviális – ezért tartják szentnek.”

Suns Zuké kezdett egyfajta pokoli örömmel lelni a találkozásban. Majd elkapta Juicsi tekintetét, és – visszarántva a hódolatból a valóságba – illedelmesen azt suttogetta: „És e három éjszaka során...semmi sem történt?”

„Nem.”

„Jó. Így kellene tanítani a nőket.” Suns Zuké fölnevetett, hangosan és tisztán. Így még soha egyetlen barátja sem hallhatta nevetni.

„Sok-sok tapasztalattal a hátam mögött kijelenthetem, hogy egy nőt gyönyörre tanítani sohasem fizetődik ki. A gyönyör tragikus maszkulin találmány. Ne gondoljon róla többet ennél.”

Elragadtatott szülői vonzódás suhant át Suns Zuké tekintetén. „Biztos vagyok benne, hogy ideális házaseletet fognak élni.” Nem azt mondta, hogy „boldog”-ot. Suns Zuké a maga részéről lenyűgözönek találta, hogy ez a házasság feltehetőleg teljes boldogtalanságot tartogat a nő számára. Úgy érezte, Juicsi segítségével akár száz szüznőt is zárdába üzhetne. Ekképpen ismerte meg Suns Zuké először életében a valódi szenvedélyt.

Domokos Tamás fordítása

Megjelent: Forbidden Colours. New York, Vintage Books.

ALEŠ ŠTEGER

Függőlegesen

Örökre vakon túrunk a csatornáknak.
Egymás után, libasorban,
Önmagunktól távol, függőleges irányokban.
Némán és iszonyodva, mintha az,
Amire lábunk alatt folyton fülelünk,
Kimosná nyelvünket, tudatunkat és lényünket, a csövek sötétjébe
Sodort erőtlen vakondoknak.

Némelyek azt remélik,
Egy napon vagy éjjelen kikaparják mélyüket,
S visszatálnak a felszínre,
Ám még a fekáliás csatornák legutolsó öre is tisztában van azzal,
Hogy Egy törvény választja ketté
az emberi lelket a csatornától.

A kamera, amit a múlt héten csúszttak le
A lakónegyed előtti gödörbe,
Bevándorolta a holtan sikamló tájakat,
A cső végén elágazásba ütközött,
Mely kettéválasztotta a csövet,
Ezek végén újabb kanyar következett,
S így tovább a végtelen labirintusban.
A felügyelő rá sem hederített.
A kamerát sosem engedték túl mélyre,
nehogy örökre elakadjon a szennyben.

Az éden az égre nyíló szobám falához van láncolva.
Időnként, amikor nem tudok elaludni, a falra tapasztom a fülem,
Hallgatom a csillagok morajlását a csőben
És az elnémulás ritka pillanatait várom,
És az isteni sár kegyelemként szakad könnyörgésünkre,
A csatornáknak sínylődőkre. Örökre.

Kulcsok nyomában

Zsebedben a lyukak gyorsabban szaporodtak
a halálos vírusoknál.
Könnyen észrevettük a megmunkált fém fényét a reggeli harmatban,
Vagy villanását, amikor a sötétben rávilágít
a zseblámpa.
Lényegtelen volt, melyik ajtókat nyitogatták vele.
Kezeidben ugyanúgy elrothad a százéves kulcs,
öntött fémből,
Mint a tollaskulcs, *Emona Merkur Ptuj* feliratú nagy kulcstartóval.

Felelőtlen kölyökként ismertelek,
Aki túlzottan is félt a szimpla megoldásoktól
És az új terek gyors felfedezésétől,
Most a kulcsok elvesztését
Egyre inkább a túlélés mély értelmű taktikájaként fogom fel.

A végzetes átok akkor kezdődik,
Amikor hosszú idő után
A rozsdás szerkezet felenged,
S megnyikordulnak az ajtók.
Amikor rájössz, semmi sincs abból,
Amiről álmodtál, reméltél, hittél.

Az új terek pusztán a régiek gyatrább ismétlései.
Ott, ahol minden elpusztult, megfordulsz,
Kotorászol az utolsó kulcs után.
A visszatérés kulcsa. Sehol.

Európa

Még mindig azt a történelmet dobod piacra, miszerint a törökök
Bécs kapui előtt cselből ütötték fel sátraikat.
Hogy kebab árusoknak álcázva magukat
Ma is várják a megfelelő pillanatot,
Amikor kirontanak kioszkjaikból, és átvágják a vén nyakadat.

Noha törzseid örökre elhagyták
Barbár előítéleteid mocsarát,
Magad sem tudsz különbséget tenni a gót,
Szláv, angol és frank koponyák között,
S még mindig azt hiszed, csak fiaid vére fiatalíthat meg.

Még mindig úgy véled, túljársz mindannyiunk eszén.
Amikor behunyom fáradt szemem, hájas,
Szőrös nő alakjában tűnsz fel, aki horkolva szül,
És férfiként, aki közelében, Amerikára gondolva,
titokban onanizál a sötétben.

36 másodperc

A rovarokról szólok majd.
A részeg nap alatt röpdöstek, ránk telepedtek, vérünktől ittasultak.
Puha földben, bokáig süppedve
Tanítottál, miként készítek csapdákat a salátafejek alatt.
Elővenni egy kést. Kettészelni az almát.
Az egyik felét nekem adtad,
A másikat, a halálosat, a rugó alá dugtad.
Föl ne falják, amiért fáradoztál, mondtad,
Naivan, jóságosan, hogy lássad, hová és kinek
készítet el őket.
Egy évvel később, koponyámban rejtőzködve, megmozdultak és szüntelenül
életemre törtek,
Pedig már azt hittem, végre szerettek és szeretnek.
Húgod az első osztályban oktatatta nekem a rózsza nevét
és a betűk alakjait,
A bonyolult, érthetetlen fogalmakat, mint *technológia*,
történelem, *isten*.
Akkoriban a közelünkben vágóhidat építettek.
36 másodperces rekordidő alatt

A gépek felkoncolták a tehenet, felakasztották és feldarabolták
nagyobb szeletekre.
Anyám, nem tudom, mi ütött belém mostanában.
Korán fekszem, s amikor elalszom, tovább járkálok,
végtelenül járok,
fogalmam sincs hová, kihez, merre, csak kitartóan
járok és járok,
Míg fel nem ébreszt a szűnyogok reggeli zümmögése és tisztán tudom,
el kell őket pusztítanom, el kell pusztítanom mind.

Hazatérések

A csigalépcsőn,
A fonnyadt virágokkal teli edények falán
Virágzik a rozsda.

Nyugtalanítanak a szutykos ruhával
és régi, fojtó kérdésekkel tömött bőröndök.
Küszöbtől küszöbig költözik a feszültség.

Az utolsó négyszáz kilométeren hallgattunk.
Senki sem tudja közölünk, vajon az érkezés
Csöndjét is némán fogadjuk?

Tekintetem a fürdőszobatükörben.
Oly messzire szöktem tőle,
Hogy egy pillanatra sem veszített szem elől.

Orcsik Roland fordítása

Aleš Šteger 1973-ban született Ptujban. Szlovéniában él. Költészettel és prózával foglalkozik. Műveit több nyelvre is átlítették. Németből fordít. Kötetei: Šahovnice sati (1995), Kašmir (1997), Protuberance (2002). Magyarul: Eudaemon Arabia (Ford.: Csordás Gábor és Gállos Orsolya, Jelenkor, 2002/II.) Az itt olvasható versek legutóbbi kötetéből valók.

DŽEVAD KARAHASAN

Levelek 1993-ból

1.

1995 júliusának végén összefutottam Bogdannel a „Rosenkavalier” étteremben a salzburgi Hauptbahnhofon. Hamburgba utazott a könyvbemutatójára, Salzburgban – a két vonat között – két órát kellett várnia. Én ebben az időben a salzburgi egyetemen dolgoztam. A menetrend megteremtette azt a lehetőséget, amire mi egyedül képtelenek voltunk – hogy hosszú idő után újra találkozzunk és váltsunk pár szót.

Kerülgettük a beszélgetést a háborúról, amely engem idesorolt, ahogyan igyekeztünk megfelekedezni arról a sötétségről is, amely őt hozta erre a helyre. Nem kívántuk megsejteni a jövőt és nem kommentáltuk a múltat, áldott vidékeinken ez sokkalta homályosabb a jövőnél. (A jövőről csak egy dolgot tudok biztosan – ahogy öregszem, egyre csúnyább leszek. Efelől semmi kétségem, félelem nélkül szajkózhatom e tényt, nem kell tartanom tévedéstől, csalástól vagy sikkasztástól. Senki sem fog becsapni azzal, hogy megszabadít a vénüléstől, a lankadástól, a betegségtől és attól a kötelességtől, hogy örülni tudjak mindannak, ami boldoggá tesz, tehát, hogy felmentsen az alól, amit a holnapok tagadhatatlanul hoznak magukkal. A saját boldog vidékeim múltjához még ennyire sem konyítok, fogalmam sincs, vajon rablószerű volt-e vagy hősi, vérengző, esetleg szabadelvű. E vidékeken már száz éve a múlt hamisításán alapulnak a diplomáciai és az egyetemi karrierok. A számtalan sok hamisítvány valódi falat emelt közém és a múlt közé, átlátszó falat, amely eltorzíja az alakok képét, így a terror igazságnak, a gyilkosság pedig hősiességgnek tűnik. Emiatt semmit sem tudhatok erről a múltról, ezért mondom azt, hogy homályosabb a jövőnél, s hallgatnom kell róla, amennyiben viszolygok a hazugságtól, a csalástól és a rágalomtól.) Úgy beszélgettünk, mint valódi barátok, akik régóta nem látták egymást. Szó esett a nőkről, akik meg akartak védeni a nyers világtól, a könyvéről, az elkészítendő szobráról és a vonatról, amely az évek során legszokványosabb tartózkodási helyükké vált. Elég öregek vagyunk ahhoz, hogy a vasút nyújtotta két órányi beszélgetési időt efféle személyes és konkrét témákra fecséreljük. Ugyanakkor tisztában voltunk azzal, hogy még ez a csevegés sem képes elrejteni azokat a nagy és objektív témákat, amelyek szüntelen kísértenek, körbevesznek, követnek, bennünk fészkelődnek, jelen vannak, ahogyan Bogdan lerombolt szobrai, amelyek felemlítésükkel azonnal meg is idéződnek, s csak arra várnak, hogy elkészítse őket, ám ez biztosan nem fog bekövetkezni.

Egy jó kis asztalnál ültünk a bejáratnál balra az első bal oszlop mögött (nem kérdeztem meg Bogdantól, hogy valódi vagy hamis márványból van-e) eltakarva az ajtó felőli tekinteteket és a terembe vezető átjáró előtt. A félig üres helyiség, a meleg színek kellemes összhangja, a csend, amelyben hallani lehet az ajtónyitást és -csukást, a pincér lépteit meg a székek mozgását, nem hallottuk a szomszéd asztalok megrendeléseit, társalgásait, mindez megteremtette a beszélgetés hangulatát, amire mindkettőnknek szüksége volt. A „Rosenkavalier” valóban kellemes hely, semmi esetre sem téveszthető össze azzal, amit resti alatt értünk. Itt senki sem ideges, nincs gubanc, se túl sok ember, akik körülöttünk nyomulnak

arra emlékeztetve, hogy csak egy pillanatra tértünk be ide. Itt, mint minden jóra való étteremben, kényelmesen elcseveghetünk, közben a környező zajokra is figyelhetünk, s nagy örömmel tölt el ezek beazonosítása, mert e hangok nem zavarják a beszélgetést, hanem összeolvadnak vele, mintha hozzátartoznának bizonyítva, hogy körülöttünk zajlik az élet, amelynek mi is részesei vagyunk.

Egy pillanatra felfigyelt az ajtónyitásra, a hangjáról felismerte a bejáratú ajtót (zaja különbözik a konyhai ajtóétól, azok az ajtók pedig, amelyek arra a bizonyos helyre vezetnek, hangtalanok, mert bársonyfűggöny zárja el őket), utána beazonosította a magas sarkú cipős nőt. Majd megpillantotta a szőke hajú, harmincas éveiben járó hölgyet, aki megállt az asztalunknál és hozzánk fordult.

Afelől nincs kétség, hogy a nő szándékosan akart megszólítani minket. A beszéd testi fenomén is, a test pedig őszintébb, naivabb és lassúbb a nyelvnél, felkészülésével előrejelzi a beszédet megelőzően a beszélő hangját. A test gyengéd előre mozgásával, az arckifejezéssel, a kéz bátoratlan mozdulatával világos volt, hogy a szép nő hozzánk kívánt fordulni. Majd, mielőtt még megszólalt volna, kihúzta magát és tovább folytatta útját a terem belseje felé.

Mit keresett az asztalunknál? Vajon az ismeretlen beszéd – tele monoton magánhangzóval – állította meg, amelyre véletlenül figyelt fel, amikor elhaladt az asztalunk mellett? De mit keresett itt, miért fordult el azonnal a bejáratnál balra, miért nem ment el a két oszloposor között, mint a többi vendég? Netán felismert volna egy szót, értette azt a nyelvet, amit hallott? Össze kellett futnia ebben az étteremben két idősebb úrral, akik csendesen és bizalmasan beszélgetnek? Mit mondott volna abban az esetben, ha megszólít? Tán ő sem tudja, de mi sem fogunk rájönni, mert találkozásunk e szép idegennel nem bomlott ki eseményné. Maradt a történés pusztá előrejelzése, ígérete, ami halomnyi kérdést hagyott maga után, s mi azt gondolhattunk, amit akarunk. Milyen lenne a találkozásunk – ha megesett volna?

Bogdant sokkal jobban felizgatta az elszalasztott esemény, mint engem. Néhányszor zavartan legyintett a fejével, majd arca előtt szétnyitotta a tenyerét, mintha imádkozna, esetleg töprengene valami fontos és érthetetlen ügyön.

„Ez a csaj visszazökkentett ötven évvel,” válaszolt kérdésemre, „abba az időbe, amely életem szempontjából rendkívül lényeges. Tudja, azok a váratlan emlékek, amelyek az emlékezet kútjából felhúzzák a régen elfeledett eseményeket a maguk teljességében – illatokkal, színekkel, hangulattal, olyan mértékben, hogy Ön is azzá válik, aki akkor volt, sokkal inkább, mint az, aki a jelen pillanatban. A múltbeli Önmagától csupán abban különbözik, hogy felfogja annak a történésnek a fontosságát, amelyben most vesz részt (és amelyet nemsokára elfelejt).

Ugyanennél az asztalnál, ugyanebben az étteremben ültem egy augusztusi éjjelen, 1952-ben. Éppen lediplomáztam, de mivel az Egyetemen akartak tartani, rendelkezésemre bocsátottak egy hónapot, hogy külföldre utazzak, körbejárjam az újjáépülő városokat, amelyeket próbálnak megmenteni a pusztulástól. Németországba mentem.

Önnem nem kell részleteznem, utazásomat arra használtam fel, hogy jobban megismerjem a gótikát és a barokkot (a manierizmus közvetlen kutatásához Olaszországba kellene menni, de ezt nem rombolták szét annyira, hogy oda küldjék a városimádó, jövőbeli asszisztenseket). Láttam Kölnt, Münchent, Bambergét, Nürnberget és Münstert. Rengeteg skiccet,

tanulmányt, rajzot készítettem. Eljutottam egészen északig, Hamburgig, ahol egyetlen egy vázlatot sem csináltam. Visszafelé Salzburgon kellett átjönnöm, ami jól is jött, mert erre a városra szintén kíváncsi voltam.

Kora délelőttől császárkámt a városban. Nézegettem, mértem, rajzoltam, igyekeztem minél jobban megjegyezni és megérteni a látványt. Nagyon örültem annak, hogy a várost elég jól megkímélték, így nem kellett kívülről felújítani. Majdhogynem hálát éreztem azért, hogy itt nincs szükség a város szervezeteinek renoválására. Mindvégig azért imádkoztam, hogy a város lelke érintetlen maradjon.

Késő éjjel tovább kellett utaznom. Nem emlékszem, pontosan mikor, arra viszont igen, hogy fáradtan, sötétben érkeztem meg az állomásra, ahol leültem ugyanehhez az asztalhoz. Nem tudom, mennyire érti, amikor azt mondom, semmi sem változott, mégis minden más volt, de az biztos, hogy pontosan így kell mondanom, mert ez így van. Az étterem ilyen volt, a legapróbb részletekig (lehet, hogy az asztalterítők koszosabbak voltak, de az emlékezetemben ugyanolyan szépek és fehérek, az állomással szembeni hotel is már egészen felújították, ennek ellenére ugyanolyan csúnyának tűnt, mint most, emlékszem az órára is, ez sem változott semmit, jól emlékszem rá, mivel túlságosan is figyeltem, nehogy lekéssem a vonatot, hisz nekem már akkor sem volt óráim.)

Mint említettem, kimerülve gubbasztottam a széken. Időnként meg-megrándultam – saját magamtól vagy valamilyen zajtól – ugyanazt az órát néztem, amely akkor is a mostani helyén volt.

Mégis minden más lett. Nyoma sincs a mostani nyugodt csendnek. Sok ember, rengeteg elhanyagolt, hangoskodó alak. Töménytelen zaj, kellemetlen, ideges robaj, ami jobban fáraszt az utazásnál és az álmatlanságnál. Úgy gondolom, hálásnak kell lennem ezekért a hangokért, mert nélkülük – oly fáradtan – biztos elaludtam volna, így a vonatomat is lekéssem, ennek ellenére hangsúlyozom, hogy kifejezetten kellemetlennek tüntek. Folyton cibáltak, alighogy behunytam a szemem, máris arra kényszerítettek, hogy a faliórát bámuljam azon morfondírozva, működik-e egyáltalán.

Fél tíz körül megengedtem magamnak még egy kávényi luxust. A teremben akkorára már csak az a társaság maradt, amelyet a vasutas éttermekben megszoktunk – azok a szerencsétlenek, akik az elutazás állandó elhalasztásával megkísérlik elrejteni maguktól az igazságot, hogy nincs hová menniük és a náluk is nyomorultabbak, akiknek volna hová utazniuk, de nincs hozzá kedvük, mert ott még rosszabb, mint itt. Nem beszéltem németül, ezért nem értettem, ki mit mond. Mégis biztos voltam benne, miről társalogtak – ránézel és tudod, miről folyik a szó, a külsejéből, a beszédmódjából kiolvashatod a történetét. Erre valószínűleg Ön is képes, ha egy hónapot töltött a vasútállomásokon, mint én. Néhány perc után világos, kinek van közülük problémája a feleségével, kinek nincs munkája, ki lóg itt azért, mert nincs háza, ki nem tud aludni a háborús emlékektől, ki ment munkát keresni s ki tért vissza a fogságból. Időnként valaki énekbe kezd oly módon, ahogyan ezt az efféle helyeken szokás, majd a második versszakot követően felhőrdül, abbahagyja, miként ezt az ilyen körülmények között már tapasztalhattuk. Egy asztalnál a beszélgetés hirtelen durván hangossá válik, majd rövidesen teljesen félbeszakad mindenféle ok nélkül. Nem sokkal utána valaki csak úgy feljajdul vagy elkiáltja magát.

Időközönként felbukkan egy katonai őrző, már nem emlékszem, angolok vagy amerikaiak voltak-e. Ahogy megjelennek, halálos csend telepszik a teremre, a részek hirtelen kijózanodnak. (Őket sajnáltam: efféle helyeken kényszerből isznak, a célból, hogy a mámor áttámogasson még egy éjszakán. A betoppanó egyenruhások meg pont akkor józanítják ki őket, amikor elérték céljukat. Ezek után úgy tűnik, mintha kidobták volna a piára költött pénzüket, ilyen időkben pedig ki az a hülye, aki csak úgy szórja a lóvét, amikor oly kevés van belőle?!) Néha igazoltatnak néhány vendéget, valamikor mindenkit, esetleg elvisznek valakit. Ilyen esetekben a távozásukat követő csönd sokáig tart. Ebből a hallgatásból kiderül, hogy a fülsértő zajok nem elviselhetetlenek, sőt, nem is kellemetlenek.

Egyszer megjelent egy vén és egy fiatal nő (most az utóbbit kislánynak mondanám, akkor viszont nőnek láttam). Az öregasszony motyogott valamit a lányról, mire az legyintett, elfordult tőle, az asztalomhoz jött, azután megkérdezte, leülhet-e mellém. Sajnáltam, hogy egy mukkot sem tudok németül, az utazásomat is a rongyos ösztöndíjból állom – nagyon megkívántam a társalgást, meg akartam hívni kajára, itatni, hogy közben nézzem és figyeljem, mi módon beszél. Valószínűleg ő is felfogta a helyzetet (remélem, mindent értett, így a vágyamat is, amit képtelen voltam kifejezni), mert elfordult és távozott annak ellenére, hogy felkínáltam neki a szemben lévő széket.

Nem jöttem rá, mi történt a lánnyal és az öregasszonnyal. Attól a pillanattól, hogy otthagytam, behálózta gondolataim, illetve rám tört az esemény kiváltotta nyugtalanság. Ebben a pillanatban, szoros összefüggésben a lánnyal, rájöttem arra, hogy az igazi városnak van lelke, saját identitása és, ahogyan azok mondanák, akik félnek a 'lélek' szótól: stílusa. A város rendelkezik saját utcákkal, terekkel, szobrokkal és épületekkel, szökőkutakkal, parkokkal. Viszont némelyiknek, az igazinak, e mögött, illetve ezen belül még ott van a platóni lénye, a lelke, amely mindezt magában foglalja, ám ugyanakkor több is ennél. A valódi város birtokában van annak, amit nem lehet megmérni, felépíteni, így hát lerombolni sem. Ezt a valamit csak elpusztítani lehet, megsemmisíteni oly módon, hogy szétzúzzák a várost, megfosztják a benne lakó emberektől. A város platóni lénye természetesen szoros összeköttetésben áll saját testével, feltehetően nem is létezne, teljesen biztos, hogy érezni sem lehetne utcák, terek, épületek és szökőkutak nélkül, amik a város testének alapját képezik. Ugyanakkor a lelke szintén létezik, így a valódi város nem vezethető le pusztán csak a testre. A város platóni lénye mélyebben van, tágabb és több mindannál, amit egy városról számokkal, képekkel és szavakkal elmondhatunk. Ez alapján érezhető ki és fedezhető fel egy városban, hogyan öltözködnek, köszöntik egymást, hogyan isznak és szórakoznak, ahogyan beszélnek az ismerősökről, a nőkről meg a fociról. Mindez látható s érezhető abban a városban, amelynek saját platóni lénye, lelke vagy stílusa van.

Én ezt, Isten bocsá', egy pillanat alatt értettem meg, egy megvilágosodásban, figyelve a fiatal salzburgi kurvácskát.

Már az első pillanattól világos volt számomra, hogy a lány prostituált, az öreg néni pedig a kerítője. Mégis egész idő alatt éreztem, ez nem teljesen igaz, illetve nem csak erről van szó. Volt a nőben valami ártatlan, gyermeki, valamilyen derű. Csinos volt, ízlésesen öltözött, kiszépítette magát, már-már felcícomázottnak tűnt, de semmi esetre sem hatott giccsesnek. Nem látszódott rajta az a kín, rútság vagy piszok, amit akkor érezhetünk, amikor a nagyon

fiatal lányokat és kerítőnőjüket figyeljük (nem tudom, Ön hogy van ezzel, de én mindig szerencsétlenséget sejték e mögött). E lány kinézetében és viselkedésében nem volt dráma. Legfőképpen az hiányzott belőle, amire a maguk nőit kényszerítették a holland katonákkal Srebrenicában (amiből sok hasonló példát lehetett találni azokon a vidékeken, ahol akkoriban utaztam). Nem, ennek nyoma sem volt ebben a lányban. De azt sem fedeztem fel benne, amit általában az ilyen pénzért dolgozó nőknél megtalállok. Nem kétséges, mivel foglalkozik, ám az is biztos, ő nem kurva, mert egész lényében volt valami gyengédség, derű és ártatlanság.

Nem tudom; ha mindenáron érthetően akarnám kifejezni azt, amit akkor éreztem, ami feltárult előttem, akkor azt mondanám, hogy természetesen egy kurváról van szó, de oly módon, ahogy ez csak Salzburgban lehetséges. Ki tudja, mi készítette őt arra, hogy azt tegye, amit tesz, miféle belső sérüléseken esett át, miközben dolgozik, mégis mindemellett szép maradt, vidám és kedves. Azt hiszem, itt nem a lányról van szó, hanem a város személyiségéről, amelyet nappali sétáim közben megsejtettem. A város természetében rejlik az, hogy a nehézségeket, belső drámákat és problémákat ilyen derűsen, könnyedén viselik, bízva valamilyen mindent átfogó értelemben. Esetleg pontosabb volna azt mondani, hogy e városban a viszályokat és akadályokat jól elfojtják, belül mélyen elássák, kívülről pedig csak azt mutatják, amit mások elvárnak, és ami tetszetős? Fogalmam sincs. Mint amikor általában szó esik a valódi jó stílusról, a lényeg érintetlen marad, hiába mondott el mindent, amit akart. Amikor mindent megmért, megvizsgált, leírt és elmondott arról, aminek stílusa van, akkor megérti, hogy az analízisei, mérései, leírásai és beszéde elől valami kitért. És rájön, hogy az, ami kisiklott – a stílus. Így volt ez velem is ebben az esetben. Akármennyire is törekszem rá, nem fog sikerülni megfogalmazni azt, ami olyannyira egyedi és paradox abban a lányban, aki először hozzám fordult, majd meggondolta magát.

Mindegy, szerintem akkor, amikor a nő megfordult és elment, végképp megszületett bennem a városok iránti szenvedélyem, mert abban a pillanatban felfogtam, testemmel megéreztem – egész lényemmel, belülről, a tapasztalat által – azt, amit egész délután vizsgáltam, rajzoltam és mérleseztem. Rájöttem Salzburg titkára. Most viszont azon tűnődöm, hogyan felejtettem el teljesen ezt, hiszen ez sorsdöntően fontos volt számomra. Biztos vagyok abban, hogy mindeddig eszembe sem jutott és valószínűleg soha nem is ötlött volna fel, ha nincs az a szőke nő, ez az étterem és Maga."

Nem kommentálhattuk Bogdan történetét, nemsokára indult a vonata Münchenbe, ahonnan tovább utazott Hamburgba. Barátokként búcsúztunk egymástól azzal az óhajjal, hogy újra összefussunk és folytassuk végtelennek tűnő beszélgetésünket.

2.

Bogdan meséje a „Rosenkavalier” étteremben két okból is különösen fontos volt számomra. Az egyiket közülük Bogdan természetesen ismerte, ezért hangsúlyozta, nekem köszönhetően jutott eszébe, hogy némely város rendelkezik lélekkel, identitással, stílussal, amit megszállással sem lehet kiirtani. A másik okról nem tudhatott, mert nem volt időnk, hogy ezt bővebben kifejtsen. Ez a mozzanat sorsszerűen egybeesett a történetével és találkozásunkkal.

1994 márciusa óta dolgoztam a Salzburgi Egyetemen. Próbáltam védeni az irodalmat a hallgatók előtt attól a vádtól, hogy a kortárs értelemben vett művészetekhez tartozik. Igyekeztem meggyőzni őket arról, hogy az irodalmi műnek, akárcsak minden komoly mesterségű alkotásnak, van anyaga, formája, tartalma és funkciója, ezek a sajátosságok pedig megfelelnek a valóság kategóriáinak (annak, amit Aquinói Szent Tamás *causának* nevezett). Az volt a célom, hogy megmutassam, a komoly irodalmi mű bizonyítja, hogy anyaga a sajátosságaival előírja a feldolgozás módját és ennek megfelelően a formát, amely a munka során születni fog. Arra törekedtem, hogy a nagy művek példájával alátámasszam: az igazi mester követi az anyag immanens jelzéseit és egy olyan formát épít, amely már benne fészkel az anyagban, azaz nem a saját akarátát tukmálja rá az alkotásra.

A hallgatók nem értettek egyet velem. Hevesen vitáztak, mindig újabb argumentumot követeltek, miközben kinyomozták az ellenbizonyítékokat. Nem akartak lemondani a művészettel kapcsolatos előfeltevéseikről. Nem fogadták el ezoterikus álmainkat, melyek szerint minden szakma alkotása teljességében tükrözi a világ természetét. Valóban kiváló diákjaim voltak.

A viták elég korán, már március közepén eljutattak ahhoz a témához, illetve tematikus mezőhöz, amit a város poétikájának nevezünk el. Vajon a város meghatározza-e azt az irodalmat, amely róla szól és benne készül el? Ha igen, akkor milyen mértékben? Különböző módon hat a magáról szóló és a benne születő (tehát azokra a művekre, amelyek helyben készülnek el, mégis máshol játszódnak) irodalmakra? Hogyan s mennyire ismerhető meg egy város az elbeszélések, regények és drámák által, amelyek benne „történnek”? Hogyan s mennyire determinálja a város e művek belső természetét?

Az egyetemisták között, akikkel a város poétikáját vizsgáltam, ott volt Haris is, aki tizenhét éves koráig élt Szarajevóban. Ő természetesen „Szarajevó poétikáját” választotta szemináriumi munkájának, amely akkoriban nemcsak a róla szóló gazdag irodalmi hagyomány kiváló oldalai végett volt aktuális. Szenvedélyesen látott neki a munkának. Mindig új szövegekkel érkezett, felolvasta majd kommentálta őket, új ötleteket és kérdéseket vetett fel, ellenőrizte argumentumait és a városról szóló emlékeit (kitűnően megjegyezte a várost, ám emlékei nem voltak teljesen tudatosak).

Így ment ez május közepéig, amikor Haris abbahagyta beszélgetéseink látogatását és a tanulást. Nem aggódtam, nem akartam megtudni, mi történt vele, mert feltételeztem, hogy a vizsgáira készül. De ott sem jelent meg – se a nyári, se a téli szemeszter végén. Ekkor utánakérdeztem a titkárságon. Ott azt válaszolták, hogy semmit sem tudnak róla, ennek ellenére továbbra is hallgatónak tekintik. Nem iratkozott ki, nem jelentette be a tanulmányai félbeszakítását, nem szólt, hogy beteg lenne. Nem kérdezősködhettem a szüleinél, mivel nem ismertem őket, még a címe sem volt meg, a telefonszáma is hiányzott – találkozásainkat mindig Haris kérte és szervezte meg. Aztán később, novemberben kaptam egy borítékot Párizsból, a feladó ő volt. A nagy boríték két, számomra idegen ember levelét, a kisebbik viszont Haris nekem írt sorait tartalmazta. Világos volt Haris szándéka, hogy először az ismeretlenek írásait olvassam el, utána az övét. Bevallom, nem értettem dramaturgiáját, de tiszteletben tartottam, ahogyan most is, amikor Bogdan története hatására a város platóni lényéről és e mese sorsszerű egyezésével a kettőnk ambíciójával, hogy

körülírjuk Szarajevó poétikáját, úgy döntöttem, hogy publikálom hallgatóm küldeményét.

A két idegen levél eredetileg franciául íródott. Ezt az időnként balul sikerült megfogalmazások és a levélben felbukkanó személyek és események zavarossága miatt említtem.

3.

„Kedves Andrea,

Bevallom, igazad van, mérges kommentárod sajnálatos módon igaz, de semmin sem tudok változtatni (te egyébként szerettél s tán még mindig olyannak szeretsz, amilyen vagyok). Valóban undorító és tényleg csak rám vall, hogy saját, legszemélyesebb emlékeimről csak most szólok, amikor elmegyek, talán véglegesen, ám az is igaz, hogy nem tudok mást és e tehetetlenségről nem csak én tehetek (vagy nem csupán én). Éppen te vetted észre – mindkettőnknek elmagyaráztad – hogy nem a hideg szívemből származik a képtelenség a másikkal való őszinte, mélyebb kapcsolatra, hanem a félelemből vagy valami ehhez hasonlóból. A rettegés pedig nem tőlünk ered, ugye?

Akkor nem beszélhettem erről, de már tudtam, hogy igazából nem félelemről van szó, a pozitívan létező félelemről, amely valami konkrétumból származik, hanem az aggodalomról, a meghitt biztonság hiányáról, ami megszüntetheti a bennünk lakmározó félelmet. Nem volt bennem félelem (mitől is lenne ebben a nyugodt életemben, amely olyannyira mentes az izgalomtól, a drámától meg a valóságtól?), de olyasmit sem éreztem, ami megvéd tőle, megátolja ennek létrejöttét. Már akkor, amikor erről először beszélgettünk, tudtam, hogy ez így van és világos volt, hogy ez az édesapámra, Paulra, illetve a kettőnk közti viszonyra vezethető vissza.

Tudod, hogy semmi rosszat nem akarok mondani az apámról (erre akkor sem lennék képes, ha erre vágnék) – csak konstatálni szeretném, hogy ő nem az az apa volt, akiből sugárzik a biztonság, s főleg nem az az ember, aki ezzel az érzéssel felölthetne egy gyermeket. Épp ellenkezőleg, már a pusztá látványa is elvette azt a biztonságot, amit az édesanyám és napjaim nyugodt ritmusa keltettek bennem. A kinézetében volt valami szokatlan, végletes, ami megfoszt a biztonságtól és gerjeszti a múlandóságérzetet.

Úgy vélem, ez a külsejével függ össze, és abból fakad, hogy rajta minden nadrág túl hosszúnak vagy túl rövidnek tűnt. Azt hihetném, csupán misztifikálok, ha édesanyám sem érzett volna ugyanígy. Ő ragaszkodott ahhoz, hogy férje ruháit jó szabók készítsék el a méret alapján. De hiába, mert a nadrágok alól mindig előbukkant apám bokája, a nadrág-szárnál pedig megalázó redők keletkeztek. Bármennyire is odafigyeltek a szabók, méricskéltek őt meg a nadrágot, bármilyen trükkön morfondírozott is anyám, bármennyi szabót próbált ki, apámon a nadrágok hol túl hosszúnak, hol pedig túl rövidnek tűntek. Otthonunkban fokozódott a kellemetlenség- és a bizonytalanságérzet. Mindez az apám bokája körüli redőkből származott és a világos zoknikból, amelyek a cipő és a nadrág között virítva csúfoltak minket. Apám betegesen kötődött a sötét ruhákhoz, ehhez képest a világos zokni valószínűleg a jó, tiszta és tisztességes élet jelképének számított. Ha csak tudnád, ha csak elképzelhetnéd milyen kellemetlenségeket és bizonytalanságot okoztak e zoknik! Nem csupán nekem, hanem általánosan az otthonunkban is.

A nadrágja keltette szorongás bizonyára az egyik oka annak, hogy nem kerültünk igazán

közel egymáshoz (nem lehetsz meghitt viszonyban azzal, aki kölcsönként ruhákban jár). A másik ok szerintem abban rejlik, ahogyan beszélgetett és amit mondott. Nem tudom, a normális apák miként szólnak gyermekükhöz, de az világos, hogy az enyém egyszer sem beszélt velem normálisan. Sohasem kért arra, hogy valamit jobban csináljak, nem várta el tőlem, hogy sikeres legyek, nem győzködött, hogy képes vagyok megbirkózni a nehézségekkel, nem biztatott, hogy csináljam azt, amit a legjobban tudok. Mindaz, amit mondott nekem, csupán figyelmeztetések voltak, óvatossági intelmek, különféle elvárások, hogy ne bízzam másokban és ne tűnjek ki semmiben. Az egyedüli mondat, amelyet még mindig hallok belső füleimmel, az egyedüli mondat, amit csak az ő hangja ejthet ki, mert ezerszer hallottam a szájából és csak az ő szája szerint: „A legrosszabb, ami az emberrel a mi helyzetünkben történhet, hogy szembetűnő lesz s így figyelemfelkeltővé válik.” Ám nem magyarázta meg számomra, hogy mi ez a „mi helyzetünk” és miben különbözik azoktól a szituációktól, amelyeket szabad észrevennünk.

Úgy vélem, a köztünk lévő meghittséget döntően gátolta a titka. Közel kerülhetsz ahhoz az apához, aki, úgy tűnik, állandóan kölcsönként nadrágokban jár, baráti kapcsolatot lehet azzal az apával, aki apaként viszonyul hozzád (talán), de sehogy sem kerülhetsz közelebb ahhoz a szülőhöz, akit egy titok választ el a családtól. Neki volt egy rejtélye, amihez anyámmal nem férközhettünk hozzá. Időközönként két-három napon át bezárkózott a szobájába, nekünk meg úgy kellett viselkednünk, mintha minden rendben lenne. Amennyiben ez munkanapokon történt, akkor az anya a családi gyógyszerterázt vezette, a nappaliban aludt, mintha nem volna semmi gond, megkért, hogy közösen ülünk az asztalhoz, hogy legalább ez hasonlítson valamelyest a családi étkezésekre... Az apa a szobából sápadtan jött ki, fáradtan és nyugodtan, átvette a munkákat, mintha semmi sem történt volna, mi is arra törekedtünk, hogy fenntartsuk ezt a látszatot, aminek nem tudtuk az okait és amiről soha nem beszéltünk. Meg sem említettük, ahogyan az illetudó családokban sem szólnak valamelyik tag betegségéről vagy raboskodásáról.

Biztos vagyok benne, hogy e titka váltotta ki a konfliktust, amit nem tudok megbocsátani magamnak, annak ellenére, hogy nem én felelek, nem is felelhetek érte: mélyen éreztem, hogy apámat megjelölte egy súlyos bűn. Ezzel az érzéssel nőttem fel.

Felcseperedésem éveit a válság jegyében teltek, ezt sokan szerencsétlenségnek vélték. Én valamennyire átéreztem az algériai krízist és a hatvannyolcas zavargásokat, mert ezek az események gyakran kerültek az otthoni viták keresztútjába. Az algériai ügy igazolta a család kettészakadását, egyik oldalon az apám, a másikon anyám meg én. Apám szerint azok, akik nem szeretik, netán megvetik az arabokat, elveszítik Algériát. Anyám mérgesen kérdezte, miért támadtak meg minket ott, amikor mi civilizáltuk őket, kifejlesztettük az iparukat, sőt még azt is megengedtük, hogy ideköltözzenek. Felfogtam, hogy apánál az „ők” megegyezik azzal, amit anyám „mi”-nek nevez. Rájöttem, az Algériáról szóló vitatkozásokra, a családban elfojtott viszály vetült ki, az a válság, amely apám rejtélyével jelent meg, amikor két-három napra a szobájába zárkózik, ahová anyámmal nincs betekintésünk. Mivel kettőnk kiiktatott e titokból, számomra, akárcsak anyámnak a „mi” lettek azok, akiket Algériában megtámadtak. Kiderült, hogy az, ami Algériában történik, valóban egy komoly tragédia, amely szorosan összefügg apám titkával, aki valamilyen módon felelős a minket

sújtó szerencsétlenségért. Sejtéseimet alátámasztották apám reakciói az algériai válságra. Néha tombolt benne a harag, legtöbbször pedig csak bánat és csalódás lett úrrá rajta.

Az 1968-as eseményekre elég jól emlékszem, mert akkor már serdültem. Családunk ismét felbomlott, ezúttal három részre. Én a közlgő iskolai évvége és az olaszországi európa bajnokság hatása alá kerültem. Valószínűleg ezért maradtam közönyös minden oldallal, lázadással, tüntetéssel szemben, olyannyira, hogy még ma sem rémlik, ki kire támadt és miért. Anyám a rendtelenség, a közlekedési gondok, veszélyes utcák miatt idegeskedett. Úgy tartotta, hogy az államnak, amennyiben továbbra is szándékában áll megadóztatni polgárait, akkor meg kell büntetnie azokat, akik ezt a káoszt létrehozták. Apám viszont úgy felcsigázódott, hogy ezt addig el sem tudtam képzelni róla. Meg akart győzni minket arról, hogy ebből csak valami jó süllhet ki, mert a fiatalok lázadtak fel, akik őszinték és tisztességesek. Egyfolytában azt magyarázta, hogy ezzel a tüntetéssel a fiatalok világosan kifejezték az elégedetlenségüket, hogy nem fogadják el az anorganikus világot, ami számunkra a lehető legjobb. Esküdözött, hogy „holnap mennyire jó lesz, egészen jó”, és kinevette anyámat a haragos reagálásaiért.

Vajon a természetétől idegen lelkesedés elhasználta apám lelki energiáit? Csalódott volna a forradalom eredményében, amitől oly sokat várt? Netán valami másról van szó, ami rejtve maradt előttem? Fogalmam sincs, csak azt tudom, hogy '68 őszének elején apám mély melankóliába süllyedt. Nemcsak céltalanságról volt szó, az életbe, a jóba, a létbe vetett bizalom hiányáról, ez egy gyermeki állapot volt, az elhagyatottság és a kiszolgáltatottság állapota. Talán ez hozott közelebb egymáshoz.

Mintha megsejtette volna, hogy nemsokára itt a vég, apám megnyílt előttem. Minden erejével azon volt, hogy meghitté tegye viszonyunkat (pótolni akarta azt a viszonyt, amitől eddig megfosztott minket). Akármikor ketten voltunk otthon, bizalommal fordult hozzám, mesélt az apjáról meg a fiatalságáról, beavatott a titkába, megmutatta milyenek voltak a szobájában töltött napjai, távol az egész világtól.

Életének misztériuma egy ősi felhúzható gramofonból és két fosszilis lemezből állt. Ezt apjától, Maxtól örökölte, aki 1938-ban veszett el Spanyolországban mint a köztársasági katonaság orvosa. 1920-ban fiatalon és tapasztalt orvosként költözött Szarajevóból Párizsba. Két hanglemezt hozott magával, amelyeket ott hallgatnak – egyet spanyolországi származású, de Szarajevóba vetődött zsidók énekeivel, a másik viszont azokat a dalokat tartalmazta, amelyeket ott énekeltek és szexdalinkáknak vagy a fene se tudja minek nevezik őket. (Most el kéne magyaráznom neked a különbséget a szarajevói két zsidó közösségről, az egyiket askenázinak hívják, ők északról vándoroltak ide, a másik a spanyolországi szefárdoké. Továbbá tisztáznom kellene a viszonyokat e két zsidó csoport között a zsidó közösségen belül, e két kör más kultúrákhoz való hozzáállását, amelyek szintén ott élnek és különféle módon hívják őket, részleteznem kéne e világ bonyolult felépítését. Kellene, de meg sem kísérem legalább két ok miatt. Az első: magam sem kapiskálom, nekem sem világos az egész, apám törekvése ellenére, aki maga sem értett jól mindent. A másik: te ezt nem foghatod fel, ahogyan itt mások sem, akkor sem, ha ezt akarnád, ha elhinnéd, hogy ezért érdemes fáradozni.)

Kiváló orvosként, aki összekötötte a tehetségét, a kitünő bécsi iskolát és a katonai orvos

gazdag háborús tapasztalatát, nagyapám, Max tizenöt év után Párizsban tekintélyre, barátokra, állandó páciensekre és szolid tulajdonra tett szert. Igazán boldog házasságából született neki egy fia – apám, Paul – 1925-ben. Majd 1937-ben mindezt otthagya és Spanyolországba utazott.

Ahogy mondtam, nagymamám valóban szerette, és arra törekedett, hogy minél jobban megőrizze a vele kapcsolatos saját valamint Paul emlékeit. Sokat beszélgettek róla, megtartották a családi élet összes hétköznapi rítusát és minden ünnepséget, míg a család teljes volt, majd bevezették azt a szokást is, hogy megünnepeljék Max születésnapját. A családi ünnepségeken Max lemezeit hallgatták, felhozták a beszélgetésekben azt, amit egykori otthonáról tudtak, emlegették és szomorkodtak utána. Mamám azon volt, hogy apám ne orvos, hanem gyógyszerész legyen. Tán arra számított, a fiú így kikerüli azt a veszélyt, hogy megismételje édesapja végzetét. Nem is sejtette, hogy férjét a karaktere s nem a szakmája vitte Spanyolországba.

De apámnak sok mindent be kellett vágni, mielőtt még a szép gyógyszerészet művészetének szentelte volna életét. Például meg kellett tanulnia, hogy egyik őse kikeresztelkedett, mégis neki személyesen, a véletlen bizarr akaratának köszönhetően olyan kinézete lett, amely világosan mutatja, hogy korábbi ősei zsidó származásúak. Rá kellett jönnie, valójában fogalma sincs, hogyan néz ki egy keresztény, de az akkori időszakban nagyon is nyilvánvalók voltak a zsidók ismertetőjegyei. Meg kellett tanulnia, hogy a zsidó pont úgy néz ki, mint ő, akkor is, ha már régóta nem az, ahogyan az ősei sem voltak azok. Tudnia kellett, hogy zsidó kinézete ellenére tán még azt is be lehetne bizonyítani, hogy ő nem zsidó, de már nagyjából késő, amikor olyan helyzetbe kerülsz, hogy bizonygatnod kell valamit magaddal kapcsolatban. Ki kellett derítenie, hogy az, aki bizonygat, már előre mindent elveszített attól a pillanattól kezdve, amikor rákényszerült a bizonyításra.

Apámnak mindezt meg kellett ismernie, amikor a háború elérkezett Franciaországba, ugyanaz a háború, amelyet apja sikertelenül próbált megfékezni Spanyolországban. Mind ezt a saját anyjától tanulta meg, egy bátor asszonytól, aki mindenáron meg akarta őrizni fiát, ha már elveszítette férjét. Ezzel világossá tette számára féltésének mértékét. Tizenöt évesen be kellett zárkóznia a házba, meg kellett szoknia a kalapot, amely elrejtette túl sötét és gyanúsán sűrű haját. Járását le kellett szűkítenie a háza és az iskola közti útra úgy, hogy ezt az utat azokkal a barátaival kellett megtennie, akiken egyértelműen látszik, hogy normális franciák.

Mégis, minden izolációs kísérlet ellenére megtudta, hogy a zsidók eltűnedeznek. Rájött arra, hogy néhány szomszéd és barát önzetlenül segít a zsidókon – az eltűnésben, míg mások ezt a folyamatot teljes közönnyel figyelik, inkább saját bajaikkal és félelmeikkel foglalkoznak. Felfogta, hogy ápolnia kell azokat a kapcsolatokat, amelyekkel rendelkezik, hogy ne járjon egyedül az utcán, s megértette, hogy félelmeit, gondolatait, mindazt, ami az övé, nem szabad ismerőseire bízni, mert nem volt kedve eltűnni.

Feltételezem, hogy apám így vált zsidóvá és ekképpen veszítette el azon képességét, hogy közel kerüljön az emberekhez. Képzeld el azt a négy évet, amikor minden egyes alkalommal, hogy kimész a házból, édesanyád megvizsgál, mennyire hasonlítasz a zsidókra! Négy olyan év, amikor az ismeretlen emberek sorsa megrázó számodra, akik csak azért

vesztek el, mert zsidók, e végzetükkel pedig eszedbe juttatták, hogy ez veled is megtörténhet, hiszen valaki bármikor rád tukmálhatja, hogy úgy nézel ki, mint egy igazi zsidó. Mindez csupán azért, mert a barátodban, szomszédodban vagy ismerősödben felöltött, hogy jó volna a lakásodban lakni, elhitte, hogy az tele van pénzzel, esetleg abban reménykedett, hogy rád mutogatva elvonja a figyelmet magáról.

Arról beszélt, hogy a háború utáni évek tán még nehezebbek voltak, látván, hogy azok, akik minden igyekezetükkel segítettek a zsidóknak az eltűnésben, végül az emberi és általános szabadság kitüntetett vállalkozói, harcosai lettek, az eltűnt személyek magas beosztású nyomkeresői, patriótái és jó szomszédok. Beszélt arról, hogy néhány évvel a háború után visszatért őseinek vallásához (nem vehette fel újra a vallásukat, mert ő már semmiben sem tudott hinni). Ezekben az években kifejlődött benne a szükség, az erős kényszer, hogy szobájába zárkózzon, lemezeket hallgasson és elképzelje azt a világot, amelyből apja elmenekült. Max elmenekült abból a világból, amelyben a különböző kulturális körök emberei jelentősen különböznek, s e másságukat féltékenyen őrzik olyannyira, hogy ez egy érzéketlen szemnek úgy tűnhet, mintha gyűlölnék egymást. Azért jött ide, mert azt hitte, az élet egyszerűbb és szebb abban a világban, ahol mindenki egyforma és közösen építik az azonosak körét. Végül a fia, aki az apám, Paul meggyőződött arról, hogy soha sem lehetsz eléggé egyforma, valamikor pedig eljönnek azok az idők, amikor megtiltják számodra az egyformaságot, mert azt hiszik, ez így kifizetődő nekik.

Vallásos áhítattal játszott le nekem lemezeit és mélyen megsértődött, mert én nem tanúsítottam semmiféle érdeklődést. Egyszerűen nem mímélhettem azt, hogy ez nekem tetszik, valószínűleg még rosszabb lett volna, ha elkendőzöm a hazugságot, mivel ez túlságosan is nyilvánvaló lenne. Az összekarcolt és régóta nem használt lemez leírhatatlan kornyikálása, hörgése és nyikorgása közepette néha áttör egy szólam vagy e dalok emberi hangjai, esetleg a tönkretett lemez technikai zavarai. Főleg a szexdalinkáknak nevezett dalok voltak förtelmesek, ezekben az énekesek hangjai a sivatagi átkozott lelkek üvöltésére hasonlítottak. Nem, nem viselkedhettem úgy, mintha ez tetszene, meggyőződésemet a szent emlék kinevetésének és kigúnyolásának kellene tartania.

Néhány próbálkozás után megkímélt a lemezektől s csak beszélgettünk. Vagyis inkább ő beszélt, vallott, rám bízta titkát, tette mindazt, amitől egész életemben tiltott, órákon, napokon át, akármikor, amikor kettesben maradtunk otthon abban a pár évben, amíg élt '68 után. Mintha igazolást keresett volna megértendő, mitől lett olyan, amilyen, meggátolva ezzel, hogy közel kerüljünk egymáshoz, ahogy erre talán vagy biztosan képesek lettünk volna.

A végtelen beszélgetések alatt jól megismertem apámat életének utolsó éveiben, s úgy vélem, ezekben a társalgásokban ő is megismerte, értelmezte, önmaga számára tisztázta magát és életét. Épp ezen idő alatt vette észre, milyen furcsa, hogy soha sem ment el Szarajevóba látni azt a világot, amelyből az apja elmenekült, s amely számára oly szépnek tűnt. Akkor derült ki számomra, hogy semmit sem szabad másnak bevallani, ha egyszer oly mélyen elvesztettük a hitet. „Bármennyire is megfeleljen,” magyarázta, „annyira nem lehet jó, ahogyan ezt elképzeltem. Ami azt jelenti, hogy a valódi várossal való találkozáskor elveszíteném a róla kialakított képemet. Nekem pedig semmi sem ér annyit, hogy megfosszanak ezen előítélettől.”

Jól megismertem és, azt hiszem, meg is értettem, de már késő volt arra, hogy viszonyunk lényegesen megváltozzon. Én tizenhárom éves kölyök voltam, amikor elkezdünk beszélgetni, tehát már egy olyan apa mellett nőttem fel, akit megjelölt a bűn és a titok, amely falat emelt körénk, egy olyan apa mellett, aki képtelen megvédeni, ezért folyton int, nem tud biztonságot nyújtani, mert örökké úgy néz ki, mint aki a rokonoktól vagy valami jó embertől kérte kölcsön nadrágját. Mégis megismertem és elfogadtam magamban oly mélyen és teljesen, hogy halálát saját lényegem elvesztéseként éltem meg. Iszonyúan megviselt, amikor elment. Fájt, hogy nincs többé, de úgy hiszem, még jobban lesújtott az, hogy nem sikerült abban a pár évben helyrehozni viszonyunkat. Adósa lettem valamivel, s bennem is valami befejezetlenül maradt, nem történt meg, valami, ami már itt kínálkozott, én mégsem vettem észre. Egyfajta üresség kínozott, mint amikor az embert nyaggatja egy régóta eltávolított szerv.

Mindez szépen békén hagyott, míg fiatalon magamat kerestem, majd kegyetlenül feltrört, jobban, mint amikor eltemettem apámat, valahogy épp az első találkozásunk idején (meglehet, ez valahogy összefügg veled, a szerelmünkkel, a belső megbékéléssel, amely a kapcsolatunkkal egyidőben jelentkezett). Kísért az érzés, hogy túl keményen viselkedtem vele, hogy adósa maradtam, hogy valaki, aki kellően érzékeny, igenis képes volt, képesnek kellett lennie szeretni őt és ezzel a szeretettel pótolni legalább egy részét annak, amit a félelem, a gyengeség, a bizonytalanság és a többi, idegességgel rokon érzés elvett tőle. De én érzéketlen voltam, fiatal, önző és kegyetlen, tehát bűnös vagyok; adós maradtam. Nem neki, ő most már halott és közönyös minden adósággal szemben, inkább a magam számára és magammal szemben vagyok adós és bűnös, mert bennem üresség van azon a helyen, amelyet a normális emberekben az apa iránti szeretet és az emlékek töltenek ki.

Emlékszel, ebben az időben kezdtem a szobába zárkózni. Hallgattam a lemezeit, igyekeztem meggyőzni magamat, ez nem is annyira elviselhetetlen, ez az üvöltözés akár meg is tetszhet annak, aki ezt a barátja vagy meghitt emlékek társaságában hallgatja. Érts meg jól, kedves Andrea, kérlek: mindennek semmi köze hozzád, de még hozzá sem, ez inkább egyfajta belső szükséglet a belső egyensúly iránt. Az érted érzett szerelem teljességgel nyugodt, bizalommal teli és békés, az iránta táplált szeretet helyét pedig meghódította a büntudat, az üresség. Nincs az a gyermeki szeretet, amely egyensúlyt teremthetne a felnőtt férfi nő iránti szerelmében, ezért jelentkezik szükségszerűen a belső káosz. Vagy e magyarázatom túlságosan is mechanikus? Valószínűleg igen, de valahogy fel kell fognom.

Mindenesetre el kell mennem Szarajevóba. Attól a naptól kezdve, hogy megjelentek a hírek az ottani eseményekről, tudtam, ott a helyem. Meglehet a Max nagyapáról és az apámmal való bonyolult viszonyokról szóló történetek pusztán misztifikációk, amelyekkel csak a bennem spontán megjelent szükségletre próbálok kielégítő magyarázatot találni? Bizonyára minden apa és fiú közti viszony túl szövevényes, akárcsak az enyém, netán még komplikáltabb, de a normális fiúk nem kényszerülnek arra, hogy elvágyódjanak, így nem találnak ki érzékenykedő történeteket az apjukkal való viszonyukról. Talán elegendő van ebből a mechanikus álmisztikából az egységről, ezért vágyom arra, hogy elutazzam valahova, ahol nem hallottak sem a mechanikáról sem az egységről? Esetleg unom a tisztességes adófizető kényelmes életét, ezért hiányolom a kalandot, a félelemmel teli léteezést? Vagy a

számmisztikáról van szó, ami oly kedves számodra? A drága Isten püthagóreus hajlamáról, aki sorsommal óhajtja bezárni a kört? Valóban fogalmam sincs, kedvesem, csak azt tudom, hogy Szarajevóba kell mennem. Nem Max, apám, Paul, hanem önmagam végett. Ez pedig azt jelenti, hogy értünk is, érted, nem?

Azzal a reménnyel megyek oda, hogy ott megszületik bennem az igazi, harmonikus egyensúly. Akkor majd visszatérek stabilan, nyugodtan és erősen. És szeretni foglak, szeretni, szeretni... De légy óvatos, ha visszajöttem!

Először így, de mostantól kezdve örökre a tiéd,

Moritz Löwenfeld."

4.

„Drága Mireille,

Két nappal korábban meglátogatott a színházrendező Francois, akit hajdanában megismertél nálam. Épp most érkezett Szarajevóból, ahol a lagapróbb részletekig átnézte a hivatalos jelentéseket, minden történetet és tanút. Ő teljesen biztos a saját verziójában, én pedig hiszek neki, mert jól ismerem és tudom, hogy bízhatok benne. Elmondhatom, hogy immár megbízhatóan tudom, miként esett el Maurice. Ám ettől nem érzem magam se jobban se rosszabbul.

Röviden, ez a következőképpen történt:

Maurice három „határtalan Farmecaut-val” érkezett meg Szarajevóba 1993. januárjának végén. Azokat az orvosságokat és orvosi felszerelést, amit sikerült a városba menekíteni, a Városi Kórházba szállították, amelyet nota bene egy ideig Francia Kórháznak hívtak. Míg a kórházi dolgozók átvitték a dolgokat a Városi Kórház kézi gyógyszer-tárába, egy gránát eltalálta a kórházi épület falának déli szárnyát, és erősen megrongálta az autót. Szerencsére senki sem volt akkor a járgány körül. Egy fiatal építész, aki fizikai munkásként segédkezik a kórházban, megmutatta nekik az ablakból azokat a helyeket, ahonnan leggyakrabban lövik az épületet. Kettő közülük különösen érdekes, mert az onnan tüzelő gyilkos tekintete közvetlenül találkozhat az áldozatával. Ez a két hely a Zlatištének és a Zsidó Temetőnek nevezett hegyeken található.

Az autó javítása körüli bürokratikus erőfeszítések tíz napig tartottak, mert az UN irodáiban nem szívesen segítenek azoknak, akik – szavaik szerint – „elkötelezték magukat egyik oldal iránt a háborúban”. Jó logika; úgy vélem, csak egy efféle UNO-t lehet több oldal mellé állítani. S még jobb az etikája, mert a lemeszárolt gyermekekben felismeri, „melyik oldalra húztak” (Francois egy éven belül kétszer látogatta meg a kórházat, s azt mondta, mind a két alkalommal tele volt gyerekekkel). E tíz nap alatt Maurice igazi barátságot kötött a fiatal építésszel, rajta keresztül pedig kapcsolatba került a szarajevói kulturális csoportok humanitárius szervezeteiben dolgozókkal, majd a La Benevolencia nevű zsidó humanitárius egyesület embereivel. Amikor végre megjavították az autót, és minden kész volt a visszatérésre, ő megjelent a kórház előtt, és értesítette kollégáit, hogy nem megy sehova.

Hol a kórházban, hol pedig a zsidó közösségben dolgozott, evett és aludt. Akármikor nem volt munka (ha igen, akkor is csak ritkán, mert több volt a gyógyszerész mint a gyógy-

szer), a városban csavargott, emberekkel ismerkedett, tanulta a nyelvet, érdeklődött a háború előtti életről a városban, röviden: ismerkedett a várossal és az emberekkel. Néhány hónap után kapcsolatba lépett a katonákkal is, július idusán pedig csatlakozott egy önkéntes alakulathoz mint orvos. 1993. júliusának végén a Zsidó Temetőben meghalt Szalkó barátja, akit Borernek becéztek, s aki a háború előtt saját tervezésű, speciális zárat készített.

Francois találkozott az alakulat tagjaival. Mindenki emlékezett Maurice-ra és szépen beszéltek róla. Mindkettőjüket sajnálták, főleg Borert, aki az egység legjobb harcosa volt, emellett megtudott javítani minden fegyvert, amellyel rendelkeztek. A háborúban pedig, mondták, az embernél sokkal fontosabb megjavítani egy fegyvert, leginkább akkor, amikor kevés van belőle, az emberből meg oly sok. (Francois szerint ez nem rossz humor, nekem viszont nem tetszik. Ha megismerem a szituációt és az embereket, tudom majd értékelni, véli.) Az alakulatban senki sem érti, mi történt kettőjükkel, mert az egységnek szabad napja volt, néhány feladatról meg nem beszélhettek. A parancsnok megesküdt rá, hogy nem ő rendelte őket a Zsidó Temetőbe. Borert, a tapasztalt harcost még el is küldte volna, ám az orvost, méghozzá kezdő orvost, amilyen az a francia volt (egyébként Maurice-t Mirsónak becézték), még álmában sem rendelte volna ki arra a helyre. Ők oda saját maguktól mentek, titokban.

A bosnyák Borer felesége azt állítja, hogy nem katonai akcióba mentek. Nem mehettek a Zsidó Temetőbe katonai akcióba világos nappal, fegyver nélkül. Igen, igen, fegyvertelenül, senki sem említi, hogy így ölték meg őket, tíz méterre a csetnik állásoktól. Ők ketten tíz napja beszéltek valamiről, vitatkoztak, tervezgettek. A francia mindenáron ki akart jutni a Zsidó Temetőbe, hogy megtekintsen valamit, megvizsgáljon, vagy mit tudom én mit akart ott. Végül kihasználta azt, hogy francia, és megbeszélte valakivel, hogy engedjék a határvonalon túlra. Kivel egyezett meg? Az UN-nel? A francia UNO katonákkal? A csetnikekkel? – kérdezte Francois. Ezt ő honnan tudja? Ő abban biztos, hogy az ő Szalkója órákig vitatkozott a franciával, üvöltöttek egymásra. Szalkó azt akarta, hogy este diverzánsokként küsszanak oda, a francia pedig a megbeszélés szerint óhajtott oda menni. Végül a francia győzött.

Hullájukért a bosnyák katonaságnak három fogoly katonát kellett cserébe adnia. Testüket a város legnagyobb parkjában hantolták el, ahol harminc évvel ezelőtt muzulmán temető volt.

Röviden ennyit mondott el nekem Francois. Biztos vagyok benne, hogy mindent megtudott, amit lehetett, mert az ottani emberek ismerik és közel állnak hozzá. Mégis két dolgot nem értek. Az egyik: miért vitte Maurice magával azt a bosnyákot? A második: mit keresett a Zsidó Temetőben? Ott hiába kutatott az ősei sírja után, mert ezek a Koševói katolikus temetőben vannak; emellett pedig Maurice nem szentimentális, legalábbis nem patetikusan.

Az első titkot Francois a harcos barátságok kódexével magyarázza. Szerinte Maurice nem tudta lebeszélni a bosnyákot, hogy vele menjen, mert az úgy tartotta, hogy erre kötelezi őket barátságuk. Ez logikus, de nem meggyőző, mert Maurice-nak titokban kellett mennie. Ismerem őt és tudom, hogy nem viselte el más társaságát, amikor a saját intim kérdéseivel foglalkozott (ilyen esetekben az én jelenlétem is idegesítette, azt pedig nem hiszem el, hogy boszniai harcostársa közelebb állt hozzá, mint én). Ezen kívül ott a második kérdés: miért kellett elmennie a Zsidó Temetőbe? Nekem ezt ki kell derítenem, de ez csak

ott lehetséges. Francois szerint az ottaniak semmi olyat nem fognak megosztani velem, amit előle elhallgattak volna. Természetesen ezzel tisztában vagyok, viszont látnom kell a barátait és meg kell ismernem a bosnyák harcos feleségét. Tudom, ő sem fog újat mondani, de mi ketten férj nélküli maradt özvegyek vagyunk, biztosan kiderül számunkra az, amiről nem lehet beszélni. A fájdalom árulja el majd a titkot. A kínban egyformák vagyunk, ezért értjük majd egymást beszéd nélkül vagy ellenére is. Ami engem személy szerint illet, a dolgok egyre jobbak. Szóvá tettem neked azt a megkönnyebbülést, amit akkor éreztem, amikor megtudtam, hogy Maurice halott. Elsőre majdnem megölt ez a hír, ám azonnal követte egy megkönnyebbülés, amit nem értek, s nem is törekednék erre, másnak pedig be se vallanám. Mégis megtörtént: a vég s az egyértelműség, amit ez magával hordoz. Ugyanez az érzés van bennem most is: tudom, nekem szintúgy el kell mennem Szarajevóba. Úgy vélem, ez a kényelmes érzés egyre erősödik bennem. Gyengéd vagyok, derűs és tiszta feltöltődve egy nyugodt világossággal.

Ezért küldöm el neked a levelét, kedves Mireille: amennyiben én sem térek vissza, néha emlékezz ránk. Ha ott valaha is béke lesz, látogass meg minket a régi szarajevói muzulmán temetőben, amely egy ideig parknak tette magát, majd ismét temető lett. Értünk vajon?

Szívből üdvözl

a Te Andreád."

5.

„Tisztelt tanár úr,

Íme itt vagyok, akár valami bosnyák tréfában: lévén, hogy adós maradtam egy szemináriumi dolgozattal, levelet küldök Magának. Az általam ismert viccekben a bosnyák lovat ad, ha kutyával adós, koncertet, ha sajttal. Azt hittem, nem vagyok ilyen, s még mindig így gondolom, de hogyan győzzem meg erről, amikor levelet küldök szemináriumi dolgozat helyett. Nem tudom, lesz-e alkalmunk arra, hogy leellenőrizzük, mennyire vagyok igazi és mennyire viccbeli bosnyák figura, de abban biztos vagyok, hogy ezúttal csak így alakulhatnak a dolgok: csak azt tehettem meg, amit most, s csak a megértését kérhetem.

Maga tudja, mennyire fontos volt számomra, hogy jól megírjam a dolgozatot Szarajevó poétikájáról. Büszke vagyok arra, hogy annyi jó irodalmi alkotás született szülővárosomról, s egyetértek Önnel, hogy van valami abban a városban, amelyről s amely kapcsán annyi kiváló író írt oly sok regényt, elbeszélést, verset, drámát. Mindez nagyszerű és én teljességgel osztom az Örömet emiatt, de – nem Magával szemben – nem hiszem el többé, hogy az irodalom különösen fontos.

Elolvastam mindazt, amit ajánlott nekem és amit összeszedtem, bármilyen írás is legyen az Szarajevóról. Igazi öröm töltött el, mialatt ezzel foglalkoztam. Ám mindeközben zavarba is kerültem, olyannyira, hogy, mint tudja, majdnem naponta felkerestem, hogy leellenőrizzem az emlékeimet, megvizsgáljam egy dal eredetét, hogy közösen megnézzük egy vicc logikáját és dramaturgiáját.

Szarajevóban nőtem fel, Mejšašon, apám édesanyjánál, akit Nanának hívtam annak ellenére, hogy nem volt túl öreg. Tizenhét évet töltöttem e városban, életem azon részét, amikor a legmélyebben és a legközvetlenebb módon szerezzük benyomásainkat a külvilág-

ról. Szarajevó élesen megmarad bennem, minden más városnál mélyebben, akkor is, ha ezekben ötven évet éltem volna.

Tizenhét szarajevói évemből legalább háromat viccmeséléssel és hallgatással töltöttem (Szarajevó a maga poénjaival egész Európát lekörözhethetné). Az Öntől kapott szövegekben, amiket Szarajevó poétikájának megalapozásához adott, oly mértékben hiányzik a humor, hogy miután elolvasta őket az ember, azt hihetné, egyszerűen elképzelhetetlen, hogy e szerencsétlen városban valaki valaha is elnevette volna magát. Rendben van, a nevetés hiányát még elviselhetjük, a fenébe vele, ám e „szarajevói irodalomban” miért oly átkozottul borús, ízléstelenül patetikus mindenki?! Annyi egyszerű ötlet, általános gondolat, annyi allegória – abban a városban, amely olyan tökéletesen kultiválta és artikulálta a hedonizmust. Szarajevón kívül, hol tudják még azt, hogy ugyanannak az italnak egészen más az íze egy kirügyezett ág alatt (vagy bosnyákuul mondva: pod beharli granom), mint amikor a fa gyümölcsöt terem? A világon hol tudják még az emberek, hogy mikor és melyik ital mellett jobb jácintillatban egy bizonyos ételt enni, mint valami más kaját? Mikor véd meg a jácint jobban a részegségtől a tele gyomornál, tanár úr? Ezt csak kifejezetten rafinált emberek tudhatják, akik nem korlátozzák magukat egy eszmére, vágyra és egyszerű világra.

Ne értsen félre, tanár úr, nincs szándékomban, hogy a szarajevói hedonizmust és a boszniai Weltanschauungot dicsóítsam, amit egyszer (nem jogtalanul) a csevapok metafizikájának nevezett. Nem állítom, hogy ez az életfilozófia jó vagy rossz, olyan, amilyen, nem kívánom értékelni. S ez alapján úgy vélem, ezek az emberek, akik egy rafinált hedonizmust ápoltak, egyszerűen nem lehetnek olyan unalmasan patetikusak, ahogy ezt a róluk szóló irodalom bizonygatja. Technikailag nézve, erre az egy eszmének, szükségletnek, érzésnek és célnak hódoló, magasabb rendűnek tartott nyaggyatóg képtelenek, mert a parabola túlzott egyszerűsége (egyoldalúsága) gyakorlatilag nem mérhető össze a rafinált hedonizmussal és dekadens világnézetével.

Emlékeimben Szarajevó elválaszthatatlan (talán azért, mert nem sokkal később elhagytam) a nagy labdarúgó, Asmir Ferhatović temetésétől. Az óváros taxisofőrjei ingyen szállították az embereket a szertartásra, a magánboltok zárva tartottak aznap, a halottas menet Koševától Szkenderiáig húzódott. Feltehetően több, mint 50.000 ember jelent meg ott. Ugyanazok, akik Asmir Ferhatovićot életében Takonynak becézték, és teli torokból ócsárolták a háta mögött. Úgy gondolom, akkoriban ismertem meg városomat, és azért, amit akkor felfogtam, nem írhatom meg Szarajevó poétikáját.

Szerették-e a szarajliák Asmir Ferhatovićot? Igen, bizonyára. Ráakasztották a Takony gúnynevet? Igen, rendszeresen. Rajongtak a játékaért? Igen, teljes szívükkel. Szapulták-e, amikor csak tudták? Persze, megint teljes szívből. Ki érti ezt?

Egy idegennek természetesen valami szép okfejtéssel szolgálnék, amelyben jómagam is hinni szeretnék, mert az pozitív színben tüntetne fel minket. Elmagyaráznám mondjuk azt, hogy annak adunk gúnynevet, akit imádunk megőrizve a lehetőségét, hogy szeressük. A bántó névvel megmentettük mint embert, mert megóvtuk attól, hogy szoborrá változzon. A szobrokat pedig csak csodálják, míg az embereket szeretik, nemde? Kettőnket nem szívathatnak meg ezzel a magyarázattal, mivel tudjuk, nálunk azokat is fricskázzák, akiket csodálnak, akárcsak azt, akit egyáltalán nem fenyeget a veszély, hogy szoborrá merevedjék,

vagy azt, aki biztosan nem hiszi el magáról, hogy emberfelettivé vált. Gúnyolódunk azon, akit szeretünk és akit utálunk, akiért rajongunk s akit megvetünk. Ugyanakkor mi ketten tudjuk, hogy valóban szerették Asmir Ferhatovićot, gúnynevében pedig az a szükséglet rejtőzött, hogy mint normális emberhez viszonyuljunk hozzá, akit szeretni lehet. Persze volt ott minden, másfajta érzelmek meg teljesen ellenkező szándékok is, de tagadhatatlanul jeltelkezett az a szükséglet, hogy elsősorban szeressünk, s csak utána imádjunk.

Eszem ágában sincs, hogy megindokoljam becézési szükségletünket és azt, hogy miért reagálunk a velünk történő eseményekre viccekkel. Viszont tudom (és Ön biztos egyetért majd velem), hogy emögött két egymással ellentétes érzés húzódik meg, amilyen az irigység és a szeretet, a megvetés és a csodálat. Világos, hogy kicsúfoljuk azt, aki bennünk két egyformán erős és összeférhetetlen érzést vált ki, amiként poénna reagálunk arra az eseményre, aminek örülünk és amitől félünk. Gyakorlatilag ez a következőképpen néz ki: míg az egyik érzés odacsábít egy emberhez vagy eseményhez, addig a másik ugyanakkora erővel taszít el mindezekről. Végül e két ellentétes, de azonos erejű szükséglet kioltja egymást, felrobban a szeretetet kifejező csúfnévben vagy az értelmetlenséget igazsággá avató vicc-ben. E módon pazaroljuk el alkotóerőnket a becenevek és a viccek gyártására, a szeretetet fricskával, az irigységet gúnykacajjal fejezzük ki figyelmen kívül hagyva a jót meg a rosszat, erőtlenül és mozdulatlanul, akár valami kő vagy princípium. Bevallom, ez nem túl sok, de nem is kevés, mert senki sem sérül köztünk (emlékezzen csak, tanár úr, mennyi kárt okoztak az alkotó kultúrák – azért figyelmeztetem erre, hogy ne ócsárolja annyira lustaságunkat).

Emiatt nem írhatom meg Szarajevó poétikáját: mindazt, amit tudok és olvastam e város kapcsán, csupán ennek egyik oldalát fejezi ki, az emlékezetem, tapasztalataim viszont azt mondatják velem, e mögött az éppoly lényeges és erőteljes másik oldal bújlik meg, amelyik homlok egyenest ellentmond az előzőnek. Ezt hogyan írjam meg? Miként fejezzem ki ezt egy szemináriumi dolgozatban, ha erre a nagy írók sem voltak képesek az elbeszéléseikben, drámáikban, regényeikben? Egyáltalán lehetséges-e irodalmi módon megszólaltatni azt a világot, amelyik az irigységet megvetéssel, a szeretetet pedig gúnnal fejezi ki?

Tanár úr, kérem, ne ugorjon erre fel, s ne ítéljen el, hogy a „tükrö elméletet” pártolom. Felhívom figyelmét Hamlet szavaira a művészetről mint a természet tükréről adott értelmezésére: a művészetnek nem a természet jelenségeit kell utánóznia, hanem a természet működésének módját; egy alkotásban nem kell és nem is muszáj a világ fenomenjeit felismerhető módon artikulálni, viszont világosan meg kell fogalmaznunk, miként funkcionál – érez, gondolkodik, hat – e valóság, tisztáznunk kéne okait, céljait és belső tulajdonságait; a művészet tehát a természet tükre, de a látható helyett a láthatatlané, a belsőé, azé a természeté, amelyik a láthatón keresztül nyilvánul meg és általa fogható fel – vagy legalábbis általa sejthető meg.

Hogyan írjam meg az emlékeim Szarajevóját, amelyet, Isten bocsássa meg, szeretek? Azt a Szarajevót, amelyik Asmir Ferhatovićot Takonynak csúfolta, mert szerette, ahogyan amiatt rágalmazta, mert büszke volt rá? (Egyetértek Magával, nemcsak szereti és dicsekszik vele.) Mi módon írjuk meg ezt a – ahogyan Ön mondaná – belső Szarajevót? Novellaként vagy drámaként, amelyben a szeretetet szitokszóval, az örömet pedig jajkiáltással fejezik ki? Ki fogná fel ezt az elbeszélést, drámát, ki olvasná el?

Egy állásponton vagyok Önnel, szomorú tanár uram, amikor azt állítja, eltűnt az az irodalom, amely a nagyságot alázattal bizonyította. A világ túlságosan is leszűkült és használhatatlanná vált ezen irodalom számára. Ezért is mondom Önnek, többé nem osztom véleményét az irodalom fontosságáról. Nem izgat többé az a világ vagy könyv, ahol a dicséretet egyértelmű dicsérettel, a köszönetet pedig a hála alakzataival fejezik ki, ez túlfut is egyszerű számomra. Illetve foglalkoztatnak ezek, csak nem értékelem fel őket olyan magasságokig, ahogyan Ön, mert tautologikusnak tartom őket, egy kissé mechanikusnak és unalmasnak. Sokkal jobban érdekel és vonz az a világ, amelyiket az Ön irodalma képtelen megragadni, az a világ, amely nem tud hasznossá válni, mert nem hajlandó tautológiává és mechanikus egységgé változni. S ha már nem tudom olvasni, akkor élni fogom. Ezért, drága professzorom, búcsúzom Öntől.

P.S.: Amikor mindez kiderült számomra, jelentkeztem Sadžida nagynénémnél, aki a párizsi RFI-ben dolgozik. Úgy láttam, újságírói kapcsolatai segítségével megszervezheti nekem a szarajevói utat. Ő adta nekem e levelek másolatait, amelyeket viszont barátnőjétől, Mireille-től kapott. Azt mondta, ezen írások segítségével megérthetem, miért fáradozik azon, hogy eljussak Szarajevóba, akkor is, ha ezt nehéz szívvel teszi. Én pedig Önnek küldöm őket abban a reményben, hogy segítségükkel megért engem. Amikor majd olvasni kezdi a leveleket, akkor én már Szarajevóban leszek.

Minden jót, egykori tanítványa,

Haris."

Orcsik Roland fordítása

Dževad Karahasan, 1953-ban született Duvnóban (Bosznia és Hercegovina). Irodalmi és színházi tanulmányait Szarajevóban végezte, irodalomelméleti disszertációját a Zágrábi Egyetem bölcsészkarán írta meg. A Zenicai Nemzeti Színház dramaturgjaként dolgozott. Különböző ex-jugoszláv színházi fesztiválok zsűritagja volt. A szarajevói *Odjek* folyóirat szerkesztője. A Szarajevói Színművészeti Akadémián dramaturgiát, dráma-, és színháztörténetet oktat. 1994-1995-ig a Salzburgi Egyetem szlavisztika tanszékének vendégtanára, 1995-ben DAAD Berlin ösztöndíjas, Grazban városi írnok, a göttingeni egyetem horvát és szerb lektora. Az 1999-es Herder-díja mellett több más nemzetközi díj birtokosa. Irodalmi és színházelméleti tanulmányokat, esszéket, prózát ír. Könyveit több nyelvre lefordították. Regényei: *Stidna žitija* (1989), *Stid nedjeljom* (1990), *Istočni divan* (1989), *Šahrijarov prsten* (1994), *Sara i serafina* (1999). Magyarul egy esszéje olvasható Európa-centrikusok és izslám-centrikusok címmel a Kafka nevű közép-európai folyóirat 2002/5-ös számában. A mostani írása kézirat, melynek egy magyarul is olvasható Ivo Andrić novella az előszövege (Levél 1920-ból, In: I. A.: *A löportorony*. Válogatta és ford.: Csuka Zoltán, Forum, Újvidék, 1974).

LUCIE DE BOUTINY

Eltárs, a forradalom az nem most lesz

Egy hotelszobában ébredtem. Mellettem egy férfi feküdt. Körülbelül olyan idős volt, mint apám, és mivel apám halott, úgy adódott, hogy ágyba bújhattam apám holttestével, aki e férfi alakjában reinkarnálódott.

A férfi fájlalta a papa halálát, úgyhogy próbáltam elmagyarázni neki, hogy mind a mai napig ez a haláleset életem legnagyobb boldogsága, hiszen ha apám nem halt volna meg, fogalmam se lenne az életről, de a férfi semmit se értett a halott kérdésnél masszívan megrekedt gondolataimból. Angolul beszélünk, úgyhogy ráfogta, ez is csak a nyelv miatt van.

Pedig világos, igen, a halál, annak ellenére, hogy milyenre festjük, világos. Világos, mivel apám halott, és mivel ezt a férfit megszállta apám szelleme, halott ő is, halott, és vele, hát világos, vele, szemben vele a *Coupoles* éttermében, ahol ma este vacsorázunk, én csak halottakról beszélek, és mivel ő halott, neki ezt értenie kellene.

– Teljesen kiakaszt, hogy nincsenek hőseink. Igazi, élő holttesteket kéne hozni a háború dúlta területekről. Boszniában örület, hogy mennyi van. Hozol nekem egyet? Párizsból csak két óra repülővel. Légy szíves! Úgy szeretnék valami kis meglepetést! Ahhoz, hogy nekem jó legyen, egy igazi holttestre van szükségem. Amik a tévé koporsójában meg a magazinok fényes lapjain sorjáznak, nem jók. Mondd, nem akarsz adni nekem egy igazi halottat, egy értelmetlenül, de mégiscsak meggyilkolt halottat?

A férfi, miután két ujjával megpödrölte bajszát, szkeptikusan félbeszakít és figyelmeztet, hogy nem ért franciául.

– *I said: stop drinking and let's fuck!*

Abban a pillanatban, amikor már épp beleuntam, hogy itt rostokolok a *Closerie des Lilas* sörözőjében, a férfi, aki kefél engem, bevallja, hogy nős és két gyermek apja. Az egyik öt, a másik hét éves. Rezzenéstelen arccal fogadom. Hogy bebizonyítsa, tényleg igazat beszél, ideges ujjával zakója belső zsebébe túr. Kivesz egy gondosan összehajtogatott zsebkendőt. Széthajtja, hogy megmutassa a titkos rejtékhelyet. Nem tejfog van benne. A karikagyűrűje. Azt mondja, ettől, hogy megmondhatta nekem az igazságot, megkönnyebbült, és ez segít neki, hogy tovább hazudjon.

Elképesztően banális helyzet. Ha ezt a jelenetet filmen látom, vagy egy könyvben olvasom, a könyv repült volna ki az ablakon, vagy azonnal kirohantam volna a moziból. Viszont ez tényleg megtörtént velem, és attól, hogyha felállok az asztaltól, a valóság csak pár méterrel került volna messzebb tőlem – úgyhogy hagyom, hogy minden úgy végződjön, ahogy a valóság diktálja, vagy ez a férfi, aki kefél engem. A magam öröme azért megkérdem tőle, vajon a felesége és a gyerekei is halottak-e:

– *Your wife is dead, isn't she? And your childrens, dead? Zey are dead? Boss ov zem I suppose. Me too. You too. All dead.*

Két pohár Evian ásványvíz lecsillapította köhögését. A köhögés volt az egyetlen értelmes válasz, amit adni tudott. Az élők, ezt már megfigyeltem, mindig köhögnek, ha azt akarják jelezni, nem halottak.

Azt is megfigyeltem még, hogy a férfinak bajsa van. A bajusz volt az egyik kedvenc társalgási témánk. Mindig nagyon jól elszórakoztatott, amikor néztem, ahogy megtörli, figyeltem, nincs-e rátapadva valami, esetleg megrángattam. Meg kell mondjam, alapjában véve csak ittunk, ettünk, ücsörögtünk és keféltünk.

Ma este a *Divellec* bárban arra vártunk, hogy felszabaduljon egy vacsoraasztal (20 perc), aztán elolvastuk az étlapot (15 perc). Miközben arra koncentráltunk, hogy négybe cincáljuk a tenger gyümölcseit, hagytuk, hogy betemessen bennünket a környező alapzaj és az, ahogy az ezüst evőeszköz a porcelántányérokhoz koccan.

A férfi, két osztriga és két bajszára keményített szalvétanyomás között megint beszél. Azt mondja, szereti az élénk helyeket, és azt is, hogy ma reggel, miközben a latin negyedben sétált, fázott, ma éjjel azonban melege volt, mert én nem akartam, hogy nyitott ablaknál aludjunk. Azt mondja, náluk nincs ősz, és hozzátette, tavasz sincs. Hallgatok, úgyhogy folytatja, azzal, hogy év közben sokat dolgozik, és Párizsba is csak azért jön ezekre az üzleti utakra, hogy legyen valami ürügye arra, hogy láthasson. Azt mondja, elképesztő energiával töltöm fel, szép vagyok és jól mozogok. Ennek a férfinak vagy semmi mondanivalója nincs, vagy teljesen hülyének néz.

Hirtelen, miközben épp egy olyan könyv jár az eszében, amelyet akkor olvasott, amikor annyi időse volt, mint én, a férfi azt mondja, Párizs maga egy ünnep. Ez a Hemingway-szindróma. Megint egy újabb áldozat. Úgyhogy sokat iszunk. A férfi ügyel rá, hogy mindig tele legyen a poharam. Nem tudom, miért, de elkezdek beszélni:

– *Yes, Paris is a moveable feast, that why we get bored.* El se tudod képzelni, hogy én meg velem egyidősek mennyire unatkozunk. Az van, hogy ezen csak a megszállás alatt született szülők tudnak így lehidalni, hogy mekkora szerencsénk van, hogy nem láttunk háborút 30 éve! Sőt, több. Algéria nem volt igazi háború. Azt kell mondanunk, hogy 50 éve béke van! Ilyen nem lesz többet a történelemben!

Miközben újra tölt nekem a fehérborból, a férfi épp azt a nézetét fejtegeti, hogy szerinte a spiccességem miatt nem tudom észben tartani: egy-két szót tud ugyan franciául, viszont a nyelvet magát nem érti.

– *You are a very bad student.* Nagyon rossz diák.

– ?

– *I learn you a lot of words and expressions.*

– *That's right, baby.* Nem használhatok olyan kifejezéseket, mint muff, fasz, segglyuk, szopjál le.

Ekkor bevillant az a háborús élő felvétel, amelyet a nyolcórás híradóban láttam a hotel-szobában. És abban a percben, hogy elkezdek mondani valamit, a pincér a férfi jobbájához teszi a számlát, aki ugyanabban a pillanatban hanyagul az összehajtott számlára ejti egyik aranymintás hitelkártyáját. Ekkor az asztalra borultam. A férfi megfogta a kezem, bajszos

szájához emelte, majd arra kért, mondjak neki disznóságokat.

– Eurodisney költségvetésének 12 milliárd frankra van szüksége. Van 12 milliárd frankod, hogy segíts nekünk életben maradni?

Erre a férfi azt magyarázza, ő a miami Disneylandba vitte a gyerekeit. A gringók sajnos megtagadták, hogy a diktatúrájában ilyen látványparkot építsenek, viszont ott szép idő van. Biztos. Felhívom a figyelmét arra, hogy a drogmaffia tartja kezében az országot, és az *Amnesty International* emberi jogok megsértéséről összeállított jelentései mindig az első helyre teszik az ő szépséges latin-amerikai demokráciáját. Szerinte nem vicces, amit mondok. Pont most, amikor komolyan beszéltem. Kár. Viszont, mivel mindenképpen le akar feködni velem, próbál kímélni, hagyja, hogy a saját nyelvemen beszéljek, feltéve, ha disznóságokat mondok.

– Szerelemem, Pinochet! Tényleg tudni akarod, mire gondolok?

– *Let's talk about sex baby. Tonight I would like to make something very special.*

– Azt hiszed, kiakasztanak a megerőszkolt boszniai muzulmánokról vagy az algériai nőkről szóló hírek?

A férfi térdét a combjaim közé csúsztatja. Előbb szétnyitom, majd összezárom a lábam.

– Hát képzeld el, hogy szarok rá! A rögeszmém, érdeklődésem fő középpontja pillanatnyilag én vagyok!

Fejét a padra hajtja, és miközben hosszú hamudarabokat szór le a szivarjáról, azt kérdezi, végül miért is ne beszélhetnék mostantól franciául, hiszen tulajdonképpen izgatja, ki tudja-e találni, vajon mit is mondok neki.

Ezt mondom: az aztán biztos, hogy a barátaim és én totál nem hasonlítunk a szüleinkre, azokra a virággyerekekre, a visszaterelt birkákra, a mezítlábukig hajzuhatagosokra, a petárdacibálta jójócincálókra, a pszichedelikus politikusokra, a ruszakisított entellektüel-
lekre, iigen, Mao. Tudod, mi sokkal királyabbak vagyunk. Tavaly egy 38 éves trottyal kefélttem, ő mondta. Igen, igen. Sokkal királyabbak vagyunk, sokkal coolabbak. Szenvtelen amnéziás tahók. Sitty-sutty. Megfáradtak, semmitmondók, életuntak, akik már mindent láttak és újra láttak. Akik mindent áttettek, újracsínáltak, már megkaptak. A nagy blutty. Akik senkit se provokálnak, visszahúzódoók. Karcsúsító diéta, szépfűök, széplányok, beeeee, foglaltak, lemértek, jólneveltek, nem perverzek, egyenesek. Egyértelmű nemek, két lábbal a betonon, fejfel a képernyő előtt, kéz a zsebben, szép, lakozott, privatizált tárgyak az íróasztalhoz celluxozva, akiket elbocsátással terrorizálnak. Jön a krízis, a beesett arc, de szó sincs összeomlásról. Konformista közmegegyezéses kukacok, kakasok. Univerzális köztudat nemzeti hajtókával. Semmi se múlik el, viszont minden elmegy. Mindent bevesz a tévé salátacentrifugája, felaprított és összerágott hasis, elég! De mi a francot keresek én ennél az asztalnál? Miért fogadom el a férfi vacsorameghívását?

Unatkozom. A férfi harcsabajusza végét fésülgeti, közben pedig azt az elegáns nőt figyeli, aki tőlünk három asztalnyira egy púderkompakt tükreben – ujjainak fogójával felnyitott vénuszi kagylóhéj – festi vörösrőre ajkát.

Rendben, hiszen egy fiatal lánynak szellemesnek kell lennie, hogy ébren tartsa a figyelmet, a szexről kellene beszélnem neki, csak erre kellene gondolnom. Le kellene nyelnem,

hogyan egy olyan férfitől is, akit ugyan nem szeretek, sikeresen benedvesedhet a bugyim. Teljesen bele kellene merülnöm azokba az asztal alatti simogatásokba, amik most csak azért mennek, hogy felálljon a mocsoknak. Majd bedobjuk, még egyszer, újra, a nyelvet, ezt a kerékbe tört nyelvet. A ronda szavaknak kurvára erotikus töltésük lesz. Majd foghegyről ejtem őket.

Keresztúrszki Ida fordítása

Lucie de Boutiny francia novellista és regényíró. 1997-től folyamatosan frissíti *Non* című hálózati regényének folytatásait (<http://www.synesthesie.com/boutiny/>).

További információk a <http://www.users.imagnet.fr/~jkounen/fun/lucie.html> weboldalon találhatók.

CHARLES BUKOWSKI

3 csirke

Vickit el tudtam viselni. persze akadtak zűrök is. ráálltunk a borra. vörösre. berúgott, nyomban beindult a beszélőkéje, és kihozta belőlem az elképzelhető legotrombább formát. pláne az a hangszín: idétlen; selypes, csikorgó, eszeveszett. minden férfit bekebelezett volna. elkapott engem is.

egyik alkalommal újra a szokásos baromságait üvöltözte lakásunk lenyithatós ágyáról. könyörögtem, hogy hagyja abba. nem. végül odaléptem, azután fölcsaptam az ágyat a falba, vele együtt.

visszamentem a helyemre, leültem, hallgattam a visítását.

csak nem akarta abbahagyni, így megint odaballagtam, majd lehajtottam az ágyat, kigurult ő is a karját fájlalva, bizonygatva, hogy eltört.

„a te karod nem tud eltörni,” mondtam.

„de, de. oh, te trutymós, faszverő barom, eltörted a karomat!”

ittam tovább, de ő egyre jobban nyüszített a karját tapogatva. elegendő lett, odavettem, hogy rögtön visszajöjök, lesétáltam a lépcsőn, ki az utcára, ahol találtam néhány elhasználódott faládát egy vegyesbolt mögött. akadt ott pár jó erős lécs, letörtem őket, kihúzgáltam belőlük a szögeket, aztán vissza, föl a lifttel a lakásig.

talán 4 lécsel kerítettem. az egyik ruhájából készített tépésekkel fásliztam a karjához őket. néhány órára elcsöndesedett. hamarosan újrakezdte. képtelenség volt tovább bírni. hívtam egy taxit. irány a kórház. amint a taxi elhajtott, levettem a deszkákat, és elhajítottam őket az utcán. aztán megröngteneztek a MELLÉT, és begipszelték a karját. el tudjátok képzelni? gondolom, ha a fejét törte volna be, biztosan a valagát röntgenezik meg.

mindegy, később, akármelyik bárban ücsörögtünk, mindig azt hajtogatta, „én vagyok az egyetlen nő, akit visszacsuktak a falba ággal együtt.”

én nem voltam EBBEN olyan biztos, de hagytam, hadd ismétелgesse.

közben földühített, erre pofon vágtam, de a száját találtam el, így a odvas fogairól imitt-amott letört néhány darab.

meglepődtem, hogy pont a rossz fogait kaptam telibe. elugrottam fölhajtani azt a szuper erős ragasztót, és visszarakasztottam neki a hiányzó részeket. használt is egy darabig, aztán valamelyik éjjel boriszogatás közben beleköpdöste a törmelékeket a tenyerébe.

olyan húzós bor volt, hogy kioldotta a ragasztót. gusztustalan látvány. új fogakat kellett csináltatni. nem emlékszem pontosan, milyenre sikerült, bár ő azt állította, hogy lovat csináltak belőle.

szóval általában ivás közben robbantak ki a viták. Vicki azt vágta a ferjemhez, hogy részegen nagyon önző leszek, szerintem viszont éppen ő az önző. néha vitatkozás közben hirtelen fölugrott, rámvágta az ajtót, és elviharzott egy bárba. „keríteni valaki élettelt,” miként a lányok mondták.

mindig rosszul esett, ha elment. be kell ismernem. néha 2-3 napig nem láttam. éjszakára

se. nem volt túl szép tőle.

egyszer kirohant, én meg csak révedezve ültem ott borral a kezemben nagyokat morfondírozva. fölálltam, elbotorkáltam a liftig, le az utcára. ráakadtam a kedvenc bárjában. belül ült, kezében bíbor sál. soha nem láttam nála azelőtt. felém tartotta. odasétáltam, és ráripakodtam:

„próbáltam nőt faragni belőled, de te sem vagy több egy istenverte kurvánál!”

a bár dugig volt. minden hely foglalt. fölemeltem a kezem. meglendítettem. visszakézből kapta. visítva zuhant le a földre arról a rohadt székről.

mindez a bár hátuljában történt. vissza se néztem rá. elindultam a kijáráthoz. ott visszafordultam, szembenézve a tömeggel. nagy volt a csend.

„most pedig,” mondtam, „ha van itt valaki, akinek nem TETSZETT, amit tettem, MONDJON valamit...”

még nagyobb csend.

megfordultam és kísértéltem az ajtón. amint kiértem az utcára, már hallatszott is odabentről a fecsegés, a zsongás, a locsogás meg a zümmögés.

a SZARZSÁKOK! sehol egy férfi a hajón!

– aztán, naná, visszajött. talán mondanom sem kell, nemrég egy éjszakai borivászat közben megint kezdődött a régi ellenségeskedés. ekkor döntöttem el, hogy lelécelek.

„ELTŰNÖK EBBŐL A LYUKBÓL A FASZBA!” üvöltöttem Vickire. „ELEGEM VAN AZ ISTENVERTE ZAKLATÁSODBÓL!”

odaugrott az ajtó elé.

„csak a holttestemen keresztül, másképp nem juthatsz ki innen!”

„jó, ha úgy, akkor úgy.”

tisztelegően bemázoltam neki, össze is csuklott az ajtó előtt. el kellett vonszolnom onnan, hogy kijuthassak.

lementem a lifttel. elég jól éreztem magam. 4 emeletnyi könnyed út lefelé. a liftből – kalitkaszzerű szerkezet – dohos harisnyák, kesztyűk, portörölők szaga áradt, engem viszont a biztonság és az erő érzésével töltött fel valamilyen okból, miközben szétáradt bennem a bor.

ám amikor kijutottam az utcára, meggondoltam magam. elugrottam az italboltba. vettem még 4 üveg bort, majd visszaindultam a lakásba a lifttel. ugyanaz a biztonság- és erőérzet. beléptem a szobába. Vicki ott bögött az egyik székben.

„visszajöttem hozzád, kedvesem, te kis szerencsés,” mondtam.

„te mocsok, megütöttél. MEGÜTÖTTÉL!”

„hát,” válaszoltam, miközben kinyitottam egy üveg bort. „ha újrakezded a baszakodást, lecsaplak megint.”

„IGEN!,” visította, „ENGEM KÖNNYEN LEÜTÖTTÉL, EGY FÉRFIT BEZZEG NEM MERNÉL!”

„NEM HÁT, A POKOLBA ISI!” ordítottam vissza, „DEHOGY MERNÉKI AZT HISZED, MEGVESZTEM? HOGY JÖN EZ IDE?”

ettől megnyugodott kissé, leültünk, és vörösborot kezdtünk inni vizespoharakból.

nem sokkal később nekikezdett gyalázkodni, főleg azt a vádját hajtogatta, hogy amíg ő alszik, folyton rárántok.

mégha igaz is lenne, gondoltam, ez az én dolgom, ha meg netán nem, akkor TÉNYLEG ütődött. azzal nyaggatott, hogy kivettem a kádban, a szekrényben, a liftben, mindenhol.

bármikor jöttem is ki a kádból, ő berontott a fürdőszobába.

„ott! LÁTOM! NÉZD CSAK!”

„te megveszett bőregér, az csak egy koszcşik.”

„nem, az GECI! az GECI!”

vagy akkor tört rám, amikor éppen a hónom alját, a lábam közét mostam, és már kezdte is, „nézd, nézd, NÉZD! azt CSINÁLOD!”

„MIT? nem moshatja meg egy férfi a GOLYÓIT? ezek az ÉN tökeim, az isten verjen meg! nem síkálhatja meg egy férfi a saját tökeit?”

„mi áll ki ott?”

„a bal mutatóujjam. most pedig TAKARODJ KI INNEN A PICSÁBA!!!!”

esetleg az ágyban támadt, mélyen aludtam, amikor hirtelen megragadta a mogyoróimat és a farkamat, ember, az éjszaka közepén, húzom a lóbört, erre azok a KÖRMÖK!

„AHA! ELKAPTALAK! ELKAPTALAK!”

„krisztus szerelmére, aludj már...”

szóval csak szórtam a rejszolás miatti átkait. én csak ültem ott a boromat iszogatva, és nem tagadtam semmit. ez dühítette föl még jobban.

egyre jobban.

a végén nem bírta tovább – fene a hokizós dumáját, úgy értem, a hadováját az ÉN feltételezett kirázásaimról –, hogy csak ücsörögtem folyamatosan mosolyogva, egyszer aztán fölugrott, és kirohant az ajtón.

hadd menjen. iszogattam a boromat. vöröset.

ugyanaz a történet.

végig gondoltam a dolgot. hmm, hmm, nos.

öltápaszkodtam, és le a lifttel. az erő régi biztonságos érzése. higgadt maradtam. ugyanaz az ősi háború.

elindultam lefelé az utcán, de nem a megszokott helyre. minek ismételtetni a régi játékot? kurva vagy; megpróbáltam nőt faragni belőled. a fenébe, némi idő után egy férfi is tud ostobaságokat fecsegni. szóval egy másik bárba mentem be. leültem az ajtó mellé. rendeltem egy italt, belekortyoltam, letettem a poharat a pultra, közben megpillantottam Vickit. a bár másik végében ült. valamiért rettentően rémültnek tűnt.

nem mentem oda hozzá. úgy fordítottam felé a fejem, mintha nem is ismerném.

a következő pillanatban fölfedeztem magam mellett azt az ódon rókaprémben bugyolált valamit. a mellek között lógó rókafej engem figyelt. a mell felém fordult.

„a rókád italra szomjazhat, édes,” mondtam neki.

„döglött; semmi szüksége piára. nekem van rá szükségem, különben elpatkolok.”

nos, egy olyan kivételes fazon, mint én, ki tudná-e terjeszteni hatalmát a halálra? vettem neki valami italt. azt állította, a neve Margy. erre én azt válaszoltam, hogy Thomas Nightingale vagyok, cipőügynök. Margy. ezek a macák a neveikkel, plusz a piálásaik, a szarásaik, a havibajaik. döngetések a férfiakkal. ahogy visszacsukják őket a falba. túl sok.

ledöntöttünk még néhány pohárral, és máris a tárcájában kotorászott, fotó a gyerekei-

ről, csúnya, szellemi fogyatékos fiú, egy teljesen kopasz lány, Ohióban éltek az apjukkal valami porfészekben, aki valódi szörnyeteg, igazi pénzfialtató; semmi humorérzék, semmi megértés. oh, azok KÖZÜL való? nőket hordott a házba, aztán fölkapcsolt villanyról dugta meg őket anyuci szeme láttára.

„ah, értem, értem,” mondtam, „igen, persze, a legtöbb férfi szörnyeteg, nincs bennük szemernyi megértés se. te meg ANNYIRA édes vagy, a pokolba is, ez nem helyes.”

fölvettem, hogy álljunk tovább egy másik bárba. Vicki megrándította a picsáját; Margy félig indián volt.

magára hagytuk. elindultunk a sarok felé. ráakadtunk valami italozóra.

utána azt javasoltam, menjünk föl hozzám. együnk valamit, illetve, vegyünk, aztán főz-zük, süssük, pirítsuk meg.

persze egy szót sem szóltam neki Vickiről. Vicki azonban állandóan verte a mellét az istenverte sült csirkéi miatt. talán, mert hasonlított rájuk. sült csirke lófogakkal.

előadtam, hogy vegyünk egy csirkét, süssük meg, öblítsük le whiskyvel. nem aggályoskodott.

nos. az italbolt. egy üveg whisky. 5-6 kvart sör.

találtunk egy éjjel-nappalit. még hentespultjuk is volt.

„sütnénk egy csirkét,” mondtam.

„oh, krisztus,” szólalt meg a hentes.

elejtettem az egyik sört. fölrobbant.

„krisztusom,” mondta.

leejtettem még egyet, hogy kiderítsem, erre mit fog szólni.

„oh, jézus,” mondta.

„HÁROM CSIRKÉT kérek,” förmedtem rá.

„HÁROM CSIRKÉT?”

„jézus krisztus, igen,” válaszoltam.

erre előhalászott három fehéres-sárgás csirkét, kikandikált belőlük néhány fekete, kihúzatlan tolldarab; emberi hajnak tűnt, úgyesen becsomagolta őket – méretes batyu – valami durva, rózsaszín papírba, majd leragasztotta, kifizettem és leléptünk onnan.

hazafelé elejtettem még 2 sört.

föl a lifttel, éreztem, ahogy duzzad bennem az erő. miután becsuktam az ajtót, fölemeltem Margy szoknyáját megvizsgálandó, mi tartja a harisnyáit. a whiskysüveget fogó kezem középső ujjával fölnyúltam neki, csak úgy barátian. fölsikoltott, elejtette az óriási, rózsaszín batyut. a szőnyegre esett, ahol kigurult belőle a 3 csirke. a 3 sárgás-fehéres csirke különös látványt nyújtott, ahogy nyálkás bőreikre rátapadt 29-30 emberi hajsza, tátott csőrrel heverték a kopott, sárga, barna virágokkal, fákkal és kínai sárkányokkal borított szőnyegen, a szoba villanyfényében úszva, los angelesben, a világ végén, a 6. utca meg a Union köze-lében.

„úú, a csirkék.”

„baszd meg a csirkéket.”

harisnyatartója csupa mocsok. tökéletes. megint benyúltam neki.

hát, a szarba, leültem, kinyitottam a whisky, teletöltöttem két vizes poharat, levettem

cipőt, zoknit, nadrágot, inget, vettem tőle egy cigit. ott ültem alsónadrágban, mindig így teszek, pont így. szeretem kényelembe helyezni magam. ha a muffnak nem tetszik, dugd meg. mehet, amerre lát. de mindig maradnak. megvan a magam stílusa. néhány nőci azt tartja rólam, királynak kellett volna lennem. mások mást mondanak. verjétek be nekik a lompost.

majdnem teljesen benyelte, amit öntöttem neki, majd kutakodni kezdett a tárcájában. „vannak gyerekeim Ohióban. édes kis kölykök...”

„felejtsd el. annak a jelenetnek már vége. inkább azt mondd meg, szoktad-e nyálazni a répát?”

„hogyan érted?”

„OH, ILYEN NINCS!” falhoz vágtam a poharamat.

kerítettem egy másikat, teletöltöttem, ittunk tovább.

fogalmam sincs, meddig küzdöttünk a whiskyvel, de bizonyára ledöntött a lábamról, mert a következő kép, amire emlékszem az, hogy meztelenül fekszem az ágyon. előttem Margy áll szintén ruhátlanul a villanyfényben, és veszettül dörzsöli a faszomat a rókaprémmel. dörzsölés közben pedig egyre csak azt hajtogatta, hogy „megbaszlak, megbasz-lak...”

„idehallgass,” szakítottam félbe. „nem tudom, menni fog-e. estefelé kivertem a farkamat a liftben. úgy 8 óra körül.”

„mindegy, kiürítelek.”

még jobban felpörgette a rókaprém ritmusát. egész jó. talán kerítenem kéne egyet saját használatra. ismertem egy srácot, aki nyers májat tuszkolt egy hosszúkás vizespohárba, aztán elsült bele. ami engem illet, sosem mutattam hajlandóságot olyasmibe dugni, ami eltörhet, esetleg lenyisszanthatja. képzeld csak el, beállítasz vérző fasszal az orvoshoz, és kibököd, egy vizespohár megkúrásakor történt a baleset. csavargásaim során egyszer elvetődtem egy texasi kisvárosba, ahol megláttam azt a dugásra termett, csodálatos alakú, fiatal csajszit a férjével, azzal az aszott, összeszáradt, öreg törpével, csupa visszataszító kinövés, ráadásul valami kórságtól minden porcikája reszketett. a lány támogatta és tologatta mindenhova a kerekesszékekben, én meg elképzeltem, ahogy a vén törpe lecsap a finom húsról. láttam magam előtt, végül aztán eljutott hozzám a történet. csitri korában fölnyomott magába egy coca-colás üveget, de nem tudta kiszedni, el kellett hát bandukolnia az orvoshoz. ő kihálászta belőle, a történet pedig, mit ad isten, kiszivárgott a rendelőből. a lány összeomlott, viszont nem volt elég sütnivalója lelépni onnan. senkinek sem kellett, kivéve azt a gusztustalan, rezgő törpét. szart a világra – neki jutott a városka legjobb segge.

hol is tartottam? oh, igen.

egyre vadabban nyomult a prémmel, végre éreztem, megindul bennem valami, amikor hallom a kulcsot zörrenni a zárban. oh, a picsába, biztosan Vicki!

rendben, gondoltam, sima ügy. kirugdosom innen, aztán vissza a dolgomhoz.

kinyílt az ajtó, ott állt Vicki a háta mögött 2 zsaruval.

„TAKARÍTSÁK KI AZT A NŐT A HÁZAMBÓL!” üvöltötte.

ZSARUK! hihetetlen, a lepedőt pulzáló, lüktető, hatalmas nemi szervemre rántottam, majd alvást színleltem. mintha egy uborka vendégeskedett volna az ágyamban.

Margy visszaordított: „ismerlek Vicki, ez nem a te istenverte házad! ez a fickó azzal KERESI a betevőt, hogy lenyalogatja a seggszőreidet! ha a hosszú, csiszolópapír nyelvél morzézni kezd, meg se állsz a mennyországig, te hitvány KURVA, igazi szikkadt szarevő, két dolláros ringyó. és EZ járta már Franky Dé idejében is, akkor lehettél úgy 48!”

ennek hallatára összeaszott az uborkám. ez a két tyúk kiadott legalább 80 évet. külön is, együtt visszaugorhattak volna az időben furulyázni akár Abe Lincolnnak is. valahogy úgy, leszopni Robert E. Lee tábornokot, Patrick Henryt. Mozartot. Dr. Samuel Johnson. Robespierre-t. Napóleont. Macchiavellit? a bor konzerválja az embert. Isten kitart. a ringyók csak cidáznak tovább.

Vicki nem hagyta magát: „KI A KURVA? KI A KURVA, MI? TE VAGY A KURVA, TE! MÁR 30 ÉVE AZ ALVARADO UTCÁN ÁRULOD AZT A TRIPPERES LYUKADAT! EGY VAK PATKÁNY NÉGYSZER ELFÉRNE BENNE, HA EGYSZER BEJUTOTT ODA! ÉS AZT ÜVÖLTÖZÖD, HOGY 'PÁÚ! PÁÚ!', HA ELÉG SZERENCSES VAGY, ÉS ELSÜL BELÉD EGY FÓSZER! ÍGY VOLT EZ MÁR AKKOR IS, AMIKOR KONFÚCIUSZ MEGKÚRTA A SAJÁT ANYJÁT!”

„MIÉRT, TE OLCÓS RIBANC. TÖBB CSURIG TELT GOLYÓBIST ÜRÍTETTÉL KI, MINT AMENNYI EGY EZÜSTÖZÖTT KARÁCSONYFÁN AKAD DISNEYLANDBEN. MIÉRT TE...”

„nézzék, hölgyeim,” vágott közbe az egyik zsaru. „arra kell kérnem önöket, vigyázzanak a szájukra, és vegyenek vissza a hangerőből. a megértés és az udvariasság a Demokrácia eszméjének kulcsfogalmak. oh, MENNYIRE szeretem, ahogy Bobby Kennedy az édes kis kobakjának egyik oldalára fésüli azt az érzéki, izgató hajkóteget, maguk nem?”

„miért, te mocskos buzi,” folytatta Margy, „azért hordod ezt a feszes gatyát, hogy kíváncsiabb legyen a segglyukad? úristen, TÉNYLEG CSINOS! még jól is esne, ha álám vágnál. szoktalak látni benneteket, szarfejük az autóúton kocsiblakokba behajolva bírság-cédulákat osztogatni, olyankor mindig elkap a vágy, hogy belecsípjek a feszes kis hátsótokba.”

hirtelen briliáns fény gyulladt a zsaru halott tekintetében, kirántotta a botját, majd Margy nyakára ütött vele. Margy lezuhant a földre.

rátette a kézibilincset. hallottam a kattanást, ráadásul a rohadékok MINDIG túl szorosan pattintották rá. amikor fölkerült, majdnem ELÉGEDETTNEK mutatkoztak, éreztek egyfajta hatalmat, keménységet, te pedig mintha valami tragédiába csöppentél volna, vagy te lettél volna maga Krisztus.

csukva tartottam a szemem, így nem láthattam, dobtak-e rá kötelet vagy effélét.

azután a bilincsfölkattintó odaszólt a másik zsernyáknak, „elviszem a lifthez. azzal meggyünk le.”

nem hallottam jól, de figyeltem, ahogy haladnak lefelé, és megütötte a fületem Margy csérogása, „úúúh, úúúh, te gennyláda. eressz el, eressz el!”

az meg a magáét folytatta, „kuss, kuss, kuss legyen! csak azt kapod, amit megérdemelsz! és még nem láttál SEMMIT! ez... ez csak... a kezdet!”

ekkor üvöltött Margy csak igazán.

a másik zsaru odacaplatott hozzám. résnyire nyitott szemmel láttam, ahogy hatalmas, fényezett fekete cipős lábát fölteszi a matracra, a lepedőre.

rámsandított.

„ki ez az alak, valami köcsög? köcsögnek néz ki, az biztos, mint a halál.”

„nem HINNÉM, hogy az. talán. annyi bizonyos, hogy meg tudja farkalni a nőket.”

„bevigyem?” kérdezte Vickitől.

lehunytam a szemem. hosszú várakozás. úristen, milyen hosszú várakozás. óriási lába a lepedőn. beragyogott a villanyfény.

aztán megszólalt. végre. „ne, ez itt... rendben van. hagyja.”

a zsernyák levette a lábát. kisétált a szobából, majd megállt az ajtónál. Vickihez beszélt:

„a következő hónapban 5 dollárral többet kell kérnem a védelemért. egyre többször kell ránézni magára.”

kiment. az előtérbe. vártam, hogy beszálljon a liftbe. leért az elsőre. elszámoltam 64-ig. aztán KIPPATTANTAM AZ ÁGYBÓL.

orrcimpáim kitágultak, mint Gregory Pecknek, ha dühös.

„TE LÖTTYEDT RIBANC. MÉG EGY ILYEN, ÉS KINYÍRLAK!”

„NE, NE, NE!!!!”

fölemeltem a karom, hogy lezavarjak egyet a jó öreg visszakezessel.

„MONDTAM NEKI, HOGY NE KAPJON EL!” sikoltotta.

„hmm. így igaz. ezt mérlegelnem kell.”

leeresztettem a karomat.

maradt még valamennyi whisky meg bor is. odamentem az ajtóhoz, beakasztottam a láncot.

lecsaptuk a villanyt, leültünk inni, cigiztünk, mindenféléről beszélgettünk. erről-arról. lazán, elengedetten. aztán, akár régebben, a vörös lovat bámultuk, amelyik csak repült és repült a neonreklámban a tőlünk keletre látszó épület oldalán. egész éjjel csak verdesett, verdesett szárnyaival a ház oldalán. nem érdekes, mi történik. tudjátok, olyan vörös ló, vörös neonszárnyakkal. de ezt már mondtam. szárnyas ló. mindegy. mint mindig, most is számoltuk: egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét. 7 szárnycsapás. aztán a ló, minden, megmerevedett. majd újakezdte. vörös fényben úszott az egész lakás. amikor a ló abbahagyta a repülést, bevillant valami nagy fehérség. nem tudom, mitől. talán a vörös szárnyú ló alatti reklám idézte elő. valami terméket hirdetett, vedd ezt, vedd azt, FEHÉRBEN. mindegy.

ücsörögtünk, cseverésztünk, ittunk és dohányoztunk.

később lefeküdtünk. kitűnően csókolt, nyelve, akár valamiféle apologetikus szomorúság.

keféltünk, miközben a vörös ló csak repült.

hetet suhintott a szárnyaival. a szőnyeg közepén még mindig ott kallódott a 3 csirke. hallgattak. bevörösödtek, kifehéredtek, bevörösödtek. 14 bevörösödés. kifehéredés. 21 bevörösödés. kifehéredés. 28...

az átlagosnál jobb éjszaka kerekedett.

A venice-i tüzes sellő

Bezárt a bár, következett a séta vissza a bérházig – ám egyszer csak elhajtott mellettük a halottaskocsi a Stomach Hospital felé.

„Úgy érzem, eljött a MI esténk,” szólalt meg Tony, „érezem a véremben, tényleg!”

„Az este, mihez?” kérdezte Bill.

„Nézd,” mondta Tony, „mostanra már világos, hogy mennek a dolgok. Szerezzünk egyet! Mi a fasz? Bereztél?”

„Mi van? Gyávának tartasz, csak mert lenyomott az a csenevész tengerész?”

„Nem ezt mondtam, Bill.”

„Te vagy a gyáva! Leverhetnélek, könnyedén...”

„Igen, tudom. Nem erről van szó. Csak azt mondom, nyúlunk le egy hullát viccből.”

„A picsába! Nyúlunk le TÍZET!”

„Várj. Be vagy állítva. Nyugi. Tudjuk, hogy mennek ott a dolgok. Ismerjük a munkarendjüket. Minden éjjel figyeljük őket.”

„És te nem vagy részeg, mi? Amúgy is FOSNÁL megtenni.”

„Csönd! Figyelj! Itt jönnek. Halottat szállítanak. Valami szerencsétlent. Nézd a fejére húzott lepedőt. Szomorú látvány.”

„Nézem. Tényleg szomorú...”

„Jól van, tudjuk, hogy megy a dolog: ha csak egy van, belökik, rágyújtanak, aztán elhajtanak. De ha kettőt visznek, lusták kétszer bezárni a kocsi ajtaját. Igazi laza gyerekek. A régi történet. Ha két hulla van, az elsőt otthagyják a furgon háta mögött a kerek asztalon, amíg beugranak a másikért, aztán beteszik őket egyszerre. Hányszor láttuk már őket?”

„Nemtom,” mondta Bill, „legalább hatvanszor.”

„Oké, most ott a hulla. Ha bemennek a másikért – ez a miénk. Benne vagy a játékban, ha belépnek a másikért?”

„Benne! Nekem dupla annyi vér jutott a pucámba!”

„Jó, akkor figyelj. Még egy perc... hoppá, húznak befelé! Mennek be a másikért!” kiáltott föl fojtottan Tony. „Benne vagy?”

„Benne,” mondta Bill.

Keresztülzaladtak az úton, megragadták a holttestet a lábánál és a fejénél.

Visszasprinteltek vele a túlsó oldalra, a testet takaró hófehér lepel lebegett a szélben – egyszer egy boka, egy könyök vagy comb villant elő, föliszkoltak vele a bérház bejárati lépcsőjéhez, majd az ajtóhoz, amikor megszólalt Bill, „Jézus Krisztus, hol a kulcs? Be vagyok tojva!”

„Nincs sok időnk! Azok a mocskok mindjárt kint lesznek a másikkal! Dobjuk le a függőágyra! Gyorsan! Meg kell keresni azt az istenverte kulcsot!”

Ledobták a tetemet a függőágyra. Jobbra-balra himbálódzott a holdfényben.

„Ne vigyük inkább vissza?” kérdezte Bill. „Atyaisten, oh Szűzanyám, ne vigyük inkább vissza?”

„Nincs rá idő! Túl késő! Meglátnának. HÉ! VÁRJ!” kiáltott föl Tony. „Megvan a kulcs!”
„HÁLA ISTENNEK!”

Kinyitották az ajtót, kiemelték a testet a függőágyból, és fölrohantak vele a lépcsőn. Tony szobája volt a legközelebb. Második emelet. Néhányszor nekicsapták a hullát a falnak meg a lépcsőkorlátnak.

Odaértek Tony ajtajához, letették a holttestet, amíg Tony kereste a kulcsot. Végre kinyílt az ajtó, a testet az ágyra hajították, majd a hűtőhöz siettek megcsapolni Tony olcsó muskotályos borát, megittak fejenként fél pohár bort, újra töltöttek maguknak, aztán visszamentek a hálószobába, és leültek a tetemre szegezve a tekintetüket.

„Gondolod, hogy látott valaki?” kérdezte Bill.

„Ha igen, asszem már itt lennének a zsaruk.”

„Szerinted átkutatják a környéket?”

„Hogyan? Kopogtatnak reggel az ajtókon, és megkérdezik, 'Van önöknél egy hulla'?”

„A picsába, igazad lehet.”

„Biztos, hogy igazam van,” mondta Tony, „de még mindig azon jár az eszem, mit érezhettek azok ketten, amikor kijöttek, a hulla meg sehol? Vicces helyzet lehetett.”

„Ja,” szólalt meg Bill, „bizonyára.”

„Hát, vicces vagy sem, a hulla a miénk. Itt van, az ágyon.”

A lepedőbe tekert valamit bámulták, miközben ittak még egyet.

„Azon agyalok, mióta lehet halott?”

„Nem túl régóta, nem hinném.”

„Mikor kezdenek megmerevedni? Mikor kezdenek bűzleni?”

„A rigor mortis időbe telik, szerintem,” válaszolta Tony. „De valószínűleg hamar fog bűzleni. Mint a mosogatóban felejtett piszok. Aligha csapolják le belőle a vért, amíg nem kerül a hullaházba.”

A két részeg ráállt a muskotályra; néhány percre még a halotról is megfeledkeztek, homályos, de fontos dolgokról beszélgettek a maguk eléggé összefüggéstelen módján. Aztán figyelmük ismét ráirányult.

A tetem ugyanott hevert, még mindig.

„Micsinálunk vele?” kérdezte Bill.

„Ha megmerevedik, beállítjuk a szekrénybe. Elég lazának tűnt cipelés közben. Talán egy fél órája nyiffanhatott ki.”

„Na jó, beállítjuk a szekrénybe. És mi lesz, amikor szagosodni kezd?”

„Ezen még nem gondolkodtam,” mondta Tony.

„Eszelj ki valamit,” javasolta Bill, miközben bort töltött.

Tony gondolkodni próbált. „Tudod, akár hűvösre is tehetnek ezért. Ha elkapnak.”

„Persze. És?”

„Hát, asszem, hibát követtünk el, de már túl késő.”

„Túl késő,” vágta rá Bill is.

„Na,” fordított a beszélgetésen Tony bortöltés közben, „ha már megszívtuk ezzel a hullával, vethetnénk egy pillantást a hapsikámra.”

„Egy pillantást?”

„Ja, egy pillantást.”

„Van hozzá merszed?” kérdezte Bill.

„Nemtom.”

„Berezeltél?”

„Persze. Nem vagyok túl edzett,” válaszolta Tony.

„Jó. Te fogod lehúzni róla a lepedőt,” mondta Bill, „de előbb tölts. Töltsd tele a poharamat, aztán húzd le róla a lepedőt.”

„Jó,” mondta Tony.

Töltött Billnek. Azután odasompolygott.

„Rendben, és ÍME!”

Tony lerántotta róla a lepedőt. Szemeit csukva tartotta.

„Te jószagos ÚRISTEN!” kiáltott föl Bill, „ez egy nő! Egy fiatal nő!”

Tony kinyitotta a szemét. „Ja. Fiatal volt. Krisztusom, nézd ezt a hosszú, szőke haját, egészen a seggéig ér. Viszont HALOTT! Szörnyű és megváltoztathatatlan, halott, örökre. Milyen kár! Nem értem.”

„Mit tippelsz, mennyi lehetett?”

„Nekem nem is tűnik halottnak,” mondta Bill.

„Pedig az.”

„De hát nézd ezeket a melleket! Ezeket a combokat! Ezt a muffot! Ez a puncsi: mintha még mindig élne!”

„Igen,” kezdte Tony is, „a pina, ahogy mondani szokták: az első dolog, ami megérkezik, és az utolsó, ami eltávozik.”

Tony odasétált az ágyhoz, megérintette a szeméremszőrzetet. Megemelte kezével az egyik mellet, és megcsókolta azt az átkozottul élettelen valamit. „Olyan szomorú, minden olyan elkésérítő – leéljük az életünket idióták módjára, majd kinyúvadunk.”

„Nem szabadna megérintened a testet,” mondta Bill.

„Gyönyörű,” szólt Tony, „még holtan is olyan gyönyörű.”

„Persze, de ha élne, rá se nézne egy magadfajta csavargóra. Ugye tisztában vagy ezzel?”

„Világos! És most pont erről van szó! Most nem mondhat 'NEM'-et!”

„Mi a szarról beszélsz?”

„Arról, hogy áll a faszom. TISZTÁRA KEMÉNY!”

Tony az üveghez ment, és teletöltötte a poharát. Egy húzásra megitta.

Ezután visszasétált az ágyhoz, és falni kezdte azokat a melleket, kezei végigfutottak azon a hajon, végül pedig csókolni kezdte a halott száját, élő az élettelen. Majd fölébe kerekedett.

JÓ volt. Tony csak döngölte, gyömöszölte. Sosem volt még része ilyen szenzációs kefézésben! Elélvezett. Lefordult a testről, és beletörölte a farkát a lepedőbe.

Bill csak figyelt, egyre a muskotályos palackot emelgette a derengő lámpafényben.

„Krisztusom, Bill, lenyűgöző, egyszerűen lenyűgöző volt!”

„Te megvesztél! Beakasztottál egy halott nőnek!”

„Egész életemben halott nőket dugtál – halott lelkű, halott pinájú csajokat –, éppen csak nem tudtál róla! Sajnálom, Bill, csodálatosat ízéltem vele. Nincs miért szégyenkeznem.”

„Annyira jó volt?” kérdezte Bill.

„Nem fogod elhinni.”

Tony elugrott a fürdőszobába hugyozni.

Visszatértekor Bill éppen a farkát préselte be. Tűrhetően ment. Kicsit nyögött, hörgött hozzá. Csókolni kezdte az élettelen ajkakát, végül elsült.

Lehemperedett a tetemről, megmarkolta a lepedő szélét, beletörülközött.

„Igazad van. Életem legjobb döntése volt!”

Mindketten a lányt bámulták a székükről.

„Szerinted hogy hívták?” kérdezte Tony. „Szerelmes vagyok.”

Bill elnevette magát. „Biztos vagyok benne, hogy berúgtál. Csak a megveszekedett bar-mok szeretnek bele egy élő nőbe; te egy halott rabja vagy.”

„Jó, rabja vagyok,” mondta Tony.

„Rendben, rabul ejtett,” folytatta Bill, „és most mihez kezdünk?”

„Eltakarítjuk innen a picsába!” válaszolt Tony.

„Hogyan?”

„Ahogy idehoztuk – le a lépcsőn.”

„És azután?”

„Azután betesszük a kocsidba. Elvisszük a venice-i strandra, és bedobjuk az óceánba.”

„Az most hideg.”

„Nem fogja jobban érezni, mint a faszodat.”

„Na és a tiedet?” kérdezte Bill.

„Azt se érezte jobban,” vágta rá Tony.

Ott feküdt a test, kétszer megakasztva, holtan a lepedőn.

„Nyomás, bébi!” kiáltott Tony.

Tony megragadta a lábait, várt. Bill a fejénél marta el. Kirohantak a szobából, a bejárati ajtó még mindig nyitva volt. Tony futtában belekaszált az ajtóba a bal lábával, hogy becsukódjon, és irány a lépcső; a lepedő már nem igazán takarta a testet, inkább – többé-kevésbé – csak lógott rajta. Akár egy nedves mosogatórongy a konyhai vízcsapon. A lépcsőház fala és a lépcsőkorlát pedig ismét találkozott párszor a tetem fejével, combjaival és méretes farával.

A halott lányt Bill kocsijának hátsó ülésére hajították.

„Hé, várj, bébi!” visszakozott Tony.

„Mire?”

„A bor, te seggfej.”

„Oh, persze.”

Bill a kocsiban ülve várt háta mögött a halott csajjal.

Tony mindig tartotta a szavát. Futva érkezett a borral.

Kihajtottak az autóútra, miközben oda-vissza passzolták a palackot jókat húzva a borból. Langyos, csodálatos éjjel volt, természetesen teliholddal. Viszont az éjszaka már nagyon a végéhez közeledett. Hajnali 4:15-öt mutatott az óra. Kötő időpont, minden-esetre.

Leparkoltak. Meghúzták az üveget, kiemelték a kocsiból a testet, megindultak vele a

hosszú, homokos sétányon a tenger felé. Végül eljutottak ahhoz a részhez, ahol a homok a tengerbe ér, ahol a fövény benedvesedik, átítatja a víz, megtelik rákokkal meg levegős résekkel. Letették a hullát, meghúzták az üveget. Egy nagyobb hullám mindannyiukat arrébb gördítette kissé: Billt, Tonyt, a halott Csajt.

Bill fölkelte bronzolni, és a tizenkilencedik századi erkölcsökön alapuló neveltetéséből adódóan odébb sétált a parton a hugyozáshoz. Amíg a barátja távol volt, Tony lejjebb húzta a leplet, hogy a kavargó, örvénylő tengeri moszat között megnézze a halott arcát a sós hajnali levegőben. Tony az arcot bámulta, miközben Bill könnyített magán. Édes, finom arc, kissé éles vonású orr és szép ajkak, a már megmerevedett test fölé hajolt, gyengéden megcsókolta, „Szeretlek, te halott szuka.”

Visszatakarta a lepedővel.

Bill befejezte a dolgát. „Innom kell.”

„Rajta. Húzzuk meg az üveget.”

„Kiúsztatom,” szólt Tony.

„Jól úszol?”

„Nem igazán.”

„Én azonban igen. Majd én beviszem.”

„NEM! NEM!” üvöltötte Tony.

„Az istenit, ne üvöls!”

„Én viszem be!”

„Jól van! Rendben!”

Tony ivott egyet, oldalt rántotta a leplet, fölemelte a testet, és lépésről-lépésre haladt vele befelé. Részeggebb volt, mint hitte. A hatalmas hullámok többször is ledöntötték, majd kiverték a kezéből a testet, föltápászkodott, futni kezdett, bevetette magát a vízbe, próbálta megkeresni a tetemet. Sikerült megpillantania – a hosszú hajzuhatagot. Mint valami sellő. Talán az is volt. Végül Tonymak sikerült elúsztatnia a testet a hullámtörőkön túlra. Csend honolt a tájon. Félúton holdnyugta és napkelte között. Néhány pillanatig együtt lebegtek. Minden szinte nesztelen. Idő az időben, idő az időn túl.

Aztán finoman lökött egyet a testen. Félig a víz alatt lebegett tova, a hosszú tincsek a lány teste körül hullámzottak. Még mindig gyönyörű volt, holtan vagy ki tudja, milyen formában.

Egyre távolodott, magával ragadta az áramlat. Immáron a tengeré.

Tony hirtelen megfordult, s próbált visszatempózni a partra. Nagyon távolinak tűnt. Utolsó tartalékait mozgósítva jutott át a hullámtörésen kihasználva a víz erejét. Összeszedte magát, előrebukott, fölállt, kísért a vízből, leült Bill mellé.

„Nos, elment,” szólalt meg Bill.

„Ja. Cápakaja.”

„Szerinted elkapnak minket valaha is?”

„Nem. Adj innom.”

„Ne sokat. Kezd kiürülni.”

„Ja.”

Visszamentek a kocsihoz. Bill vezetett. Hazafelé a maradék boron vitatkoztak, majd

Tony a sellőn kezdett merengeni. Lehajtotta a fejét, hullani kezdtek a könnyei.

„Mindig is puhány voltál,” szólalt meg Bill, „egy rakás szar.”

Visszahajtottak a bérházhoz.

Bill bement a szobájába, Tony is a sajátjába. Napkelte. Ébredezett a világ. Néhányan másnaposan. Néhányan a templomra gondolva. A többség aludt tovább. Vasárnap reggel. A sellő pedig, a sellő az élettelen uszonyával, már messze járt a tengerben. Miközben valahol alámerült egy pelikán, majd fölbukkant csőrében egy csillogó, gitár alakú hallal.

Az összes nagy író

Mason telefonált. „igen, nézd, be voltam állítva. nem emlékszem rá, MIT mondtam neked! talán igaz volt, talán nem! nem, NEM kérek bocsánatot, belefáradtam a bocsánatkérésekbe... hogy te mit? ugye nem? nos, akkor az isten rogyassza rád az eget!”

Henry Mason letette. megint esett. még esős időben is baj van a nőekkel, mindig csak a gond...

a készülékben megszólalt a titkárnőt jelző hang. fölvette a kagylót.

„valami Mr. Burkett, James Burkett...”

„megmondanád neki, hogy a kéziratát már visszaküldtük? tegnap adtuk föl postán. nagyon sajnáljuk meg a többi.”

„de ragaszkodik a személyes találkozóhoz.”

„nem tudsz megszabadulni tőle?”

„nem.”

„rendben, küldd be.”

istenverte extrovertáltak bandája. rosszabbak, mint a ruhaügynökök, mint a kefeügynökök, alávalóbbak...

beállított James Burkett.

„ülj le, Jimmy.”

„csak a barátaim hívnak Jimmynek.”

„üljön le, Mr. Burkett.”

Burkettől ránézésre meg lehetett állapítani, hogy örült. a mérhetetlen önimádat úgy takarta be, akár valami neonszínű festék. lehetetlenség levakarni. az igazság kimondása se használna. azt sem tudta, mi az.

„nézze,” kezdte Burkett, miközben rágyújtott, és egy temperamentumos, agyatlan barom módjára elmosolyodott a cigijét bámulva, „mi az, hogy nem tetszett a cuccom? a titkárnője szerint visszaküldte? hogyhogy visszaküldte, ember, ha? mi az, hogy visszalökte?”

Mr. Burkett egyenesen, könnyörtelenül a szemébe nézett, színészkedett; mintha lenne LELKE. SZENZÁCIÓSAN esett visszaküldeni, annyira de annyira, és csak Mr. Burkett nem döbbsent rá erre.

„nem volt elég jó, Burkett, ez minden.”

Burkett a hamutartóba pöccintette a hamut, aztán hirtelen beledöngölte a cigit, szét-nyomkodta, szétcsavargatta, majd rágyújtott egy másikra, és az égő gyufát maga előtt tartva azt mondta:

„hát idefigyeljen, ne adja be nekem is ezt a SZARSÁGOT!”

„rettenetes írás volt, Jimmy.”

„mondtam már, hogy csak a BARÁTAIM neveznek Jimmynek!”

„lófaszt se ért az egész, Mr. Burkett, véleményünk szerint, természetesen.”

„nézze, ISMEREM a dörgést! BENYALNAK, és már belül is vannak! de NYALNI kell! és én bizony nem NYALOK, ember! én a magam útját járom!”

„persze, Mr. Burkett.”

„ha zsidó, buzi, komcsi vagy feka lennék, már rég benn lennék.”

„tegnap egy fekete író járt nálam, aki arról beszélt, ha fehér bőrű lenne, már rég milliomosként élne.”

„jó, és a buzik?”

„néhány buzergil elég jól ír.”

„például Genet, mi?”

„például Genet.”

„farkakat kell szopnom, mi? az oboázásról kellene írnom, ha?”

„ilyesmit nem mondtam.”

„idefigyeljen, mindössze némi promócióra lenne szükségem, csak egy kis hírverésre, és már itt se vagyok. az emberek IMÁDNI fognak! nem kell egyéb, csak hogy LÁSSANAK!”

„nézze, Mr. Burkett, ez egy üzlet. ha kiadnánk minden követelőző írot, aki nagyszerűnek tartja a munkáit, nem sokáig ücsörögnénk itt. nekünk döntéseket kell hoznunk. ha túl sokszor tévedünk, akkor meszeltek. ilyen egyszerű. kiadunk jó, eladható írásokat és kiadunk rossz, eladható írásokat. a piacról élünk. nem egy jótékonyági intézmény a miénk, és őszintén szólva nem idegeskedünk túl sokat a lélek vagy a világ megjobbításának ügyei miatt.”

„de az én cuccom BE FOG JÖNNI, Henry...”

„Mr. Mason, ha kérhetném! csak a barátaim...”

„BASZAKODNI próbál velem?”

„nézze, Burkett, maga egy törtető. törtetőnek szenzációs. miért nem árul fölmosókat, köt biztosításokat vagy ilyesmit?”

„mi a baj az írásaimmal?”

„nem nyomulhat és írhat egyszerre. egyedül Hemingway volt képes erre, és a végén ő is elfelejtett írni.”

„úgy értem, mi nem tetszik az írásaimban? legyen TÁRGYRATÖRŐ! ne jöjjön itt nekem elő ezzel a Hemingway szarsággal, ember!”

„1955.”

„1955? hogy érti?”

„úgy, hogy akkor még jó volt, de fölakadt a tű. 1955-ösdit játszik újra meg újra.”

„a pokolba is, az élet az élet, és én még mindig az ÉLETRŐL írok! nincs más! mi a fasszal próbál itt jönni nekem?”

Henry Mason hosszút sóhajtott, miközben hátradőlt. a művészek elviselhetetlenül unalmasak. szűk látókörűek. ha befutottak, továbbra is hittek a saját nagyságukban függetlenül attól, milyen gyöngék is voltak valójában. ha nem, akkor is hittek a saját zsenialitásukban függetlenül attól, milyen pocskokok voltak valójában. ha nem sikerült föltörni, az mindig valaki más hibája. nem a tehetségtelenségük volt az oka; akármennyire is büzlöttek, egyre csak hittek a saját zsenijükben. mindig előhozakodhattak Van Goghgal, Mozarttal és néhány tucat másikkal, akik a sírba szálltak, mielőtt még beragyogta volna az ici-pici seggüket a Hírnév. azonban minden egyes Mozarttra jutott 50 000 elviselhetetlen idióta, akik egyre csak okádták ki magukból a nyamvadt műveiket. csak a jók szállnak ki a játékból – mint Rimbaud vagy Rossini.

Burkett másik cigarettát vett elő, s beszéd közben ismét maga előtt tartotta az égő gyufát:

„maguk adják ki Bukowskit. pedig hanyatlik. tudják, hogy csúszik lefelé. ismerje be, ember! hát nem hanyatlik Bukowski, ha? nem?”

„jó, akkor leszálló ágban van.”

„egy rakás GANÉ, amit ír!”

„ha a szar eladható, eladjuk. nézze, Mr. Burkett, nem mi vagyunk az egyetlen kiadó. miért nem próbálkozik máshol? egyszerűen ne fogadja el a mi ítéletünket.”

Burkett fölállt. „mi a picsának? maguk mind egyformák! nem tudják a jó írásokat fölhasználni! a világnak nincs szüksége IGAZI írásokra! még egy legyet se tudnának megkülönböztetni egy emberi lénytől! mert halottak! HALOTTAK, hallja? AZ ÖSSZES SZARZSÁK HALOTT! BASZÓDJATOK MEG! BASZÓDJATOK MEG! BASZÓDJATOK MEG! BASZÓDJATOK MEG!

Burkett a szőnyegre dobta cigarettáját, megfordult, az ajtóhoz ment, FÖLTÉPTE, és kisétált.

Henry Mason fölkelt, lenyúlt a cigiért, betette a hamutartóba, leült, rágyújtott a sajátjára. semmi esély abbahagyni a bagózást ilyen állás mellett, gondolta. hátradőlve szívta be a füstöt, micsoda öröm, hogy Burkett lelépett – mennyire veszélyes alakok, tisztára agyamentek, kegyetlenek – főleg azok, akik állandóan a SZERETETRŐL vagy a SZEXRŐL vagy egy JOBB VILÁGRÓL írtak. jézus isten. kifújta a füstöt. megszólalt a készülék.

fölvette a kagylót.

„valami Mr. Ainsworth Hockley akar látni.”

„mit akar? már megkapta a csekkjét a KÉJELGÉSEK ÉS KUDARCOK AZ EGYETEMENÉrt.”

„azt mondja, van egy új ötlete.”

„frankó. hagyja ott nálad.”

„azt állítja, hogy még nincs papírra vetve.”

„akkor hagyja itt a kivonatot. majd megnézem.”

„kivonat sincs.”

„akkor meg mit akar?”

„személyes találkozót.”

„nem tudod lerázni?”

„nem, bámulja a lábaimat és vigyorog.”

„akkor, az isten szerelmére, húzd lejjebb a ruhád!”

„túl rövid.”

„jó, küldd be.”

belépett Ainsworth Hockley.

„üljön le.”

Hockley leült. aztán föl pattant. szivarra gyújtott. Hockley szivarok tucatjait hordozta magánál. attól félt, hogy homoszexuális. nem tudta, hogy az-e vagy sem, ezért szivarozott, mert férfias és dinamikus szokásnak vélte, ám így sem volt biztos abban, melyik oldalon áll. úgy gondolta, kedveli a nőket is. egyfajta keveredés.

„idefigyelj,” kezdte Hockley, „most cummantottam le egy 36 hüvelykes FARKAT! gigantikus!”

„Hockley, ez egy üzlet. épp most ráztam le egy vadbarmot. mit akarsz tőlem?”

„le akarom szopni a FASZODAT! EZ AZ, amit akarok!”

„inkább ne.”

a szobában közben kezdett megülni a szivarfüst. Hockley tényleg nagyokat pöfékelt. kiugrott a székből. körbesétált. visszaült. föl pattant. körbeviharzott.

„azt hiszem, megőrülök,” mondta Ainsworth Hockley. „állandóan csak a bránereken jár az eszem. együtt éltem ezzel a 14 éves kölyökkel. orbitális DÁKÓ! istenem. ÓRIÁSI! egyszer a szemem láttára verte ki, sose fogom elfelejteni! egyetemista korom öltözők körül ténfergő srácai, belevaló fiúk, tudod? az egyik muksónak valamiért a TÉRDÉIG értek a TÖKEI! STRANLABDA HARRYNEK hívtuk. ha STRANLABDA HARRY elsült, apám, VÉGE volt mindennek! mint valami slagból kispriccelő, besűrűsödött krém! amikor megszáradt... apám, reggelente baseball ütővel kellett ütlegelni a lepedőt, pikkelyszerűen pattogzódott le róla az anyag, és csak azután vihette el a mosodába...”

„Ainsworth, te nem vagy normális.”

„tudom, tudom, éppen erről beszélék! gyújts rá egy szivarra!”

Hockley Mason szája felé bökött egy szivarral.

„nem, nem, kösz.”

„talán te szeretnél szivolázni NEKEM?”

„a lehető legkevésbé sem vágyom rá. tehát akkor mit is akarsz?”

„szóval van egy novellaötletem.”

„jó, írd meg.”

„nem, azt akarom, hogy halld.”

Mason csöndben várt.

„rendben, akkor kezdem.”

föl-alá sétált füstgomolyagokat eregetve. „van egy úrhajó, világos? 2 faszinger, 4 nő meg a számítógép. repülnek keresztül az űrön, tiszta? múlnak a napok, a hetek. 2 faszi, 4 nőcske, a számítógép. a csajok rettentően begerjednek. azt akarják, érted?”

„értem.”

„és tudod, mi történik?”

„nem.”

„a két mókus rádöbben, hogy homók, így hát egymással kezdenek játszózni. a csajokat le se szarják.”

„igen, ez elég vicces. írd meg.”

„várj. ez még nem a vége. a két faszi egymást hergeli. undorító. nem. dehogy undorító! szóval, a csajok odamennek a kompjúterhez, és kinyitják az ajtajait. és a számítógép belsejében ráakadnak 4 HATALMAS műfaszra golyókkal.”

„eszeveszett. írd meg.”

„várj. mert mielőtt még a csajszik le tudnák nyúlni a dildókat, megjelenik a színen a gép segglyukakkal meg szájakkal, és az egész átkozott masina orgiába kezd ÖNMAGÁVAL. az istenit, el tudod képzelni?”

„jó. írd meg. asszem, hasznát vehetjük.”

Ainsworth rágyújtott még egy szivarra, föl-alá járkált. „mit szólnál némi előleghez?”

„egy fickó már 5 novellával és 2 regénnyel lóg. egyre jobban és jobban elmarad. ha így megy tovább, lassan övé lesz az egész cég.”

„akkor dobj meg a szokásos felével, a pokolba is. egy fél fasz is jobb a semminél.”

„mikor látjuk az írást?”

„egy héten belül.”

Mason kiállított egy csekket 75 dollárról.

„kösz bébi,” mondta Hockley, „tényleg biztos vagy abban, hogy ne bukunk rá egymás répjára?”

„biztos.”

Hockley lekopott. Mason kiment a titkárnőhöz. Francine-nek hívták.

Mason a lábaira nézett.

„elég rövid ez a ruha, Francine.”

tovább vizslatta őket.

„ez a divat, Mr. Mason.”

„Henry. asszem, még sohasem láttam ilyen rövid ruhát.”

„egyre csak rövidülnek.”

„mindenkit megbolondítasz, aki csak belép ide. belépnek az irodába, és megveszekedett örültek módjára kezdenek beszélni.”

„oh, ne csináld, Henry.”

„engem is megbolondítasz.”

Francine fölvihogott.

„ugorjunk el ebédelni,” javasolta Mason.

„eddig még sohasem hívtál meg ebédelni.”

„van másik jelentkező?”

„oh, dehogy, de még csak 10:30 az idő.”

„a pokolba is, kit érdekel? hirtelen megéheztem. farkaséhes vagyok.”

„jó. egy pillanat.”

Francine előhalászta a tükrét, kicsit játszadozott vele. azután elindultak a lifthez. senki sem állt benne. lefelé menet a liftben Mason megragadta Francine-t, és lesmárolta. málna íze némi szájszaggal keveredve. belemarkolt a seggébe is. Francine jelképes ellenállásképpen lágyan tolta el magától.

„Henry! nem értem, mi ütött beléd!” fösikkantott.

„én csak egy férfi lennék, végtére is.”

az épület előcsarnokában lévő standon cukorféleségeket, napilapokat, magazinokat, cigit, szivart árultak...

„egy pillanat, Francine.”

Mason vásárolt 5 szivart, méretes szálakat. majd rágyújtott egyre terebélyes füstgomolyagokat eregetve. kísértáltak az épületből, hogy keressenek valami kajáldát. elállt az eső.

„gyakran rágyújt ebéd előtt?”

„előtte, utána, közben,” válaszolta Mason.

Henry Mason arra kezdett gyanakodni, hogy egy kicsit neki is elment az esze. ezek az írók. mi a lószar bújt beléjük?

„hé, ez jó lesz!”

kinyitotta az ajtót a besétáló Francine előtt. belépett ő is.

„Francine, isten bizony komálom a ruhád!”

„igazán? kösz a bókot! tucatnyi ehhez hasonló akad nálam.”

„tényleg?”

„aha.”

kihúzta Francine székét, és a lábait bámulta, miközben helyet foglalt. Mason követte. „istenem, de éhes vagyok. állandóan kagylókra gondolok, de miért?”

„szerintem meg akarsz tömni.”

„MICSODA?”

„azt mondtam, 'szerintem meg akarsz tömni.'”

„oh.”

„benne vagyok. nagyon jóképű hapsi vagy, nagyon jóképű, tényleg.”

megérkezett a pincér, az étlapokat lóbálva próbálta szétoszlatni a füstöt. átnyújtotta az egyiket Francine-nek, a másikat pedig Mason kezébe adta. várt. begerjedt. hogy a francba akad rá némelyekre egy ilyen jó bőr, míg neki csak a faszverés jut? a pincér fölvette a rendeléseket, kísértált a csapóajtón át, leadta a rendeléseket a szakácsnak.

„hé,” szólt rá a szakács, „mi ütött beléd?”

„mi van?”

„úgy értem, hogy szarvad nőtt. ott dudorodik! maradj távol TŐLEM azzal a valamivel!”

„semmiség.”

„semmiség? a végén még megölsz vele valakit! nyomás, fröcskölj rá hideg vizet! egyszerűen így nem elegáns!”

a pincér kiódalgot a férfi retyóba. pár pasasnak jut az összes belevaló csaj. író volt. egész ládányi kézirat hevert az otthonában. 4 regény, 40 novella, 500 vers. kiadatlanul. rohadt egy világ. fölismerhették volna a tehetségét. ehelyett csak lenyomják őket. a körön „belül” kell lenni, erre ment ki az egész. nyomorék faszszopó világ. egész álló nap csak agyatlan barmok rendeléseire várni.

a pincér előhalászta a farkát, belógatta a mosdókagylóba, és hideg vizet fröcskölt rá.

Domokos Tamás fordításai

Megjelent: The Most Beautiful Woman In Town. San Francisco, City Lights Books

MILOSEVITS PÉTER

Szentendre az űrben

Mindez csupán irodalom

Az utolsó szentendrei szerbek átkozzák Icsvicset.

E hírrel fogadta őt Kovilyka nagyí csípőre tett kézzel a kiskapuban.

Amilyen kevesen vannak, mondta, olyan hangosak. Haragszanak Icsvicstre, mert a kihalásukat mutogatja a tévében. Miért nem a szülőfalujáról, Pomázról készít rémfilmeket?

Icsvicse hüledezett. Hiszen ő csak lejátszott egy felvételt a szentendrei Fő téren tartott előadásról.

Igen, de az csupán irodalom volt, legyintettek az utolsó szentendrieiek; színjáték. A tévé az más; ott a valóságot mutatják. Sokan felismerték magukat a képernyőn. Kihalófélben!

S taktikai malőr is, hogy a saját kihalásukat propagálják. Így a szerb kisebbség politikai súlya a nullával lesz egyenlő. Az állami dotáció dettó.

A jövődő múlt idejű ábrázolása Nagyfejű Natasát érintette a legérzékenyebben, mert a színdarab szerint ő az utolsó szentendrei szerb. A múzeum őre, aki eltűnt a robbanás utáni füstben.

„Csak tudnám, hol tanultál meg, ilyen akkurátusan utánozni engem”, fordult az őt alakító színésznőhöz a Huzsvik nevű étteremben előadás után Nagyfejű Natasa.

„Megy az magától is”, felelte szerénykedve és kétértelműen a művésznő. „Csak azt mondtam, amit a szerző kolléga leírt”, bökte vállon a mellette ülő 18. századi szerzetest (játsszó színészt), Venclovityot, a darab íróját.

„Kivel brekegsz?”, csodálkozott a barát.

„Nagyfejű Natasával”, mutatott volna Prima Donna a beszélgetőtársára, de Nagyfejű Natasa nem volt már mellette; azt játszotta-e, hogy megint eltűnt, mint a múzeum füstjében, vagy ezúttal, a Huzsviknál tolongó tömegben, másképp veszett nyoma, nem lehetett megállapítani.

„Nem láttátok Nagyfejű Natasát?”, kérdezte Prima Donna a társulat többi tagját.

„Hiszen te vagy Nagyfejű Natasa”, mutattak vissza a kollégák a művésznőre, aki valóban még mindig a Nagyfejű Natasa-jelmezt viselte: ódivatúan ondolált haj s jellegzetes ujjatlan múzeumőri köpeny, talált kézirattal a zsebében. (Később kiderült, hogy ez a sűgőpéldány; ebből puskáztak, ha valaki elakadt.)

Ám hiába esküdözött a művésznő, hogy az igazi Nagyfejű Natasát látta az imént, a kollégák fölényesen mosolyogtak; mindez csupán irodalom.

Közben a szomszédos bokszban a szerb realisták, élükön a jogi képviselőkkel, már a végnapok gazdasági aspektusait latolgatták, az utolsó pogácsákat majszolva.

A kihalás perspektívái

Amikor a demokrácia hullámai elérték a kisebbségi jogvizeket, a gazdasági hajlamú és jogászai érzékkel megáldott utolsó szentendrei szerbek a kihalás perspektíváit kezdték vizsgálni politikai és pénzügyi szempontból.

Elképzelhetőnek tartották, hogy abban az esetben, ha Szentendre végérvényesen szerbek nélkül marad, az utolsó szentendrei szerbert valamiféle kárpótlást lehet kicsikarni. Erre a nemzetiségi törvény laza értelmezése esetén és főleg a választások előtti érdekidőszakban láttak esélyt.

Kiderült azonban, hogy a nemzetiségi törvény autonómiarendelete szerint Szentendre hivatalosan csak akkor tud szerbek nélkül maradni, ha ezt a szentendrei szerb önkormányzat megszavazza.

Tudniillik a nemzetiségi törvény a demokrácia olyan magas fokát garantálja a nemzetiségeknek, hogy náluk nélkül semmilyen rájuk vonatkozó dologról nem lehet hatályos döntést hozni, tehát nélkülük a nemlétüket sem lehet megállapítani.

A szentendrei szerbek kihalását csak a szentendrei szerb önkormányzat állapíthatja meg, de ezt nem teheti meg mindaddig, amíg az önkormányzatot alkotó szentendrei szerbek élnek. Viszont ha kihalnak, nem lesz, aki önkormányzatot alkosson, amely megállapítja, hogy már nincsenek.

E jogi csávából a szentendrei szerbek a szervezeti és működési szabályzat módosításával próbálták magukat kivágni indítványozván, hogy az önkormányzat tagjainak mandátuma a halállal ne szűnjék meg. Soron kívüli választásokat kellene kiírni, melyeken békében porladó jelöltekre lehetne szavazni, miáltal olyan tekintélyes tagok kerülnének az önkormányzatba, mint Csárnojevit pátriárka, Venclovity és Ignjátovity, akinek már a szobra is ott áll a fűzfa alatt, sőt akár Dodola Pista is.

Máris fogalmazódtak a taktikai lemondólevelek, és beindult a halott jelöltek választási kampánya. A temetőben röpgyűléseket, szavalóversenyeket, tréfás vetélkedőket és néptáncfesztiválokat rendeztek, az ellenjelöltek kísértetjelmezben járták a várost, szerzetesi göncökben riogatták a turistákat az Aranysárkány előtt, a gyerekek fejveszetten menekültek előlük a Lola cukrászdába, Waszlavik Gazember sámándalokat adott elő a Dalmát pincében, Adamis Béla verseinek szerb fordítása (üres) unicumos üvegek leáztatott címkéinek hátoldalára nyomtatva jelent meg, a Bizottság együttes tagjai póparuhába öltözve diszkókórlót rop-tak a Barlangban (sokak szerint egyszerű Szörényi-paródiák voltak), Györe Zsófi kétnyelvű jelszavakat ordibálva furikázott kisteherautóvá alakított villanyzongorán a Szamár-hegytől a Pecsoráig, a Vujicsics zenekar a Száborna-templom udvarában a damaszkuszi légtérben lejátszódott repülőgép-szerencsétlenség következtében elhunyt Vujicsics Tihamér sírtáblájánál játszott a Nizamszki rasztanak című török elégiát, s a választási bizottság már éppen ki akarta tűzni a szavazás napját, amikor a pénzügyi osztály vezetője beleköpött a levesbe.

Felőle a szerb önkormányzatba beválaszthatják az egész temetőt, de az utolsó szentendrei szerb után járó kárpótlási jegyeket a halottak nem vehetik fel!

„Még Csárnojevit pátriárka sem?”, méltatlankodtak a szentendrei szerbek, de a pénzhivatal hajthatatlan maradt.

Fiskálisaik tanácsára a szerbek még egy kísérletet tettek a jognak asztalánál. Megszavazták az önkormányzati dualizmusról szóló határozatot, mely szerint a testület két részlegből áll: egy kihalás-megállapító osztályból, melynek tagjai mentesek az életben levés kötelemétől, illetve egy pénzfelvételi osztályból, amelybe csak élők kerülhetnek be.

Jó, de amíg a pénzfelvételi osztály tagjai élnek, addig nincs kihalás, tehát nem jár a kárpótlás sem, mondták a pénzügyesek.

„Nem baj, kérünk előleget”, kontráztak a szerbügyesek. A pénz átvételekor aláírnak egy szerződést, melyben kötelezik magukat, hogy a lefektetett határidőig ki fognak halni.

Ez ellen már a legagyafúrtabb állami és pénzügyi rókák sem tudtak mit felhozni, ám a kis létszámú közösségekre jellemző acsarkodó közmentalitás váratlanul mégis az államkassza malmára hajtotta a vizet.

Összehívták a kihalás dátumának kitűzését célzó ülést, de az élő szerbek nem tudtak megegyezni a halottakkal, mivel kölcsönösen nem bíztak egymásban. Titokban berohangáltak a hivatalokba az égen és a földön, fúrták egymást és az ügyet, amelyért harcoltak. Igyekezetüket siker koronázta, a kárpótlást senki sem kapta meg, kihalásuk mindenféle rendszer és szerződés nélkül folyt le, ki tudja, hogyan és mikor.

A lényeg mindig a túlsó parton van

Kihalásuk legendáját a szentendrei szerbek maguk költötték és színezték, idejövételük pillanatától fogva. Az Nagy Vándorlásnak nevezett menekülés végén, 1690-ben, a tömeget vezető Csárnojevity pátriárka azt mondta, hogy itt jó lesz, megállunk. S ne építsünk házat kőből, mert nemsokára úgyis hazatérünk. Utánunk pedig Szentendrén úgysem lesznek szerbek.

De a történelem kereke másképp fordult, a menekültek soha nem tértek haza, sőt 1737-ben még nagyobb létszámú tömeg jött utánuk. (A forgatókönyv mindkét esetben azonos volt: török elleni hadjárat során a szerbek az előrenyomuló osztrák sereget támogatták, melynek visszavonulása után menekülniük kellett a törökök bosszúja elől.)

A végleges itt maradás tudatában rájuk telepedett a beolvadás és a kihalás gondolata. A szorongás azokban az időkben kulminált, amikor már érezték, hogy ők az utolsók. Az apokrifek stílusához illő jeleket kerestek. Először azt mondták, az lesz a vég kezdete, amikor a húsvéti nagymisén kevesebb hívő jön a templomba, mint ahány szent van az ikonosztázon. Miután ez bekövetkezett, azoktól az időktől kezdtek félni, amikor már nem lesz elég férfihang a templomi énekkarba, ezt megérvén pedig attól a naptól rettegtek, amikor kántor sem lesz többé.

Az asszonyok jajongtak, mert híre ment, hogy bizonyos családoknál a karácsonyi kalácsot nem otthon gyúrnak, hanem – a péknél rendelik! S hányták magukra a keresztet a búcsúban is, amikor először látták az ifjúságot újmódián kólozni; úgy járták, mint az indiánok az apokaliptikus revokatáncot: ki-ki magában, leszegett fejjel forgott a tengelye körül, s rugdosta a port a templomudvaron.

Végidők bűját terjesztették a részegesek is szomorúan dülöngélve a sorra bezáró régi kocsmák előtt.

Különös, melankolikus hangulatban éltek; az öregasszonyok bólogatva károgtak, a kisebbségi politikusok a kihalásért járó kárpótlás ügyéért harcoltak, a színészek a Fő téren az utolsó szentendrei szerbről játszottak darabot, melynek dialógusaiban saját kihaltságuk paradoxonját a történelmi jövő nyelvtani múlt időbe tevésével oldották fel.

E szürreális időfolyást tükrözte a díszlet is.

A kulisszákat maga a város jelentette: a szentendrei Fő téren álló egyemeletes barokk épületek homlokzata és sziluettje, csillagokkal a magasban. Alattuk s a házak előtt állt a díszlet; illetve mozgott, forgott és kavargott a forgószínpadon s a kémények és templomtornyok között kifeszített drótköteleken.

Így sikerült, már amennyire sikerült, visszaadni Mössjö Piktör üvegikonjainak látványát. Magukat a festményeket nem lehetett felhasználni, mivel az öreg festő az üveg mindkét oldalára pingált, a szemben álló ikonok meg egymásban tükröződtek.

Ezt elérni a színpadon nem volt könnyű, s nem is lehetett mindent megoldani; ilyenkor videofelvételek segítettek, az égi szereplők közlekedésére szolgáló függősíneket pedig közvetlenül a csillagokra akasztották.

Az égi szentendrieiek a mennyországából figyelték, hogyan kap lángra a múzeum, míg a közönség a Fő téren elhelyezett padosorokban és a Huzsvik étterem előtti teraszon ült. Néhányan a tetőre is felkapaszkodtak, így a színpad és a nézőtér valamint a város között nem húzódott éles határ, nem lehetett tudni, mi tartozik s mi nem az előadáshoz; például amikor valaki az egyik háztetőről a másikra ugrott, hogy jobban lásson.

Icsvics kamerája szélesen pásztázott a kavalkádon, bőséggel véve totálokat is, minek következtében a tévében néhány nappal később a színház és a valóság, a jelen és a múlt, sőt a jövő között, a nézők nem láttak különbséget.

Csak az volt a furcsa, hogy a felvételen olyanok is látszottak, akik nem voltak ott az előadáson!

E képtelenséget a trükk szenvedő alanyai Icsvics rovására írták, aki, szerintük, korábbi anyagok bevágásával meghamisította a felvételt.

Mert megtehetette, ezt mindenki tudta; közhírt volt, hogy otthon, Pomázon, egy sub-lótnyi videokazettát halmozott fel a magyarországi szerbekről; mindent felvett, amit az utolsó pillanatokban még el lehetett csípni, s megmenteni az elmúlástól.

Veszekedett is vele Kovilyka nagy, hogy már nem lehet bemenni a szobába a sok kazet-tától, de Icsvics megnyugtatta őt, hogy mindez hamarosan átkerül a kompjuterbe, s akkor a magyarországi szerbek múltja, jelene és jövője bele fog férni a zsebébe. Floppyn.

Szentendrét igyekezett hüen megörökíteni; azt a folyamatot, melynek során a város egy-re fakóbbá kopott a jelenben, de annál ragyogóbban csillogott az emlékekben és a legendákban.

Olyan lett, gondolta Icsvics, mint az ő Londonja. Tizenhét éven át szövögette róla a legendát, Londonról és a benne élő lányról, akitől a vasfüggöny választotta el. S amikor az lehullott, Icsvics már Twistné néven látta viszont a lányt, véletlenül, Velencében, a Santa Maria della Salute bazilika félhomályában.

Tizenhét évig élve e fonák helyzetben, amelyben számára az volt a való, ami nincs, Icsvics úgy érezte, hogy a lényeg mindig a túlsó parton van. Ha van túlsó part.

Ez ma már csak egy múzeum

A szentendrei történeteket Icsvics részben Kovilyka nagyí meséiből gyűjtögette, aki valódi kútfő volt (vö. piac, kofadiskurzus), de mivel ők Pomázon éltek, Icsvics tudta, hogy szüksége van igazi szentendrei forrásra is.

Választása Nagyfejű Natasára esett, aki 1990 őszén a múzeum megnyitóünnepsége után a püspök kezéből átvette a kulcsot, és bevonult vigyázni az ikonokra.

Icsvics úgy érezte, hogy egész Szentendre múzeummá vált, melyet az utolsó szentendrei szerb őriz.

Nagyfejű Natasa eszményi forrás volt, patakzottak belőle a régi történetek, mesék, legendák; ő maga is sokat látott hosszú élete során, de még többet hallott, s legalább annyit hozzátoldott a saját képzeletéből és álmaiból. Möszejő Piktör is rengeteget profitált a történetekből, melyeket üvegfestményeken örökített meg, Icsvics pedig felvette őket videóra.

De nem elégedett meg azzal, amit Nagyfejű Natasa elmond. Bizonyos dolgokat az öregasszony elhallgatott. „Látod, fiam, Éja-mama kockás kendőben ment el Nikola bácsi temetésére.” „Na és?” „Hajaj, nagy sora van, annak!” És snitt.

Az elnyesett szálak után kutatva, Icsvics rendszeresen ellátta Nagyfejű Natasát videokazettákkal, melyekbe poloskát épített, s lehallgatta Nagyfejű Natasa magányosnak hitt megjegyzéseit a felvételtől.

Sőt, mondta Prima Donna a Huzsviknál, a poloskák segítségével Icsvics Nagyfejű Natasa álmait is lehallgatja.

A művészek felröhögtek:

„Hogyan lehet lehallgatni az álmokat?”

„Úgy, hogy Nagyfejű Natasa álmában beszél, mint a gödény.”

(A magyarországi szerbek az elhomályosult jelentésű nyelvi fordulatokat rugalmasan használják; a „gödény”-ről már nem tudják, hogy „pelikán”-t jelent, egyszerűen a „nagyon” és a „sokat” szinonimájának érzik, s a szülők például azzal dicsekszenek, hogy a gyerekük az iskolában úgy tanul, mint a gödény.)

Csárnojevity pátriárka hümmögött:

„Ezért fogom tehát egy napon kitörni a nyakamat. Mert egy dilis öregasszony álmait kell eljártnom.”

Valóban, Icsvics olykor életveszélyes mutatóványokba hajszolta a színészeket. Órákig kellett pózolniuk Möszejő Piktör valamely ikonjának stílusában, aztán Icsvics hirtelen arra kényszerítette őket, hogy repüljenek.

A megboldogultakból álló önkormányzat választási kampánya idején az operatőr emberfeletti erőfeszítéseket követelt a művészektől; Csárnojevity pátriárka és Venclovity megdöntötték az átváltozó-művészet gyorsasági világcúcsát. Elsősorban önmaguk történelmi személyét alakították, de a pátriárka Vujicsics Tihamér, a szerzetes pedig a szintén légi katasztrófában elhunyt pomázi muzsikus, Csuri úr szerepét is játszotta. Egyidejűleg! A Fő téri Blagovestenszka-templom tetején furulyáztak, miközben ikonra festve röpködtek a torony körül, mivel a szomszédban éppen felrobbant a múzeum.

Szálltak a szentek a széttört képeken, eltévedt tornyok bolyongtak az égitestek között, harangok ereszkedtek a csillagokra, szétszóródott a búcsúban összegyűlt nép, a kóló eleje Kalász fölött kanyargott, a vége a váci hegyek mögött tekeredett el, darabokra hullott ikonosztázok keringtek a magasban, Csárnojevity pátriárka fehér lova ágaskodva repült, s a benzinkút lobogó zászlóinak magasságában megelőzte a színház mikrobuszát, melynek ablakából a Csárnojevity pátriárkának öltözött színész integetett, amit a kanyarban dolgozó lányok félreértettek s a busz után iramodtak csoportos megrendelés reményében, s mivel a színház gépkocsija a pátriárka lovát követve szintén a magasba szállt, a lányok is lábujjhegyre ágaskodva futottak, majd a levegőbe emelkedtek, és angyalszárny nőtt a hátukon.

Amikor kiderült, hogy e hallatlan követelmények hátterében Nagyfejű Natasa álmai állnak, a színészek elhatározták, hogy beszélnek a fejével; hogy fogja vissza magát álmában, ha kedves neki az életük! Mert ha ők is a nyakukat szegik, a kihalás Szentendrén valóban csak napok kérdése lesz; még néhány főpróba és jézus!

De hiába keresték őt, és hiába provokálták a Nagyfejű Natasának öltözött Prima Donnát, Nagyfejű Natasának előadás után nem volt többé se híre, se hamva.

Szentendre az űrben

Videós meséivel Icsvics úgy járt, mint Möszejó Piktör az üvegikonokkal, melyek nem kerültek be a múzeumba: a megnyitó után el kellett őket dugni a pincébe, mert nem kellettek a kiállítási anyagba, mivel nem származván templomokból apokrifnek minősültek.

Icsvics sem játszhatta le a róluk készült felvételeket a „Szerb panorámá”-ban.

Felküldte hát Szentendrét az űrbe.

Az egykori, a mai és a jövőbeli város ott kering az égitestek között láthatatlanul, de gombnyomásra hozzáférhető mindenki számára. Elég beírni a kompjuteres keresőprogramba azt, hogy ichwich, vagy közvetlenül megnyitni Icsvics honlapját:

www.rastko.org.yu/knjizevnost/umetnicka/proza/milosevic/ichwich/index.html

Itt található minden, amit a „Szerb panorama” nem mutatott be. Szentendre kattintásra nyílik és csukódik, elektromos utcáin ki-ki kedvére csatangolhat.

S bővítheti őket.

Az űrbeli város kapuján elektromos postaláda lóg; bárki bedobhatja, amit a látottakhoz vagy éppen nem látottakhoz hozzá akar fűzni, vö. szövegdoboz. A nyaralóházakkal és a zöldövezetbe költözők palotáival folyamatosan növekvő valóságos Szentendrével párhuzamosan növekszik a város égi mása, mint egy ékszerlerakóhely.

Részlet a szerző *Bitka za Sulejmanovac* (A szulejmanováci csata, Matica srpska, Novi Sad, Izdan, Budapest, 2000) című regényének a szerző által készített, kéziratban lévő magyar változatából.

ZORAN GAŠI

Ollót, hé, ollót adjatok

Nenad Mitrovnak

Itt a farkas, a lenyúzott lény, haja forr a füle alatt.
Fekete függőbe szerelmes hullá.
Az elveszíthetetlen pont.
Asztrális áram a családi körben.

A változékony szörnyek nagy hada
gyermek után kajtat, megtöltik a kezdetleges tudat terét,
mészárszéket nyitnak – zárnak,
szellemek a lélek mentén, mint a tündérek, éterikusak, akár a szalamandrák.

Ha kést kér, ollót, felszabdalni a púpot,
ugorjon le az emeletről, lustán zuhanjon,
menjen el mellettünk a férges, felpuffadt
szemtanú, a sátán hírnöke.

Ha

Üreget vájok a ködben,
mozgó testhez hasonlót.
A tapasztalat különbsége folytán
a test még meleg.

Ha a fater azon az éjjelen becsukja az ablakot,
meggyújtja a gyertyát, pohár vizet hoz, lefekszik
a gyerekek közé, letakarva őket kezeivel, majd
azt gondolva, hogy elaludtak, felkel,
s a szobában sokáig, mintha keresne valamit,
meg-megáll, hallgatózik, mozgatja
a székeket, belenéz a tükörbe,
amelyből az előző vadóc kifutott és mindent
rendben hagyott nekünk.

Széttárt sötét függönyök

A kevély párhuzamok – paktuma, papja.
Az ólomnyelv megismétli, begyorsítja
az ismert és az ismeretlen testi,
közeli konstrukciók közti távolságot.
Az izmokban minden meg van írva.

S amikor szeretni foglak, az asparagus csiklandós levelei
benedvesítik a tüzelő tenyereket. Lejön a teremő,
gondolata alvadt vérként belém trafál.
Szűzhártyáját anyja szappana szakítja át,
az élők, acélozott hullák gyönyörű ajándéka.

Mindannyian itt vagyunk, s a politikusoknak kész a szituáció.
Ha a semmit ajándékba csavarod, gyanakodóvá válok, kaparok,
megbaszom az első járókelő anyját.
Nagy fűben szilvák, körték, almák.
Széttárt sötét függönyök
és a megkúrtak árnyai.

Orcsik Roland fordításai

Zoran Gaši 1952-ben született Szkopjében, ma Újvidéken él. A Vajdasági Iparművész és Formatervező Szövetség és a Vajdasági Írószövetség tagja. Rádiódramáit Újvidéken, Prištinában, Szkopjében, Mariborban, Szarajevóban, Stockholmban és Triesztben adták elő. *In memoriam* című rádiódramájáért elnyerte a svéd állami rádió díját. Képzőművészeti esszéket, költeményeket és kritikákat írt. Festészettel több mint húsz éve foglalkozik. Kötetei: *Gospoža* (1968), *Na domaku legende* (1971), *Očevdac* (1980), *Šta se snima* (1983), *Gramatika užasa* (1985), *Popodnevni pet* (1985). A mostani fordításhoz a *Gramatika užasa* [Az iszony grammatikája] című kötete szolgált alapul.

DARABOS ENIKŐ

Hal és káposzta

Ő a legdörzsöltebb halárus az egész halpiacon. Reggel kirakja a halait, délután vissza megint. Szagról meg lehet ismerni az ő sátrát. Hófehér habszivacs tálakat tölt meg jégpszilánkokkal, azokra rakja ki szép sorjában a halait. Könnyen köröm alá szaladnak a pikkelyek közé vésődött pszilánkok. Víz és vér folyik a köröm alól. Mindenki hangosan üvöltözik a néma halak hasa fölött. Ő azonban csak megvillantja a műanyag kötényére tapadt halpikkelyeket, szelíden elmosolyodik, és bomlottan omlanak a nők a halaira. Én nem vagyok féltékeny, mert tudom, ő az enyém, az ő hala az én halam is, és ha az ő halának jó, akkor nekem is jó. Néha mélyen beleszagolok a hajába, és napokig az orromban marad a szaga. Az egekben érzem magam ettől.

Ahogy ott ül a tévé előtt, és szaporán siklanak az ujjai a távirányítón. Mint megannyi polip. Csak állok a konyhaajtóban aznap esti halával a kezemben, és érzem, ahogy mozdulataira megmegrándulnak az ujjaim a hal síkos hasán. Látom magam előtt a képet, ahogy megismerkedtünk. Sokszor mesélte is aztán, hogy emlékszel, amikor a szomszéd átesett a kerítésen, te meg csak álltál ott az udvar közepén azzal a kilazított kézfejjel, hogy na hát, micsoda fordulat, érkezése felettébb öröndetesnek mondható, kedves uram, móríkáltál, azzal a pofátlan ártatlansággal, amit csak te tudsz úgy megjátszani. Erre meg az a köcsög feltápáskodik, elkezd magyarázni, hogy elnézést, de ő enyhén ittas, de ansanté, most jön a sörfesztyávról, 38 éves, van két gyereke, ördögi kölykök, és mápárdo, de szereti a pinát. Erre csókolt neked kezet, azt hittem, beleágom a bornyitót, te meg csak tartottad úgy a csuklódat, lazán, olyan kurvás szórakozottsággal mosolyogva nézted, ahogy rányáladzik a kezedre. Hogy neki az olyan érzés volt, mint amikor visszafelé simogatják a halat. Én csak mosolygok az ilyesmin. Azon is, hogy ő azt gondolja, hogy a kezében tartja szerelmünk távirányítóját. Hagyom, hogy bármikor csatornát váltson rajtam, és mindig az ő halának halálával halok.

Szeretem, amikor meztelenül porszívózol, mondja, és – húhoá-ha-ha! – fetreng a szőnyegen a röhögéstől. Én meg szigorú arccal szorongatom a kezemben a porszívó vastag, recés csövét, és előre-hátra tologatom. Egyszerűen nem veszek tudomást róla, ahogy itt hempereg meztelen lábaimnál. Faarccal átlépek, ha az utamba kerül, a talpammal eltaszítom, ha szerelmes csókokkal tapad meg a bokámon. Erre elgurul a heverőig, megtámasztja a fejét, és elnyílt szájjal tovább bámul. Nemsokára fütytyentgetni kezd, hánya-veti magát a földön, és mindenféle trágárságot kezd üvöltöni. Azt a kicsi mindenit, micsoda dudák, héj, bébi, itt a csövem, minden háziasszony álma, ragadja meg az alkalmat, önműködő, na, igazán, csak egy kicsit, kérlek szépen, olyan jüzer-frendli vagyok, hogy... De ekkor már levett a lábamról, és egymásba gabalyodva birkózunk a szőnyegen. Ő tovább üvöltözik, én visítok. A szomszédok kezdenek furcsán nézni ránk.

Akkor jelent meg a mami. És minden miatta alakult úgy, ahogy. Mert a mami nem úgy kép-

zelte a rendet. A maminak fekete keretes szemüvege van, és minden reggel borotválja a hónalját. A mami fiának szólítja a fiát, és azt hiszi, ez feljogosítja őt arra, hogy mindenről kifejtse a véleményét. És ez abban ki is merül, hogy ő utálja, hogy halszag van a házban, hogy egyáltalán egész életünkbe beleivódik ez az átható halszag. Mindent tönkretesz a klórjával. Fertőtleníti a szerelmünket, mert szerinte ez egy fertő, amit mi csinálunk, és nem értem, lányom, hogy a nőiséged hogy tűrheti ezt. Aztán öntudatos nőiségében puhán ráncolódó tokáit átrengineti a szobákon, és szép sorjában mindent szétmarat ezzel a szaggal. Ez klórral szublimálja a szerelmünk egét, és ha beleszagolok a szerelmem egykor halszagú hajába, csak a klórszag ivódik be az orromba, amit klórtartalmú szappannal kellene kiöblítenem akkurátusan kiklórozott fürdőszobánkban.

Ettől kezdve a szerelmem nap mint nap a biológiai kutatóintézet bokrai mögé húzódott be. Minden nap, ahogy alkonyodni kezdett, összekapcolta halait, zsebre vágott egy heringet, és elindult az élvezet bokrai felé. Ott aztán tobzódik a halszagban, nem is tudom, mire kell még neki a hering. Biztos, megnyugtatja valahogy, és egyenként kikapargatom a szétszöndörgetett hering-maradványokat a zsebéből. Az a hosszú, fekete szövetkabát is a mami ajándéka.

Teljesen meg van dermedve, mikor késő este hazavergődik. Csak azt nem értem, miért így kell bejönni. Nem néz rám, beleveti magát a fotelba, árad belőle a halszag, de az már nem olyan. Döglött heringszaga van, míg aztán a mami be nem parancsolja a fürdőszobába, hogy kimosakodjon, de akkor meg hányanom kell a klórszagától. Ül a fotelban, szándékosan nem rám néz, csak úgy el. Mi van? Szorosan összefonom a lábaimat, nem tudom, miért, úgy jön. Nem szól, nem néz. Ül. Mintha pont azt akarná, hogy megüssen. Még azt is látom, hogy az arcát célozza. Úgy néz, hogy abból rögtön lehet tudni. Te csak ne üttesd magad velem, jó, egy percig se. Ha valami bajod van, tessék, verd a segged a földhöz. Egy ujjal sem vagyok hajlandó hozzád nyúlni, ezt nem teheted velem. És ezen az se változtat, hogy most meg az egész szemedet belemártod az enyémbe. Ne turkálj az arcomban, mert bizisten, nem ütlek meg. És ráengedem a karom arra a mozdulatra. Arcába csobbanok kifeszített tenyérrel, majd dűltan távozom a színről.

Mostanában már nem megyek vele semmire – napokon át egyetlen szót se szól. Lehet, hogy ez az a típus, aki idővel megrottyan, mint a savanyított káposzta. És hiába megy el, még órák múlva is érzem a szagát, ahogy belépek az előszobába. Az a savanykás ő-szag, amitől mindig beindulok. Valósággal összefut a nyál a számban, és meg kell ennem egy fél üveg savanyú káposztát. Úgy tudok csak megnyugodni valahogy. Ha meg szívunk, órákon át csak ingatja a fejét, és le nem veszi a szemét a tapétáról. Hiába tolom magam az ölébe. A tenyere hideg és nedves. Ahogy a csípőmre teszi a kezeit, mintha medúzákat húztam volna magamra. Jó, oké, nem megy ez egyből, kicsit izgek-mozgok. Mint aki nem elégedett, és lenne egy tippje, hogy lehetne az. De nem, tisztára meg van ez zökkenve. Na jó, ne vesztegessük az időt, kiöntöm a lelkem, édesem, mit képzelsz, hideg halsalátát savanyú káposztával?

Szerdán lelépek.

Könnyen meglehet

Ha megszakadok, se emlékszem, hogy lefeküdtem volna azzal a nővel. Rémlík, hogy felébredek, és nézem, hogy mit keres itt ez a nő, itt, mellettem, ezekkel a pucér vállakkal. Valahogy furcsának találom ezt az egészet. Annál is inkább, mivelhogy én is nő vagyok. Elsőre azt gondolom, hogy lehet, hogy ez nem történt meg. Hogy csak álmodtam az egészet. Azt is, hogy felébredek, és tessék, itt van mellettem. És bár az, hogy én nő vagyok, nem kizáró feltétel, mert ugye, volt már erre példa a szex világtörténetében, azt azért mégiscsak nehezen tudom elképzelni, hogy én neki, például, kinyalnám. De ezek szerint mégsem. Akkor meg talán mégis. Valamiért azonban olybá tűnik, mintha tényleg lefeküdtem volna vele. De hogy mi történt konkrétan, arra, ha megfeszülök, se emlékszem. Mert hát végül is mi van, ha lefeküdtem vele? Ha tényleg képes voltam...

Olyan szökés volt. Mert milyen is lehetett volna. Tépett szőke haja alig ért a válláig. Semmilyenké volt a szeme, akárcsak a haja. Az is eléggé liha volt és ritkás. Sose bírtam a ritkás haját. Nekem az mindig olyan, mintha zsíros lenne, még akkor is, ha nem. Egyszóval a nő egyáltalán nem volt az a vérlázító démon, akiben csak úgy sistereg az erotika, hogy nekem muszáj legyen vele ágyba bújni. Mindezek ellenére úgy tűnik, mintha úgy nézett volna, mint aki tudja, hogy én lefeküdtem vele, és emiatt lenne valami közös titkunk. Amikor felébredtem és ránéztem a pucér vállaira (azok is olyan pihésen rózsaszínűek voltak), kicsit magához tért, és akkor nézett így rám. Még talán oda is motyogta, hogy hogy lehetek ilyen éber, én sosem alszom? Hát, most már tudom én?

Ezek után az is könnyen meglehet, hogy férfi vagyok, és valahol felszedtem ezt a nőt, aki miatt úgy érzem magam, mintha azt kellene hinnem, hogy én egy nő vagyok. Olyan otthonosan megvagyunk, hogy megcsinálja nekem ezt a nőséget. Olyan vagyunk, mint a nők egymás (lába) közt. Beadta nekem, hogy elvégre a nő pont olyan, mint a férfi, csak más. Én meg belefutottam ebbe a formállogikai zsákutcába. Vagy nem is, ő futott bele. Mintha egy hatalmas kör alakban kiépített szórakozóhelyen lennék, egyre csak megyek körbe a homályos folyosókon, gomolyog a füst, és akkor nekem rohan ez a nő. Átfogom a karjaimmal, tiszta egy lucsok rajta a ruha, ahogy a hátán végigfut a kezem. Azt mondom neki, így leizzadtál, bébi? Hát, mondhattam volna valami szellemesebbet is, de most már mindegy, ha egyszer így alakult. A nő megijed, el akar húzódni, de nem tud szabadulni az ölelésemből. Ne menekülj, bébi, és tárgyyszerűen markolászom hátulról a seggét, noha érzem, hogy vonakodik ezt élvezni, holott apró, kéjes nyögésekkel még rá is tetézek.

Nem, nem, mégiscsak nő vagyok, és attól tartok, hogy lefeküdtem vele. És miután felébredvén megláttam a pucér vállait, elmenekültem otthonról. Magyarán szólva ott hagytam azt a nőt, mint eb a szaharát. Most mihez kezdjek? Ezt eddig nem sejtettem magamról, hogy én képes lennék egy nővel. Elvégre miért is ne, sose tudhatja az ember. Na, jó, jó, de mégis mi történhetett? Késő éjjel hazamentünk és elkezdtük egymást vetkőztetni? Látom, ahogy vonaglik, és közben vadul megrázza azt a ritkás haját. Erőlködöm, hogy ne röhögjem el magam. Még a mellei sem tetszenek, biztosan az jutna eszembe, hogy nekem ennél sokkal szebbek vannak. Elképzelhetetlen, hogy én beizguljak ezektől a mellektől. Eszembe

jut az a kép, amikor az a két nő áll egy olyan ablakszerűségben, és félig egymás felé fordulva két ujjal megcsippentik egymás mellbimbóját. Megcsippentik, igen, ez mindig így volt meg. Kifelé néznek, arcukon az az ártatlan mosoly. Két gép. Pedig látni, hogy a mellbimbójuk iszonyú kemény, szinte átszúrja a vásznat. És az a csippentés, igen, állati perverz. Az jut eszembe, hogy ártatlanság. A perverzió legszélsőségebb formája. Gépmosoly, nem is értem.

Úgy gondolom, jobb, ha emberek közé megyek. Ők tudják rólam, hogy én egy nővel soha. Ők majd biztosítanak engem erről. Elég szórt társaságba kerülök. Sokan üldögélnek, mások táncolnak. Mindenki csinál valamit. Kis csoportokhoz csapódom, de hamar megunom őket, és tovább állok egy másikhoz. Aztán mozgolódás támad, és azon kapom magam, hogy elő kell adnom, hogy volt azzal a nővel. Mindenki közelebb húzódik, és felszabadítanak középen egy kis teret. Körbeülnek. El akarok futni, de belerohanok egy férfiba. Határozottan megmarkolja a mellemet. Almamell. Al-ma-mell. A nyelve hosszú és nagyon izmos. Az arcomba mondja, hogy almamell. Közben láthatom a nyelvét, nem is tudom, hogy fér a szájába. Mindig tartottam tőle, hogy egyszer majd történik velem valami ilyesmi. Hogy egy idegen, így, az arcomba, idegenek előtt. Azt mondja, mutassam meg, hogy csináltam azzal a nővel. Azt mondom neki, hogy én nem emlékszem, hogy lefeküdtem volna azzal a nővel. Azt is mondja, ne vonakodj, te kurva. Megijedek, és az jut az eszembe, hogy ezt soha senkinek nem fogom elmondani. Hogy ilyet nem lehet. Aztán belenézek ennek a férfinak az arcába, és azt mondom, hogy neked a seggemet kell markolnod, te állat. Nem is tudom, hogy tudok ilyen mondatokat mondani. Ez nem is én vagyok.

Amint kiérek a szabad levegőre, már nem emlékszem, hogy megmutattam-e a férfinak, hogy hogyan csináltam azzal a nővel azt, amire nem emlékeztem. Mert ha megmutattam, akkor emlékezнем kellett. De nem hinném, hogy kihagytam volna, mert alapjában véve nagyon bejött nekem az a férfi. Szóval, megmutattam neki. De honnan lehet tudni, hogy nem igazából csinálom? Hogy van-e valami különbség aközött, ahogy azzal a nővel csináltam, és aközött, ahogy vele? És mi van akkor, ha nincs, ha ugyanazt csináltam vele, mint azzal a nővel anélkül, hogy tudtam volna, hogy most nem megmutatom, hanem csinálom?

Hazamentem vele. Késő éjszaka értünk a lakására és egyből egymásnak estünk. Szanaszét dobáltuk a ruhákat. Letépte rólam a szoknyát. Kiszakadt az anyagból a gomb. Beszorított a sarokba, hogy mozdulni se tudtam. Leszakítottuk a függönyt. Hemperegtünk azon a hatalmas függönyön. Leszorította a nyakam és felfalt a szájával. Lerágta rólam a húst. Aztán én róla. Aztán ráesünk az ágyára és szeretkezünk. Vadul dobálom a fejem. Élvezem, hogy néz. Látja, hogy élvezem. Ő is élvezi. Állat vagyok. Ő is.

Egyszer arra ébredek, hogy fölöttem könyököl és engem bámul. Mintha még oda is motyogtam volna neki, hogy hogy lehetsz ilyen éber, te sosem alszol? De nem nagyon emlékszem, mert rögtön vissza is aludtam. Azt álmodtam, hogy egy nővel szeretkezem. Mikor felébredtem, nem volt sehol.

KOLLÁR ÁRPÁD

Műnyelvelés

lenyelveljük
a falról a meszet
a lapról a szavat
a himalája csúcsáról a megdermedt havat
összehordjuk lexik(l)onok könyvtármagányait
lila vágyainkat
(képzavar – breaking news)
a bört lenyúz-
zuk pofánkról
dagadó ereinkből kinyelveljük
a hemoglobint
szóvarázslunk és tárgyteremtünk
kitermeljük kisebbségeinket
(f)elfordulunk szavaink
ragacs lehelletétől
/szószájszag – ó igen/
'mert nyelvünkről már réges-rég lekopott a szőr
sejtjeinket kölcsönadjuk vezérszónokaink génbankjaiba
progresszív szótenyészbikák kitermelését
egyhangúlag támogatandó'
DNSünkben burjánzik
gyógyíthatatlan kórjaink egyetlen
tutibiztos ellenszere
a halál
ezért herceg, ti tiszta szívű hívők
s ti rinocérosz hátát vájkáló békegalambok
parazitát kutató csőrötök éj idején
pontban harmadik kukorékolásunk
előtt egy bokaficamnyival
mikor holdkórosan bolyongunk
WC és hűtőszekrény között

kérlek mormoljon értünk egy szép IÁ-t!

titkaink

mikor a *busmanok nagyfőnöke*
swatch órát kapott ajándékba
egy *angol misszionáriustól*,
ki percre két éve kelt útnak,
hogyan megkeresse a rég elveszett nyelvet,
mit egyetlennek hitt,
a forró *porban forgó kisgyerekek*
sorra elfingták magukat egymásután;
de az *acélszívű isten*,
szokásával ellentétben,
nem nevette el magát,
szép, inas bokáján bágyadtan
örvénylett a svájci remekmű;
gunyhójába hívta a *wales-i hajóst*,
és nem beszéltek többé,
csak pillantásaik csörrentek tusakodva;
mikor az a bizonyos *skót hadvezér*
megtért hosszú, meggyötört útjából,
kedvenc dublini kocsmájában
émelyítőn édes hatputtonyost ivott,
a *marhák fő terelője* a gyerekek mellé ült a porba,
hangosan kürtölt 'szépenmegmunkált' fenekük;
azóta azt hiszem több száz év telt el,
mígnem egy fiatal *ír régész*
a *mayák szent papjának* sírjában
három pici nyilacskát talált,
miután a sírt lefedte
fázni kezdett:
már nem félt a haláltól;
Bárany János rá három napra
adta el a szövetkezetnek
kun-fehértői tanyáját
és beköltözött a városba,
sir fergusonnal ellentétben ő
csak az alföldi borokat szerette,
igaz, én sem járok győnni
mióta kivették genyesre duzzadt
manduláimat

KISS LÁSZLÓ

Magatartás, szorgalom

– a túra végül is –

Az iskolai összejöveteleken akár a birkát, terelték egybe a zсібongó iskolát, ad primum közös éneklésre szólítva fel bennünket, ad secundum pedig elbúcsúztattuk a nyugdíjba vonulókat, Mecsike néni, az igazgatóhelyettes asszony bögött, mint a számár, de így tett Mersze Timike is, aki mind között a legszebb lány volt: tornaórán dressze alól fürtösen bukkant elő a szőrzet, s mellei kerek voltak, mint nagymama varázslatos udvarában a jonatánalmák, idővel azonban megváltozott, és padra tett lábbal kurvaanyádozta a tanárokat, mérsékelt figyelemmel követve a technikaórát, ahová többnyire kocsmából esett be, Mersze Timike is, aki ezeken az iskolai összejöveteleken a mi osztályunk élén állt, lilase-lyem kendővel kiszívott nyakán, kezében hatvan szál krizantém, Mersze Timike is zokogott, miközben a pulpitusról a Weiszer hangja dörgött, *csapatvigyázz*, amire megindult a lobogó, így történt, hogy egy ízben, amikor a Gécsi vitte körbe a hatalmas zászlót, véletlenül ráta-
posztott a piros szegélyre, az alsó varrásra, magával rántva az egész kócerájt, és elbotlott vele Mestyán Tibi is, a pergődobbal együtt, fetrengtek a poros linóleumon, s mire kikászálódtak a méretes ponyva alól, Fránszisz úr, a posztjáról elmozdíthatatlan társadalomismeret-tanár mind nehezebben kapott levegőt, be is lilult a feje, aztán elsápadt, majd elvörösödött, és ismét elsápadt, ettől kezdve pedig mélyen hallgatott, mert a Gécsi földre teperte Szabó Icust is, aki a menet bal oldalán mosolyogva menetelt, és akit a szülei később, jelentőséget tulajdonítva a gesztusnak, amivel a Gécsi Szabó Icust a földre teperte, másik iskolába írat-
tak, majd, miután elhalkult a dobpergés, és a zászló is elhagyta a tornatermet, kulturális esemény következett, többnyire irodalmi színpad, egyszer én is belekeveredtem, Déla ren-
dezte, a fiatal könyvtáros, próbákon azonban rendre a lemezeket karcoltuk, meg különféle mulatságos rajzokkal illusztráltuk a Magyar Klasszikusokat, be is sült a produkció, Déla leré-
szegedett, még előadás előtt, kapaszkodott a színpadba, mi négyen álltunk a pódiumon, és néztünk egymásra, mondtunk ezt-azt, Déla bólogatott, hosszan bandzsított, több utasítást azonban nem adott, úgyhogy befejezésül az Ádi gusztustalanul meghajolt, mert mindjárt következett a kosárlabda meccs, vagy alsósok mutattak be tornagyakorlatokat: egyenként körbefutottak a teremben, s elérve a szekrényt átvetették magukat rajta, unott csönd, hogy az utolsó szekrényugrást követően, ami egyszer fenemód rosszul sült el, az egyik alsós srác a zsámolyra zúgott és nyakát szegte, egyesek sírtak, a mentő is kijött, fölöslegesen, hogy az utolsó szekrényugrást követően felharsanjon a zene, kivehetetlen dallamok, zagyválva, ami rendszerint az összejövetel végét jelentette, és ami tanévzárón is ugyanúgy bömbölt, az udvaron, nehogy nyugalom legyen a lakótelepen, és a hangszóró mögül, valahonnan a megafon pókhálós mélyéről emberek üvöltöttek magukon kívül, ezt tisztán kivettem, mondtam is az Ádinak, hogy engem ez a zene a *Hőfőherke és a hét törpére* emlékeztet, külö-

nösen az a rész, amikor azt üvölti az a sok ember, egymás szavába vágva – a törpék, gondoltam –, hogy hájhó, kellőképpen elnyújtva, és száll a dal, és indulnak a bányába, mire az Ádi aggodalmának adott hangot, *nem hájhó, hanem áldjon*, és hogy ez a Szózat, jobb, ha tudom, *Petőfi*, és ebben maradtunk, mert amint a zene elcsendesedett, sorakozót írtak elő, aminek fogászat lett a vége, vagy hangverseny, és amikor egy szigorú télen hangversenyre sorakoztunk, a Weiszer igazgatta a sorokat az ABC előtt, és szörnyen rikácsolt, mígnem karimás fekete kalapja alatt egyszer csak elcsöppent az orra, pontosan velem szemben állt, az én arcomba üvöltött, és az a pillanat rögzült: ahogy a Weiszer megviselten néz, elakad a hangja, lassan orrához emeli fekete selyemkesztyűbe burkolt kezét, de hasztalan, mert a takony addigra már kicsurrant, és lendületesen himbálódzott, és nyúlt, egyesek röhögtek, úgy csüngött az az aranyzöld, valódi, náthás januári takony, és aztán megint csak nyúlt, hosszan, látványosan, mint nagymama kelt tésztája hátul, a varázslatos udvar végibe tákolt kiskonyhában, vagy mint az iskolás évek, vagy a rendszeres sorakozás és az iskolai összejövetelek, vagy mint a recsege ordító zene, ami, különösen tanérvárón, kérlelhetetlenül és könyörtelenül áramlott a lakótelep, a rácskerítéses focipálya és a szétberhelt libikókák fölé, s parancsolt feszes vigyázott a sütkérező betonkockáknak, a zene, amire tanérvárón már senki sem figyelt, kivéve engem, aki akkor még abban a hiszemben éltem, hogy a *Hófehérke és a hét törpe* zenéjét adják, ezért szeretettel és hálával gondoltam az iskolámra, és sűrűn látogattam a lakótelepi videotékát a vakáció első napjaiban.

(Nem tudom, kit érdekel, de azt mindenképpen el kell még mondanom, mert idetartozik, hogy sokáig Balla Kamillába voltam szerelmes, ami titokban nem maradhatott.)

Innentől teljesen érdektelen, ki mit mond, hangsúlyoztam a fiúknak, mialatt a délutáni csendes pihenőre várva az iskola előtti gyepen püsmögünk, *melyiket szűrnád?*, suttyomban, pitypang, idill, és elsőként kezdtem püsmogni, de alaposan megjártam, mert Gizike néni, a napközis tanár, mire színt vallottam, erősen csapkodta már a tenyerét, és ha valaki erre nem figyelt fel, akkor annak Gizike néni a fején vagy az arcán csapkodta tovább a tenyerét, de így tett akkor is, ha ebéd után nem akaródzott az alvás, egyszer a Gécsit úgy helybenhagyta, hogy a földre került, ahol még a veséjébe is kapott két rúgást, s mindezt azért, mert a Gécsi, akit sohasem fogadott el az osztály, nem aludt ebéd után, a padok alatt kajtatott, fókajárásban, úgyhogy ez volt a helyzet, csapkodott a tenyér, visszaút már nem volt, ezért sietőse fogtam, ám ahogy kiléptem a bozótból, Balla Kamillába botlottam, mire sebtében málnás cukrot löktem a számba, minthogy a beszélgetés, ha már színt vallottam, és egyedül én vallottam színt, elkerülhetetlennek látszott, csakhogy tüstént leborultam a málnás cukor nagysága előtt, mert amint bevágtam, nyomban megindult az elkerülhetetlen, svungos buzgás, és azonnal megsajdítottam, hogy nem ezt kellett volna tennem, hogy nyilván létezik jobb megoldás, egy barátságos fejbiccentés, a leleplezettek mosolyával, vagy elslisszolni a többiek közé, és úgy tenni, mintha sose hallottam volna a nevét, *én? soha! csitt!*, mintha Balla Kamilla nem is létezne ezen a világon, a málnás cukor azonban ekkorra már intenzív pezsgésbe kezdett, amellet akkora volt, hogy nem fért tisztességesen a nyelvem alá, s mivel kemény, friss málnás cukorról volt szó, megrágni sem tudtam, lenyelésről szó sem lehetett, mert vannak dolgok, amiket az ember nem nyelhet le csak úgy, minden további

nélkül, és én ott olyan helyzetbe kerültem, hogy kevés híján az utóbbira, a minden továbbira került sor, a cukor ugyanis váratlan keresztbe állt a számban, és fel is út, meg le is, úgy festettem, mint akinek kiakadt az állkapcsa, az alsó ajkam félreugrott, orrlukaim kitágultak, a málnás cukor már zubogott és fortyogott, és egyre hevesebben pezsgett a nyáltól, ami egy pillanat alatt összegyűlt a szájpaddlásomon, úgyhogy gyorsan fél térdre ereszkedtem, eltakarva arcom, és már nem csak olyan voltam, mint akinek kiugrott az állkapcsa, hanem mint aki az utolsókat is rúgja, agóniát hörög, de csak pezsgésszerű hangok fakadnak fel a torkán, és rózsaszín, málnaszagú lé – nyilván epe – csurog a szája szélén, ám Balla Kamilla, ahogy meglátott ebben az állapotban, elmosolyodott, angyali mosollyal, olyan mosollyal, ami a jobb firmákat tartós töprengésre készíteti, és töprengtem is eleget rajta, hová kéne tennem ezt a mosolyt, hová kéne elhelyeznem, lehet-e egyáltalán, ám ennél is jobban foglalkoztatott a kérdés, kire vagy mire emlékeztet engem Balla Kamilla ezzel az összetéveszthetetlen mosollyal szépségfolttal sűrűn tarkított arcán, és meglehetősen sokáig töprengtem ezen, még évekkel a történetek után is, és volt, hogy a kisvárosi csapos költögetett hajnaltájt, *záróra!*, mert a hátsó bokszbán a karomra dölve horkoltam, annyira belefeledkeztem a töprengésbe, de olyan is volt, hogy apa ébresztett, amikor az előszobában, a karnis alatt nyúltam el, s bakancsomon büzlött az odaszáradt hányás, bürkifli, gyümölcsjoghurt, mígnem egyszer, ahogy a kertünkben álló sudár diófát támasztottam, s szemeim a szomszéd gimnazista lányon nyugtattam, aki a teraszukon napoztatta fedetlen kebleit, és az erősen tűző napfény egy szempillantásra látni engedte a tikkadt, halvány rést combja tövében, akkor, a diófa alatt villant át agyamon, hogy az a mosoly, amellyel a bájos, kissé vágott szemű Balla Kamilla engem ott, az iskola előtti gyepen fogadott, ahogy a bokorból előkaszálódottam, számban a ferdén fennakadt málnás cukorral, hogy az a mosoly káprázatosan elváltottatta Balla Kamilla arcát, amitől az úgy festett, mint egy pekingi palotakutya, egy pincsi – vagy ahogy az Ádi fogalmazott: *pina* –, mert hát az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy én Balla Kamillát a biciklitúrán terveztem meghódítani, mondjuk, áthágni a kisvároson túli tölgyesen, hendinhend, esetleg hangulatos tisztás közepén, idill, ezért volt, hogy akkoriban rendszeresen a túrával feküdtem és a túrával keltem, aminek az Ádi később, amikor verseket kezdett írni, metaforikus értelmet tulajdonított, s Balla Kamillát is belekeverte a metaforába, legalábbis azt mondta, hogy metafora, vagy mit.

(Mert el kell mondanom, hogy szerelmes voltam Balla Kamillába, és technikaórán az ő arcát fürkésztem, meg finom ujjait, ahogyan furnérlemezeket illeszt össze, közben mosolyog, és én szívesen lettem volna furnérlemez.)

Az igazsághoz egyébként hozzátartozik, hogy nekünk Titi bácsi tartotta a technikát, ami azért volt megnyugtató, mert a szomszédos szertárból, ahol Fránszisz úr, a posztjáról elmozdíthatatlan társadalomismeret-tanár vesződött az alsósokkal, gyakorta feldörgött az az iszonyatos társadalomismeret-tanár-basszus, amiből tudni lehetett, hogy a szomszédos teremben valami nem sikerült, legalábbis másképp, mint ahogy azt Fránszisz úr előzetesen elképzelte, ezért gondolhattam akkoriban, hogy: Titi bácsinál, az ősz bajszú technikatanárnál nem létezik kedvesebb ember, amiért Titi bácsit nem tudtam másként elképzelni, mint hogy álomszép zöld réten mennyei mosollyal szökken egy pillangó nyomába, kezében

terebélyes napernyő, felesége meg hátul, *ejnye, Titi, te nagy gyerek*, egy tölgyfa alatt gyümölcsízt erőszakol a zsemlebe, kockás konyharuha, amiért odahaza hengegtem is, mire apa megjegyezte, hogy Titi bácsi rendes ember, de vigyázzak, olykor nekidurálja magát, *maj' leszakad a mennyezet*, amitől én végig sértődtem, és tüntetően szobámba vonultam, hogy beletemetkezzem a technikakönyvbe, ám minduntalan elkalandozott a figyelmem, talán nem véletlenül, ugyanis az egyik órán, amikor Titi bácsi a családról beszélt, s beavatott bennünket a titokba: egy jó családban a feleség főz, a férj pedig mosogat, feltettem a kezem, Titi bácsi mosolygott, *mondjad, kisfiam*, és én elárultam, őszintén, hogy nálunk nem apa mosogat, hanem anya, és mondani akartam még, hogy a húsleves, az mennyire jó, amit anya csinál, *képzeld csak, Titi bácsi*, de azon kaptam magam, hogy Titi bácsi a tanári asztalba kapaszkodva bömböl az égnek, *hülye család vagytok!*, meg hogy vegyem tudomásul, és ezt, hogy Titi bácsi ilyen energiával is bír oktatni, hogy az ember azt hiszi, végre költözködik az iskolafofagász, vagy hogy a mennyezet szakad le, ezt meg kellett ünnepelni, s mivel közeledett az óra vége, cinkosan az Ádira kacsintottam, ami elég is volt, mindketten azonmód felálltunk, és ütemes taps kíséretében, derűs rigmussal, *köszönjük az órát / köszönjük az órát*, hálaítuk meg Titi bácsinak a nagyszerű perceket, amiket aznap szerzett nekünk, de ő erre már nem figyelt, a tanári asztalra borulva zokogott, miközben határozottan kopaszodni látszott, és hát az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy innentől kezdve egy kicsit módosult az elképzelésem Titi bácsiról, és úgy gondoltam rá, hogy azért szökken mennyei mosollyal a pillangó nyomába azon az álomszép zöld réten, kezében terebélyes napernyő, mert tudja, hogy étkezés után ő rázhatja ki a kockás konyharuhát, hogy aztán a pataokban öblögesse a kést és a kiskanalakot, s akkor arról még nem is szóltam, hogy másnap Fránszisz úr fogadott bennünket az iskola aulájában, nem győztem mentegetőzni, *az igazság az, hogy elborult az agyunk, de ígérem, hogy*, mire Fránszisz úr felbőgött, *elborult, bazmeg?! mi lesz, ha nekem is elborul egyszer?!*, és én egyből tudtam, hogy hibát követtem el, mert ilyenre, hogy Fránszisz úrnak elborul az agya, volt már példa, legalábbis a nyolcadikosok ezt rebesgették szünetekben, miközben az iskola kézilabdapályáján gallérjuknál fogva ráncigálták az alsósokat, vagy nyakszirtjükről öngyújtóval perzselték a szőrt, amit Sityu, a kiskárosló fodrász hagyott ott, figyelmetlenségből, mert késő délután, amikor kutyasétáltatás során egy valamirevaló alsóst borbélyhoz kísér az anyja, Sityunak máson jár már az esze, máson, amit általában tüstént meg is bont, mihelyt lehúzza a rolót.

(Azt is el kell mondani, hogy az új frizurám premierjét, nem titkoltan Balla Kamilla miatt, a biciklitúrára terveztem, de legalábbis az ebéd utáni futballmeccsre, játszótér, pázsit.)

Mert ebben az időben történt az is, hogy kifundáltam: alaposan befésültem a hajam, mégpedig az Ádi nagynénjével, aki nyugdíjas fodrászként tengődött, de már az eltervezés pillanatában büzlött az egész, mert az Ádi nagynénje olyan asszony volt, aki rendszeresen bugyiban hóbörgött a teraszon, földszint, és ha valaki arra tévedt, megtudta tőle, hogy *figyejje csak a mecseket, rikácsolt, middig az a csapat nyér, amék az első gólt rugi*, amire kevesen reagáltak, mert kevesen látogatták már a fodrászszalonját – senki –, ahol borúsabb pillanatainkban az Ádi meg én egereket hajkurásztunk vagy a parókákat áztattuk eszközfertőtlenítőben, de hát, ugye, az ember fia, ha valamit eltervez, vigye is véghez, hajtogatta apa,

úgyhogy megmaradtam a befésülésnél, hogy merev és masszív hajam lesz, mint Flipper Öcsinek az első Dolly Roll lemez borítóján, a *Vakáció-ó-óén*, mert ahogy megvettem azt az albumot, sorra mutattam az ismerőseimnek, a srácoknak a suliban, meg nagymamának, hogy ez igen, ez egy tök jó lemez, *és ki a kedvenced?*, ez itt, böktem Flipper Öcsire, aki egy terebélyes napernyő árnyékában hűsöl egy vajszerű lakókocsi oldalánál, keze egy díszpárnán nyugszik, vagy egy pinán, ez nem látszott rendesen, s noha az Ádi elégszer figyelmeztetett, már előre ittam, mennyire kitűnő lesz a frizurám, megyek az iskola folyosóján, dudorászom, *én meg a lányoknak megadom a telefonszámom*, amit Flipper Öcsi is rendszeresen dúdolt egy időben, amikor a tévében adták, dudorászom, s tekintetemmel Balla Kamillát keresem, mert ez volt életemben az az időszak, amikor legszívesebben Balla Kamillának adtam volna meg a telefonszámom, annak ellenére, hogy telefonunk nem volt, és még a Szuper Csenelt is csak akkoriban vezették be hozzánk, amit már az első este a képernyőhöz ragadva bámultam, amíg apa pofonja ki nem csapott a fotelból a radiátor mellé, mert apa nem nézte jó szemmel, ha nem álltam helyt biológiából, mint ahogy ez azon a napon, amelyiken a Szuper Csenelt bevezették hozzánk, és Balla Kamillánál is kudarcot vallottam, be is következett, nem szólva arról a csalódásról, amikor egyszer valaki megsúgta, hogy az arc a vajszerű lakókocsi oldalánál, a terebélyes napernyő alatt nem Flipper Öcsi, hanem Sziszi, a gitáros, innentől kezdve ugyanis el volt intézve a lelkiismeretem, oda a becsület, szegény nagymama, úgy szállott alá a sírba, hogy az a jól fésült ürge a vajszerű lakókocsi oldalánál, a terebélyes napernyő alatt Flipper Öcsi, nem véletlen, hogy ma is szokatlanul reagálok bizonyos lemezborítókra a kirakatok előtt, aminek a vége többnyire epilepsziás roham, elvértve rendőrség, mindenesetre az új frizura premierjét úgy képzeltem el, hogy az iskola kerítésén kívül focizik az osztály, a lányok körben ülnek, pitypang, idill, én aznap először új külsővel, s megkérem Kaszabó Attilát, szüneteltesse a játékot, *állj ki a kapuból, vagy beverem az arcod*, amire ő kiáll a földre hányt iskolaköpenyek közül, mert onnantól én védek, a hajam, mint Flipper Öcsié, az ingem selyem és áttetsző, s ha nem jön a labda, a telefonszámra gondolok, amit Balla Kamillának kell megadnom, de ha süvít egy távoli eresztés, akkor mese nincs: vetődöm, a hajam mozdulatlan és fenséges, csak miután a nagynénje próbaképp befésült jegyezte meg az Ádi, hogy rendben, de lenne egy kis probléma: ugyanis ha így fogok kinézni, ahogyan most, akkor, ahogy merev felsőtesttel, szoborszilárd séróval röptülök a pettyes után a két iskolaköpeny közt, akkor úgy fogok mutatni, jegyezte meg az Ádi a befésülést követően, mint egy fityma, és – ne széptsük – ebben lehetett is némi igazság.

(Valami azt súgja: Balla Kamilla miatt mondta ezt az Ádi, célozván a biciklitúrára, Balla Kamilla szemére meg a metaforára, arra, hogy én akkor már régen a túrával feküdtem és a túrával keltem.)

A biciklitúrát máskülönben meghirdette Fránszisz úr, bőségesen osztotta előző nap az ukázt, *szendvics, tea vagy víz, váltóruha*, reggelre azonban eleredt az eső, és úgy is maradt, esősen, egész nap, aggódva figyeltük a fejleményeket, felhők ide meg oda, Fránszisz úr végül is nem jött, fejeket összedugni, telefon, ráadásul az asszony, aki a közeli lépcsőházban beeresztett bennünket, eleinte idegenkedett tőlünk, de megmagyaráztam neki, hogy

ismeri anyát, amit könnyű volt bárkinek beadni, mert anya a kisváros egyetlen közértjében ültette a pénztárgépet, úgyhogy az asszony emlékei lassan tisztultak, amit az is bizonyít, hogy a telefonálás után, amivel Fránszisz urat a helyszínre rendeltük, megkínált bennünket mandulás süteménnyel, és arról mesélt, mennyire szép dolog a gyereknevelés, látni, ahogyan változik a gyermek, ahogy serdül, s szép lassan felnő, házasodik, családot alapít, majd megöregszik és meghal, egészítette ki az Ádi, ami nem tetszett az asszonynak, de visszaút nem volt, mert az asztal roskadásig volt rakva süteménnyel és kólával, amikből annyit vett magához az Ádi, hogy kénytelen volt kikéredzkedni hányini, és azt is mondta ez az asszony, hogy ő úgy vette észre, gyermekei kedvenc meséje a három kismalacról meg a farkasról szóló volt, amire én feltettem a kérdést, hogy ismeri-e a kedvenc versemet, *kismalac, kismalac engedj be, / nem engedlek, lófaszt a seggedbe*, ettől azonban egészen elkomorult, s miután az előszobában megköszöntük a telefonálást, az Ádi még felvetette, hogy van egy kis probléma, hogy neki, *az az igazság*, szarni is kéne, és nem tudja, hogy itt, esetleg, mert ő látott a sarokban egy vécét, a hányás ugyanis a gyerekszobába sikerült, *de tessék elhinni*, ekkorra azonban már ki lettünk penderítve, köszönés nélkül távoztunk, Fránszisz úr pedig elnyűtt Zsigulijában terpeszkedett, a ház előtt, fején farmersapka, amolyan kertészkedős, egészen jól passzolt recsegős bőrkabátjához, amitől első pillanatban nagyon megrémültem, mert tudtam, ilyen cucuban az ember nem biciklitúrára megy, és Fránszisz úr valóban nem mozdult ki a kocsiból, csendesesen cippogott és böfögött az orra alá, darabosan, szépen felosztva a keserű mondanivalót, annak ritmusa szerint, hogyan sikerült fogai közül kicsalogatnia a malacsült roncsait, *a túra elmarad*, rezignált tudomásulvétel, könnyek, másra lehetőség bajosan volt, meg különben is, az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy egy éjjel a kisvárostól valószínűtlenül távol eső vízparton, egy sátorban a mellettem szuszogó Ádit félénken ébresztgettem, *Fránszisz úr a közelben lehet, cippog*, ő azonban megnyugtatót, *cippog a faszom, a tücskök azok, aludjál*, és ugyanazzal a lendülettel a másik oldalára fordult, úgyhogy – őszinte legyenek? – ebben maradtunk, visszaút már nem volt, mert én akkor még mindig az Ádival nyomultam, iskolába is, meg mindenfelé, vizek környékére, erdő mellé, tisztásra, biciklivel, bárhová, ahol hangosan sziszegett a megkínzott söröskupak, vagy magnetofonszerűen recsegtek a békák, bárhová, ahol hangosan rabolt a balin, vagy cirpelték a tücskök, bárhová, ahol ez a sokszínű egyveleg egyetlen, meghatározhatatlan hanggá sűrűsödött, s úszott komótosan az éjszakában, hogy végül menthetetlenül és feltartóztathatatlannal bevonja a sátorbetét, és a szokásos húgy helyett végre álom hintse be a parázsló tüzet, álom a parázsló tűz mellett sötéten kanyargó folyót, álom a sötéten kanyargó folyón nesztelenül surrogó ladikot, és álom a lányokat, akik ilyenkor, amikor ez a sokszínű egyveleg lassan beárnyékol bennünket, ha éppen velünk voltak, szorosabban bújtak hozzánk a hálózsák melegében, de ugyanezt tették akkor is, ha éppen nem voltak velünk, legfeljebb nem szereztek róla tudomást sohasem.

BENEDEK SZABOLCS

Regisztráció

John Lennon az interneten ismerkedett meg Yoko Onóval.

Eleinte (a Revolver című Beatles-album felvételei idején) – ahogy ezt hivatalosnak tekintett életrajzírójának, Hunter Daviesnek utólag bevallotta – csak szórakozni akart: bekapcsolta a számítógépet, fölment az internetre és behívta azt az oldalt, ahol kalandra vágyó férfiak és nők kerestek maguknak partnert. Később, miután a Cynthia Powellel való házasága végérvényesen megromlott, John Lennon átállította a netes regisztrációs lapján annak a rovatnak, hogy „Kit keresek?” addigi „Kalandot vagy szexpartnert” beállítását arra, hogy „Komoly kapcsolatot” – a számítógép ekkor sokkal több és jóval vonzóbbnak tűnő hölgyek önmaguk által nyilvánosnak minősített adatait és elérhetőségeit adta meg.

„Szerelemre vágytam – mondta John Lennon néhány évvel később hivatalosnak tekintett életrajzírójának, Hunter Daviesnek. – Először magam előtt se mertem beismerni, de tény: elegem lett a házasságomból, a háromszintes házamból, a két Rolls Royce-omból, az otthon könnyen és gyorsan elkészíthető mirelit vacsorákból, a hétvégi suhogós dzsoggingokból, a viráglocsolásból, a kutyafürdetésből, a szombat délutáni szeretkezésekből, a vasárnap déli családi matinéből, az állandóan elromló öntözőberendezésekből, a fűnyírókból, a személyzettel való perlekedésből, a könnyen szöszösödő pulóverekből, az ingemhez illő zoknikból, a hó eleji családi költségvetésből... Meg akartam növesztetni a hajamat, borostás akartam lenni, kitűrt ingben és farmerdzsekiben mászkálni a városban, nem nézni az órát, hogy mikor érek haza, és nem számolni a zsebemben a pénzt, hogy a kocsmában mennyit költhettek, mosóporra futja-e még... De leginkább szerelmes akartam lenni. Igen, szerelmes, mert a szerelem lüktető és életet adó erő, csodálatos bódulat, hihetetlen és megismételhetetlen élmény, a magamfajta művészembernek pedig egyenesen gyógyír arra, hogy elfelejtsem Vietnামot, az ózonpajzsot, az al-Kaidát, a szélsőjobb előretörését és így tovább...”

John Lennon tehát átállította a regisztrációs lapján az adatait. Elhatározta, hogy ezúttal őszinte lesz: nem akarja a valóságnál jobb színben föltüntetni magát, nem játszik szerepeket és még csak nem is a könnyen kapható, élvezeteg nőket keresi – már azért sem, mert a könnyen kapható, élvezeteg nők regisztrációs lapjai mögött többnyire perverz és kaján férfiak avagy pszichológusok húzódtak meg, akik jókat mulattak hiszékeny kanos férfitársaikon. („Nagyon sok tapasztalatot lehet szerezni a netes ismerkedési oldalakon – mondta John Lennon Hunter Daviesnek –, leginkább arról, mekkora állatok és mennyire szánalmasak az emberek.”)

Az átállított regisztrációs lap nyomán John Lennon másfajta hölgyek adatait kapta meg: szende és szemérmes nőket, akik saját bevallásuk szerint nem tudták, mit keresnek az internet eme szegletén, de majd csak lesz belőle valami; olyanokét, aki csalódtak a férfiakban, ám azért még hisznek abban, hogy egyszer eljön az igazi; csúnya és kövér lányokét, akik közül nem egy beismerte, hogy még szűz, komoly kapcsolatra vágyik, de nem bánja azt sem, ha csupán szex lesz belőle.

Amikor John Lennon a stúdióban a netes élményeiről mesélt, a Beatles együttes tagjai szkeptikusan vélekedtek az ismerkedés eme formájáról. George Harrison szerint a neten ronda és önbizalomhiányban szenvedő nők keresik álmaik hercegét, aki aztán ronda és önbizalomhiányban szenvedő férfi képében érkezik el hozzájuk. John Lennon ezt kikérte magának, a szóváltásnak kishíján verekedés lett a vége. Ringo Starr annyit jegyzett meg: mivel ő csak dobos, és gyakran a Beatles zenéjét sem érti, mindössze annyit szeretne mondani, hogy John Lennonnak el kéne mennie egy bárba, fölszedni egy nőt, aztán addig kúrni, amíg van benne szufla. („Szerelem? – legyintett Ringo Starr, két gyermek édesapja. – Manapság már nem divat. Ahhoz olvassál Tolsztojt vagy Jane Austint.”) Egyedül Paul McCartney állt John Lennon mellé, mondván: a világ szüntelenül változik, és ki tudja, a fölgyorsuló, rohanó élettempóban nem az internet a leghatásosabb ismerkedési mód-e, sőt még játék is van benne, hiszen sokáig nem tudjuk, ki van a másik oldalon. („Aha – fanyalgott George Harrison –, aztán az első randevún kiderül, hogy a csajnak farka van.”)

A negatív vélemények dacára John Lennon első internetes ismerkedése ígéretesnek indult: a hölgy 167 cm magasnak, 65 kg súlyúnak, fekete hajúnak és kék szeműnek tüntette föl magát. Regisztrációs lapján azt írta magáról: „Mint mindenki, én is dolgozom, mert meg kell élni valamiből”, és John Lennon nagyon talpraesettnek találta ezt a mondatot, sőt vagányságot sejtett mögötte. Miután megtudakolta, mi az a tevékenység, amiből a hölgynek meg kell élnie, az így válaszolt: „Franciátanár nő vagyok”.

John Lennon a monitor előtt ülvé megnyalta a szája szélét. Ez igen pikánsan hangzott, és nem csupán azért, mert John Lennon akkor már hetek óta nem Cynthia Powellel, hanem külön hálószobában aludt.

„Valamikor sokat gyakoroltam a franciát – írta a fekete hajú, kék szemű hölgynek –, mostanában azonban elhanyagolom. Pár nyelvlacke nem ártana” – s miközben ezt gépelte, eszébe jutott, hogy néhány éve éppen Párizsban érte a Beatlest az első kudarc: koncertjükre a felső tízezer korosodó és megereszkedett keblű képviselői váltottak jegyet, akik értetlenül nézték a fejrázást és a szökdelést a színpadon.

„Elég drága vagyok – jött a franciátanár nő válasza –, nálam nem lehet kevés pénzért leckét venni. Ráadásul nem is adok leckét mindenkinek.”

John Lennon megint megnyalta a szája szélét. Kezdett neki tetszeni a hölgy. Akinek ilyen dumája van, beleváló csaj lehet. („Cynthia Powell nem ilyen – magyarázta évekkel később Hunter Daviesnek. – Ő legszívesebben még sötétben is fürdene. Azt pedig, hogy mi az orális szex, el se tudtam magyarázni rendesen, mert elszaladt. De ezt ne írja meg.”) Ahogy teltek a napok, a Beatles együttes tagjai nem kis elégedetlenséggel szemlélték, hogy John Lennont egy fikarcnyit sem érdekelték az új lemez munkálatai: míg a Revolver felvételei idején késhegyre menő vitát vívott Paul McCartneyval minden egyes hangjegyért, készülő *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band* című albumukkal annyira nem törődött, hogy amikor George Harrison megpendítette, hogy van neki egy majdnem négyperces száma szitármuzsikával és indiai háttérzenével, John Lennon nagy kegyesen legyintett és azt mondta: „Csak csináld, öcsi, ha neked ez kell, ráadjuk a korongra”. Csupán a legminimálisabban szükséges időt töltötte a stúdióban: szalagra játszotta az őt megillető részt, énekelt, vokálozott, gitározott, tercelt, aztán amikor a többiek leültek George Martin producerrel megbeszélni

a keverés részleteit, John Lennon rájuk kaccsintott: „Mindent bele”, azzal rohant haza internetezni.

„Mindenki azt mondja, hogy a *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band* hemzseg Paul ötleteitől – merengett több év elteltével Hunter Davies jegyzetei fölött. – Egy fikarcnyit se érdekelt az album. Csajozni akartam a neten. De ezt se írja meg.”

Még nem jártak a lemez felvételeinek felénél sem, amikor John Lennon randevút kért a franciatanárnőtől. Amaz ettől érezhetően ideges lett.

„Persze, találkoznunk kéne – írta, ekkor már nem a netes ismerkedési oldalon, hanem e-mailben, addigra ugyanis e-mailcímet cseréltek –, de nagyon kérlek, ne valami álomhercegnőre számíts.”

– Atyaég – dünyögte John Lennon a monitor előtt –, ez nem valami biztató – s azon gondolkodott, ő fölfedje-e magát, hiszen a franciatanárnőnek mindaddig csak annyit árult el, hogy a zeneiparban „dolgozgat”, szereti a szakmáját és viszonylag normálisan keres.

„Mindannyiunknak vannak hibái – küldte a válasz e-mailt. – Külső és belső hibák egyaránt. Én például erősen rövidlátó vagyok, de nem szívesen viselek szemüveget, mert úgy csúnyának érzem magam. Bár állítólag vannak egész normális szemüvegkeretek is, lehet, hogy hamarosan veszek egy kereket. Te miért nem tartod magad álomhercegnőnek?”

Hátradőlt a széken, rágyújtott, a képernyőt bámulta. Alig szívott a cigarettából hármatségyet, jött a válasz. Miközben kinyitotta a levelet, arra gondolt: a franciatanárnő gyorsan gépel, bizonyára tíz ujjal és nagy gyakorlata lehet benne.

„Már említettem, hogy diétázom – olvasta John Lennon, és a homlokát ráncolta: tényleg, mintha lett volna szó ilyesmiről. – Akkor szerinted mi a baj?”

Elvigyorodott. Egy molett hölgyike. Sebj. Nem kell mindenkinek nádszálderekúnak lennie. Amúgy is: a szerelemben ilyesmi nem lehet akadály. A testesebb nőket is lehet szeretni.

„167 cm és 65 kg, az nem olyan vészes. Egy-két éve rajtam is volt némi túlsúly, de könnyen le tudtam adni. Különben is, számít az?”

A hallban csöngött a telefon. John Lennon hallotta az inas lépteit, majd a beszédét. Nem telt bele fél perc, az inas kopogtatás után benyitott:

– Mr. Lennon, Mr. McCartney keresi a stúdióból.

– Nem érek rá.

– Azt mondja, sürgős...

– Mondtam, hogy nem érek rá.

– De mit mondjak neki, uram?

John Lennon ingerülten hátrafordult a széken, nyelvén volt már valami irtózatosságot, aztán meggondolta magát.

– Tudja mit, Jason? Mondja meg neki, hogy nem érdekel a lemeze. Ha pedig tovább erőszakoskodik, azt üzenem: kapja be. – A kezével intett és visszafordult a képernyő felé. Az inas kiment a szobából és becsukta az ajtót.

„Csak a 167cm stimmel – írta a franciatanárnő –, a kiló, az kicsit több.”

„Mennyivel?” – szállt az éterbe a következő, igen rövid e-mail.

A válasz hasonlóan röpké volt:

„Ha találkozunk, meglátod.”

John Lennon ezek után nem feszegette tovább, ismételten randevút kért a hölgytől és meg is állapodtak egy időpontban. Előtte kicsit gondolkodott, netán föl is hívja a találka előtt a franciatanárnőt, aztán letett erről. Sokkal izgalmasabb telefonbeszélgetés nélkül. Egy embernek már hangjából is elég sok mindent meg lehet állapítani, így azonban tökéletes a zsákbamacska. (A biztonság kedvéért azért telefonszámot cseréltek, mert mi van, ha valamelyikük késik vagy egyszerűen elmennek egymás mellett.)

Nelson admirális szobránál beszéltek meg a találkozót, délután ötre. John Lennon szeretne volna későbbre rakni, a Beatles ugyanis rászokott az éjszakai munkára: este ültek be a stúdióba és gyakran hajnalig dolgoztak, olyankor aztán muszáj volt napközben aludni, este pedig kezdődött előről minden. Mikor a kérdéses nap reggelén végeztek, John Lennon odaszólt Paul McCartneynak: lehet, hogy este késni fog, sőt elképzelhető, hogy be se jön, de azért csinálják a lemezt.

– Jól van – vont vállat Paul McCartney. – Az én számomat vesszük föl, talán nem is lesz rád szükség.

A franciatanárnő nem akarta későbbre tenni a randit, mondván, neki másnap reggel a város másik végében nulladik órája lesz. Úgyhogy John Lennon hazament, lefeküdt, majd mintegy hatóra alvás után fölébredt délután három felé. Bekapcsolta a mobilt, és a készüléken pár másodperccel később megjelent az üzenet: „Nagyon ideges vagyok. Te is?”.

John Lennon az ágya szélén ülve azon tűnődött, vajon ő is ideges-e. Igazából nem érezte magát annak, ám ennek ellenére azt pötyögte a telefonba: „Persze hogy ideges vagyok. Még két óra és találkozunk.”

„Tényleg nem vagyok szép!!!” – jött azonnal a reakálás, s John Lennon ekkor már tudta: valami iszonyúan elhízott, szétfolyó kövér nőre kell számítani. Gyorsan számba is vette, hány igazán kövér nővel volt dolga addigi életében, és rá kellett jönnie: még nem is volt dolga igazán kövér nővel. Sebaj. Az újdonság mindig nagy erővel hat.

– Szóljak a sofőrnek, Mr. Lennon? – kérdezte Jason, amikor meglátta gazdáját, amint az a hallon keresztül a gardróbzsoba felé tart.

– Nem kell, inkább vegye elő a napszemüvegeimet.

Jason kívárt, míg kenyéradója farmernadrágot, pólót, kinyújtott, kopott pulóvert és khaki színű vászoncipőt húz, majd John Lennon orra elé dugta a napszemüvegeket tartalmazó dobozt.

– Jason – töprengett John Lennon –, maga szerint melyikben nem ismernek tutira fel?

Jason összeráncolt homlokkal szemlélte a kollekciót, aztán rámutatott egy hatalmas, teljesen fekete lencsés darabra.

– Talán ez...

– Én is így gondoltam – bólintott John Lennon, és miközben orrára biggyesztette a napszemüveget, eszébe se jutott, hogy ezt nem is olyan soká Yoko Onónak fogja adni.

Azért némi aggodalommal ült buszra és metróra, s egyikben se vette le a napszemüveget. Talán emiatt is, de útközben nem történt semmi különös. Pár fiatal ugyan megbámulta, de ők bizonyára azt gondolták: „Íme, egy ipse, aki nagyon hasonlít John Lennonra, bár én is így néznék ki!”.

Negyedórával korábban érkezett Nelson admirális szobrához – illetve óvatosságból nem

ment közel a szoborhoz, keresett a téren egy olyan pontot, ahonnan figyelheti a környéket anélkül, hogy ő különösebb feltűnést keltene. Megnézte a mobiltelefonján, hány óra van, és észrevette, hogy érkezett egy SMS:

„Mindjárt ott leszek, barna szoknyában és barna zakóban vagyok, kiugrik a helyéről a szívem!”

John Lennon egy pad mögött keresett fedezéket, alaposan fölbolygatva ezzel a galambokat, valamint az azokat etető idős hölgyeket, akik ezúttal sem mulasztottak el megjegyzéseket tenni a mai ifjúságra. Eltelt néhány perc. John Lennon feszülten figyelt, aztán feltűnt egy barna szoknyás, barna zakós, loboncos hajú és igen-igen kövér lány.

– Ūristen – mormogta John Lennon. – Ez tényleg nem 65 kiló. Mennyi lehet? 90? 100?

Meresztgette a szemét: nem csak a rövidlátósága zavarta, hanem a sötét szemüveglenyce is. Így, a kellő dioptriák nélkül úgy tűnt, a lány arca egész szép, bár sokat rontott az összképen az álla alatt fityegő hatalmas toka. Mellei rábuktak kidudoró hasára, melyről azt is lehetett volna gondolni, hogy terhes.

„Igaz volt” – gondolta John Lennon, és elindult a buszmegálló felé.

Már a metrón ült, amikor megszólalt a telefon, a készülék a franciatanárnő nevét írta ki. John Lennon némi tétovázás után vette föl.

– Szia – lehelte a fülébe egy olyan női hang, amely alapján egyből gondolni lehetett: tulajdonosának hangszálait jókora zsírréteg veszi körül. – Hol vagy? Még a buszon?

– Metrón – felelt John Lennon, és reménykedett: mindjárt nem lesz térerő.

– Mikor érsz ide?

– Nem érek oda – John Lennon meglepődött a saját természetességén. – Épp a másik irányba megyek.

– Aha – mondta a franciatanárnő, és John Lennon tudta: most azon töpreng, kikapcsolja-e a telefont.

– Közbejött valami – hadarta. – Ne haragudj. A feleségem... Meg a gyerek... El kell mennem érte. A feleségem nem ér rá.

– Világos – a franciatanárnő hangja egészen nyugodtan csengett. – Akkor ha ráérsz, hívjál. Vagy írd e-mailt – azzal mielőtt John Lennon egyet szólhatott volna, kikapcsolta a telefont.

„Szegény – gondolta. – De szemét vagyok. Már biztos járt így másokkal is.”

Rosszkedvűen ment haza. A kertkapuban belerúgott a kutya és Jasonnak is lekevert egy bűdös nagy pofont, csupán azért, mert kihült a vacsora.

– Nem tudtam, mikor jön meg, uram – szabadkozott az inas, mire John Lennon legyintett:

– Jól van, szóljon a sofőrnek, álljon ki az egyik kocsival... Bemegyek a stúdióba és megmondom Paulnak, hogy ma az én számomat vesszük fel.

A Rolls Royce elhaladt Nelson admirális szobrának közelében is, John Lennon, immáron szemüvegben, alaposan megnézte a teret, de nem látta a franciatanárnőt.

A stúdióban George Harrison szeméből sütött a gúny: „Ugye megmondtam?”. Paul McCartney tekintte ellenben mintha valami együttérzésről árulkodott volna. Ringo Starr arca továbbra is semmitmondó maradt.

– Oké – mondta Paul McCartney. – Ha már John bejött, vegyük föl a *Lucy In The Sky With Diamonds*-ot. Benne vagy, John?

John Lennon bólintott: igen.

„Nem adtam föl – mesélte évekkel később Hunter Daviesnek. – Elvem, hogy nem szabad földadni a dolgokat. Az azonban igaz, hogy támadtak bennem kételyek. Vajon tényleg alkalmas az internet a társkeresésre? Kik keresnek társat az interneten? Olyanok, akik a hagyományos ismerkedési módszerekkel nem biztos hogy boldogulnak? Végére is az interneten előbb a másik belső tulajdonságait ismerjük meg, aztán amikor találkozunk az illetővel, vagy felülkerekedünk az esetleg nem előnyös külsőn és arra gondolunk: végül is egész jó fej, okos, barátságos meg intelligens, vagy megfutamodunk a kapcsolat elől. Velem ez történt. Azóta is gyakran eszembe jut ez a franciatanárnő. Már nincsenek meg az e-mailjeink, de ha meglennének és újraolvasnám őket, bizonyára meglepődnék az azokból áradó időnként forró és túlsorduló érzelmeken. Tudja, García Márqueznek az a regénye jutott az eszembe, amelyikben a fiú és a lány hosszú időn át mámoros szerelmesen levelezik, aztán amikor véletlenül összefutnak a piacon, a lány a legnagyobb hidegvérrel csak olyasmit mond: 'Felejtsem el'. Valahogy így van ez az internetes kapcsolatok zömével is. Bár én nem panaszkodhatom, nekem mindjárt a második bejött.”

Elkészült a *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band* – a rajongók megőrültek érte, a kritikusok döbbsent lelkesedéssel fogadták: a Beatles valami egészen váratlant és egészen nagyot alkotott. A lemez megjelenésének napján az együttes menedzsere, Brian Epstein által adott partin Paul McCartney megismerkedett Linda Eastman amerikai fotósnővel; Brian Epsteint három hónappal később eltemették, a hivatalos orvosi leletek alkatátúlادagolásról beszéltek, ám mindenki biztos volt benne: a menedzser a kábítószer áldozata lett.

A temetésen a Beatles együttes nem jelent meg, kerülni akarta a tömeghisztériát. Miközben a liverpooli rabbi a hívek előtt búcsúztatta a zenekar menedzserét, John Lennon a számítógép előtt ült és behívta azt az internetes oldalt, ahol a franciatanárnővel is megismerkedett, és azokban a percekben, amikor a liverpooli zsidó temetőben elkezdtek a földbe eresztetni Brian Epstein koporsóját, John Lennon megtalálta az internetes oldalon a franciatanárnőt.

Erős volt a kísértés, hogy rákattintson, többször is a jól ismert nickhez tolta az egeret, de végül nem nyomta meg az egér gombját. Tudta: a franciatanárnő is látja, hogy most ő is itt van a neten, és elhatározta: ha ír valamit, válaszolni fog rá. Azonban a franciatanárnő nem írt. Minden bizonnyal elmélyülten társalgott valakivel, akivel az elkövetkező hetekben találkozni fog.

John Lennon leküzdötte lelkiismeret-furdalását – szenvedett tőle, mert bár a lázadó rocker képében szeretett tetszelegni, igazából vajszíve volt –, és elhatározta: keres valaki mást az ismerkedőoldalon.

Ekkor bukkant rá Yoko Onóra.

Behozta azt az oldalt, ahol az előre megadott szempontokhoz illő hölgyeket listázza ki a rendszer, kiválasztotta mindjárt a legfelsőt és rákattintott. „Felkelő Nap” – ez volt az illető neve, keveset árult el magáról a regisztrációs lapján, de épp eleget ahhoz, hogy fölkelte John Lennon érdeklődését: „Érzékeny, érző szívű, ugyanakkor céltudatos és talpraesett

férfit keresek. Nekem elsősorban a belső értékek számítanak, kigyúrt izmokkal, macsó viselkedéssel nálam nem lehet célt érni. Figyeld, hogy verdes szárnyával a pillangó!”

„Hogy verdes szárnyával a pillangó?” – érdeklődött John Lennon, és mivel Felkelő Nap ugyanebben az időben ugyancsak a neten volt, percekben belül válaszolt.

Évekkel később Hunter Davies Yoko Onót is kifaggatta John Lennonnal való megismerkedésének körülményeiről. Az asszony tartózkodóan válaszolgatott, a legkevésbé azt tudta megmondani: miért gyorsult fel érezhetően a pulzusa akkor, amikor postaládafiókja jelezte, hogy John Lennontól – aki különben a neten „Cool cat” névre hallgatott – érkezett üzenet. Azt mindenesetre elmondta, ő onnantól fogva hinni kezdett a sorsszerű találkozásokban, abban, hogy az ember akaratán túl tőlünk független, megnevezhetetlen tényező is alakítja életünket. Yoko Ono elég sok levelet kapott, némelyikre válaszolt, némelyikre nem, sőt a John Lennonnal való személyes találkozója előtt lezavart egy-két randevút, mint később kiderült: unalmas és érdektelen férfiakkal, akikkel egy-két órán át elbeszélgetett, majd elbúcsúzott, és tudta, hogy soha többet nem fog találkozni velük.

Három hét kellett ahhoz, hogy Yoko Ono moziba hívja John Lennont. A randevút John Lennon javasolta előbb, mintegy tíznapos intenzív e-mailezés után. Yoko Ono ekkor hallatlan megkönnyebbülést érzett, sőt – bár ezt Hunter Daviesnek nem árulta el – afféle kezdeti boldogságot is, hogy végre megtörtént az, amire már a harmadik levélváltáskor számított. A következő hét csütörtökre találtak időpontot, ám közbejött egy hosszú nemzeti ünnep miatt négynapos, szombattól keddig tartó munkaszünet, mely idő alatt Yoko Ono nem tudott e-mailezni (ő csak munkahelyén, egy kiállításszervező cégnél jutott netközelbe), úgyhogy a négy nap alatt végtelen SMS-ezésbe kezdtek. Hétfő este John Lennon fölhívta Yoko Onót és a telefonba dadogtak néhány tétova mondatot. Miután befejezték az alig pár percig tartó beszélgetést, Yoko Ono ismét SMS-t írt és másnap estére moziba hívta John Lennont.

„Elég átlátszó invitálás volt – mesélte nevetve néhány évvel később John Lennon Hunter Daviesnek –, de nagyon boldoggá tett. Tudtam, hogy igazából nem moziba akar menni, hanem velem találkozni minél előbb. Úgyhogy másnap találkoztunk a mozi előtt. Vigyorogtunk egymásra, mint a tejbetők... Aztán míg én a moziban azon gondolkodtam, hogyan foghatnám meg a kezét, hirtelen hozzám bújt és megcsókolt.”

– Így volt – ismerte el Yoko Ono, és ő is nevetett. – De az igazsághoz tartozik, hogy én a randevú előtt ittam egy kis vodkát. Na nem túl sokat, ám amire kellett, arra épp elég volt.

MIRNICS GYULA

Vili világa

Vili legyengülése hét fordulóval ezelőtt kezdődött, amikor a dwarwok legyőzése után befogadtad őket a seregedbe, valószínűleg nem figyeltél oda, a sereged morálja egy harmadára esett vissza, így elhagyott a szerencse-jegyed. Lehet, hogy neked nem tűnt fel, de Vili nem tudta beváltani a tapasztalat-pontjait a kocsmában. A második hónap első hetében követted el a második hibát. Vilit aznap is a kocsmában töltötted fel, nem vetted észre, hogy nem nő az energiája. Figyelman kívül hagytad, hogy a Vili által összegyűjtött tapasztalat-pontokat a lakásban lehet beváltani. Ezután Vili hazaindult a kocsmából. Ez a második hónap, első hét, hatodik nap volt, így arra haladt Arsina, a Shag kétpróbás, első szintű hőse. Vilit hirtelen sűrű, hideg sötétség vette körül, aztán kivilágosodott az utca, a Pöndöl fényes és nagy lett, csillogott minden: a járda, a falak, a fák. Az út melletti fű hullámozott, ahogy Arsina Vili mellé ért.

Látod ezt? Ezek a nyertes lottószámok, látod? Ez meg itt egy nő telefonszáma, akit tegnap ismertem meg. Délután még gondoltam is rá, hogy felhívom. Aztán lejöttem a Pöndölbe, hogy megnézzem a hatos lottó húzását. Érted, ennyin múlik. Megvolt a szám. Mittudom én, de szerintem ilyen egyszer van egy életben. Már gondolkoztam ezen, hogy mindenkinek ki van jelölve egy szám, amivel megnyerheti a lottót. Csak azt gondoltam, hogy ezt a számot máshogy lehet megismerni. Ezt a számot tettem meg, ez a puskám száma, mindig ezt a számot teszem meg.

Tüzér vagyok. Az valami érzés, amikor elsütitek a 120 mm-est. Komolyan, tele lesz hirtelen erővel. A légnyomás miatt. Látod, hogy hullámozik a fű húsz méterre előtted. És pontosan víz. Valami kis újonc nálunk háromszor pontosan célba talált a hegy mögül. Átlótt a hegy fölött, 10 km-re, pontosan. Kapott is rögtön két hét szabadságot. Mintha valaki vezette volna a lövedéket. Ettől félek, lehet, hogy valaki, azt se tudom ki, pontosan eltalál. Van újabban egy rémálmom, pedig, soha nem, ismersz. Bent vagyok egy számítógép lomtárában. Egy törölt fájl vagyok. Még nem töröltek teljesen, tudod van olyan parancs, hogy „elemek helyreállítása”, de bazmeg, olyan is van, hogy „lomtár ürítése”. Túlléptem ezen a háborún, túl földi nekem. Elvégzem a feladataimat, érted, de nekem soha nem kellett semmivel törődnöm, és mindent megcsináltam, ami eszembe jutott. Nekem is van jelzőkészülék a lakásomban, innen a kocsmából látom, hogy felkapcsolódik a villany, és akkor megyek.

Néha összeakadok valakivel itt a Pöndölben, aki érti, különben senkinek sem mesélek erről. Te is próbáltál már valamit az életben, látszik rajtad, ahogy figyelsz. Én mindent zúzósan csináltam. Az első füvet, mittudom én, 13 évesen szívtam. A Helmut küldött Hollandiából két képeslap közé ragasztva jó anyagot, a Peváccsal betekertük, semmi dohány, készek

lettünk nagyon. E-t is elsőre 2 és felet vállaltam. Party volt, igazad van, ez tényleg a drogról szólt. Marusha a Lifkában. A tömegben sétáltak az E-árusok, ujjatlan pólóban, rajta jel: PS, Ferrari, MTV. Az LSD-t nem. Egyszer próbáltam, belekeverték az italomba, egy gazdag akárkinek volt a születésnapja, fent Szabadkán, medencés party, érted. Egy csomó holland fű volt betekerve, kis üvegasztalon kólacsíkok, rántottam egyet, hánytam, visszamentem az asztalhoz, még egyet. Akkor beütött az LSD. Ültem a medencében, néztem a táncolókat, és átalakult ilyen 70-es évekbe, nagy hajak, fényes ruhák, a DJ is fényes öltönyben. Volt egy ajtó előtt, ha azt kinyitottam, láttam a születésnapot, kaleidoszkópszerűen. Bementem a vécébe, nagy feketeség volt körülöttem, odamentem egy lyukhoz, egy tűzkarikát láttam, benne egy fekete pálcika-emberke táncolt, az az ördög volt, mondtam a többieknek, azok meg jól röhögtek. Másfél hónapos rémálmom lett tőle. Feküdtem a szobában és nem mertem kinyitni a szemem, pedig, ismersz, úgy éreztem, hogy jöttek értem, fekete kezek nyúlnak felém a sötétben. Mintha valami tilos zónába kerültem volna.

Örület, hogy mik történnek. Összeakadtam valami első osztályú kurvával, hazafelé menet, egymásra néztünk, nem beszéltünk, rögtön kefélni kezdtünk, mintha így lett volna megírva. Az a furcsa, hogy mintha megint visszatért volna az LSD, érted, hullámozni kezdett a fű, meg ilyenek, meg a nő is, érted, ránézek és rámászkok, furcsa volt nekem is, pedig, ismersz. Számban a nagy, kemény mellbimbók, jó nagy mellei voltak, megmarkolom, és ahogy ugrál rajtam, ugrálnak a tögyei, beleharapok. Durván. Be az ujjamat a fenekébe, aztán a szájába teszem és a nyálas ujjat dugom vissza cuppanással a fenekébe, és csókolózunk, és szarizú a csókja, jól elélvezek először benne, aztán a hasán, a mellén, az arcán folytatom. Huh. Úgy éreztem utána, hogy beteg vagyok. Ha visszagondolok, olyan volt ez a nő, mint azok az afrikai szobrok, tudod, egy nagy mell, meg egy nagy segg a nő. Komolyan, mintha nem lett volna igazi, csak az agyamban valami ösztön, vagy mittudom én. És itt a telefonszáma. Szép szám, hat.

A Shag tartomány bevételénél a tapasztalat helyett a pénzt kellett volna választanod, mert a második hónap, második hét, hetedik napon megvehetted volna az önvédelmet, és akkor nem tudott volna betörni hozzád a Dragon. Ott követtél el hibát, amikor a Shag tartomány bevételénél a tapasztalat-pontot választottad, mert szerencse-jegy nélkül ez a tapasztalat nem működik. Jobban oda kellett volna figyelned. Sajnálom, a játék véget ért.

Kikapcsolom a gépet (Alt + F4), megjelenik előbb egy kérdés (A Lomtár betelt. Kívánja üríteni?), automatikusan klikkelek (Igen), nem figyelek oda, rossz kedvű vagyok a vereség miatt. Le kell mennem a kocsmába, meginni egyet. Oké, semmi. Innen a Pöndölből látszódik a lakásom ablaka, úgy láttam, hogy felkapcsolódott a villany. Oké, semmi, rosszul láttam.

MIKLÓS PÉTER

Apokrif kakas

Hideg vízben fürdő, sárkányok beléből kimászó, maradi gondolkodású, eszetlen, esetlen, hallgatag, veretlen bajnok, aki sohasem szült, a kínokat mégis megtöri, feledtet, elmúlttá teszi, kiábrándít. Ettől féltem hát, nem a zsidóktól, nem a vadászoktól, nem a seggyaló szenátoroktól, nem a pincék mélyén elnyögött vallomásoktól, hazug beismerésektől. Véget ért, és ami a legrosszabb, hogy vörös haját sosem láttam, szél nem fújja többé. Csak a hadak, a szerelmesek csapata várja a föld alatt, Palkó és Franciska keveredő nedvei közt. Hatalmas bogár feküdt hanyatt, szőrös lábai, nedves kitin, koton. Ez már a kárhozát, ahová a purgatórium után került, nem tudva a tévedésről. Sem sajátjáról, sem az angyalok uráéról, aki a tequila helyett mégis a konyak mellett döntött, aztán dogmatikai fejtegetésbe kezdett – pedig csak belekóstolt, lenyelni nem volt mersze, mégis megittasodott – az eredésekről, származásokról, azonos lényegűségről, végső kielégítésekről.

A szökőkút mellett állt, kezében fogyatkozó pálcával, mosolyogva. Tavasszal kemény szilvák, körték, almák valósága. Az alföld, a puszták közepén lakott, s négy évesen brokátba burkolt, papírkoronás társai a boltba küldték. Megvette a kolbászt, a kiflit és a banánt. Nagy papírzacsokját azonban a szél szellemesen kifújta kezéből tovalökve utolsó reményeit. Nácik akarták dobozban külföldre csempészni és szüzessége ellen törni, de félreértés esett, s a csapda áldozatait ejtette törbe, körbe. Kiosztott szerepéhez halottaim életre keltése is tartozott. Tatárok kivájt szemét keverte öt éves kutya heréjével, vérével, a massa csodákat tett, a hatás pedig időleges volt. Keresztelte számításaimat, keservesen megszenvedtem, mire a birodalom romjai életet alkotott. Krakkótól keletre, a monarchia kendőbe bújó visszasírói között, szudétanémetek hangján.

Valamikor kétszáz éve egy ruszin pap látomást tapasztalt. Dongalábú, remegő hangú öregember volt, a harangját elrekvirálták az átvonuló hollandok, őt a pincébe zárták, edényeit és borát elvitték. A lánya, akit a cigányok bűjtettek az erdőben, három nap múlva ke-reste és lelte meg, balták, tüzelőfa és csírázott krumplik között, épp zsolozsmázott. Látta a fényes bogarak között a kolostor és a vár egykori úrnőjét a második éjjelen. Szolgálólányok fürdették, fehér bőrűek, telt keblűek, mellbimbójuk robbanásig feszült. A vágy már benne is útra kelt, és belsejében gerjesztette a remegést, a kitörést előlegezve. A kádban – soha nem fogyó habok között – fején aranyos ötágú koronával ült, feküdt, csúszott, szemének, nyakának (amit a Lélek láttatni engedett) fényessége örökre megvakította. Uram, most is irgalmaz.

Félnivaló nélkül köszönt, kissé idegenkedve méregetetett, aztán megszokott, talán meg is szeretett, de semmiképpen sem engedett, érzett magához közel (állónak). Amikor először láttam, részeg voltam, és csak ürügyet kerestem, s hoztam föl témaként Kantot és a keresztet, de ő váltig Füist Milán, a strukturált igazságtalanság és fegyelem mellett kardoskodott. Az évek jöttek-mentek, elmaradt, amire eleinte számítottam, amiben bíztam, amit reméltem, amitől el lehetne kerülni a kellemetlen találkozásokat. A látvány felejthetetlen

véletlen volt, előkerült dobozokból kivett ősi emlékek, amikből házat, várat akartam építeni az emlékére, de csak az erotikus képzelet, a belső fantázia lett csatangolásaim tere.

Esős napon a kopott, fölvizesedett falak mentén lopakodott, piros kabátban, piros nadrágban, sátáni kis menyecskének öltözve, bújja légyottra indulva. Féltestvére, a szemérmes, lusta szerető, aki fiúkkal libikókázott a hadgyakorlatokon, már aludt. Vodkától és boros kólától szédülve feküdt, csak a vanília szagát ismerte föl, ami löketenként előjött (benn). Egy évet kért, két évet kért, és a mindenkoriságot kapta cserébe, alkudozás helyett a megmaradt emlékek bokanézegető, ruhaszagga gyönyörűsége, a bezárkózott megmaradás.

Harmadszori nekifutásra sem mert vele előhozakodni. Csak nézte, amint bal kettes fölső fogán az a barna csík a hónapok alatt foltta nemesedik, majd a szabályos sorozat vesztét okozza, egységét és formáját bontja. Együtt dohányoztak, a kávé volt a maximum, de az is csak automatából úgy kutyaftutában. Sokáig, nagyon sokáig tartott, amíg megértette a szükségességét, a bátorság hiányát, a fájdalom kerülése helyett keresett meggyőződést. És sóvá, bálványá meredt, mint a libidó, a kaszárnnyák hideg folyosóján, a megünnepelt semmiségek után.

Először tükörbe akart nézni, hogy szembeköpjé, de az mégse méltó egy összeesküvőhöz. Szeretett fiúruhában járni, öltöny, mellény, ing. Hetente borotválta magát, sarga szemüveget hordott, és nem ismert lehetetlent. Legjobban a földön szerette, úgy, hogy ő volt fölül, de lehettem én is, s közben a talpait kellett harapdálnom. Rossz útra tévedni már csak az idő miatt sem volt mód, és általában abban is én maradtam alul. Az erkélyre járt rágyújtani, és ha ivott, nem tudott uralkodni magán. Olyankor mindig pisilnie kellett dugás közben, de persze vagy elveszett, vagy megjött az ihlet, mire visszatért. Rosszakat nem álmodott soha, csak ha lepényt evett vacsorára, különben vegetáriánus volt, és egyszer omlettet is csinált, de nem sikerült neki. Úgynevezett női játszmái voltak, sört nem ivott soha. Alapjában véve szerethettem volna, mert soha nem sírt, legfeljebb csak utánam. Adott végül magáról egy fényképet (fekete-fehéret), egy merev pillanatot, a hátuljára pedig valami Verlaine-idézetet írt, persze azt is franciául.

Egyik reggel méz után kajtatott. Éjszaka rossz álma volt: páncélba öltözött, püspöksüveget viselő méhkirálynő akarták papnővé szentelni, avatni, áldani. Szegényke ment az erdőben: fatestvérek, bokornővérek közé prédikálni. Az egyik felemás tuja elmondta, hogy Walpurgis éjjelén királyt választottak, s azóta a galagonyáé az oldás és kötés, uralkodik minden porzón, bibén. Tanácsot akart adni, de az alázat, a türelem és a megtartóztatás eredményességén kívül másra gondolni nem tudott. Példázat jutott eszébe, de mire belekezdett volna, a fa elszáradt. Továbbmenve – P. kosarából kalácsot, bort és pudingot koldulva – nagy tölgyfára lelt odvában méhekkal. Oldaláról, kérgén méz csorgott le. Nyalta, ameddig csak felért, még pipiskedett is.

Zsebkendőket, matricákat, késeket vett elő. Körömvágó olló, toll. Forgatni, mint a szerencsét, és hajnalt várva virrasztani. Visszavárta fiát, lányát, kölykeit. Eldobott kutya volt, kivénhedt szuka, akinek szaga már nem csál falvakból, városokból, hetedhét országokból kanokat, herélt, merevgörccsös kutyákat. Háromszor szült, talán négyszer, de legtöbbször szákba tették és agyonverték ásóval, lapáttal. Ő meg vonaglott, kereste őket, de csak a szag,

a keveredett szag, a keveredés illata és az összeragadás édes kellemetlenségének emléke maradt meg. Emlői ilyenkor megkeményedtek, megduzzadtak, begyulladtak. Három hét múlva pedig ismét sugározta szexi jeleit, s körbeforgatta a mindenséget. Vágyott a félelemre, izgalomra, szívdobogásra. Az elmaradhatatlan seggszolgáltatásra és aztán a bizalom erősödésére. Kutya-macska barátság volt ez bizony, időnkét természetellenes, de ami vitte, hozta, elátkozta, megkeményítette, az mégiscsak külön és áldozatosabb volt mindkettőjüknél. Testvérek kötöttek házasságot végül, vadul és szelíden, s nemzettek isteni sarjakat, békés koroknak szakállas királyait. Prófétaálni akart, megmérni, majd könnyűnek találni.

Naponta háromszor járta körbe a város minden templomát, mondott mindenütt Ave Mariát, s imádkozott a szüzesség és paráznaság feszültségéért. Álmaiban visszatért házába, eloldozott láncokat látott, különös csillagokat és viaszcsseppeket a körme alatt. Reggelente tanított az utcán. Járókelők nézték, részegek hugyozták le, de a zsolozsma soha nem állt meg, felejthetetlen emlékek sora, sorsa törlődött, tárolódott, távolodott tőle. Állandóan ismételte, hogy egyszer az Öldöklő Angyal elragadta – még Rómából –, és a harmadik pokolig röptette. Legalján egy hegynek, bejárata szűk, keskeny ösvény és mindenki szüntelenül zengte a bűnbánók panaszdalát. Isten nem hallgatta, csak hírnökei közül volt ott néhány. Az egyiptomi Öldöklő pedig mosolygott, és szelíd, hallgatag bárányok vérét ízlelgette monoton mozdulatokkal, de egyedül soha nem hagyta, nem hagyhatta, s szólani sem szólhatott senkihez. Olyankor inkább suttogott. Magától is, mint idegentől várt választ, kérdést is, hogy arra.

Gyermekként patakat keresett, de a vize ihatatlan volt, sáros és iszap ízű, mégis kóstol-gatta. Tizenhét évesen látott először női testet, szemérmetlen játékot szintén egy patakocskamentén. Csúnya lány volt, vörös hajú, horgas orrú, szív alakú arcán elkapart pattanások. Női szőrzete is vörös volt, bodros, fodros, gömbölyűséget rejtő. Egyszerre feszes és renyhe, vonzó, de tartalmilag közönséges. Nem sokáig nézte, de tudta, szabadulnia kell tőle, még az emléktől, képtől is. Persze az éjszakák, hideg fürdők, angyalok és démonok között milliószor átfutott rajta, megjelent benne, kibíratatlanul, kiíratatlanul. Végérvényesen teste szövetévé vált, szívét koszorúerek helyett vette körül. Bársonyos szobák és rézkilincsek között keresztre feszített kín élt.

Átszáguldó történet volt az élete. Egy villanás, és már vége is. Körme piszkos, arca a szarban, látszólag befejezte. Közben jól érezte magát, nem akarta – nem is tudta – elhinni, hogy ez pont vele történt meg. Csodát még nem látott, csodát még nem tett. Magán kívül. Volt. Kinyíltak a virágok, titkok. A tükör önmagához tért. És Woolf kisasszony is végre megtalálta azt, amiért ezer éve útnak indult. Rá hasonlító, ráncos asszony, aki tudja, hogy a különbség nagyobb, mint az ének és az évek árka. Elkerülhetetlen volt a találkozás. Nem zárta ki, hogy hazaérve egyszer otthon találja magát. A szemébe nézett, (ismerősnek) tetszett. Közöttük dohányzóasztal volt üveglappal, két pohár teli a sekrestyéből csent borral. Boszorkányság, illékony vigasz volt, megélt káprázat. Tükröm, tükröm! Miért nem szólsz? Repedt vagy, rekedt vagy? Sem füled, sem szád nincs nyitva már.

Fölszisszent a fájdalomtól. Már másodszor vágta el az ujját, a hüvelyket. Először este, másodszor reggel. Vagy inkább fordítva. Keret volt ez, keret a napnak. Felébredt, homályosan látott. Mint mindig. Álmos, támolygós, tévelygős séta a szobában, rettegés a guta-

ütéstől. Köhögés, fogmosás, könnyed széklet, tizenegyedik szabály. Telefont fel sem vette, hagyta csörögni, rádió kapcsolt be, hogy elnyomja a hangját. Nem tudta, ki kereste. Apró, kicsi, csúszós örömök, de talán szépek. Hirtelen este lett valahogy, tapogatózni kellett. Akkor: vacsora. Nem reggelizett, nem uzsonnázott, gyorsan lement.

Fontos volt számára a rendszeresség. Egész álló nap csatangolt, az utcán, a víz alatt, a levegőben. Repült is, felülről látta. Háromszor találkozott Seherezádával, barna bőrszandálja, farkasos szemei és bodros fekete haja mindig elárulta. Rekordot döntött, kétszer, kért és kapott, pénzt vagy életet. Életünket és vérünket, de a babunkat nem. A folyó partján ült, piramisok árnyékát követte, rágyújtott (csak, ha buli van) és nyújtózott. Otthon találta magát a következő fejezetben. Csöngettek, de senki sehol, a földön egy levél, a jókedv nagykövetétől, mosolygós dolgok benne, elfelejtett számlák.

Kiszáradt reggelre a torka, fájt, ha nyelt. Ettől mindig felébredt. Megint a széken aludt el, még délelőtt. Éjszaka, aztán ismét nappal volt. Kés, vér, felszisszent a fájdalomtól. Pedig nem szokott beszélni, nem, még az ismerőseivel sem. Nincsenek is neki, régebben voltak, persze akkor sem sokan. Elveszett a paradicsom, elgurult, tova. Mikor fel akarta vágni, szeletelni, aprítani, kinyomni belőle a cuccot, pürévé varázsolni, transzformálni sűrű élvezetté. Felnégyelni, a negyedeket meg elfelezni, így felnyolcadolni, tizedes. Lámpát gyújtott, világosság lett, elvágott ujjának lenyomata, rémképe.

Kikötött huszonöt év múlva egy kutyát egy vasoszlophoz. Hosszú láncot tett a nyakába. Többet nem ugatott. Minden nap adott neki enni kenyeret, vizet is kapott, vasárnaponta bősajtot. Egy szót sem szólt hozzá, meg sem ütötte, aztán negyven nap után elengedte. A kutya ott maradt. Mindent adott neki ugyanúgy, csak a bősajt maradt el.

PAP BALÁZS

BOB PRIEST: EGY FEJEZET, MELYET A REALITÁS URAL, MAJD ELALUDNI LÁTSZIK¹

*Félelemben élni annyi, mint nem menni
sehová nyugodtan. Sehová sem menni
annyi, mint otthon ülni. Otthon ülni annyi,
mint lábizomsorvadást kapni. Nos, erre
ajánlom én maguknak az Easy Steps 2000
krémet!*

TV Shop

Ezen kis kalandjaink után – gondolom, aligha kell magyaráznom miért – egy kicsivel kevesebb figyelmet szenteltünk a gyengébbik nemnek. Gertrud és Jen' akiket – szerencsénkre – nem láttunk többet, lényegében értékelték át a nőkről alkotott képet mindkettőnkben.

A nő majd jön, nem kell várni rá.

Eme axiomatikus alapelv köré szerveződött az eset után eltelt néhány nap, aztán a West Side-ban találtuk magunkat.

Úgy fél tíz felé az asztalunkhoz keveredett mindkettőnk régi ismerőse, Olga. Ő szintén külhoni volt, származását tekintve ukrán, tőle kaptuk annak idején a tippet, hogy hova és mennyi pénzt küldjünk, ha állampolgárokká vágyunk nemesedni.

Kedves, gyermekien tiszta szemei miatt csak Gyévácskának neveztük.

Mellénk ült, és mint mindig, most is családjáról kezdett mesélni. Oly hihetetlen naivitással tette mindezt, mintha nem pusztán burokból élt volna, hanem egyenesen a víz alatt.

Tudom, elhitettük vele, hogy Agatha Christie prosztatarákban halt meg, ráadásul mint azt a legkorszerűbb filológiai állásfoglalásokból megtudtuk, hermafrodita volt, és több évig tartó viharos szerelemet élt át egy Hercule Poirot nevezetű belgával.

Azon az estén Potter úgy viselkedett, mint aki most veszi észre, hogy milyen ismerősei vannak. Mint aki el akarná adni giccsesnek ítélt réz karperecét, és az ötvös közli, hogy ez bizony tizenennyolc karátos arany. Vagy mint a kis lurkó, aki felfedezi, hogy nem hülyeség a spenót, hanem igenis finom eledel.

Alex mosolygott, mint egy tejbetök, ezzel persze a megcélzottal homlokegyenest ellentétes eredményt szokott elérni, de ő hódolt ebbéli just for fun (irodalomban: l'art pour l'art) hobbijának szenvedélyesen.

– Hozzunk valamit inni Olgának! – javasoltam. Alexből előpattant a gentleman, felugrott és a bárpulthoz sietett.

¹Részlet Bob Priest: *Catherine, Helga, Alex, a Realitás meg én* című regényéből. (Ford.: Tóth-Szabó Béla.)

Utánamentem.

Egy sört és egy dupla vodkát rendelt.

– Én a viláért sem akarom, hogy félreérts, de ha most az ukrán maffia fog kergetni minket Philadelphia és Washington közt, ne számíts a partnerségemre! – adtam tanúbizonyságát annak, hogy a barátságok lehet, hogy egy életre szólnak, de korántsem alkalmasak a teljes tolerancia megszemélyesítésére.

Ez idő tájt nyúlt volna a mixer fiú a vodkához, így még időben hangzott el Alex helyesbítése:

– Bocs, csak egy szimpla lesz. – majd gyorsan hozzátette – Mé' vótam már megint reális...

Mit mondjak, büszke voltam rá. Ez a fiú néha tényleg megértette, mi az, hogy előre tervezés. Rendszerelvű gondolkodása végre kezdett emberi léptékűvé nőni.

Az estének így – inkább a megelőzés szellemében, semmint a kedvhiányában – gyorsan véget vetettünk. Hazaérve azonban nem várt kép fogadott.

A folyosón kétrét görnyedve zokogott Rodrigezné, s láthatatlan óvó kezeivel csak egy polgárháborús zughős vigasztalgatta, illetve borogatta pofonoktól felrepedt arcát.

– Mi történt? – guggoltunk egy emberként két oldalára.

– A férjem idegen alsónadrágot talált a frissen mosott ruhák között – kezdte szívszorítóan szép történetét – én hiába mondtam, hogy csak a szomszéd Potter úré lehet, akivel mindig együtt járunk a mosodába, de megpofozott és a folyósóra lökött, azóta bent tör-zúz, illetve iszik.

Nem is kellett Alexre nézmem, ő máris bekopogott a Rodrigez lakásba.

– Elnézést kérek – kezdte mondani referenciáit rögtön az ajtót nyitó Juan Rodrigeznek – de a fehéreneműim közül hiányzik egy alsó, remélem, hogy csak véletlenül keveredett össze az Önökével, szeretném visszakapni...

Itt kezdődött el, és majd egy percen át tartott az a számunkra teljesen érthetetlen spanyol ordiba (Rodrigezné később azt mondta, hogy jobb lesz, ha nem fordítja le, el tudjuk képzelni), mely megelőzte az ajtó adrenalinmegindítóan durva becsapását.

Így esett, hogy Rodrigezné azon az éjszakán nálunk aludt, Alex nem tagadható öröme. Nem mondom, megszabadulva háziasszony jelmezétől, tényleg magas esztétikai kategória sorolhatta tagjai közé, ám a férjének legkevésbé sem eszkimoid mentalitását ismerve, csak diszkrét szemlélődő maradtam, Alex pedig követett ebben, őszinte boldogságomra.

Reggel azután hármásban kimagyaráztuk a félreértést a másnaposan szelíd Juannak, aki tört angolságú bocsánatkérések közepette kért tanácsot, hogy Mr. Leblanc aznap esti látogatásakor hogyan magyarázzák ki a felesége arcán elhelyezkedő, nem éppen izgató heget.

Mi jobbnál jobb hazugságokat gyártottunk, melyek közt biztosan akadt használható is, lévén, hogy az aznap esti Leblanc-látogatás szinte szívélyesre sikeredett. Talán Alexnek nem kellett volna mindenáron visszakérni azt a csintalan gatyát, mert mikor újra szó került róla, Juan Rodrigez nagyon aggasztóan kezdett nézni.

Ám ez kit érdekelt aznap?

Aznap, amikor az Államokba kerülésünk öt éves évfordulóját ültük.

Nem vártunk vendégeket, nem vártak minket sem sehová, ám ilyenkor – és csak az év

ezen napján – kettesben indultunk útnak, s a cél nem más volt, mint a Does it c(o)unt? névre hallgató Night Club...

Ünnepi italainkkal a kifutó mellé ültünk, és mint mindenki a helyiségben, mi is azt kiabáltuk, hogy „húúúú!”, meg hogy „hinnyye!”. Ez nem esztétikai kielégültségünket próbálta kifejezni, sokkal inkább fiziológiai kielégületlenségünket. Hazafelé menet pedig benéztünk egy mezei bárocskába, ahol ilyenkor elsőprően jó dumával szedtünk fel egy-egy lehengetlően jó pipit.

Boldog kalandvagyunk hártás szárnyait hátunkon összehúzza nekipréseltük a méregzöld széktámláknak, szorosan nyomtuk, nehogy kihüljenek, s alkalomadtán igen magasra emelhessenek.

És az alkalom, ha nagyon várják, igen nehezen adódik.

Hátunkon az említett szárny csaknem ráfagyott a kárpitra, s valahányszor eszünkbe jutott léte, s mozgítani próbáltuk, jéghideg reccsenés tudatta velünk az este viszonyát a Realitáshoz: egy-egy levegő mélyébe szúrt tekintet három duzzadó pofazacsót fedezhetett fel, melyek kérges bőrére pára fagyott, s zúzmarás leget fűtt mindenik mögénk.

Mint mikor frissen ölt baromfi tollára asszonyok forró vizet locsolnak, hogy azok bőre felpuhuljék és ne szorítsa olyannyira a tollazatot, úgy engedett fel a fagy egy pillanat alatt, s neveltünkben látni véltük, ahogy égési sebek kezdenek gennyet folytatni a három elvete-mült fagyasztó arcából.

Belibbent a kocsmába két légies, bájos leányzó, egyestés szerelemre vágó szoknyaslicceléssel, egy naplólapra elegendő melltapogattatási kedvvel, egy frappáns caudára vágó nyirkos diesissel combjaik között. Szárnyaink izzani kezdtek, caudánk frappánsodott, tenyerünkbe gőzölő aromával simult a brandysopohár, s halántékunknál gyöngyözve bukkant fel az estére tervezett komoly megizzadás előőrsé.

Halk puffanással esett mindenünk a latba, javunkra billentve a mérleget s tíz perc múlva a brandysopoharak meghitt duóban ácsorogtak egy-egy likőrös pohárka mellett, s addigi ölelő melegségű kezeinkben ölelő melegségű kezek heverték hányaveti keccsel, meg-megkoc-cantva ujjaink a finomkövű gyűrűket.

Percek múlva Mona rúzsának ízével ajkamon, s színével nyakamon öntött el a részegség, egy jó órával később már álmos lapockáin kószált kezem, omló hajába szuszogott párát arcom, ahogy Lisa és Alex mellett topogtunk az *I'm Easy Like Sunday Morning*... topoghatatlan ritmusára. Amíg ballal gyengéden végigsimítottam a hátán, belesiklott jobb markomba a melle. Ujjaimmal éreztem a melltartó hámbavágó csikját, míg tenyerembe a puhás szerv simult. Láttam magam előtt, ahogy leriglizem róla az elől tapinthatóan csipkés ruhadarabot, álló helyzetben is átomlik e testfertály túl a derék és a váll közé bérázolható íven, a mellkason, melyhez odabilincseltek. Hát még, ha hanyatt! Előre tudható volt, hogy ha hátára feküdne mezítelenül, mindkét oldalán a résben megtartana egy-egy Mont Blanc töltőtollat, kifeszítve hamvas rózsaszín bimbáját, amelyre – hogy, hogy nem – jégkocka kerülne; s az állagot, színtónust, redőzetet váltó mellcsúcs miatt lassan lebiggyedne, majd a lepedőre pottyanna e két becses írószernemű.

Nem túl sokkal később remegve köszöntünk jó éjszakát s meg sem lepve csuktuk be magunk mögött az ajtót én és Lisa, csakúgy mint Mona és Alex.

Lisa ajkai fahéjasabbak voltak, miképp Monáéi. Keskenyebb volt a dereka, s feszes nyugalommal domborodott köldöke körül egy kedvteli pocak. Mona hasa – bár csak hasammal érezhettem tánc közben – lényegesen szabályosabb volt: mint egy döccenéstelen versezet, mely az őszinteségről szól, következőképp őszintétlenül, hisz sosem mutatja meg leizzadt vagy peccétes műselyembélését, a fonákját.

Lisa rímei asszonáncok és disszonáncok voltak, csak szemei rímelték tisztán homlokára omló hajtincseire. Dereka tündéri alexandrin volt, mellei két szabályos metszetű összecsengő hetes négy-hármas cezúrával, de olyanformán, hogy akár szavanként is lehetett volna középük osztatot húzni (egy-három; három), kulcscontjai között egy méltóságteli haiku, leveleket, s lepkéket említő; csak bokái csaptak át szabadversbe, mert évekkel azelőtt leforrázta mindkettőt porlevessel.

Nyelvem a forrázat arctalan redőin siklott át, mint felolvadt sípályán a szőke síoktató, ügyetlen, tehetségtelen, de könnyen gombolható anorákkal rendelkező, s igen csinos tanítványaival, hátra-hátrarikkantva, hogy mindjárt jó lesz már a pálya, s mint kiderül hamarost: igaza van.

Ha siklás volt az eleje, hát gravitáció vonzotta zuhanás vezetett a seb végétől a térdekig, s mintha a gravitáció megsokszorozódna, száguldtam a combtőig, aztán visszafordulván, invertálva játszva le a fentieket. Két láb volt, az egyik hanyatt, s egyenesen, a másik – hogy máshogy, mint hanyatt s – térdben meghajtva. Edzettem.

A combok tövében egy másfél éve álló házi csalamádé üvegén, s levén át látszó véralmahej színű, mondhatni fakóbordó, vagy pasztellveres csipkézettű hátyavékony bugyi feszült, két kis árkot vájva a combokra körbe, valamint nagyobb íven a köldök alá. Felette diszkrét odú, egy köldök, mélyében domborodó hanttal, feljebb sávonként kibökkenő bordák, mint vén, középkori hidak meggroncsolódott deszkái. Nyelvem döcögve ért a két egyforma hetesig, melynek dombjain mosolyogva álltak a keményre meredt puncsturmírózsaszín mellbimbók, mint az őket egygyészervező asszonánc magánhangzói, oly egyformán. A mássalhangzók különböző hasonlóságát a nyak felé tartó két-két liláskék érpatok lefelé hömpölygő sodrának elágazásai jelentették.

Megcsókoltam a kulcscontok enyészpontjába írt haikut, felfutottam az évacsutkán az áll hegyére majd sodró lendületű irammal száguldtam vissza a két mell hasadékan a véralmaszín fehérnemüig. Bőrén már csillogott nyálam, mikor végre eltűnt az egy szem burok is róla, s megcsodálhattam a két, dupla közzel szedett sorból álló diesist. Türelem sem kellett hozzá, hogy kivárjam, míg a két, lelkifurdalás nélkül deformálható, fanyar lebeny közül nyálnál masszívabb anyag formált kábelhidat kis ajkaim s nagyajkai között, s rajzolt foltot lepedőmre kisvártatva. Aztán gyógyító, kavargó lihegés, mely csak a légtér nagysága miatt nem párástítja be az ablakot, karmolt hurkák a hátakon – a melltapogatás rezüméje egy naplólapnyi formátumban.

Másnapos reggel ébresztett mindnégyönket, s szinte egyszerre támolyogtunk ki a nappaliba. Én kávéért igyekeztem a konyhába, a két lány a fürdőszobán vezett össze, Alex pedig lerogyott. Fáradt volt és borostás.

– Egy évben egy éjszaka, amikor elfelejtem, hogy mi az, hogy Sikergyanú, meg hogy Realitás, meg hogy Kölcsény... betyár ez az érzés.

Ekkor csengettek. Alsónadrágban és a bárgyút közelítő tekintettel nyitottam ajtót. Az aláíratós postás állt ott, és egy borítékot nyújtott felém. Mikor ösztönösen zsebet kerestem, hogy abban pénzt leljek, és ezt felé nyújtsam, ijedt tekintettel elslisszolt. Potter hangosan nevetett, és üvöltve felajánlotta a postásnak, hogy nagyon szívesen megismerteti Kölcséyyel meg a Sikergyánúval.

Kibontottam a levelet.

Aztán nem sokkal utána megdermedtem.

Kedves Fiúk!

Nem vagyok rossz ember, csak sokan félreérteneek. Ti nagyon szimpatikusak vagytok nekem, szívesen találkoznék veletek. Szép sötét hajatok van és én szeretem a sötét hajakat. Gubancolni, meg borzolni. Mindenhol ilyen fekete a szőrötök? Láttalak benneteket tegnap a night clubban. Tudom, hol laktok. Találkozzunk! Én mindig megkapom, amit akarok.

Csó:

Fred

Odaadtam a levelet Potternek.

– Aha, mert Kölcséyy békén hagy ám... Mé' vótam má' megin' reális?

A lányok már rég elmentek, Potter szerint el is köszöntek, de én csak néztem kifelé az ablakon és – enyhén szólva – betojtam. Az én kis popsim még szűz volt, és bíztam benne, hogy az is marad. Bár egyszer – amikor Zugeben kerítésén másztunk át – sanszos volt, hogy elveszítem féltve őrzött ártatlanságát, de az nem számítana, hiszen – ahogy ifjabb koromra visszaemlékszem – a lányok sem számították igazinak a dezodoros flakont meg a partvisnyelet.

Le voltam taglózva. Csakúgy, mint Potter. Ő is le volt taglózva. Annyira ideges voltam, hogy rá is gyújtottam, két hét óta először.

Alex úgy döntött hogy statuál, és ki mer merészkedni, átcsöngetett Rodrigezékhez, hogy ha mosodába gondolnának menni, szívesen áll rendelkezésükre. Csalódottan jött vissza. Juan úgy gondolta, hogy jobb lesz, ha a felesége ezentúl vele jár mosodába.

Alex nem statuált. Bár vágyott rá. Nem is kicsit.

– Meg kell szerveznünk az életünket! – kezdtem egy programbeszédet – Vigyáznunk kell egymásra! Hátat hátnak vetve kell osonnunk mindenfelé...

– ... vagy inkább feneket fenéknek, ha lenne neked olyanod – vicceskedett Alex.

– Ne hülyülj már velem! – mondtam – Én kifejezetten szeretem a nőket és tolerálok, ha egyik-másik nem engem akar, de akkor ez – az írásából ítélve Hank méretű tuskó – igenis tartsa tisztában az én vágyaimat, vagy nem-vágyaimat.

– Érdemes idegeskedned rajta, mert jobb lesz! Az efféle hullazabáló ghoulók általában kórházak szociális osztályain dolgoznak, vagy a vöröskeresztnél, esetleg női hetilapok főzőcske rovatának szerkesztői, és toleranciájuk messze földön híres. Lehet, hogy csak valami időtlen vicc az egész. Én például sosem írogattam fenyegető leveleket gyerekkoromban pusztán poénból. Me' nnem.

Igen, ez hihetőnek tűnt. Biztos valami ócska poén, elvégre mi esély lenne rá, hogy valaki komolyan ránk szálljon?

És ebben a boldog tudatban telt el vagy három perc, míg nem megszendült a telefon. Nem vettük fel. Vártuk, hogy az üzenetrögzítő megtegye helyettünk.

Kevésbé vicces beköszönőnket meghallgatva, a sípszó után üzenetet hagyott valaki.

– Fiúkák, hiszen ég nálatok a villany, még az ablakba is kiálltok, felvenni, azt meg nem? Ejnye no... Mindegy, majd csak megszokjátok a tudatot, hogy mindenhová követlek benneteket, s a széltől is óvni fogom mindkettőtöket.

Mi jön most? Telefon a rendőrségre? Elvégre van hangmintánk a rögzítőn. Persze, csak jót mosolyognának, meg gúnyolódának legkedvesebb popsijainkkal.

Maradt a várakozás.

Idebenn.

Pizzákon, meg mireliteken éltünk egy héten át. Majd egy tucat virágcsokrot, vagy húsz szerelmeslevelet és rengeteg percnyi üzenetet tudhattunk magunkénak.

Hét végére odáig fajult az étrendünk, hogy most visszaemlékezve is komoly gyomoréltelenségeket kezdek érezni. Önkéntes blokádunkból való gigászi kirohanásunk előestéjén két kukoricakonzerv, egy pár morzsányi liszt, két deci dobozos tej, illetve különféle fűszerek kombinációja jelképezte vacsoránkat, melyet én próbáltam meg ételi magasságokig emelni, inkább kevesebb, semmint több sikerrel.

A savanyodni kezdő tej illetve kukorica, valamint a liszt adta a kukoricafőzelék gerincét, melyet különböző szószok úgymint: soja, chilli, valamint worchestershire próbált mintegy lényeggel felruházni, ami az ízeket illeti.

Kultúrák harca. Így kereszteltem el az étket, célozva arra, hogy hm, milyen érdekes, a világ három különböző gasztronómiai mágna kiürült lakásunkig is eljuttatja konyhája alapvetően fontos és délceg képviselőit.

Az elnevezés találónak bizonyult, pusztán annyi hiányzott pontosításképp, hogy a fent jelzett harc hadszíntere nem máshol, mint kettőnk gyomrocskájában zajlott le.

Ez volt az a pont, ahol feladtuk. Te állat – szado-buzo-mazo – akárki nem kényszeríthetsz bennünket saját kéglinkben rabságra!

Hát hová tart az a világ, ahol az ember, miközben megpróbálja – irdatlan áldozatok árán! – megőrizni végbélyílásának szigorúan egyirányú használatát, addig a koplalás, az egészségtelen életmód odáig amortizálja gyomrát, illetve az elfogyasztható tartalékot, hogy az egyirányú használat is elmarad, hiszen a megemészt(het)etlen táplálék orálisan hagyja el szervezetét. Hiába minden fenyegetőzés, minden virágcsokor, nem kaparintasz meg minket, te kéjsóvár, sunyi alak!!!

Ebben az elhatározásban tértünk nyugovóra, ebben ébredtünk fel, ebben a hitben tisztálkodtunk, így öltöztünk, fésülködtünk, kölnizkedtünk, reggeliztünk, és indultunk a minket szabadságba vezető ajtó felé.

Amikor is csengettek.

Alex nagyon ronda szavakat mondott a Kölcsy Ferencre, mialatt én kikémleltem, és az aláírók postás állt ott.

Nyitottam az ajtót, aláírtam, borraivalót is adtam, majd a levelet a fotelbe vágтам.

És mentünk, semmi nem tartóztatott minket.

Nyitástól este nyolcig lógtunk a West Side-ban. Figyeltük, vajon ki figyel minket. Nem tűnt fel senki sem. Telehajigáltuk pénzzel a wurlitzert, egész nap jó zene szólt egy két kurrens slágerrel, a helyi galeri jóvoltából.

Nyolckor átruccantunk oda, ahol engem a hétfő este nyolcak találni szoktak: az irodalmi kávézóba, ahol kedvenc tehetségeim olvasták fel apró szösszeneteiket. Ezúttal rekord idő alatt bosszantottak fel, valami zsíroshajú tudjistenkicsoda kipattant a mikrofonhoz, hogy előadja legújabb szövegét.

– Ööööööööö... ez egy részlet egy ...öööööööööööö... kétszáz öööö oldalas regényből.....öööööööööööööööö.....amire csak azért vagyok ööööööööööööö büszke, öööö büszke, mert, mert ööööööööööööööööööö ezt fogadásból írtam két hét alatt.

Aztán belekezdett. Mély érzések voltak benne. Egy hitehagyott férfi és egy nimfomániás nő izgalmas szerelméről szólt, melynek állítólag nem várt tragédia lesz a vége. Ez persze nem a novellarészlet végén derült ki, hanem művészként tette hozzá, nehogy kételyek közt maradjunk. A választott rész ott ért véget, hogy a főszereplő lány (Julia) erotikusan fantáziál az először az Eiffel torony tövében megpillantott fiúról (Orpheus), ki szomorúan horgasztja le fejét, hisz szonett rímképletek és aktuálpolitikai kérdések terhelik éppen messze földön híres és arcán is látszó 199 IQ pontját.

A történet annyira szép volt, hogy hozzá kellett szólnom.

– Ezer bocsánat, hogy én nyitom meg a kávéházi beszélgetést, de a most halott szövegtől bennem úgy megindult a hajlam a beszédre, hogy semmi sem gátol le. Szóval, szerintem aggasztó, hogy itt erénynek minősül, ha valaki – ismert képességekkel – két hétfőig párhuzamosan *érlel és gyárt* egy szöveget, eközben nem mosdik és nyomorát nem pusztán látványban, hanem szagban is érzékelteti. Ráadásul kérdéses, hogy ez mennyire lehet olyan szöveg, amely legalább elkövetőjének jelent valamit, mert ugye ... az eddig itt halottak azt a kérdést vetették fel, hogy erre valaki íróján kívül rámondja-e, hogy irodalom, vagy nem. Szerintem úgy kell kérdeznünk, hogy az itt általában jelenlévőkön kívül bárkiben felmerülhet-e az a kérdés, hogy ilyen kérdést fel lehet-e vetni. Ha a válasz igen, még akkor is valószínű, hogy az emiatt elének huppanó kérdőjel fejingatást vált ki felvetőjéből, s abból szinte bizonyosan, akihez szegül, amennyiben az nem bolgár nemzetiségű. Én hihetetlen erőfeszítéseket teszek meg azért, hogy saját *Mégis van új a nap alatt* nevű játékom jegyében itt meg-megjelenessek, és rendre sokat igyam ezen alkalmak után. Ha egy tanácsot – közel sem barátit – elfogadna a kedves művész úr: lazítson a sálán s szívjon egy kis levegőt magába, mert attól szokunk ezen a bolygón élni.

Potter barátom ennél a pontnál vihogva kiráncigált a teremből, féltve attól, hogy valaki reflektálni fog rám.

Mindegy, hazamentünk, és nagyon röhögtünk, mintha nem lennénk egy buzi kiszemelt cicái.

Az ajtónk előtt virágcsokor, kis cetlivel: *Alexnek és Bobnak! Hiányoztok fiúk...* Fred. Már megszopeenni sem volt kedvünk. Bementünk. A virágot Alex vízbe tette. Én pedig kézbe vettem a reggel elhajított levelet. Akkor fel sem tűnt, hogy Európából jött, tehát nem Fredy bébi nyomul újabb perverzióival. Ráadásul Lipcsében postázták.

Kedves Bob!

Egy hónappal ezelőtt meghalt az apám. Lassan fél éve, hogy elhagyott Rob. Nem bírom itt tovább. Egyre többet gondolok Rád. Vettem egy repülőjegyet. Kedden este ott leszek. Ha alkalmatlan, vagy nem kellek, hívj fel hétfő éjjel, a számom a noteszedben megvan. (Az én lakásomon hívj, ne apámékén!)

*Nem írok többet, majd beszélünk. (A gép ottani idő szerint 20:50-kor van ott.)
Bocs, kicsit rezignált így az egész.*

Helga

Persze rögtön jó kedvem lett. Annyira, hogy megittam fél óra alatt ugyanannyi liter vodkát. Majd csengett a telefon.

– Tessék, Priest!

– Oh, Bob. Végre hallom a hangodat...– persze hogy Fred volt – mikor látlak?

– Hát ha rajtam múlik, soha, te geci.

– Nem beszélnek így a kisfiúk apucival, mert apuci megbünteti őket.

– Érzem a pinád szagát! – hörögtem bele a kagylóba, s még mielőtt észhez tért volna, lecsaptam. Azóta csak egyszer hallottunk felőle. Néhány nap múlva megpróbált az utcán megcsókolni. Egy csúnya férfi volt, azt mondta, hogy ő Fred. Nagyon vézna kezei voltak, karikás szemek és ilyesmik. Nagyon meglepett.

De aznap este már a frászt érdekelte ez a mocsok. Holnap jön Helga! A kedves német kapcsolat.

Írásmódok leleplezése

Interjú Philippe Lejeune-nel

Fosszília: Kezdjük egy idézettel: „Philippe Lejeune, a Paris-Nord (Villetaneuse) Egyetem oktatója számos kötetet publikált a francia önéletírásról (Rousseau-ról, Gide-ről, Sartre-ról), valamint a naplóról az irodalomban és a médiában, többek között L'autobiographie en France (1971), Le pacte autobiographique (1975), Je est un autre (1980), Moi aussi (1986), Pour l'autobiographie, Les brouillons de soi (1998), Cher écran (2000)”. De, Roland Barthes szöfordulatával élve, mit mond Philippe Lejeune Philippe Lejeune-ről?

Philippe Lejeune: Úgy mutat be engem, mint önéletírára specializálódott egyetemi oktatót. Holott inkább, ha lehet így mondani, egyetemi oktatásra „szakosodott” önéletíró vagyok. E foglalkozás választását két dolog motiválta: olyan mesterséget válasszak, ami megfelel a szenvedélyemnek, és hogy harcoljak egy olyan műfaj társadalmi és egyetemi berkekben történő elismeréséért, amit Franciaországban a mai napig másodlagosnak könyvelnek el.

Tudja, miért kérdezem ezt? Amikor Párizsban az Ön hallgatója voltam, az első házi feladat, amit adott, az volt, hogy mutatkozzunk be pár sorban egy fotóautomatában frissen készült arckép alapján. Ez volna hát az önéletírás sommázott receptje: szembenézni magunkkal és leírni?

Ezzel azt szeretném elérni, hogy a hallgató számára az önéletírás ne egy tanulmányozandó tárgy legyen, hanem elsősorban élmény. A feladat, amit kiosztottam Önöknek, két dolgot von maga után: először is azt, hogy a fénykép készítésekor szembe kell nézni saját magunkkal a fényképutomata kabinjában, másodsorban pedig, hogy a szövegalkotáskor egy olvasóval fogjuk szembetalálni magunkat. Mikor az ember benn van a kabinban, általában behúzza a függönyt, mivel szégyelli magát. Azzal, hogy azt kértem, írjanak, tehát úgy mond „ne húzzák el a függönyt”, arra kényszerítettem Önöket, hogy találjanak ki egy stratégiát, ami az olvasó elcsábítását célozza, ugyanakkor önvédelmi stratégia is vele szemben, illetve, hogy kialakítsanak maguknak egy szövegalkotási módot. Miután túlestünk egy ilyen próbán, megértőbbé válunk, és néhány előítéllettől megszabadulva kezdetünk az önéletírói szövegek olvasásába.

Philippe Lejeune, legalábbis a magyar olvasónak, az „Önéletírói paktummal” azonos. Az Ön fel fogása szerint az önéletírás „Rousseau vétké”. De miért éppen Rousseau, sőt, még messzebbre menve, miért éppen az önéletírás? Ki tudná fejteni ezen, talán elsőre nem evidens kapcsolódásokat a Fosszília olvasói számára?

Nekem igazából nincs „konceptióm” az önéletírásról, én a többiekét konstátálom és elemzem. Az „önéletírói paktum” annak felvállalást jelenti, hogy valaki igazságként meséli

el mások életét. Az önéletíró nem olyasvalaki, aki az igazságot mondja el magáról (ha erről volna szó, akkor szkeptikusnak kellene lennünk, miszerint ilyen nincs), hanem az, aki azt mondja, hogy az igazat mondta. A mindennapi élet egy aktusa ez, ami egy irodalmi műfaj alapjává vált. Az irodalomban az „önéletírói paktum” legfőképpen a fikciós paktummal áll szemben. A fikcióban úgy teszünk, mintha elhinnénk a dolgot, az egész egy játék, egy feltételezés. Az önéletírásban pedig valóban elhisszük, és ha hamisnak bizonyul, ami benne kimondatik, az olvasó becsapva érzi magát. Az önéletírás olvasása nagyszerű dolog, hiszen beléphetünk valaki életébe, ugyanakkor veszélyes is: az önéletírás elvár valamit tőlünk, szeretetet, egyfajta elismerést. És példáján keresztül a kölcsönösséget sugallja, arra készít, hogy gondoljuk végig életünket. Ezt pedig nem mindenki szereti. Mindez pedig, nos, igen, Rousseau hibája: a *Vallomásokkal* olyan rendhagyó formáját nyújtja ennek az aktusnak, amely a XVIII. század végén újdonság- és botrányszámba ment. „Mindedig példa nélküli vállalkozásba fogok,” írja. És ez nem egyszerűen egy program önmaga leleplezésére, akit már korábban is ismert, hanem egyfajta pszichológiai erőfeszítés a kitárulkozásra, amelyhez úgy érezte, szükséges egy új nyelvezet létrehozása. Ezen a téren Rousseau úttörő volt, programja pedig a mai napig aktuális.

Hogyan helyezné el munkásságát a mai francia irodalmi diskurzusban? Mik az önéletírás kutatásának elméleti alapjai s ki az, akit mesterének, előfutárának, inspirálójának nevezne meg?

1968-ban kezdtem el az önéletírással foglalkozni. Ez egyszerre volt kedvezőtlen (a strukturalizmus, „a szerző halála”, az „alany” létének megkérdőjelezése, stb. a virágkorát élte) és jó pillanat (1968 a szólás szabadságát, az individualizmus robbanásszerű előretörését jelentette). Elméleti síkon pedig főleg azért volt ez várva várt pillanat, mert nemes egyszerűséggel az önéletírás majdnem üres terep volt. Minden megoldásra várt. Megrészgültem attól, hogy autodidaktaként fedezhetem fel azt, amit nem tanultam az egyetemen: a nyelvészetet. Benveniste és Genette voltak a mestereim. Faltam a „Figures” harmadik kötetét. Vonzott ezen kívül a pragmatika, a beszédaktus-elmélet (Searle és Austin) na és az orosz formalisták a variabilitás-elméletükkel. És persze Freud. Elméleti alapjaimnak a '70-es évek elejének nyelvészeti pozitivizmusa tekinthető. Harminc éves voltam akkor, és nagyon boldog is, hogy olyan intellektuális eszközökre leltem, amelyek megfeleltnek nekem. De ki kell ábrándítanom. Ezzel a nekem megfelelő elméleti „készlettel” dolgoztam és dolgozom azóta is. Nem vagyok sem Deleuze, sem Derrida tanítványa, és csak a legutóbbi időktől váltam Foucault csodálójává is. Ha változtattam valamin, azt másképp tettem, a kutatási területem megváltoztatásával, kiszélesítve a horizontjaimat, szakítva az irodalom féltve őrzött szentélyével, történezzsé, szociológussá, talán gátlástalan empirizmussal, műkedvelővé válva, hogy mindenki írási szokásaival foglalkozhassak.

Regine Robin kanadai író és irodalomkutató szerint Ön az önéletírás „régébbi, de kanonikus” definícióját adja: frankofón területen lehetetlen bármilyen tudományos dolgozatot írni az Ön kutatásaira való hivatkozás nélkül. Az Ön elmélete valójában műfajelmélet lenne? Hogyan definiálná a saját problémafelvetését más önéletírás-megközelítésekhez képest?

Az önéletírás és főleg a naplóírás csak másodlagosan tekinthetők műfajnak, ezek elsődlegesen írásmódok, amelyeket történetileg kellene vizsgálni. Az irodalomtudomány nagy tragédiája az, hogy csak korlátozott számú remekművet vizsgálunk, vagy avantgarde alkotási módokat fétisizálunk. Az egyik elengedhetetlen feladat épp az lenne, hogy függesszük fel az „érték” kultuszát, hogy teljes gazdagságában és sokrétűségében foghassuk fel a létező dolgokat. Leltározásra, nyomozásra van szükség, na és arra, hogy feladjuk végre azt az illúziót, hogy vannak olyan műfajok, amelyek rendszerét az időn kívül fel lehet vázolni. Az önéletírás nem létezett mindig: amit Szent Ágoston csinált, az egyáltalán nem hasonlít arra, amit Rousseau művelt, aki pedig ugyanúgy nem hasonlít Perec-re. A „nyugati tradícióban” a középkort megelőzően szinte egyáltalán nem létezik napló, valamint ott vannak a naplóétól teljesen különböző írásmódok, amelyek vele párhuzamosan alakultak ki és folyamatosan fejlődtek. Nekem tehát nincs „kanonikus definícióm” az önéletírásról: én csak konstatáltam azt, ami a XIX. század folyamán történt, munkám pedig abban állt, hogy dekonstruáltam és elemeztem ezt a definíciót, hogy megkülönböztessem azokat a különböző paramétereket, amelyekkel dolgozik – a lehetséges megoldások skáláját mindegyik paraméternél, kifejtve minden megvalósult kombinációt –, és elképzeljem az összes lehetséges kombinációt. Régi-ne Robin „önfikciós” írása, ugyanúgy mint Federmané vagy Doubrovskyé vagy másoké, mind-mind leírhatók ebből a fajta elemzésből kiindulva. Mellesleg a személyiség felfogásának fejlődéséhez kapcsolódnak, újfajta identitásproblémákhoz.

Az „Önéletírói paktum” új kiadásához (az első kiadás több, mint 25 éves) Ön most utólagos megjegyzéseket tett. Válasznak szánta valaki(k) számára? Egyáltalán mik a tapasztalatai a műre érkezett reakciókkal kapcsolatban?

Miért is szoktak általában utószót írni egy régi mű újbóli kiadásához? Azért, hogy megmutassák az azóta bekövetkezett változást. Az *Önéletírói paktumot* 1975-ben írtam. Ez csak a kezdete volt annak a munkának, ami később mintegy legyezőszerűen fejlődött tovább mindenféle irányba. És én szeretem erről tájékoztatni olvasóimat. Tudják-e, hogy foglalkoztam a diskurzusok társadalomtörténetével, hogy tanulmányoztam a lánynaplók hatalmas területét, bűnözők naplóit, vagy azt, hogy megírtam a homoszexuális önéletírói diskurzus eredetének rövid történetét? Vajon tudják-e, hogy foglalkoztam mediológiával (médiákkal), az internetes önkifejezéssel? Tudják-e, hogy foglalkoztam Sartre, Perec, Anna Frank, Nathalie Sarraute első szövegváltozatainak (előszöveg) genetikus kritikájával? Tudják-e, hogy tizenöt éve kutatom a naplóírás mindennapi gyakorlatát, amiről pedig az *Önéletírói paktumban* szinte alig esik említés? Tudják-e, hogy alapítottam Franciaországban egy egyesületet, amelynek nyolcszáz tagja van, s amely létrehozta az új típusú élettörténetek archívumát? Az én problémám igazából az, hogy sok hallgató és kutató betegesen ragaszkodik az *Önéletírói paktum* első lapjaihoz, végpontnak tekinti azt, ami valójában csak kiindulópont, és azt kockáztatják, hogy belevesznek ezekbe a definíciós problémákba. Az utószavam nekik nyújtana mentőövet.

Jurij Tinyanov már a XX. század elején, az irodalmi tényről szóló vélekedései kapcsán nyilatkozott a napló fejlődéséről, irodalmi emancipációjáról. Hogyan látja a helyzetet majdnem száz évvel később? Mit válaszolna azoknak a teoretikusoknak, akik azt kérdezik (gondolom, ilyen kérdéseket már tettek is fel Önnek), hogy van-e egyáltalán nem önéletírói gyökerű beszéd az irodalomban?

Válaszom az önéletírás esetéhez kapcsolódik, a példáimat Franciaországból veszem. Ott nagyjából három szakasz volt. Az első időszak a kitalálás és kiforrás időszaka, amikor is néhány ritka zseni az írók közül, mint Rousseau, Stendhal vagy Chateaubriand megértette, hogy fel kell vállalni ezt az egzisztenciális, esztétikai kockázatot, és új formákat kell keresni. Azután egy századnyi pangás következett. Az önéletírók féltek igazat mondani, és a legkonvencionálisabb formákhoz menekültek. 1840 és 1926 között van egy mélypont, az önéletírás hátul található a műfajok között. A két háború között a helyzet megfordul. Gide a *Si le grain ne meurt*-tel ismét megtalálja a rousseau-i, provokáló hagyományt, és főleg Michel Leiris az, aki az önéletírás középpontjába a lírát teszi, majd a modernitás laboratóriumává változtatja. A művészet nem feltétlenül a fikció oldalán áll. Leirisnek köszönhetően az önéletírás avantgarde műfajjá vált: nézzék meg Georges Perec, Claude Mauriac vagy Jacques Roubaud kísérleteit. De azt hiszem, nagyon leegyszerűsítettem a dolgokat. Ami az utolsó kérdését illeti, arra a válaszom világos: azt sugallni, hogy minden irodalmi diskurzus a mélyén önéletírás, látszólag semmire se vezető banalitás lenne, és tulajdonképpen arra volna jó, hogy – az önéletírástól megtagadva a specifikumát – a közhelyszerű igazságok szintjére süllyesszük. Az ember abban fejezi ki magát, amit alkot, tehát minden egyenértékű. Manapság Franciaországban az írók nagy része és azok az emberek, akik vallásos megrögzöttséggel hisznek az irodalomban, abszolút módon irtóznak az önéletírástól. Két startégiát lehet tehát követni: ha azt mondjuk, hogy minden önéletírás a legmélyén; azzal oda jutunk, hogy semmi sem az, ez pedig találkozik azzal a vélekedéssel, ami szerint minden fikció. Azt mondani egy íróról, hogy önéletíró, egyenlő az inzultálással. Nagyon kevesen vannak Franciaországban, akik elfogadják ezt a szót: François Nourissier, Annie Ernaux, Charles Juliet... Nehéz elfogadni azt a felfogást, hogy a formák létrehozása és az igazságkeresés összehozhatók egyetlen forradalmi elképzelésben. El kell telnie bizonyos időnek, hogy elfogadják.

Az én benyomásom az, hogy az utóbbi tíz évben az „önéletrajzi” írás és interpretáció korát éljük, éljük. Van-e a mai francia vagy külföldi korpuszban olyan mű, amit kiemelkedő fontosságúnak talált ebből a szempontból, vagy felkeltette a figyelmét?

Valamennyire már válaszoltam is erre a kérdésre. Arról kérdez, milyen művek „inspiráltak”. Legjobban Claude Mauriac fogott meg, aki magánnaplójában ötven év felfedezéseinek, termének labirintusszerű montázsát adja, és az idő titkait kutatva az önéletírás és a napló szintézisét valósítja meg. A mai önéletírói kísérletezéseknek vannak közös vonásaik: fragmentáltság, montázs, a közvetlen stílussal és a kiüresítéssel folytatott játékok, az olvasó intenzív részvételének igénylése. Ezek semmiben nem hasonlítanak az egykori masszív, aszertív önéletírásokra.

Egyetemi és kutatómunkája mellett Ön önéletírói műhelyek tevékenységét figyeli, illetve alapítója a „Rousseau Vétke Önéletrajzi Társaság”-nak is. Hogyan fedezte fel ezt a terepet?

Nem, nem, ezek nem önéletírói műhelyek. Nem arra igyekszem tanítani az embereket, hogyan írják meg az életüket. Sokan spontán módon megteszik ezt. És még többen vezetnek naplót. Franciaországban a lakosság nyolc százaléka vezet valamilyen személyes naplót, ez több millió embert jelent. Gondolom, hasonlóképpen van ez Magyarországon is. Mi lesz ezekkel a szövegekkel? Hogyan adjuk közre őket? Lehetetlen publikálni az összes ilyen elbeszélést, még lehetetlenebb a naplókat. A levéltárosok, a közgyűjtemények nem kérnek belőlük. A családok gyakran megsemmisítik őket a szerzőjük halála után. Különösen a levelekből, amiket kaptam, valóságos szorongást éreztem, hogy ezek azok az elbeszélések és naplók, amelyeket senki sem akar elolvasni, és amelyek el fognak tűnni. Legalább néhányat meg akartam menteni közülük. Az egyesület székhelye, amit barátaimmal alapítottam, egy vidéki kisvárosban található, Ambérieu-en-Bugey-ben, Lyon közelében, a városi könyvtárban. Kivételesen fogadunk minden régi és mai önéletírói elbeszélést, naplót, kiadatlan leveleket, amelyeket ránk akarnak bízni. Öt, körülbelül tízfős olvasóbrigád dolgozik az év egészében, hogy végigolvassa ezeket a szövegeket, recenziót készítsen róluk (ezeket egy rendszerezett katalógusban tesszük közzé, aminek az ötödik kötete most fog megjelenni), leiratozzák, hogy az olvasók számára hozzáférhető legyen. Ez az önéletírás-gyűjtemény jelenleg 1200 szöveget tartalmaz, és ez időről időre nő. Már a kutatók – elsősorban történészek, szociológusok – is elkezdtek odajárni kutatni.

Michel Foucault szerint a modern ember amúgy is egy „gyónó állat”. Beszélne ezeknek a műhelyeknek a jelentőségéről? Kik ezek az emberek, akik itt írnak? Valóban van erre az ön tapasztalatai szerint pszichológiai igény a mai társadalomban? A nyugati kultúra gyakorlata, kulturális jelensége ez?

Nem, nem vagyunk gyónó állatok. Eszmét cserélni a magunkhoz hasonlókkal, megosztani tapasztalatainkat az utókorral, jelentést keresni annak, amiben éltünk, megalkotni magunkat és megosztani ezeket mind-mind nagyon régi szükségletek. Foucault maga is helyesen mutatta meg ezt, amikor egyik utolsó művében az általa „magunkra ügyelésnek” (souci de soi) hívott dolgot elemzi az ókorban. Ami modern ebben, az az, hogy erre az írást használják. Igaz, voltak jelentős változások, különösen a társadalmi kontroll fokozatos interiorizációja és a történelmi változás felgyorsulása, amelyek az egyént új felelősségérzettel ruházták fel. Egyik ok, ami miatt megalkottuk ezt a Társaságot, éppen az, hogy az önéletírói tevékenységet, ami pedig oly normális, egészséges és hasznos a társadalomra, Franciaországban gyanú övezi: mintha egészségtelen, nárcisztikus, kísértésekkel teli, aszociális és a legmélyén kicsit nevetséges lenne. A Társaság az önéletírásért van és nem azért, hogy annak gyakorlására biztasson (mivel mindenki azt csinál, amit akar, és számos egyéb mód van arra, hogy valaki identitást alkosson magának, és azt el is mondja), hanem hogy legitimé tegye azt azoknál, akik művelik. Ezért szervezünk hétvégéket, találkozókat, konferenciákat, ezért gondolkodunk együtt és folytatunk csoportos eszmecsereket, mint teszik azt bármely más emberi

tevékenységgel kapcsolatban, harcolva a gyanú ellen, ami körülveszi. Kik azok az emberek, akikhez szólunk? Olyanok, mint maga vagy én, azzal a különleges vonással, hogy feltűnően nagy értéket tulajdonítanak az írásnak. Hogy ez „nyugati” jelenség-e? Igen, mégpedig olyan, amely a nyugati életformával egy időben ugyanúgy meghódítja a világ többi részét is. Talán ebben az értelemben beszélhetünk az önéletírás „globalizációjáról”. De sok civilizáció van még, ami ellenáll, és más utat keres az egyéni és kollektív identitás kifejezésére. Ez nagyon meglepett Kínában egy önéletírásról szóló konferencián, ahol kínai részről kizárólag életrajzírásról beszéltek. Úgy tűnt számomra, hogy a nyugati kultúra térhódítása valamint azon hihetetlen identitásproblémák dacára, amelyeket a politikai felfordulások a XX. században okoztak ebben az országban, Kína mintha allergiás maradt volna az önéletíró kifejezésre. Egészen biztosan találhatunk még ehhez hasonló helyzetet más kultúrkörökben is, és ez így van jól. Szó sincs semmiféle, az „én eretnekei” ellen folytatott keresztes hadjáratról! Az *Önéletírói paktum* elején le is szögeztem ezt a relativitást: én olyasvalamit vizsgállok, ami térben és időben korlátozott. Az általam használt elemzési módszer más területekre is átültethető, sajátos tartalma – ami specifikusan a mai nyugati világra vonatkozik – azonban nem.

Az Ön legújabb Seuil-publikációjában (Kedves Képernyő!) számomra két dolog tűnik abszolút újnak és érdekesnek, gondolom, kitalálja, mire gondolok.

Talán igen. De mondja ki Ön.

Az egyik (remélem, nem tévedek) az, hogy az irodalom és a média után ön fanatikus internetes szörfözővé lett, és ebben a könyvében jelentős kutatásokat ad közre az internetes naplókrol. A másik, szintén ugyanitt, saját naplójának közreadása a könyv végén. Mi motiválta ezekre?

Az internet lehetőséget nyújt egyfajta megfigyelésre, egyfajta szinte fantasztikus kísérletre, mivel olyan napló vezetését teszi lehetővé, ami egyszerre titkos és nyilvános. Titkos, mert Franciaországban azoknak az emberek a nagy része, akik „drótnaplót” vezetnek, álnév alatt ír, s ez a való világban teljes egészében megvédi őket azoktól, akik olvassák őket. Nyilvános, mert akárki olvashatja a naplót, és válaszolhat a szerzőnek (minden naplóhoz tartozik egy e-mail cím, ami levelezésre ad lehetőséget). A naplóíró számára ez fantasztikus dolog, mert így olyan, mintha az internet egy füzet volna, ami válaszol (míg a papírfüzetek mostanában sem képesek erre...). Szintén nagyszerű dolog ez a napló olvasójának, mert egy olyan valakinek az életében vehet részt napi rendszerességgel, akit nem ismer. Ez az első olyan alkalom, hogy egy magánnaplót a kívülállók a megírással egyidőben, lépésről lépésre olvassák. Az internetes napló félúton van a napló meg a levelezés között, és egyfajta nyilvános intimitásban, „hálózatközösségben” szerveződik... Ami igen erősen gondolkodásra késztet ezzel kapcsolatban, az azoknak az embereknek a felháborodott reagálása, akik azt írják, hogy „de hát ez nem is intim” – mintha az internet természetellenessé tenne és prostitúcióba vinne egy természetes és sikamlós dolgot, mint az „intim”. A személyes és titkos írásban viszont semmi természetesség nincs! Ez egy történetileg egészen újkeletű jelenség – a XVIII. század második fele előtt senkinek nem jutott volna eszébe, hogy egy

fűzetkét rejtegessem – ami valóban bizarr viselkedésnek tekinthető: miért írnánk olyan dolgokat, amit senki sem fog elolvasni, ahelyett, hogy embertársainkhoz szólánánk? Az inter- netes napló szakít ezzel a perverzióval, és egy társadalmilag „normális” viselkedéshez tér vissza (vagyis az embertársainkhoz való forduláshoz). Az utolsó kérdésére válaszolva, vagyis hogy a naplóról szóló tanulmányaim miért születtek maguk is naplóformában (illetve könyv formában írt naplóban): olyan stratégia ez, amit már a Kisasszonyok énje (Le moi des demoiselles) című könyvemben is alkalmaztam. Számomra arról van itt szó, hogy az olvasót egyfajta nyomozásba vezetem be lehetővé téve számára, hogy a dolgokat velem együtt, fokozatosan fedezze fel, s ellenőrizhesse vizsgálódásomat, ami mögött nem titkoltan szub- jektivitás bújkol meg. Ez tehát egyszerre narratív folyamat és egyfajta módszertani „higi- énia”. Meg aztán... ez egy napló, és én szeretek naplót írni.

Milyen témán dolgozik mostanában? Megtudhatjuk, van-e tervbe véve újabb publikáció? Egyáltalán van még olyan oldala az önéletírásnak, amit nem kutatott? Hogyan látja az ezzel kapcsolatos tennivalókat?

Több dolgon dolgozom egyszerre, például két, a napló eredetéről szóló tanulmányon; az egyén szintjén (egy hétéves kislány első önéletírói próbálkozásait tanulmányozom) és a nyugati civilizáció felől (miért nincs napló a középkor vége előtt). Ezen kívül egy XIX. szá- zadi ismeretlen fiatalember naplójának kiadását készítem elő. Tovább szeretném folytatni kutatásaimat Anna Frank naplójának keletkezéséről... Ami a publikációmat illeti, nos, majd meglátjuk. Sohasem tudtam nagyon előre, mit fogok csinálni. Az utolsó kérdésénél pedig kicsit elmosolyodok: hízelgő dolog számomra, hogy azt kérdezi, az önéletírás mely ágát nem kutattam még... Ez egy hatalmas terület, hihetetlen mennyiségű dolog vár még elvégzésre, annál is inkább, hogy ez a terület napról napra szélesedik. Beszéltem az inter- netről, de mintegy húsz éve az önéletrajz meghódította a képi művészetet is, vagyis a film- művészetet és a képregényt. A hagyományos írásmódok területét is alig tanulmányozták még. A napló tanulmányozása még gyerekcipőben jár – különösen kevés figyelmet fordítá- nak arra, ami ebben az írásmódban nagyon lényeges, mégpedig a ritmusára. Az országok többségében iszonyatos erőfeszítéseket kellene tenni, hogy lerakjuk az önéletírás kutató- sának fejlődéséhez szükséges alapokat, így nyilvántartásba venni a publikált szövegeket és levéltárban őrzött dokumentumokat. Vajon van-e Magyarországon komoly katalógus az összes megjelent önéletírásról? Elkezdődött-e már a legértékesebb szövegekből kiindulva ezek genetikus vizsgálata? Előbbre jutottak-e az önéletírói szövegek iránt érdeklődő külön- böző tudományok (szociológia, történelem, antropológia, pszichológia, neveléstudomány, nyelvészet, irodalom) közötti kapcsolatok, vagy mindegyik megmaradt a maga területénél? Márpedig tapasztalatcserére szükség van, és nemcsak a tudományágak, hanem az országok között is. Ezért is örülök nagyon, hogy Magyarországon válogatott tanulmányaim kiadását tervezik, mivel ez talán lehetőséget teremtené arra, hogy a témával foglalkozó magyar szakemberekkel találkozzam, és megismerjem az ő tapasztalataikat is.

Az interjút Varga Róbert készítette

PHILIPPE LEJEUNE

Az önéletírói paktum

(1975)

Definiálható-e az önéletírás?

Az *önéletírás Franciaországban*¹ című munkámban már megpróbálkoztam ezzel, azért, hogy koherens korpuszt állíthassak fel. Definícióm azonban számos elméleti problémát függőben hagyott. Úgy éreztem, finomításra és pontosításra szorul, ezért szigorúbb kritériumokat igyekeztem találni. Eközben óhatatlanul azokba a klasszikus vitákba ütköztem, amelyet az önéletírói műfaj állandóan felvet, úgymint az életrajz és az önéletírás, a regény és az önéletírás kapcsolatai. Zavaró problémák ezek, amelyeket a mondvacsinált érvek szüntelen ismétlődése, a használatos terminológia körüli bizonytalanság, valamint az egymáshoz nem kapcsolódó területekről kölcsönzött kérdéskörök keveredése okoz. Ezzel az új definíciós kísérlettel tehát magának a műfajprobléma terminusainak tisztázására vállalkoztam. A megvilágítás szándékával kettős kockázatot vállalunk: egyrészt, hogy úgy tűnhet, hogy csak evidenciákat ismételgetünk (mivel mindent újra kell kezdeni az alapoktól) másrészt, hogy épp ellenkezőleg, a túlságosan finom megkülönböztetésekkel mintha túlkomplikálnánk a dolgokat. Az elsőt nem fogom elkerülni; ami a másodikat illeti, megpróbálom ésszerűen megalapozni megkülönböztetéseimet.

Definícióm nem *sub specie aeternitatis* és a szövegeket nem mint „magábanvaló dolgokat” vizsgálva alakítottam ki, hanem mint mai olvasó, aki arra tesz kísérletet, hogy rendet tegyen olyan publikált szövegek tömegében, amelyek közös témája az, hogy valakinek az életét mesélik el. A „definíció” helyzete ezáltal kétszeresen viszonylagos és pontosított. Történetileg ez a meghatározás nem szándékszik egy két évszázados periódusnál (1770 óta) többet lefedni, és csak az európai irodalmat érinti. Ez nem azt jelenti, hogy tagadnunk kellene a személyes irodalom létét 1770 előtt illetve Európán kívül, hanem egyszerűen azt, hogy manapság az önéletírásról való gondolkodás módja ezen a mezőn kívül anakronikussá vagy kevésbé megkülönböztető érvényűvé válik. Szövegszerűen az olvasói pozícióból indulok ki: nem a szerző bensőjéből történő kiindulás, ami joggal jelent problémát, és nem is egy irodalmi műfaj kánonjainak a felállítása a célunk. Az olvasói pozícióból kiindulva (amely az enyém, az egyetlen, melyet jól ismerek) esélyem van rá, hogy a szövegek működését (működésük különbségeit) világosabban fogjam fel, hiszen nekünk, olvasóknak íródtak, és olvasásukkal mi hozzuk őket működésbe. Az önéletírást tehát az elolvasásra kínált különböző szövegek között fennálló ellentét sorok mentén próbáltam definiálni.

Kissé módosítva, az önéletírás meghatározása a következő lenne:

¹Philippe Lejeune: *L'autobiographie en France*. Armand Colin, 1971.

DEFINÍCIÓ: *Retrospektív elbeszélés prózaformában, amit egy valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt a magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezve.*

A definíció négy különböző kategóriába tartozó elemeket használ fel:

1. *Nyelvi forma:*

- a) elbeszélés
- b) prózaformában

2. *A bemutatott tárgy*

- a) magánélet, egy személyiség története

3. *A szerző helyzete:* a szerző (akinek a neve egy valós személyre vonatkozik) és az elbeszélő azonossága

4. *Az elbeszélő helyzete:*

- a) az elbeszélő és a főszereplő azonossága
- b) az elbeszélés visszatekintő (retrospektív) perspektívája

Önéletírás minden olyan mű, amely a valamennyi kategóriában megadott feltételeknek egyszerre felel meg. Az önéletírással határos műfajokra nem teljesül valamennyi feltétel. Íme a nem teljesülő feltételek listája a műfajok szerint:

emlékiratok: (2.)

életrajz: (4. a)

énregény: (3.)

önéletrajzi költemény: (1. a)

napló: (4. b)

önarckép vagy esszé: (1. a és 4. b)

Nyilvánvaló, hogy a különböző kategóriák nem egyformán kényszerítő erejűek: bizonyos feltételek a legnagyobb részt teljesíthetőek, anélkül, hogy teljes egészében azok lennének. A szövegnek *elsődlegesen* elbeszélésnek (récit) kell lennie, de tisztában vagyunk azzal, milyen helyet foglal el a *diskurzus* (discours) az önéletírói elbeszélésben. A perspektívának *elsődlegesen* visszatekintőnek (retrospektívnek) kell lennie: ez azt sem zárja ki, hogy benne önarc-képes részek, a műről vagy a szerkesztéssel egyidejű jelenről szóló napló, és nagyon bonyolult időrendi konstrukciók legyenek. Tárgyának *elsődlegesen* a magánéletnek, a személyiség fejlődésének kell lennie: viszont a krónika vagy a társadalom- és politikatörténet egyaránt kaphat benne bizonyos helyet. Mindez arányok, vagy még inkább hierarchia kérdése: átmenetek a személyes irodalom műfajaival (memoárok, napló, esszé) természetesen létrejöhetnek, és a besoroló bizonyos szabadságot kap az egyedi esetek vizsgálatakor.

Két feltételnek azonban mindenképp teljesülni kell, és ezek természetesen épp azok, amelyek az önéletírást (s ugyanakkor a személyes irodalom más formáit is) az életrajzzal és az énregénnyel állítják szembe: ezek a (3) és (4a) feltételek. Itt sem átmenet, sem besorolási szabadság nincs. Azonosság vagy van, vagy nincs. Nincsenek lehetséges fokozatok, és minden felmerülő kétség negatív következtetéshez vezet.

Az önéletírás (és nagyobb általánosságban minden személyes irodalom) létrejöttéhez szükséges a *szerző*, a *elbeszélő* és a *szereplő* azonossága. Ez az „azonosság” azonban számtalan problémát vet fel, amiket szeretnék, ha nem is megoldani, de legalább világosan

megfogalmazni a következő esszéekben:

– Hogyan fejeződhet ki az elbeszélő és a szereplő azonossága a szövegben? (*Én, Te, Ő*)
– «Egyes szám első személyű» elbeszélés esetén hogyan mutatkozik meg a szerző és a szereplő-elbeszélő azonossága? (*Alulírott...*). Itt lesz majd mód az önéletírás és a regény szembeállítására.

– Nincs-e keveredés az önéletírásról szóló eszmefuttatások többségénél az *azonosság* és a *hasonlóság* fogalmai között? (*Hiteles másolat.*) Itt az önéletírás és az életrajz szembeállítására nyílik majd alkalom.

Az elemzések során felmerülő nehézségek pedig arra ösztönöznek, hogy a két utolsó esszében (*Az önéletrajzi tér és az Olvasói szerződés*) a problémakör áthelyezésére tegyek kísérletet.

ÉN, TE, Ő

Az *elbeszélőnek* és a *főszereplőnek* az önéletírás által feltételezett azonosságát leggyakrabban az első személy használata jelzi. Ez az, amit Gérard Genette «autodiegetikus» elbeszélésnek nevez az elbeszélés «formáinak» (voix) fikciós alkotásokból kiinduló osztályozása során végez². Igen helyesen emeli ki viszont azt, hogy létezhet «első személyű» elbeszélés anélkül is, hogy az elbeszélő ugyanaz a személy lenne, mint a főszereplő. Ez az, amit tágabb értelemben «homodiegetikus» narrációnak nevez. Elegendő, ha ezt a gondolatmenetet folytatjuk ahhoz, hogy máris észrevegyük, hogy, visszafelé következtetve, elbeszélő és főszereplő között az egyes szám használata nélkül is lehet azonosság.

Két különböző kritériumot kell tehát megkülönböztetnünk: a nyelvtani személyt és azon egyének személyazonosságát, akikre a nyelvtani személy aspektusai vonatkoznak. Erről az elemi különbségtételtől feledkezünk meg a «személy» szó többértelműsége miatt; a gyakorlatban ezt azok a kapcsolódások fedik el, melyek *majdnem mindig* kialakulnak ilyen nyelvtani személy és az effajta azonossági kapcsolat- vagy elbeszéléstípus között. Ez azonban csak «majdnem mindig» van így; a tagadhatatlan kivételek arra köteleznek, hogy átgondoljuk ezt a definíciót.

A *szerző* problémájának bevonásával az önéletírás olyan jelenségeket világít meg, melyeket a fikció bizonytalanságban hagy: különösen azt a tényt, hogy az elbeszélő és főszereplő azonossága nagyon is előfordulhat «harmadik személyű elbeszélés» esetében. Ez az azonosság már nem a szövegen belül, az «én» használatával, hanem közvetetten jön létre, viszont minden kértélműség nélkül, a szerző=elbeszélő és elbeszélő=szereplő egyenletpár által, amiből az következik, hogy elbeszélő=szereplő, még ha az elbeszélő kifejtetlen is marad. Ez az eljárás szó szerint megfelel az önéletírás első jelentésének is, vagyis életrajz, amit az érdekelt ír, de egyszerű életrajzként.

Ezt a módszert a legkülönbözőbb okokból és a legkülönbözőbb *hatások* elérésére alkal-

²Gérard Genette: *Figures III*. Seuil, 1972.

mázták. Azt, hogy valaki harmadik személyben beszéljen magáról, mérhetetlen büszkeség (ilyenek Caesar *Kommentárjai* vagy De Gaulle tábornok hasonló szövegei) válthatja ki, vagy az alázatosság egy formája (ilyenek egyes régi vallásos önéletírások, amelyekben az önéletíró magát „Isten szolgájának” nevezte). Mindkét esetben az elbeszélő vagy a történelmi nézőpont vagy Isten nézőpontjának távolságából tekint arra a személyre, aki volt, vagyis elbeszélésbe olyan transzcendenciát vezet be, amellyel, legfelső fokon, azonosul. Ugyanennek az eljárásnak teljesen más hatásai is elképzelhetők: véletlenszerűség, megkettőződés, vagy ironikus távolságtartás. Erről van szó Henry Adams könyvének, a *The Education of Henry Adams*-nek az esetében is, ahol a szerző harmadik személyben adja elő, hogyan ered majdhogynem szokratikus módon egy ifjú amerikai – saját maga – egy neveltetés keresésére. Valamennyi fent említett példában a teljes elbeszélés harmadik személyben íródott. Léteznek önéletírások, melyekben a szöveg egy része harmadik személyben mutatja be a főszereplőt, míg a szöveg többi részében az elbeszélő és a főszereplő első személlyé olvad össze: ez az eset fordul elő az *Áruló*-ban (Le traître), amelyben André Gorz a hangok játékaival tolmácsolja identitásának bizonytalanságát. Claude Roy *Mi* (Nous) című könyvében hétköznapi módon alkalmazza ugyanezt a módszert, amikor is szemérmes távolságba helyezi szerelmi életének egy bizonyos epizódját.³ Ezek a „kétnyelvű” szövegek valódi gyöngyszemek: megerősítik, hogy lehetséges „harmadik személyű” önéletírás is.

Nyilvánvaló, még ha a személyes regiszternél (első és második személy) is maradunk, hogy igenis lehet másképp írni, mint első személyben. Ki akadályozhatja meg abban, hogy magamat «te»-nek nevezve írjam meg az életemet? A fikció szintjén Michel Butor alkalmazta ezt a *Módosulás* (La modification)-ban, vagy Georges Perec az *Alvó ember* (Un homme qui dort)-ben. Olyan önéletírást, ami teljes egészében így íródott volna, nem ismerünk, az eljárás viszont elvétele fel-feltűnik azokban a *diskurzusokban*, melyeket az elbeszélő intéz ahhoz a személyiséghez, aki volt, vagy azért, hogy támaszt nyújtson neki, ha kínos helyzetben van, vagy hogy szemrehányást tegyen neki, illetve megtagadja.⁴ Emiatt az elbeszélésben igaz, távolság keletkezik, de a dolog lehetséges. Ez az elbeszélés-típus a megnyilatkozás (énonciation) szintjén világosan megmutathatná a megnyilatkozás-alany és az elbeszélés címzettjeként kezelt kijelentés-alany (sujet de l'énoncé) különbségét.

A második és harmadik személy ilyenén használata ritka az önéletírásokban, viszont lehetetlenné teszi azt, hogy a személy nyelvtani problémáit összekeverjük a személyazonosság problémáival. Így egy két részből álló táblázatot képzelhetünk el, mely a következőképpen épül fel:

³Claude Roy: *Nous, Essai d'autobiographie*. Gallimard, 1972, 33-39. old.

⁴Például Rousseau: *Vallomások*, IV. könyv: „Szegény Jean-Jacques, hitted volna ebben a kegyetlen percben, hogy hangjaid egy napon...”; vö. még Claude Roy: *Moi, je*. Gallimard, 1970, 473. o., mikor képzeletben egykori önmagához beszél: „Hidd el nekem, gyermekem, nem kellene... Nem kellett volna.” Ezen az oldalon Claude Roy, szembeállítva az (aktuális) elbeszélőt a (múltbeli) szereplővel, egyszerre használja a második és a harmadik személyt, hogy utóbbiról beszéljen. (A Rousseau-idézet alapjául szolgáló kiadás: Rousseau: *Vallomások*. Ford. Benedek István és Benedek Marcell, Bp. 1962, 150. o. - A fordító megj.)

nyelvtani személy személy- azonosság	ÉN	TE	Ő
elbeszélő= főszereplő	klasszikus önéletrírás [autodiegetikus]	második személyű önéletrírás	harmadik személyű önéletrírás
elbeszélő≠ főszereplő	első személyű életrajz (tanú elbeszélése) [homodiegetikus]	modellhez intézett életrajz	klasszikus életrajz [heterodiegetikus]

Észrevételek a táblázathoz

a) «Nyelvtani személy» alatt itt az elbeszélés során végig megkülönböztetett módon használt személy értendő. Nyilvánvaló, hogy az «én» nem gondolható el egy «te» (az olvasó) nélkül, ez utóbbi azonban általában kifejtetlen marad; a másik oldalról viszont a „te” egy ugyancsak kifejtetlen «én»-t feltételez, a harmadik személyű elbeszélés pedig az első személyű elbeszélői beavatkozásokat tartalmazhatja.

b) Az itt felsorolandó példák mindegyikét olyan referenciális elbeszélések skálájából merítettük, mint amilyenek az életrajz és az önéletrírás is; hasonlóan jól megtölthetjük a táblázatot fikciós példákkal is. A három megfelelő rovatban megadom G. Genette kategóriáit is; ezek láthatóan nem fedik le az összes lehetőséget.

c) A modellhez intézett életrajz esetei azok az akadémiai beszédek, amelyekben ahhoz a személyhez fordulunk, akinek az életét meséljük el a hallgatóság, azaz a valódi címzett előtt, ugyanúgy, mint ahogy a második személyű – ha létezne ilyen – önéletrírásban a címzett (egykori saját maga) állna ott egy olyan diskurzus befogadjaként, melyet az olvasó számára adnánk elő.

Kivételes esetekből kiindulva szükséges volt, hogy elválasszuk a személy és a személy-azonosság problémáját. Ez az elkülönítés lehetővé teszi, hogy számba vegyünk az önéletrírás létező és lehetséges modelljeinek összetettségét, és természetesen megingatja minden abbéli meggyőződésünket, hogy lehetséges az önéletrírás «szövegszerű» meghatározása. A kivételről tett említés után egyelőre térjünk vissza a leggyakoribb esetre, az «első személyű» (autodiegetikus), klasszikus önéletrírásra: persze azért, hogy ezzel újabb bizonytalanságokra leljünk, mégpedig a *szerező* és az *elbeszélő-szereplő* közötti azonosság létrejöttére vonatkozóan.

ALULÍROTT...

Tegyük fel tehát, hogy minden önéletírás első személyben íródott, mint ahogy azt az önéletírások nagy refrénje alapján gondolhatjuk: ÉN. Ahogyan Rousseau is írja: «ÉN, egyedül én», vagy Stendhal: «A je-t a Moi-val kitéve visszaeső leszel»⁵; Thyde Monnier: *ÉN* (Moi, négy kötetes önéletírás); Claude Roy: *ÉN* (Moi je) stb. Még ebben az esetben is fennmarad a kérdés: hogyan fejeződik ki a szerző és az elbeszélő azonossága? Egy önéletíró számára természetes, hogy egyszerűen azt kérdezze magától «Ki vagyok én?». Nem kevésbé természetes viszont az sem, hogy én – mivel olvasó vagyok – máshogy teszem fel a kérdést: ki az az «én?» (vagyis: ki az, aki azt mondja, «Ki vagyok én?»).

Talán megbocsátják, ha az elemzés további folytatása előtt emlékeztetek néhány nyelvészeti alapfogalomra. Ezen a területen éppen a legegyszerűbb fogalmak merülnek a leggyorsabban feledésbe: természetessé válnak és eltűnnek a maguk által keltett tévedésekben. Jómagam Benveniste elemzéseiből fogok kiindulni, vállalva azt, hogy esetleg az övétől valamelyest eltérő következtetésekre jutok.⁶

Az «első személyt» szinten határozzuk meg:

1. *Referencia*: a személyes névmások (én/te) csak a diskurzuson belül rendelkeznek aktuális referenciával, magában a kijelentés aktusában. Benveniste megjegyzi, hogy «én»-fogalom sem létezik. Az «én» minden esetben arra a személyre vonatkozik, aki beszél és akit a beszéd *ténye* alapján azonosítunk.

2. *Kijelentés*: az első személyű névmások a megnyilatkozás és a kijelentés alanyának azonosságát jelölik.

Így ha valaki azt mondja: «ÉN ekkor és ekkor születtem», az «én» névmás használata, a két szintre történő tagolással végül is azonosítja a beszélő személyt azzal, aki ekkor született. Ez legalábbis az általános hatás. Ennek alapján azonban nem gondolhatjuk, hogy a két szinten felállított különböző «egyenletek» hasonlóak lennének: a referencia (saját megnyilatkozására vonatkozó diskurzus) szintjén az azonosság közvetlen, a címzett által abban a pillanatban észlelt és *tényként* elfogadott; a kijelentés szintjén egyszerűen egy „kijelentett” kapcsolatról van szó, vagyis ugyanolyan állításról, mint bármely másik, melyet vagy elhiszünk vagy nem stb. Az általam felhozott példa egyébként képet ad a felvetett problémákról: vajon egyazon személy-e az a csecsemő, aki azon a klinikán született, abban az időszakban, ahonnan semmi emlékem nincs – és én? Fontos, hogy jól elkülönítsük ezt a kétféle viszonyt, mely az «én» névmás használatával összekeveredik: később majd látni fogjuk, hogy épp ezek megkülönböztetésének hiányában vittük a legnagyobb kavarodást az önéletírás problematikájába (ld. alább a *Hiteles másolat* c. fejezetet). Féltreteve tehát most a kijelentés vonatkozó problémákat, meglegszem néhány gondolattal a megnyilatkozással kapcsolatban.

⁵Lejeune itt az én személyes névmás önálló hangsúlyos (moi) és hangsúlytalan (je) alakja valamelyikének, illetve ezek egyszerre történő használatára hoz példákat; ennek pontos magyar visszaadása nem lehetséges (a fordító megj.)

⁶*Problèmes de linguistique générale*. Gallimard, 1966, V. rész, L'homme dans la langue (Az ember a nyelvben).

Benveniste elemzései a szóbeli diskurzus helyzetéből indulnak ki. Ebben a helyzetben azt gondolhatnánk, az «én» referenciája nem okoz semmilyen problémát: az «én» az, aki beszél, – én pedig beszélgetőpartneri vagy hallgatói funkciómban minden nehézség nélkül azonosítani tudom ezt a személyt. Létezik mégis olyan kétféle szóbeli beszédhelyzet, ahol ez az azonosítás gondot okozhat:

a) Az *idézet*: ez a diskurzus a diskurzusban esete: a második (idézett) diskurzus első személye az első diskurzusban kifejezett kijelentéshelyzetre utal. Írott diskurzusok esetén különböző írásjelek, kötőjelek, idézőjelek stb. különítik el a beágyazott (idézett) diskurzusokat. Hasonló szerepet tölt be az intonáció a szóbeli diskurzusban. Ezeknek a jeleknek az elmosódásakor vagy eltűnésekor azonban bizonytalanság keletkezik: ez fordul elő a *re-citálás*, vagy általánosságban, a színházi előadás esetében. Amikor Berma *Phaedrát* alakítja, ki mondja azt, hogy «én»? A színpadi helyzet, jelezve az «én»-t mondó személy fiktív voltát bizonyára betölti az idézőjel funkcióját. Ezen a ponton viszont kezdünk összezavarodni, mivel még a legnaivabbakat is megérinti az az elgondolás, hogy nem is a személy határozza meg az «én»-t, hanem az «én» a személyt – vagyis csupán a diskurzusban van személy... Tegyük félre egyelőre ezt a kavarodást. Amit most az önéletírás kapcsán érintünk, az tulajdonképpen az önéletrajzi regény és az önéletírás különbségének problémái. De egyben, magával az önéletírással kapcsolatban, annak nyilvánvaló volta is, hogy az első személy egy szerep.

b) A *távoli szóbeliség*: ilyen, az adott pillanatban, a telefon-, vagy bármilyen beszélgetés az ajtón keresztül vagy a sötétben: a hangon kívül semmilyen más mód nem áll rendelkezésre, hogy azonosítsuk a személyt: ki van ott? – én – ki az az én? Ez esetben a dialógus még lehetséges, s el is vezethet az azonosításhoz. Elég viszont a hang időbeli távolsága (felvétel), vagy akár az adott pillanatban a kommunikáció egyirányúsága (rádió), s a forrás máris kiapad. Itt ismét az íráshoz térünk vissza.

Mindeddig úgy tettem, mintha Benveniste-et követtem volna, egyszerűen elképzelve mindazt, amely a szóbeli beszédhelyzetben egy meghatározatlan személy azonosításakor előfordulhat. Senki nem is tagadhatná, hogy az «én» a megnyilatkozásra utal: a megnyilatkozás azonban nem a referencia végső pontja: a maga részéről annak az *azonosságnak* a problémáját veti fel, amelyet a közvetlen szóbeli kommunikációban ösztönösen, nyelvészetten kívüli adatokból állapítunk meg. Ha a szóbeli kommunikációban zavar támad, az azonosság problémát jelent. Ezzel szemben az írásbeli kommunikációnál, hacsak nem kíván névtelen maradni (ami persze előfordul!), a diskurzusban megnyilatkozó személynek magában a diskurzusban kell lehetővé tennie az azonosítást, nem pedig anyagi jegyek által, mint a postai pecsét, az írásképp vagy a helyesírási jellegzetességek.

Benveniste (261. old.) megjegyzi, hogy «én»-fogalom nem létezik: nagyon jogos észrevétel, ha hozzátesszük, hogy «ő»-fogalom sincs, és hogy általánosságban, egyetlen személyes, birtokos, mutató stb. névmás soha nem is *utalt* fogalomra, hanem egyszerűen funkciót gyakorol, amely abban áll, hogy névre, vagy olyan entitásra utal, melyet névvel nevezhetünk. Elemzését ezért az alábbi két megállapítással tartanánk érdemesnek pontosítani:

a) Az «én» személyes névmás azon diskurzus-instancia kijelentés-alányának kijelentőjére utal, amelyben az «én» szerepel; ez a kijelentő személy azonban maga is névvel jelölhető

meg (legyen az akár a legkülönbözőbb módon meghatározott köznév vagy tulajdonnév).

b) a *fogalom/nem fogalom* ellentét a köznév/tulajdonnév ellentétben nyeri el jelentését (nem pedig a köznév és személyes névmás ellentétben).

Másutt (254. old.) Benveniste gazdaságossági okokkal magyarázza ennek, a csak saját kijelentésében referenciával rendelkező első személynek a használatát: «Ha minden beszélő, hogy kifejezze azt az érzést, ami megtörhetetlen szubjektivitásából ered, rendelkezne egy saját, megkülönböztetett «jelzéssel» (olyan értelemben, ahogy minden rádióadó-állomás rendelkezik saját «szignállal»), gyakorlatilag ugyanannyi nyelv lenne, mint ahány egyén, és a kommunikáció határozottan ellehetetlenülne.» Furcsa feltételezés, mivel Benveniste itt látszólag elfelejti, hogy ez a megkülönböztetett jelzés *létezik*, mégpedig a tulajdonnevek (azok közül is a személyt jelölők) lexikai kategóriájában: majdnem ugyanannyi tulajdonnév létezik, ahány egyén. Természetesen ez nem igeragozási aspektus, és Benveniste-nek igaza van, hogy kiemeli az «én» gazdaságossági funkcióját: mivel azonban ezt elfelejti kifejteni a személynevek lexikai kategóriájára, érthetatlenné teszi azt, hogy az «én»-t használva senki nem merül el azért annyira a névtelenségben, és továbbra is képes arra, hogy önmagát megnevezve fejezze ki megkérdőjelezhetetlenségét.

Mint ahogy a gyermeki nyelvelsajátítás sorrendje is mutatja, a személy és a diskurzus még az első személy előtt, a *tulajdonnévben* artikulálódik. A gyermek harmadik személyben beszél magáról, keresztnevének nevezve magát, még mielőtt megértené, hogy ő is használhatja az első személyt. Ezt követően mindenki «én»-nek nevezi magát, ha beszél; ez az «én» azonban minden egyes ember számára egyedi és mindig kimondható névre fog utalni. Minden, az imént sugallt, szóbeli helyzetek alapján történő azonosítás (legyen az könnyű, nehéz vagy meghatározatlan) végzettszerűen azt eredményezi, hogy az első személyt a tulajdonnévre váltjuk.⁷

A szóbeli diskurzusban, valahányszor az szükséges, a tulajdonnévhez nyúlunk vissza: ez az érdekelt vagy egy harmadik személy által történő bemutatás (maga a *bemutatás* szó sokat sejtetően hangzik, pontatlansága miatt: a fizikai jelenlét nem elegendő a kijelentő személy meghatározásához, teljes jelenlét csak a megnevezéssel jön létre). Az írott diskurzusban, hasonló módon, az *alírást* jelöli a kijelentőt, mint ahogy a cím a címzettet.⁸

Az önéletrírással kapcsolatos problémákat tehát a *tulajdonnév* viszonylatában kell elhelyeznünk. A nyomtatott szövegekbe a teljes megnyilatkozást olyan valaki vállal felelősséget, aki *nevét* szokás szerint a könyv borítóján és belső címlapján tünteti fel, a cím alatt vagy felett. Ebben a névben összegződik annak a léte, akit *szervezőnek* nevezünk: a szövegben ez az egyetlen kétségbevonhatatlan szövegben kívülre utaló jegy, ami valóságos személyre

⁷ A tulajdonnév problémájának nyelvészeti aspektusait és annak a referenciához történő hozzájárulását a kijelentésben ld. Ducrot-Todorov: *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Seuil, 1972, 321-323. o.

⁸ A nyelvészek nagyon ritkán említik meg, vagy csak még nem vizsgált, de vizsgálatra szoruló problémaként a referencia problémáját az írott kijelentésben, ahol a feladó és a címzett nem azonos helyzetű (sőt akár nem is ismerhetik egymást). (Vö. E. Benveniste: „L'appareil formel de l'énonciation”. *Langages* 17, 1970. március, 18. o.)

utal, s az ő kérése, hogy neki tulajdonítsuk legvégső soron a teljes írott szöveg kijelentésének felelősségét. Sok esetben a szerző szövegben való jelenléte erre az egyetlen névre korlátozódik. Mindazonáltal e névnek kijelölt hely alapvető fontosságú: társadalmi konvenció alapján egy *valós személy* felelősségvállalásához kötődik. Az önéletírásról fentebb alkotott definícióban szereplő szavak alatt olyan személyt értek, akinek a létét ellenőrizhető anyakönyvi bizonyítvány tanúsítja. Az olvasó biztosan nem jár majd utána, és természetesen az is lehet, hogy nem tudja, ki ez a személy, a létezése azonban kétségbevonhatatlan: a kivételek és a bizalommal való visszaélések csak megerősítik az ilyen típusú „társadalmi szerződésekre” vetett hitet.⁹

A szerző nem személy, hanem egy író és publikáló személy, összekötő szál szövegen kívüli és szöveg között. A szerző egyszerre határozza meg magát mint társadalmilag felelős személyt és mint diskurzus-előállítót. Az olvasó számára, aki nem ismeri a valódi személyt, még ha hisz is annak létében, a szerző a diskurzust előállítani képes személy, tehát az alapján képzelet is el, amit előállít. Szerzővé igazából pedig talán csak a második könyvtől kezdve lesz valaki, amikor a borítón szereplő tulajdonnév «közös tényezőjévé» válik legalább két különböző szövegnek és ezáltal elképzelést ad egy személyről, aki nem egyszerűsíthető le külön-külön egyik szövegére sem, és aki – mivel még újabbakat is alkothat – meg is haladja azokat. Ez, mint látni fogjuk, nagyon fontos az önéletírások olvasásához: ha tehát az önéletírás első könyv, szerzője ismeretlen, még ha magát is meséli el a könyvben; az olvasó szemében hiányzik belőle az a valóságra utaló jel, vagyis az *egyéb* (nem önéletrajzi) *szövegek* korábbi megalkotása, ami nélkülözhetetlen ahhoz, amit a későbbiekben «önéletrajzi tér»-nek nevezünk.

A szerző tehát önazonos, egy sor különböző publikált szöveget magára vállaló személynév. Valódiságát többi művének azon listájából meríti, amely gyakran a könyv elején szerepel: «... megjelent művei». Az önéletírás (a szerző életét elmesélő elbeszélés) azt feltételezi, hogy a szerző (ahogy neve által a címlapon szerepel), az elbeszélés elbeszélője és a személy – akiről szó van – között *névazonosság* áll fenn. Ez a nagyon egyszerű kritérium az önéletírással együtt a személyes irodalom minden egyéb műfaját (napló, önarckép, esszé) is meghatározza.

Egy kifogás azonnal eszünkbe jut: mi a helyzet az álnevekkel? Könnyen elhárítható ez a kifogás, mihelyt az álnév fogalmát meghatároztuk és megkülönböztettük a fiktív személy nevével.

Az álnév olyan, az anyakönyvitől eltérő név, melyet egy valódi személy arra használ, hogy alatta írásai egészét vagy egy részét *publikálja*. Az álnév *szerzői* név. Nem egészen hamis név, hanem írói név, második név, pontosan olyan, mint amelyet az apácák vesznek fel, mikor belépnek a rendbe. Igaz, az álnév használata alkalmasint csalásokat fedhet vagy diszkrécióból is rákényszerülnek: de ilyenkor leggyakrabban elszigetelt esetekről van szó, és szinte

⁹A csalásokat és a szerző személyazonosságával kapcsolatos problémákat (névtelenség, álnév) az alábbi klasszikus művek alapján tanulmányozhatjuk: J.-M. Quérard: *Les Supercheries littéraires dévoilées*. (1847), A. Barbier: *Dictionnaire des ouvrages anonymes*. (3. éd. 1872). Ld. még *Gulliver*, n° 1, 1972 november, mint a közelmúlt csalásainak szórakoztató leltárát.

soha sem magát egy szerző önéletírásának kiadó műről. Az irodalmi álneveket általában nem övezi sem rejtély, sem szemfényvesztés; a második név ugyanolyan hiteles, mint az első és csupán azt a második megszületést jelzi, amely a megjelentetett írás. Önéletrajzának írásakor éppen maga az álnéven író szerző hozza létre: például Raymond Abellio elmagyarázza, hogy őt Georges Soulès-nek hívják, és hogy miért választott magának álnevet. Az álnév egyszerűen csak megkülönböztetés, a név megkettőződése, amely a személyazonosságon semmit nem változtat.¹⁰

Nem szabad összekeverni az ily módon szerzői (a könyv borítóján feltüntetett) névként definiált álnevet azzal a névvel, amelyet egy kitalált személynek tulajdonítunk a könyvön belül (még akkor sem, ha ez a személy narrátori szereppel bír és a szöveg megnyilatkozásának teljes egészét magáénak vallja), mivel ez utóbbi személy – azon egyszerű ténynél fogva, hogy nem lehet a könyvnek a szerzője – fiktívnek minősül. Lássunk egy nagyon egyszerű példát: «Colette» valós személy (Gabrielle-Sidonie Colette), egy sor elbeszélés szerzője; Claudine pedig egy kitalált hösnő neve, azon elbeszélések a narrátoráé, melyek címként az ő nevét viselik. Ha a Claudine-eket nem tudjuk önéletírásként kezelni, azt nyilván a második okból tesszük és nem az elsőből.

Abban az esetben, ha az életét elmesélő személynek fiktív (tehát a szerzőétől eltérő) nevet adnak, az olvasó joggal feltételezheti azt, hogy a szereplő által megélt történet magáé a szerzőé: akár másik szövegekkel összevetve, akár külső információkra alapozva, sőt akár az elbeszélés olvasása során, melynek fiktív oldala hamisan cseng (mint amikor valaki azt mondja önöknek: «Volt egy nagyon jó barátom, akivel az történt, hogy...», és a barát történetének mesélésébe kezd teljes személyes meggyőződéssel). Bár a világon minden okunk megvolna arra, hogy azt gondoljuk, a történet pontosan ugyanaz, az így létrehozott szöveget mégsem lehet önéletírásnak tekinteni: az ugyanis mindenekelőtt felvállalt azonosságot feltételez a megnyilatkozás szintjén, s csak másodlagosan a kijelentés szintjén létrehozott hasonlóságot.

Ezek a szövegek tehát az «önéletrajzi regény» kategóriájába kerülnek: így neveznék el minden olyan fikciós szöveget, amelyben az olvasónak, az általa felfedezettnek vélt hasonlóságok alapján minden oka megvolna azt gyanítani, hogy a szereplő és a szerző között azonosság áll fenn, miközben a szerző ennek a személyazonosságnak a tagadását (vagy legalábbis meg nem erősítését) választotta. Ezzel a meghatározással az önéletrajzi regény én-elbeszéléseket (ahol az elbeszélő és a szereplő azonos) éppúgy magába foglal, mint «személytelen» elbeszéléseket (harmadik személlyel jelölt szereplők esetén), és a tartalom alapján definiálódik. Az önéletírással ellentétben fokozatokat tartalmaz. Az olvasó által feltételezett «hasonlóság» szereplő és szerző között a laza «rokonság»-tól a szinte teljes áttetszőségig, mondhatni a «kiköpött más»-ig terjedhet. Ezért írta egy kritikus Olivier Todd *A rák éve* (L'Année du crabe, 1972) című műve kapcsán, hogy «az átlátszó álnevek mögött az egész könyv megrögzötten önéletírásnak vallja magát».¹¹ Az önéletírásban nincsenek fokozatok: vagy az, vagy nem az.

¹⁰Ma dernière mémoire, I. Un faubourg de Toulouse, 1907-27, Gallimard, 1971, 82-83.

¹¹Bertrand Poireau-Delpech; le Monde, 1972. október 13.

Ezekben a megkülönböztetésekben láthatjuk, mennyire fontos, hogy világosan definiált terminológiát használjunk. A kritikus «álnévről» beszélt a hős neve kapcsán: számomra az álnév csak a szerzőre lehet érvényes. A hős annyira hasonlíthat a szerzőre, amennyire akar: addig, amíg nem viseli a nevét, semmi nem történt. *A rák éve*-nek az esete e tekintetben példa értékű. A könyv alcíme *regény*; Olivier Todd hősét Rosznak hívják. A borító 4. lapján viszont a kiadói fülszöveg azt állítja az olvasónak, hogy Ross nem más, mint Todd. Ügyes reklámfogás, ami azonban semmit nem változtat. Ha Ross Todd, akkor miért visel más nevet? Ha ő lenne, akkor miért nem *mondta ki*? Azért, hogy kacér módon hagyja kitalálni, vagy hogy az olvasó akarata ellenére maga találja ki – nem fontos. Az önéletírás nem kitalálósdi, hanem épp az ellenkezője. A lényeg hibádzik itt, melyre az *önéletírói szerződés* elnevezést javaslom.

Az első személytől a tulajdonnévhez visszatérve, most arra kényszerülök, hogy helyesbítsem azt, amit *Az önéletírás Franciaországban* című művemben írtam: «Hogyan különböztethető meg az önéletírás az önéletrajzi regénytől? Be kell ismerni, hogy a szöveg belső elemzésnél maradvá *semmi különbség* nem mutatkozik. Minden olyan megoldást, amelyhez az önéletírás nyúl, hogy meggyőzzön bennünket elbeszélésének eredetiségéről, a regény utánozni tud és sokszor utánozta is.» Mindez helytálló volt mindaddig, amíg a szövegre a címlapot leszámítva tekintettük; mihelyt azonban azt is, a szerző nevével együtt, bevonjuk a szövegbe, egy általános szövegszerű kritériummal, a (szerzői-elbeszélői-szereplői) név azonosságával rendelkezünk. Az önéletírói paktum ennek az azonosságnak a megerősítése a szövegben és legvégső szinten a szerző borítón található nevére vonatkozik.

Az önéletírói szerződés formái igen különbözőek, de mindegyikük kinyilvánítja a szándékot, hogy beváltja az *aláírtakat*. Az olvasó a hasonlóságot illetően bocsátkozhat partatlan vitákba, az azonosságról viszont soha. Túlságosan is jól tudjuk, mennyire ragaszkodik minden ember a nevéhez.

Egy önéletrajzi fikció lehet «hű», ha a szereplő hasonlít a szerzőre, az önéletírás pedig lehet «hűtlen», ha a bemutatott szereplő különbözik a szerzőtől: ezek ténykérdések (egyelőre ne menjünk bele abba, hogy *ki* és hogyan dönt a hasonlóságról) – melyek semmit nem változtatnak a *jogi* kérdéseken, vagyis a szerző és olvasó között történt szerződés típusán. Egyébként láthatjuk a szerződés fontosságát, amennyiben ténylegesen meghatározza az olvasó hozzáállását: ha az azonosság nem nyer megerősítést (ez a fikció esete), az olvasó igyekszik a szerző szándéka ellenére hasonlóságokat felállítani; ha viszont fennáll (ez az önéletírás esete), akkor arra lesz hajlamos, hogy különbségeket (tévedéseket, ferdítéseket stb.) keresen. Egy önéletrajzi nézőpontú elbeszéléssel szemben az olvasó gyakran hajlamos arra, hogy kopó módjára viselkedjen, vagyis a szerződésszegésekre vadásszon (akármilyen is legyen az a szerződés). Ebből született meg az önéletírásnál «igazabb» regény mítosza: mindig igazabbnak és mélyebbnek gondoljuk mindazt, amit a szerző szándéka ellenére mi magunk véltünk felfedezni fel a szövegben. Ha Olivier Todd *A rák éve*-t saját önéletrajzáként mutatná be, kritikánk talán érzékenyebb lett volna az elbeszélésében rejlő hibákra, lyukakra, simításokra? – Vagyis minden *hűséggel* (a «hasonlóság» problémájával) kapcsolatos kérdés legvégső soron a *valódiság* (azonosság-probléma) függvénye, amely a tulajdonnév körül fejeződik ki.

A szerző, elbeszélő és szereplő közötti *névazonosság* kétféleképpen jöhet létre:

1. *Kifejtetlenül*, a szerző-elbeszélő kapcsolat szintjén, az *önéletrírói paktummal*; ez utóbbi kétféle formában történhet: a) *címek* használatával, melyek semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy az első személy a szerző nevére vonatkozik (*Életem története, Önéletrajz stb.*); b) *bevezető szövegben*, melyben az elbeszélő az olvasóval szemben a szöveg szerzőjeként viselkedve oly módon kötelezi el magát, hogy az olvasó számára nem lehet kétséges: az «én» a borítón szereplő névre vonatkozik, még akkor is, ha a név a szövegben nem ismétlődik meg.

2. *Kinyilvánított módon*, a név szintjén, amelyet a az elbeszélő-szereplő saját magának ad az elbeszélésben, és amely megegyezik a borítón lévő szerzőnévvel.

Szükséges, hogy a személyazonosság legalább a fenti módok egyikén létrejöjjön; gyakran fordul elő az is, hogy egyszerre mindkettő által.

Az *önéletrírói szerződéshez* hasonlóan *regényírói szerződést* is tételezhetünk, melynek két aspektusa lehet: a *nem-azonosság kinyilvánított alkalmazása* (szerző és szereplő nem ugyanazt a nevet viseli), a *fiktív jelleg tanúsítása* (a borítón ezt a funkciót általában a *regény* alcím tölti be; megjegyzendő, hogy a regény, a jelenleg használatos terminológiában, regényírói paktumot feltételez, míg az *elbeszélés* meghatározatlan és az *önéletrírói szerződéssel* összeegyeztethető). Felvethetjük talán, hogy a regény képes *utánozni* az *önéletrírást*: vajon a XVIII. századi regény talán nem így jött-e létre, éppen a személyes irodalom különböző formáinak (visszaemlékezések, levelek, és a XIX. században a napló) utánzásával? Az ellenvetés azonban nem tartható, ha belegondolunk, hogy ez az utánzás nem terjedhet a legvégsőig, vagyis a *szerzői névig*. Mindig tehetünk úgy, mintha valaki másnak az *önéletrajzát* adnánk elő vagy publikálnánk, akit így valóságosnak igyekszünk feltüntetni; amíg ez a valaki nem a *szerző*, aki egyedül felelős a könyvért, addig semmi gond. E kritérium alól tehát egyedül az irodalmi hamisítás esetei bújhatnak ki: ezek azonban nagyon ritkák, – s ez a ritkaság nem más neve tiszteletének vagy a megtorlásoktól való félelemnek tudható be. Ki akadályozhatna meg abban, hogy megírjam egy elképzelt személy *önéletrajzát* és azt az ő szintén kitalált neve alatt jelentessem meg? Ugyanarról van szó, mint amit, egy kissé más területen, MacPherson csinált Ossziánnal! – Ez pedig azért ritka dolog, mert kevés szerző lenne képes lemondani a *saját nevé*ről. Bizonyíték erre, hogy maga az Ossziánnal történt csalás is kérészerű volt, mivel tudjuk, ki a szerzője: MacPherson ugyanis nem bírta ki, hogy a nevét (mint átdolgozót) ne tüntesse fel a címben!

A definíciók lefektetése után minden lehetséges esetet besorolhatunk két kritérium – a szereplő és a szerző nevének viszonya és a szerző által kötött paktum fajtája – segítségével. Mindkét szempont szerint három-három helyzet lehetséges. A szereplő neve 1) különbözik a szerzőétől, 2) nincs neve, 3) a szerzőével azonos; a paktum 1) regényírói, 2) hiányzik, 3) önéletrírói. E két kritérium megformálásával elméletileg kilenc kombinációt kapunk, ténylegesen azonban csak hét lehetséges, mivel a *névazonosság* és a *regényírói paktum*, illetve a *névkülönbség* és az *önéletrírói szerződés* egyidejű fennállásának esete definíció szerint kizárandó.

<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="text-align: right; padding-right: 5px;"> a szereplő neve → ↓ paktum </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ≠ szerzői név </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 0 10px;"> = 0 </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> = szerzői név </div> </div>			
regényírói	1a <u>REGÉNY</u>	2a <u>REGÉNY</u>	
= 0	1b <u>REGÉNY</u>	2b meghatározatlan	3a <u>ÖNÉLETÍRÁS</u>
önéletírói		2c <u>ÖNÉLETÍRÁS</u>	3c <u>ÖNÉLETÍRÁS</u>

A fenti táblázat a lehetséges kombinációk rácsát adja; a feltüntetett számok az alább következő leírásokéi; minden rubrika alján pedig a kombináció által az olvasóra gyakorolt hatás látható. Magától értetődik, hogy ez a táblázat csak az ún. «autodiegetikus» elbeszélésekre alkalmazható.

1. *Szereplő neve = szerző neve*. Már ez az egyedüli tény kizárja az önéletírás lehetőségét. Innentől fogva nem fontos, ezen felül a fiktív jelleg egyáltalán tanúsítást nyer-e (1 a vagy 1 b). Legyen a történet akár igazként (önéletrajzi témájú kézirat, melyet a kiadó egy padláson talált, stb.), akár fiktívként feltüntetve (és az olvasó által igaznak gondolt, a szerzőnek tulajdonított) – szerző, elbeszélő és hős között akkor sincs meg az azonosság.

2. *Szereplő neve = 0*: ez a legbonyolultabb eset, mivel meghatározatlan. Minden tehát a szerző által kötött paktumtól függ. Három eset lehetséges:

a) *Regényírói paktum* (a könyv «fikciós» volta fel van tüntetve a borítólapon): az autodiegetikus elbeszélés ekkor fiktív elbeszélőnek tulajdonítható. Az eset minden bizonnyal kevésbé gyakori – hirtelen egy példa sem ugrik be. Kísértést éreznénk, hogy *Az eltűnt idő nyomában*-t hozzuk fel, de ez a fikciós elbeszélés két okból mégsem illik ide: egyrészt, a regényírói paktum nincs világosan tisztázva a könyv elején, olyannyira, hogy számtalan olvasó keverte össze a szerző Proustot az elbeszélővel; másfelől, igaz, hogy a szereplőnek-elbeszélőnek semmilyen neve nincs, – egyetlen alkalomtól eltekintve, amikor, ugyanabban a kijelentésben, azt a hipotézist javasolják számunkra, hogy adjuk az elbeszélőnek ugyanazt a keresztnévet, mint a szerzőnek (olyan kijelentés ez, amelyet kizárólag a szerzőnek tulajdoníthatunk, mivel honnan is ismerné egy fiktív elbeszélő szerzőjének nevét?), és ahol ezzel jelzik nekünk, hogy az elbeszélő nem a szerző. Az ilyen bizarr szerzői beavatkozás egyszerre funkcionál regényírói paktumként és önéletrajzi nyomként, és a szöveget kétértelmű mezőbe helyezi.¹²

¹² Proust: *A la recherche du temps perdu (La prisonnière)*. Gallimard, Pléiade kiadás, III. kötet, 75. old. A 175. oldalon előforduló helyzet csak ismétlődés.

b) *Paktum* = 0: nem csak a szereplőnek nincs neve, de a szerző sem köt paktumot, – sem önéletíróit, sem regényíróit. Teljes a meghatározatlanság. Példa erre Charles-Louis Philippe: *Az Anya és a Gyermekek* (La Mère et l'Enfant). Míg az elbeszélés másodlagos szereplőinek van neve, addig az anyának és a gyermeknek semmilyen családnéve, a gyermeknek még keresztnéve sincs. Joggal feltételezhető, hogy Mme. Philippe-ről és gyermekéről van szó, de ez sehol sincs leírva. Ezen felül az elbeszélés kétértelmű (vajon a gyermekkor általános himnuszáról van szó vagy egy különleges gyermek történetéről?), a hely és az idő nagyon bizonytalan, és nem tudjuk, ki az a felnőtt, aki erről a gyermekkorról beszél. Az olvasó kedve szerint olvashatja abban a változatban, amelyikben akarja.

c) *Önéletírói paktum*: a szereplőnek nincs neve az elbeszélésben, a szerző azonban egy kezdeti paktumban nyíltan azonosnak mondta ki magát az elbeszélővel (így tehát a szereplővel is, mivel az elbeszélés autodiegetikus). Például: Edgar Quinet *Gondolataim története* (Histoire de mes idées); a címbe foglalt paktum hosszú előszóban fejtetik ki, Edgar Quinet aláírással. Az egész elbeszélésben a név egyetlenegyszer sem tűnik fel, a paktum által viszont az «én» végig Quinet-re vonatkozik.

3. *Szereplő neve* = *szerző neve*: Már önmagában ez a tény kizárja a fikció lehetőségét. Még ha az elbeszélés történetileg teljesen valótlan is, akkor is a *hazugság* (amely «önéletírói» kategória) és nem a fikció kategóriájába tartozik. Két eset különíthető el:

a) *Paktum* = 0 (paktum alatt értsük a címben vagy a bevezető részben foglalt paktumot): az olvasó megállapítja a szerző-elbeszélő-szereplő azonosságát, jöhet az semmilyen ünnepélyes kijelentés tárgyát nem képezi. Példa: Jean-Paul Sartre *A szavak*-ja (Les Mots). Sem a cím, sem a kezdet nem mutatja, hogy önéletírásról van szó. Valaki egy család történetét meséli. A (Folio kiadás szerinti) 14. oldalon az elbeszélő először avatkozik be explicit módon az elbeszélésbe («Sokat foglalkoztat: tudom, aggregény, maradt...», vagy «Anyja, azt hiszem, szerette...»)¹³; a 15. oldalon a történetben megjelenik Sartre doktor, akinek (16. oldal) van egy unokája: «...nagy sietve egy gyereket nemzett vele – engem...». A névvel tehát azonnal felfogjuk a szereplő, az elbeszélő és a szerző (akinek a neve a cím felett áll) azonosságát: Jean-Paul Sartre. S hogy biztosan a híres szerzőről és nem egy névrokonáról van szó, azt maga a szöveg bizonyítja, melynek elbeszélője a 48. oldalon magáénak vallja *A legyek-et*, *A szabadság útjai-t* és az *Altonai foglyok*?-at, majd a 211. oldalon *Az undor-t*. Maga a történet adja meg nekünk ennek a névnek a legkülönbözőbb aspektusait a dicsőségről való álmódózástól kezdve: «Ez a Sartre gyerek érti a dolgát; Franciaország nem is sejti, mit veszítene, ha itt hagyna bennünket», (80. old.) a keresztnév családon belüli (és bizalmas) kifordításait: «André szerint Pulkó mindig fontoskodik» (188. old.)¹⁴.

Ezt a kritériumot tökéletesen esetlegesnek ítélni lehet. A tulajdonnév az elbeszélésben néha sokkal a könyv eleje után jelenik meg, egy kisebb epizód kapcsán, melyről jól érezzük, hogy akár ki is kerülhetne a szövegből anélkül, hogy az egészét tekintve megváltozna: így

¹³ Az idézetek magyar megfelelőit Justus Pál fordítása alapján közöljük (Sartre: *A szavak és más elbeszélések*. Bukarest, 1967.)

¹⁴ A vonatkozó oldalszámok a Folio-kiadás szerintiék; a már idézett Justus-fordításban ezek a 11., 12., 35., 158., 58. és 141. oldalakon találhatók.

J. Green önéletírásában is, az *Indulás napkelte előtt*-ben (Partir avant le jour, Grasset 1963) csak a 107. oldalon, egy bizonyítványosztásról szóló anekdotában jelenik meg. Sőt, néha ez a megjelenés egyszeri és célzatos. Ilyen Michel Leiris *Férfikora* (L'Age d'homme) is, melyben Michel a «Micheline» név mögött rejlik¹⁵, gyakorlatilag azonban mindig megjelenik. Természetesen az önéletírói szerződés általában nem említi a nevet: a nevünk számunkra olyannyira nyilvánvaló, a borítólapon is meg fog jelenni. A név kikerülhetetlenségéből fakadóan eredményezi, hogy sohasem tárgya ünnepélyes kinyilatkoztatásnak (a szerző, épp azáltal, hogy szerző, az olvasó által többé-kevésbé ismertként feltételezhető), végül persze mégiscsak felbukkan az elbeszélésben. Mindent összevetve ez a név lehet világosan adott, vagy – amennyiben majdnem mindig szerzői névről van szó – vonhatja maga után az, hogy a szerző műveit az elbeszélő magának tulajdonítja (ha Quinet magát nem nevezi meg, megnevezi a műveit, ami ugyanazt eredményezi).

b) *Önéletírói paktum*: ez a leggyakoribb eset (mivel a paktum igen gyakran, ha nem is a könyv elején, ünnepélyes formában, hanem a szövegben elszórtan és ismételve, de végig jelen van).

Példa: Jean-Jacques Rousseau *Vallomásai*; a paktum a címtől kezdve ott szerepel, az előszóban kifejtődik, és a «Rousseau» és «Jean-Jacques» használatával végig megerősítést nyer a szöveg során.

«Önéletírásnak» nevezném itt tehát mindazokat a szövegeket, amelyek a 2c, 3a, és a 3b esetek alá tartoznak; a fennmaradókból pedig regényként olvassuk az 1a, 1b, 2a-hoz, valamint, ha olyan kedvünk van (nem titkolva persze, hogy *mi* döntünk így), a 2b-be tartozókat.

Az ilyen típusú osztályozásban a határesetek átgondolása mindig tanulságos, egy magától értetődő dolog leírásánál sokatmondóbb. Vajon azok a megoldások, melyeket én lehetetlennek nyilvánítok, tényleg azok-e? Két terület szorul itt feltérképezésre: először is a fenti táblázat két üres rubrikája, másodsor az anonim szerző problémája.

– Az üres rubrikák: a) Az ilyennek nyilvánított regény hőségnek lehet-e ugyanaz a neve, mint a szerzőnek? Ennek előfordulását semmi nem akadályozhatná meg, s ez talán olyan belső ellentmondás, amelyből érdekes következtetéseket vonhatunk le. A gyakorlatban azonban egyetlen példát sem lelünk ennek keresésekor. Ha pedig az eset előfordul, az olvasónak az a benyomása, hogy tévedésről van szó: így Maurice Sachs önéletírása, a *Sabbat is Egy viharos ifjúság emlékei* (Souvenirs d'une jeunesse orangeuse) alcímmel jelent meg a Corrêanál 1946-ban; 1960-ban (majd a Livre de Poche sorozatban 1971-ben) a Gallimard újra kiadta regény alcímmel: mivel Sachs saját nevében beszél el (álnevének kívül még valódi nevét – Ettinghausen – is megadja), mivel az alcím felelőssége pedig nyilvánvalóan a kiadóé, az olvasó tévedésre következtet; b) Egy annak nyilvánított önéletírásban a szereplő kaphat-e a

¹⁵ Michel Leiris: *L'Age d'homme*. Folio, 1973, 174. old.

szerzőétől eltérő nevet (félretéve az álnév kérdését)? Egyáltalán nem így tűnik;¹⁶ és ha egy önéletíró művészi fogás gyanánt ezt a formát választaná, az olvasó számára mindig maradnának kétségek: vajon nem egész egyszerűen csak egy regényt olvas-e? Látjuk, hogy ebben a két esetben, ha a belső ellentmondást a szerző szándékosan választaná, az soha nem olyan szöveget eredményezne, melyet önéletírásként olvasnánk; de regényként sem igazán; hanem a kétértelműség pirandello-i játékaként. Ez pedig ismereteim szerint egy olyan játék, melyet gyakorlatilag soha sem játszottunk *igazából komolyan*.

A fenti táblázatban az üres rubrikákat és a központi rubrikát tartalmazó, felfelé haladó átlós vonal tehát a meghatározatlanság zónáját rajzolja ki, (a középső rubrika «sem egyik, sem másik»-ától az üres rubrikák «mindkettő egyszerre»-éig).

– *Névtelen szerző*: táblázatunk azt feltételezi, hogy a szerzőnek van neve; szembe kell tehát nézni egy tizedik eshetőséggel is, a névtelen szerző esetével. Ez az eset azonban (azokkal az alesetekkel együtt, melyet aszerint hozna létre, hogy a szereplőnek van-e vagy nincs neve, és hogy a kiadó a hiányzó szerző helyett köt-e ilyen vagy olyan paktumot az olvasóval) – a definícióból következően szintén kizárt, mivel egy önéletírás szerzője nem lehet anonim. Ha a szerző nevének eltűnése különleges körülménynek tulajdonítható (padláson talált, kiadatlan és aláíratlan kézirat), az alábbi két dolog közül lehetséges valamelyik: vagy bárhol a szövegben az elbeszélő megnevezi magát és elemi történeti kutatással megtudhatjuk, hogy valódi személyről van-e szó, mivel a definíció szerint az önéletírás datált és elhelyezett történetet mond el, vagy pedig az elbeszélő-szereplő nem nevezi meg magát, és így vagy a 2 b kategóriába tartozó szövegről van szó, vagy egy egyszerű fikcióról. Ha a névtelenség szándékos (publikált szövegnél), akkor az olvasó joggal gyanakodhat. A szöveg valóságosnak tűnhet, mindenféle ellenőrizhető vagy valószerű részletekkel szolgálhat, igaznak hangozhat – jöllehet mindez utánozható. Legjobb esetben a 2 b kategóriával analóg, szélsőséges eset lenne. Minden tehát az olvasó döntésén nyugszik. Meggyőződhetünk például a probléma összetettségéről az *Egy vidéki vikárius saját maga által írott visszaemlékezései*-t (Mémoires d'un vicaire de campagne, 1841) olvasván, melyet annak az

¹⁶ A látszattal ellentétben nem erről van szó Stendhal *Henry Brulard*-ja esetében. Ez a szöveg nagyon finom problémákat vet fel befejezetlenségénél fogva és azért, hogy nem azonnali közlésre készült. Ezért is nehéz eldönteni, vajon a Henry Brulard írói álnév-e, vagy egyszerűen a szereplő neve, mivel a szöveg soha nem nyerte el a kiadásra szánt szöveg formáját: a humoros címeket nem a kiadásra, hanem „a rendőrségi urak számára” eszelték ki – meglepetés esetére; „a Wakefieldi Vikárius regény-utánzata” alcím funkciója ugyanaz a tréfás csalás. Az, hogy átmenetileg „álcázott”, valódi önéletírásról van szó, magának a szövegnek az olvasásakor derül ki. A Brulard név csupán háromszor tűnik fel a szövegben (*Oeuvres intimes*, Pléiade, 1955, 6., 42. és 250. old.); e három megjelenés közül kettő kimutatja az álcázást: a 6. oldalon a Beyle név Brulard-ra van átirva; a 250. oldalon Brulard „hét betűje” azt megelőzően öt volt, és ebben az ízes részben Bernard ugyanaz Brulard-nak, mint Brulard Beyle-nek. A továbbiakban a vezetéknev „B.”-vel szerepel (amely ugyanúgy használható Beyle-re, mint Brulard-ra), vagy egész egyszerűen Beyle-ként, ami jelöli az önéletírást (60., 76., 376. old.), vagy S.-sel (Stendhal) (247. old.), ami ugyanazt eredményezi.

Epineau abbának tulajdonítanak, akit egyházi tisztsége kényszerített névtelenségének átmeneti megőrzésére.¹⁷

A név nélküli önéletírást lehetetlennek nyilvánítva persze csupán bejelentem a definícióm egyik következményét, nem pedig «bebizonyítom». Bárki lehetségesnek nyilváníthatja a dolgot, de akkor más definícióból kell kiindulni. Látjuk, hogy itt egyrészt minden ahhoz a kapcsolathoz kötődik, amit én a *szervő*n keresztül a szereplő és a név között állítok fel; másrészt ahhoz a tényhez, hogy az önéletírás meghatározásához az olvasó nézőpontját választottam. Egy akármilyen olvasó számára egy önéletrajzi jellegű szöveg, amit senki nem vállal magára, és egy fikció kísértetiesen hasonlítanak egymásra.

Úgy gondolom azonban, hogy ez a közel sem önkényes definíció a lényegét világítja meg. Az önéletírást olvasója számára mindenekelőtt a személyazonossági szerződés határozza meg, melyet a tulajdonnév pecsétel meg. Ez igaz is arra, aki írja a szöveget. Ha anélkül írom meg az életem történetét, hogy kimondanám benne a nevemet, honnan tudná meg az olvasó, hogy az *én* voltam? Lehetetlen, hogy az önéletírói elhivatottság és a névtelenség szenvedélye egyszerre legyen meg ugyanabban az egyénben.

Az itt javasolt, a figyelmet a tulajdonnévre irányító megkülönböztetések tehát nagy fontossággal bírnak a gyakorlatban mint osztályozási kritériumok; elméleti síkon pedig több olyan gondolatsort indítanak el, melyeknek csak főbb vonalait említeném meg.

a) *Szerző és személy*: az önéletírás az az irodalmi műfaj, amely már tartalma miatt is, legjobban jelzi a szerző és a személy keveredését, keveredést, melyen a XVIII. század vége óta a nyugati irodalom egész gyakorlata és problematikája alapul. Innen ered a *tulajdonnév* iránti egyfajta *szenvedély*, ami túlmegy az egyszerű «szerzői hiúságon», mivel általa maga a személy követeli létét. Az önéletírás igazi alanya a tulajdonnév. Gondoljunk Hugo rajzaira, aki hatalmas betűkkel róta saját nevét egy clair-obscur tájképre. A *Szavak*-ban Sartre által oly kegyetlenül demisztifikált, babérok és halhatatlanság utáni vágy teljes egészében a szerzői névvé vált *tulajdonnéven* alapul. El tudunk-e képzelni manapság egy *névtelen irodalmat*? Valéry már ötven évvel ezelőtt erről álmodott. Nem úgy tűnik azonban, hogy ő maga gyakorolására is gondolt volna, hiszen az Akadémián kötött ki. Magának adta a névtelenségről álmodás dicsőségét. A szerző fogalmát megkérdőjelező (és azt a «scriptor»-ral helyettesítő) *Tel Quel* ugyanabba az irányba halad, de a nem műveli jobban a dolgot.

b) *Személy és nyelv*: a fentiekben láttuk, hogy az «első személlyel» kapcsolatban joggal tehetjük fel magunknak a kérdést, hogy vajon a pszichológiai személy (melyet naivan nyelven kívülinek gondolunk el) nyilatkozna-e meg, a nyelvtani személyt eszközként felhasználva, vagy hogy a pszichológiai személy nem magának a kijelentésnek a *hatása*-e. A «személy» szó hozzájárul a kétértelműséghez. Ha nem létezik személy a nyelven kívül, akkor, mivel a nyelv a másik, ahhoz a gondolathoz kell eljutnunk, hogy az önéletrajzi diskurzus, amely sokak elképzelésével ellentétben közel sem az egy sor tulajdonnévre váltott «én»-re vonatkozik, egyfajta elidegenített diskurzus lenne, valami mitologikus hang, ami ké-

¹⁷ Ezekhez a névtelen *Visszaemlékezések*hez második kiadásukban (1843) A. Aumétayer írt előszót. Ez az előszó teljessé teszi a kétértelműséget.

pes lenne mindenkit hatalmába keríteni. Természetesen az önéletírók általában a lehető legmesszebb vannak annak a beckett-i hősnek a *Megnevezhetetlen*-ről alkotott problémáitól, aki azt kérdezi, vajon ki mondja azt benne, hogy «én»: ehhez a nyugtalansághoz azonban közel járunk néhány könyvben, mint Gorz *Áruló*-jában – vagy még inkább abban az átdolgozás-szerűségben, amelyet Sartre készített belőle *Patkányok és emberek* címmel. «Vámpír» névvel Sartre a bennünket hatalmukba kerítő hangokat illeti. Az önéletírói hang kétségtelenül közéjük tartozik. Mindenféle pszichologizálás és az egyén minden rejtélyének demisztifikálásával tehát a szubjektivitás és az individualitás diskurzusanálízise nyílna meg, mint civilizációnk mítosza. Mindannyian jól érezzük az első személy e meghatározatlanságának a veszélyét és nem véletlenül törekszünk arra, hogy a tulajdonnévben megalapozva semlegesítsük.

c) *Tulajdonnév és tulajdon-test*: Ha valaki tulajdonnevet kap, az kétségtelenül a tükörstádiumhoz hasonló fontossággal bíró állomás az egyén fejlődéstörténetében. Ez az adás kikerül az emlékezetből és az önéletrajzból, amely csak azokról a másodlagos és ellenkező névadásokról tud mesélni, mint amilyenek a gyermek számára a jelzőkben megfogalmazódó, szerepbe skatulyázó vádak: «tolvaj» Genette-nél, «zsidric» Albert Cohen-nél (*Ó, embertársaim*, O, mes frères humains, 1972). Az először kapott és felvett név, amely az apa neve, és főleg a tőle megkülönböztető keresztnév, minden kétséget kizáróan az *én* történetének kiemelkedően fontos adalékai. Bizonyosságul arra, hogy a név, akár imádjuk vagy utáljuk azt, akár elfogadjuk, hogy mástól úgy kapjuk, akár jobban szeretnénk magunktól kapni, sohasem közömbös: ez elmejáték és menekülés általános rendszeréig, mint Stendhalnál,¹⁸ a keresztnév felértékeléséig, mint Jean-Jacques (Rousseau)-nál; valamint, hétköznapi módon, a véletlenek, a társadalom vagy az intimitás minden játékáig a bizonyos néhány betűvel kapcsolatban, amelyről mindenki ösztönösen úgy hiszi, lényének lényege helyezettett bele. Helyesírással és jelentéssel folytatott játékok azon szerencsétlenség folytán, hogy az embert például Francois Nourissier-nak hívják;¹⁹ a nemet illetően: Michel vagy Micheline Leiris? (vö. 30. old. jegyzete). A név jelenléte azok hangjában, akik azt kimondták: «Ah, Rousseau, én önt egy jó jellemnek hittem», mondta Marion. Gyermeki meditálás a név önkényességén, és második, jellegzetes név keresése, mint Jacques Madaule-nál.²⁰ Magának a névnek a története, amelyet az olvasó kedvéért gyakran igen egyhangúan, a családfa-szerű bevezetőkben mondanak el.

Aikor tehát a fikciót az önéletírástól elkülönítendő, azt igyekszünk megalapozni, amire a személyes elbeszélések «én»-je vonatkozik, semmi szükség arra, hogy egy képtelen szöveg kívülihez csatlakozzunk: a szöveg maga mondja ki végpontján a végső szót, a szerző tulajdonnevét, amely egyszerre szövegbeli és megkérdőjelezhetetlen referenciával bír. Ez a referencia megkérdőjelezhetetlen, mert társadalmi intézményeken alapszik: az anyakönyve-

¹⁸Vö. Jean Starobinski: Stendhal pseudonyme. In: *L'oeil vivant*. Gallimard, 1961

¹⁹Francois Nourissier: *Un petit bourgeois, Livre de poche*. 1969, 81-84. A hasonlóan ejtendő nourricier szó jelentése 'dajka', 'nevelőszülő' (a fordító megj.)

²⁰Jacques Madaule: *L'interlocuteur*. Gallimard, 1972

zetségen (amely már a kisgyermekkortól kezdve mindenki által interiorizált megállapodás) és a kiadói szerződésen; így semmi ok a személyazonossággal kapcsolatos kételkedésre.

HITELES MÁSOLAT

A (személy)azonosság nem hasonlóság.

A személyazonosság közvetlenül megragadott *tény* – vagy elfogadják, vagy elutasítják a megnyilatkozás szintjén; a hasonlóság viták tárgyául szolgáló és végtelen sok árnyalatú, a megnyilatkozásból létrejövő *viszony*.

Az azonosság három terminus: *szerző*, *elbeszélő*, *szereplő* mentén határozható meg. Az elbeszélő és a szereplő azok a figurák, akikre a *szövegen belül* utal a megnyilatkozás alanya, valamint a kijelentés alanya; a szöveg határán neve által megjelentetett szerző pedig az a referens, akire az önéletírói paktum jóvoltából a kijelentés alanya utal.

Mihelyt *hasonlóságról* van szó, arra kényszerülünk, hogy a kijelentés oldalán egy negyedik megfelelő terminust, szövegen kívüli referenst vezessünk be, melyet prototípusnak, vagy még inkább modell-nek hívhatnánk.

Az azonosságról szóló elmélkedéseim főleg az önéletrajzi regény és az önéletírás elkülönítéséhez vezettek; a hasonlóságot illetően pedig az *életrajzzal* való szembeállítás szorult pontosításra. A két esetben egyébként a szótár tévedésekhez vezet: az «önéletrajzi regény» túlságosan rokon az «önéletrajzzal», amely pedig az «életrajz»-hoz van túl közel, s így keveredések fordulhatnak elő. Az önéletrajz, ahogy a neve mutatja, vajon nem egy személy saját maga által írt életrajza? Így afelé haladunk, hogy az életrajz egy különös esetenként fogjuk fel és e műfaj «historicizáló» problematikáját alkalmazzuk rá. Sok önéletíró, akár amatőr vagy elismert író, esik ebbe a csapdába: vagyis ez az illúzió szükséges a műfaj működéséhez.

Ellentétben a fikciós formákkal, az életrajz és az önéletírás *referenciális* szövegek: éppúgy, mint a tudományos vagy történelmi diskurzus, arra törekszenek, hogy a szövegen kívüli «valóságról» nyújtsanak információt, tehát *igazságpróbának* vessék alá magukat. Céljuk nem egyszerűen a valószerűség, hanem a valóhoz való hasonlítás. Nem a «valóság hatása», hanem a valóság képe. Vagyis minden referenciális szöveg tartalmazza azt, amit – kifejtett vagy kifejtetlen – «*referenciális paktumnak*» neveznék, melyben benne foglaltatik egy, a célzott valóságmezőről szóló definíció és egy, a hasonlóság modalitásairól és fokairól szóló kijelentés, melyekkel a szöveg élni akar.

A referenciális paktum az önéletírás esetében általában együtt létezik az önéletírói paktummal, tőle nehezen elválasztható, akárcsak a kijelentés és a kijelentett első személyű alanya. A formula többé nem «Alulírott», hanem «Esküszöm, hogy az igazat, a színtiszta igazat és csakis az igazat mondom». Az eskü ritkán kap hasonlóan nyers és teljes formát: ez inkább a becsületesség kiegészítő bizonyítéka, mint annak a *lehetségesre* szűkítése (az igazság, ahogy nekem tűnik, amennyiben én ismerem stb., melyek az elkerülhetetlen felejtések, tévedések, nem szándékos ferdítések részét képezik), s annak a *mezőnek* nyílt megjelölése, melyre az esküt alkalmazzák (az igazság életem valamelyik oldaláról, semmiben nem kötelezve magam ama másokban).

Látjuk, mi teszi hasonlóvá ezt a paktumot ahhoz, amit akármelyik történész, geográfus vagy újságíró köt olvasójával: naivnak kell azonban lenni, hogy ne lássuk ugyanakkor a különbségeket. Az önéletírás esetében nem beszélünk az *igazságpróba* gyakorlati nehézségeiről: mivel az önéletírás pontosan azt meséli el nekünk, amit egyedül ő mondhat el – éppen ebben áll elbeszélésének érdeke. Az életrajz tanulmányozása könnyen lehetővé teszi, hogy egyéb információkat gyűjtsünk és az elbeszélés hitelességének mértékét meghatározzuk. A különbség nem itt van, hanem az ellentmondásos tényben, hogy e hitelességnek nincs döntő jelentősége. Az önéletírásban nélkülözhetetlen az, hogy a referenciális paktum *megköttessék és betartassék*: nem szükséges azonban, hogy az eredmény a szigorú hasonlóság alapjain jöjjön létre. A referenciális paktumot az olvasó kritériumai alapján rosszul is be lehet tartani, anélkül, hogy a szöveg referenciális értéke eltűnne (épp ellenkezőleg); ez viszont nem áll a történelmi és újságírói szövegekre.

Ez a látható ellentmondásosság természetesen ahhoz az összevisszaságból ered, amelyet életrajz és önéletírás között eddig a szerzők és kritikusok többségének példáját követve tartottam fenn. Ezt eloszlatandó kell ismét behoznunk a negyedik terminust, a *modellt*.

«Modell» alatt azt a valóságdarabot értem, amelyre a kijelentés *hasonlíttani* akar. Hogy miként «hasonlíthat» a szöveg az életre, ez olyan kérdés, melyet az életrajzírók ritkán tesznek fel maguknak, s amelyet kimondatlanul is mindig megoldottnak hisznek. A «hasonlóság» két szinten lehetséges: a negatív módon – az elbeszélés elemeinek szintjén –, a *hitelesség* kritériuma lép be; a pozitív módon pedig – az elbeszélés egészének szintjén – az, amit majd hűségnek hívunk. A hitelesség az *információra*, míg a hűség a *jelentésre* vonatkozik. Azért, hogy a jelentés csak az elbeszélés technikái folytán jöhessen létre, és egy, a történelmi ideológiát előhívó magyarázatrendszer közbeékelésével ne akadályozza meg az életrajzírt, hogy azt ugyanazon a hitelesség-síkon lévőként gondolja el, hasonlósági kapcsolatban azzal a szövegen kívüli valósággal, amelyre a szöveg egésze vonatkozik. Így Sartre, mikor szemérmetlenül kijelenti hogy Flaubert-ről írott életrajza «igazi regény».²¹ Az életrajz esetében a modell tehát egy ember élete, «úgy, ahogy az volt».

Ezért az életrajzírói vállalkozás szemléltetésére felállíthatjuk a következő sémát, melyben az *oszlopokra* osztás a szöveget és a szövegen kívülit különíti el, a *sorokra* osztás pedig a kijelentés és a megnyilatkozás alanyát. A szöveget és szövegen kívülit elválasztó vonalba, abba a marginális helyzetbe tesszük a szerzőt, amely a borítón lévő névnek helye.

(Az ábrát lásd a következő oldalon.)

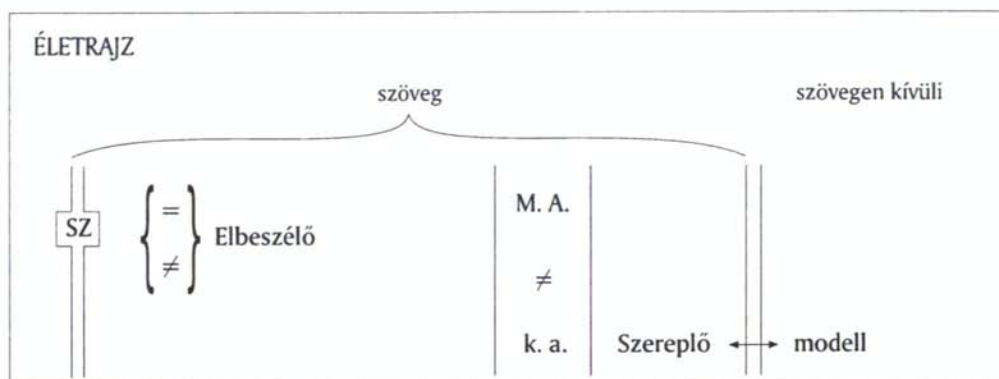
Rövidítések: SZ = szerző
M.A. = megnyilatkozás alanya
k.a. = kijelentés alanya

Kapcsolatok: = azonosság
= nem-azonosság
hasonlóság

nyilak!!

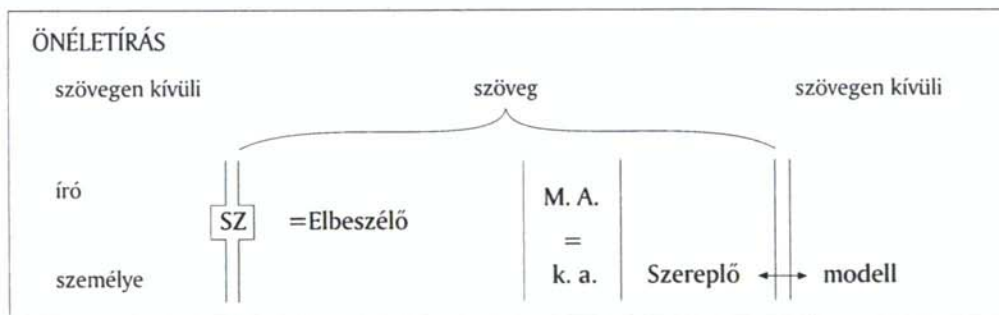
²¹Le Monde-interjú, 1971. május 14.

A séma magyarázata: Az életrajzban a szerző és az elbeszélő néha azonossági kapcsolatban állnak. Ez a viszony lehet kifejtetlen, meghatározatlan vagy kifejtett, például egy előszóban (mint például *A család idiótájá*-ban (L'idiot de la famille), ahol az életrajzíró, Sartre, elmagyarázza, hogy elszámolnivalója van modelljével, Flaubert-rel szemben). Előfordulhat az is, hogy szerző és elbeszélő között semmiféle azonossági viszony nem áll fenn. A fontos az, hogy ha az elbeszélő (egyes szám) elő személyt használ, az sohasem azért van, hogy a történet főszereplőjéről beszéljen: az valaki más. Ezért lesz, mihelyt őrá vonatkozik, a fő elbeszélői mód harmadik személyű, amit G. Genette heterodiegetikus elbeszélésnek nevez. A (szövegben lévő) szereplőnek a modellel (szövegen kívüli referens) alkotott viszonya elsősorban minden bizonnyal azonossági kapcsolat, de főleg «hasonlósági». Valójában a kijelentés alanyának esetében az azonossági kapcsolat nem ugyanolyan értékű, mint a megnyilatkozás alanyánál: az pusztán a kijelentés adaléka ugyanazon a síkon, mint a többi, semmit nem bizonyít, neki magának van szüksége a hasonlóság által történő bizonyítottságra.

Már itt észrevehetjük, mi állítja szembe alapvetően az életrajzot és az önéletírást: ez a hasonlósági és azonossági kapcsolatok hierarchizálása; az életrajzban a hasonlóságnak kell megalapoznia az azonosságot, az önéletírásban viszont az azonosság az, ami megalapozza a hasonlóságot. Az azonosság az önéletírás valódi kiindulópontja, a hasonlóság pedig az életrajz lehetetlen horizontja. A hasonlóság eltérő szerepe a két rendszerben ezzel magyarázható.

Ez nyilvánvalóvá válik, amint felvázoljuk az önéletíráshoz tartozó sémát:

A személyes (autodiegetikus) elbeszélés a személytelen (heterodiegetikus) elbeszélésre visszavezethetetlenként jelenik itt meg.

Mit is jelent a személyes elbeszélés esetében a megnyilatkozás és kijelentés alanya között található «egyenlőségjel» (=)? Tényleges *azonosságot* jelez, és ez az azonosság egy-fajta hasonlóságot von maga után. Kihez való hasonlóságot? Ha kizárólag a múltban tett elbeszéléstről van szó, a szereplőnek a modellhez történő hasonlósága kizárólag – akárcsak az életrajzban – a modell és a szereplő közötti ellenőrizhető hasonlósággal tekinthető. Viszont minden első személyű elbeszélés azt idézi elő, hogy a szereplő, jóllehet múltbeli kalandjait meséljük el, az az *aktuális* személy is egyben, aki elbeszél: a kijelentés alanya kettős, amennyiben elválaszthatatlan a megnyilatkozás alanyától; legalábbis csak akkor válik ismét egyszerűvé, ha az elbeszélő a saját aktuális elbeszéléséről beszél, és sohasem a másik irányban, minden aktuális elbeszélő pusztán személyének megjelölése céljából.

Beláthatjuk tehát, hogy a «=» jellel jelölt egyenlőség egyáltalán nem *egyszerű* kapcsolat, sokkal inkább *kapcsolatok kapcsolata*; azt jelenti, hogy az elbeszélő úgy aránylik a (múltbeli vagy aktuális) szereplőhöz, mint a szerző a modellhez; – mint látjuk, ez azt eredményezi, hogy a végső igazság (ha hasonlósági terminusokban gondolkodunk) többé nem lehet a múlt magábanvalója (amennyiben létezik ilyen dolog), hanem a kijelentés jelenében kinyilvánított magáértvaló. Az elbeszélő tévedhet, hazudhat, ferdíthet is a szereplő (akár távoli, akár szinte egyidejű) történetéhez való viszonyában – tévedés, hazugság, felejtés és ferdítés, ha elkülönítjük őket, (a többi között) csupán a megnyilatkozás egyik aspektusának értékével értékeivel bírnak, bár maga a megnyilatkozás azért hiteles marad. Nevezük hitelességnek ezt az első személy használatához kötődő belső viszonyt a személyes elbeszélésben; nem keverjük majd össze sem a tulajdonnévre vonatkozó azonossággal, sem a hasonlósággal, amely két különböző kép hasonlóságáról egy harmadik személy által alkotott ítéletet feltételez.

Ez a kitérő azért volt szükséges, hogy megragadjuk az önéletíráshoz kapcsolódó séma hiányosságát. Ez minden olyan ember illúziója, aki az életrajz problematikájától elindulva irányítja gondolatát az önéletírásra. Az életrajz sémájának megalkotásakor, az elbeszélő és a szereplő nem-azonossága miatt, arra kényszerültem, hogy két «*oldalt*» különböztessek meg a szövegen kívüli referenciára, bal oldalon a szerzőt, a jobbon pedig a modellt. Az, hogy a szerző részéről *egyszerű* azonossági kapcsolatról volt szó, a modell oldaláról pedig hasonlóságról, lineáris bemutatást tett lehetővé. Az önéletírásnál a «referencia» csak egy oldalról jön létre (modell és szerző összemosisodik) és az azonosságot és hasonlóságot kifejező kapcsolat tulajdonképpen viszonyok viszonya, ami lineárisan nem ábrázolható.

Így tehát a két alábbi formulát kapjuk:

Életrajz: A N vagy nem N; P hasonló M-hez.

Önéletírás: N úgy aránylik P-hez, mint A M-hez.

(ahol A=szerző, N=elbeszélő, P=szereplő, M=modell)

Mivel az önéletírás, referenciális műfaj, mi sem természetesebb annál, hogy a modell szintjén történő hasonlóság is kötelező rá nézve, ez azonban csak másodlagos szempont.

Az, hogy *mi* úgy ítéljük meg, a hasonlóság nem teljesül, mellékes attól a pillanattól, mikor megbizonyosodunk arról, hogy törekedtek rá. Ami számít, az kevésbé a *Vallomások* szövegében bemutatott «tizenhat éves Rousseau» hasonlósága az 1728-as Rousseau-val «úgy, ahogy volt», mint inkább Rousseau kettős erőfeszítése 1764 körül, hogy lefesse 1) múlthoz való viszonyát; 2) ezt a múltat úgy, ahogy volt, azzal a szándékkal, hogy azon semmit se változtasson.

Az azonosság esetében a – szabályt erősítő – legvégső és kivételes eset a *hamisítás* esete volt; a hasonlóságnál ez a *mitománia* lesz, vagyis nem a minden önéletírásban lévő tévedések, ferdtések, személyes mítosszal egylényegű értelmezések, hanem egy kerek perec *kitalált*, az élethez viszonyítva egészében hiteltelen történettel való helyettesítés; a csaláshoz hasonlóan ez is igen-igen ritkán fordul elő, és az elbeszélésnek tulajdonított referenciális jelleg egy irodalomtörténeti vizsgálattal könnyen megkérdőjelezhető. Ha azonban nem minősítjük önéletírásnak, az elbeszélés a kijelentése szintjén megőrzi minden jelentőségét, az önéletírói paktum hamissága mint magatartás pedig feltáró érvényű lesz egy olyan, mindezek ellenére önéletrajzi szándékú megnyilatkozás szintjén, melyet továbbra is feltételezünk a megmásított téma mögött. Ezzel tehát egy másik síkon, már nem az életrajz-önéletírás, hanem a regény-önéletírás viszony síkján történő elemzéshez térünk vissza, és annak meghatározásához, amit *önéletrajzi térnek* nevezhetnénk, valamint azoknak a *kiemelő* hatásoknak, amiket létrehoz.

AZ ÖNÉLETRAJZI TÉR

Most azt kellene megmutatni, milyen naiv illúzió is nyugszik az az elterjedt teória, miszerint a regény igazabb (mélyebb, hitelesebb) lenne, mint az önéletírás. Ennek a közhelynek, mint egyiknek sem, nincs gazdája; egyszer-egyszer mindenki megemlékezik róla. Így André Gide: «Az Emlékiratok mindig csak félig igazak, ügyeljünk bármennyire gondosan is az igazságra: minden sokkal bonyolultabb annál, mint mondják. Sőt talán a regényben közelebb jutunk az igazsághoz».²² Vagy François Mauriac: «De ez a mentségeknek fennhangon való keresése lenne azért, hogy emlékirataim egyetlen fejezetéhez is ragaszkodtam. Lustaságom igazi oka vajon nem az, hogy a regényeink saját magunk lényegét fejezik ki? Csak a fikció nem hazudik; rejtett ajtót nyit egy ember életén, melyen át ismeretlen lelke minden ellenőrzésen kívülre csúszik».²³

Albert Thibaudet a közhelynek a «párhuzam», mint az ideális értekezés tárgyának egyetemi formáját adta, szembeállítva egymással a (mély és sokrétű) regényt és a (felszínes és sematikus) önéletírást.²⁴

²² André Gide: *Si le grain ne meurt*. Folio 1972, 278.

²³ François Mauriac: *Commencements d'une vie*. In: *Ecrits intimes*. Genève-Paris, La Palatine, 1953, p. 14.

²⁴ Albert Thibaudet: *Gustave Flaubert*. Gallimard, 1935, 87-88. o.

Ennek illúzióját a Gide által javasolt megfogalmazásból kiindulva bizonyítanám be, már csak azért is, mert az ő életműve páratlan összehasonlítási tereppel szolgál. Nyugodjunk meg: egyáltalán nem az a szándékom, hogy kiálljak az önéletírói műfaj mellett, és bebizonyítsam az ellenkező megállapítás igazságát, vagyis hogy az önéletírás lenne igazabb, a mélyebb és így tovább. Semmi haszna nem volna Thibaudet állításának a megfordításának, ha csak nem annak a megmutatása, hogy akár a színéről, akár a visszájáról nézve, az állítás *ugyanaz*.

Ugyanabban a pillanatban, mikor Gide és Mauriac *látszólag* lealacsonyítják az önéletírói műfajt és a regényt dicsőítik, *valójában* nagyon is más dolgot csinálnak, mint többé-kevésbé vitatható iskolás párhuzam vonása: megadják azt az önéletrajzi teret, melyben szeretnék, hogy életművük egészét olvassák. Ezek a gyakran idézett mondatok, távol állnak attól, hogy elítéljék az önéletírást, igazából az önéletírói paktum közvetett formái: felépítik, milyen rendben alapszik az a végső igazság, melyet a szövegek szem megcélznak. Az olvasó gyakran elfelejti, hogy ezekben az ítéletekben az önéletírás két szinten jelenik meg: azzal, hogy az összehasonlítás egyik *tagja*, az egyszerre a *kritérium* is, amely az összehasonlításhoz szolgál. Mi az az «igazság», amelyet a regény jobban hozzáférhetővé tesz, mint az önéletírás, ha nem a személyes, individuális, benső igazság, vagyis pont az, ami minden önéletírói terv szándéka? Ha fogalmazhatunk így, a regény éppen önéletírásként nyilvánítottik igazabbnak.

Ezáltal az olvasót arra ösztönzik, hogy a regényeket ne csak az «emberi természet» igazságára vonatkozó *fikcióként* olvassa, hanem az egyén feltáró értékű *kitalációként* is. Az önéletírói paktumnak ezt a közvetett formáját *kitalációs paktumnak* nevezném.

Ha a képmutatás olyan tisztelet, mellyel a bűn adózik az erénynek, akkor ezek valójában az ítéletek valójában a regény tiszteletnyilvánításai az önéletírás felé. Ha a regény igazabb, mint az önéletírás, akkor Gide, Mauriac és sokan mások miért nem elégszenek meg a regényírással? Így feltéve a kérdést minden világossá válik: ha nem írtak volna *annyi*, mégoly «tökéletlen» önéletrajzi szöveget is, soha senki nem látta volna, mi vezérli azt az igazságot, melyet regényeikben keresni kellett. Ezek a kijelentések tehát talán akaratlan, de hatásos ravaszságok: kibújnak a hiúság és az egocentrizmus vádjá alól, ha ilyen világosan kimutatják önéletírásuk határait és hiányosságait; és senki nem veszi észre, hogy ugyanazzal a mozdulattal az általuk írottakban, épp ellenkezőleg, az önéletírói paktumot terjesztik ki *közvetett* formában. Kettős csapás.

Kettős csapás, vagy inkább kettőslátás – kettős írás, ha megkockáztathatom ezt a neologizmust, *sztereográfia*-jelenség.

A probléma, ily módon tételezve, teljesen más természetűvé válik. Többé nem arról van szó, hogy az önéletírás és a regény közül melyik lenne igazabb. Sem az egyik, sem a másik; az önéletíráshoz az összetettség, a kétértelműség stb. hiányozna, a regényből a hitelesség. Akkor tehát az egyik *plusz* a másik lenne? Vagy inkább az egyik a másikhoz *képest*. Ami megvilágító lesz, az az a tér, melybe a két szövegekategória íródik, s amely sem egyikre, sem másira nem egyszerűsíthető le. Az ezáltal a folyamat által kapott kiemelő hatás az olvasó számára egy «önéletrajzi tér» kialakítása.

Gide és Mauriac életműve ebből a szempontból tipikus: mindketten, igaz különböző okokból, megszervezték önéletírásuk látványos bukását, arra kényszerítve ezzel olvasóikat,

hogy elbeszélői termésük összes többi részét az önéletrajzi regiszterben olvassák. Mikor bukásról beszélek, nem csodálatos (Gide) és becses (Mauriac) szövegekről alkotott értékítéletekről van szó, hanem egyszerűen saját kijelentéseikre tett visszhangról és annak megállapításáról, hogy önéletírásuk hiányosan, töredékesen, lyukasan vagy nyitva hagyását ők úgy választották.²⁵

Ez a közvetett paktumforma egyre elterjedtebb. Valaha az olvasó volt az, aki, a szerző tagadásai ellenére, kezdeményezte ezt a fajta olvasást és felvállalta annak felelősségét; ma viszont a szerzők és a kiadók indítják őt kezdettől fogva ebbe az irányba. Árulkodó, hogy maga Sartre, aki a Szavak-at fikció-formában tervezte folytatni, Gide formuláját vette elő: «Ideje lenne, hogy végre az igazságot mondjam. De csak egy fikciós műben tudnám elmondani», s így fejtette ki az olvasója számára sugallt olvasási szerződést:

Akkoriban egy novella megírását terveztem, melyben közvetve szerettem volna eloszlatni mindazt, amit azelőtt egyfajta politikai testamentumban gondoltam kimondani, amely önéletírásom folytatása lett volna, s amelynek tervével felhagytam. A fikciós elem nagyon törekeny lett volna benne; egy olyan szereplőt kellett volna megalkotnom, akiről az olvasónak azt kellett volna tudni mondania: «A szóban forgó ember Sartre.»

Ami nem jelenti azt, hogy az olvasó számára összefüggésnek kellett volna lennie szereplő és szerző között, hanem hogy a szereplő megértésének legjobb módja az lett volna, hogyha a belőlem jövőt kereste volna benne.²⁶

Mindezek a játékok, melyek világosan mutatják az önéletírói szándék túlsúlyát, sok modern írónál találhatók meg különböző fokon. Ez a játék pedig természetesen maga is utánosztható egy regényben. Ezt csinálta Jacques Laurent a *Marhaságek* (Bétises, Grasset, 1971), egyszerre nyújtva számunkra a szereplője által írhatott fikciós szöveget, majd különböző «önéletrajzi» szövegeket ugyanőtőle. Ha Jacques Laurent valaha is publikálja saját önéletírását, a *Marhaságek* szédületes «foglatatba» kerülnek...

OLVASÁSI SZERZŐDÉS

Elmélkedésünk végén egy rövid mérleg segítségével a probléma áthelyeződését vehetjük észre:

Negatív oldal: néhány pont elmosódott vagy nem kielégítő marad. Például feltehetjük magunknak a kérdést, hogy a szerző és az elbeszélő azonossága hogyan teremthető meg az önéletírói paktumban, ha a név nincs megismételve; szkeptikusak lehetünk azokkal a megkülönböztetésekkel szemben, melyeket a *Hiteles másolat*-ban javasolok. Főképp az *Alulírott* és a *Hiteles másolat* című két esszé az, amely csak az autodiegetikus elbeszélésű önélet-

²⁵d. a kötet 165-196. oldalát „Gide et l'espace autobiographique”

²⁶Michel Contat interjúja a *Nouvel Observateur* 1975. június 23-i számában

írás esetét tekinti át, miközben kiemeltem, hogy más elbeszélői formulák is *lehetőségek*: de vajon tarthatók-e ezek a megkülönböztetések a harmadik személyű önéletírásban is?

Pozitív oldal: elemzéseim ellenben termékenynek tündek, valahányszor a szöveg látszólagos struktúráján felülemelkedve, arra késztetek, hogy megvizsgáljam a *szerzői és olvasói* pozíció viszonyát. A tulajdonnév és a publikáció «társadalmi szerződése», önéletírói «paktum», regényírói «paktum», referenciális «paktum», kitalációs «paktum»: mindezen használt kifejezések ahhoz a gondolathoz vezetnek vissza, hogy az önéletírás *szerződéses* műfaj. A nehézség, melybe első próbálkozásomkor ütköztem, abban állt, hogy a struktúrák szintjén hiába kerestem az elbeszélés formáit vagy beszédmódjait, mint olyan világos kritériumokat a különbség megalapozására, melyből mégis akármilyen olvasó tanulhat. Az «önéletírói paktum» fogalma, melyet így kidolgoztam, ingatag maradt, mivel nem láttam, hogy a tulajdonnév a szerződés fontos eleme. Hogy egy ilyen nyilvánvaló dolog nem ütött szöveget a fejembe, azt mutatja, hogy ez a fajta szerződés kifejtetlen, és mivel a dolgok természetén alapulónak tűnik, abszolút nem állítja meg a gondolatmenetet.

Az önéletírás itt javasolt problematikája tehát nem egy, a szöveg és szövegen kívüli között kívülről felállított viszonyon alapul, mivel egy ilyen viszony csak hasonlósági viszony lehetne és semmit nem bizonyítana. Nem alapul a szövegműködés, a struktúra vagy a publikált szöveg aspektusainak belső elemzésén sem, hanem a *publikáció* globális szinten történő elemzésén, valamint a *szerző* által az olvasó számára javasolt kifejtetlen vagy kifejtett szerződésen, amely meghatározza a szöveg olvasási módját és létrehozza azokat a hatásokat, melyeket ha a szövegnek tulajdonítunk, számunkra látszólag önéletírásként definiálják azt.

A felhasznált elemzési szint tehát a nyomtatott szöveg *publikáció/publikált* viszonyáé, amely a szóbeli kommunikáció szintjén a *kijelentés/megnyilatkozás* viszonyának felel meg. Továbbmenve, ez a szerző/olvasó-szerződésekről, a publikáció kifejtett vagy kifejtetlen kódjairól – a nyomtatott szövegnek azon szegélyéről, amely valójában az egész olvasást *vezérli* (szerző neve, cím, alcím, sorozat, kiadó, egész az előszó kétértelmű játékáig) – szóló kutatásnak történeti dimenzióval is rendelkeznie kell, melyet itt nem adtam meg neki.²⁷ Ezen kódok időbeli változatosságai (melyek egyszerre tulajdoníthatók a szerzői és olvasói attitűd változásának, a kiadás technikai és kereskedelmi problémáinak) jóval világosabban megjelenítenék, hogy kódokról és nem «természetes» és univerzális dolgokról van szó. A XVII. század óta például a névtelenséget vagy az álnév használatát érintő szokások sokat változtak; a valóságfelidézés játékait a fikciós művekben ma nem úgy használjuk, mint a XVIII. században;²⁸ ellenben a kitalációs paktumok olyannyira új olvasási szokásokat alakítottak ki, hogy az olvasók rákaptak(?), hogy kitalálják a szerző (tudatalattijának) jelenlétét még azoknál az alkotásoknál is, melyek nem látszanak önéletrajzinak.

Az önéletírás ezen a globális szinten definiálódik: ugyanannyira olvasási mint írási szokás, történelmileg változó *szerződéses jelenség*. Ezen tanulmány egésze valójában azokon

²⁷ Ld. a 311-341. oldalon az *Autobiographie et histoire littéraire* c. tanulmányt

²⁸ Vö. Jacques Rustin: *Mensonge et vérité dans le roman français du XVIIIe siècle*. RHLF, 1969. január-február

a szerződéstípusokon nyugszik, melyek manapság használatosak: innen ered viszonylagossága és abszurditása az egyetemes szándékkal szemben. És innen erednek azok, a definíciós vállalkozás során tapasztalt nehézségek is, vagyis hogy világos, összefüggő és kimerítő (minden esetre kiterjedő) rendszerben szerettem volna kifejtetni egy olyan korpusz (az önéletírás) megalkotási kritériumait, melyet valójában a legkülönbélebb, időben és egyénenként változó, és gyakran egymással sem összefüggő kritériumok alkotnak. Ha sikerülne világos és általános képletet az önéletírásról, az igazából bukás lenne. Elolvasva ezt az esszét, melyben a legvégsőig próbáltam szigorú lenni, valószínűleg érezhettük, hogy ez a szigor önkényessé vált, nem illővé egy olyan tárgyhoz, amely talán inkább a Borges által leírt kínai logika mozgató, mintsem a karteziánus logika.

Végül is ez a tanulmány inkább egy tanulmányozandó dokumentumnak tűnne számomra – (egy XX. századi olvasó olvasási kritériumainak racionalizálására és kifejtésére tett kísérletének), semmint «tudományos» szövegnek: az irodalmi közlésmódok történeti tudományának dossziéjába rakandó dokumentumnak.

Az önéletírás története így mindenekelőtt olvasási módjának története lenne: összehasonlító történet, melyben a különböző szövegek által javasolt olvasási szerződéseket (mivel semmit nem használta magát az önéletírást tanulmányozni, mivel a szerződéseknek mint jeleknek csak oppozícióba hozva van értelmük), és a különböző, ezeken a szövegeken ténylegesen gyakorolt olvasástípusokat hozzuk dialógusba. Ha tehát az önéletírás valami szövegen kívüli dolog által definiálódik, az nem a szövegen innen, egy valódi személlyel való bizonyíthatatlan hasonlóságból, hanem a túloldalon, az általa előidézett olvasástípusból adódik, az általa kiváltott hitből, s a kritikai szövegben kínálja magát olvasásra.

Varga Róbert fordítása

Philippe Lejeune francia irodalomtörténész, a klasszikus és kortárs önéletírás, a memoár- és naplóirodalom elismert kutatója, az Université Paris-Nord (Villetaneuse) oktatója. Elméleti munkásságát az 1975-ben megjelent *Le pacte autobiographique* (Az önéletírói paktum) c. tanulmánykötetével alapozza meg, amely elméleti írásain (*Le pacte autobiographique* – Az önéletírói paktum, *Autobiographie et histoire littéraire* – Önéletírás és irodalomtörténet) kívül a francia klasszikus és modern önéletírás-irodalom (Rousseau, Gide, Sartre) köréből tartalmaz figyelemreméltóan mélyreható elemzéseket. Az irodalmi műfaj és az önéletírás kapcsolatának problematikáját több más kötete is bizonyítja, melyek közül a legismertebbek: *L'autobiographie en France* (1971), *Je est un autre* (1980), *Moi aussi* (1986). Legutóbbi kötetei: *Pour l'autobiographie*, *Les brouillons de soi* (1998). E tanulmány a már idézett azonos című kötet bevezető írása.

PAUL VEYNE

Homoszexualitás az ókori Rómában*

A pogány ókor vége felé az aszketikus és misztikus filozófus, Plótinosz hangot adott ama kívánságának, hogy az igazi gondolkodóknak „meg kell vetniük a fiúk és nők szépségét.”¹ A férfiaknak a fiúk és nők iránti szerelme az antik irodalomban számtalanszor van összekapcsolva: a kettőt egyformán kezelték, s amit az egyikről gondoltak, ugyanúgy állt a másikra is. Helytelen olyasmit állítani, hogy az ókoriak elnézőek lettek volna a homoszexualitással szemben. Valójában nem kezelték azt különálló problémaként; elfogadták vagy elítélték a szerelmi szenvedélyt, melynek jogosultságát kétségbe vonták, csakúgy, mint az erkölcsi 'lazaságot'.

Ha bírálták a homoszexualitást, azt úgy tették, ahogy a szerelemmel, a kurtizánokkal vagy a házasságon kívüli viszonyokkal kapcsolatban – legalábbis ami a homoszexualitás aktív formáját illeti. Három különböző, a mieinktől sokban eltérő mércéjük volt: szembeállították a szabad szerelmet a kizárólagos házassággal, a szexuális aktivitást a szexuális passzivitással, illetve a szabadságot a rabszolgasággal. Egy rabszolga elcsábítása jelentéktelen ügy volt csupán, s még a szigorú moralisták sem foglalkoztak ilyen csekélységgel²; viszont egy római polgár számára dicstelen cselekedet volt a másik gyönyörének passzív tárgyává lenni.

Apuleius természetellenesnek nevez bizonyos visszatérítő szokásokat, melyeket elnéztek a férfiaknak.³ A férfiakra homoszexualitásuk miatt csak akkor tekint így, ha az aktusba beszüremkedik a szolgaság és a túlzó mesterkélttség. Ha az ókorban valamit természetellenesnek neveztek, azzal nem azt mondták, hogy az szégyenletes, hanem hogy nem egyezik a társadalom szabályaival, vagy, hogy elferdült és mesterkelt. A természetesség fogalmához hozzátartozott a társadalom vagy egy bizonyos ökológiai eszmény, amely az embereket az önuralom és az önállóság felé vezeti. Be kellett érni a természetesség meglehetősen szerény követelményeivel. Így hát kétféleképpen fordultak a homoszexualitáshoz: az elnéző többség normálisnak vélte, míg a moralisták néha mesterkéltnek érezték, csakúgy mint a szerelem minden más gyönyörét.

Artemidórosz⁴ az elnéző többség reprezentánsaként beszél „a normális viselkedésnek megfelelő viszonyokról”, ti. hogy férj a feleségével, a szeretőjével, vagy „egy rabszolgával

* A fordítás alapjául az eredetileg francia nyelven íródott szöveg angol változata szolgált, amely *Homosexuality in ancient Rome* címen jelent meg a *Western Sexuality: Practice and Precept in Past and Present Times*. (Szerk.: Ph. Ariès és A. Béjin. London, Blackwell, 1986.) című tanulmánygyűjteményben (26-35).

¹Plótinosz: *Enneades*. II, 9, 17.

²Bár vö. Musonius, XII, 6-7; vö. még Quintilianus V, 11, 34.

³Apuleius: *Metamorphoses*. VIII, 29.

⁴*Oneirocritica*, pp. 88-9.

vagy rabszolgánövel" háljon; de „hagyni, hogy valakit a saját rabszolgája hágjon meg, nem helyes. Ez nemi erőszaknak minősül és oda vezet, hogy az illetőt lenézi rabszolgája." Abnormálisak a vérfertőző kapcsolatok. A természetellenes kapcsolatok közé soroltatik a bestialitás, a nekrofilia és az isteni személyekkel való közösülés.

A politikai gondolkodók szigorú erkölcsről tanúskodó végkövetkeztetésekre jutottak, mivel úgy gondolták, hogy a szerelem vagy a vágy minden formája, legyen az homoszexuális vagy bármilyen más irányú, ellenőrizhetetlen és csupán elpuhulttá teszi a katonákat. Eszményképük a gyönyör minden fajtájának legyőzése volt.⁵ Platón felvázolta egy utópikus város törvényeit, ahonnan száműzte a paiderasztia⁶: azt tartotta róla, hogy természetellenes, mivel szerinte az állatok sohasem közösültek saját nembeli egyedekkel. Munkáit újraolvasva⁶ azonban azt látjuk, hogy a paiderasztia nem annyira természetellenes, mint inkább a természet által ránk rótt feladat meghaladása. A szodómia kiváltképp erkölcstelen és természetellenes gyakorlat. Platón szembehelyezkedik a szerelem elbágyasztó és felzaklató hatásával, a természetesség számára mindössze kiegészítő tényező. Nem szándéka visszavezetni a szenvedélyt a szigorúan természetes viselkedési formákhoz úgy, hogy csak a nők iránti szerelmet hagyja jóvá, hanem teljes egészében el akarja nyomni, s csak annyi szexuális tevékenységnek enged utat, amennyi a szaporodáshoz szükséges. Úgy tűnik, meg sem fordult a fejében, hogy valaki esetleg szerelmes is lehet egy nőbe! Hasonló logika mentén kijelenthetné, hogy a gasztronómia elpuhultságot okoz: a természet, mondhatná, megmutatja számunkra az állatok példáján keresztül, hogy azért eszünk, hogy éljünk, és nem azért élünk, hogy együnk. Ami természetellenes a paiderasztiaiban, az nem is annyira a partner nemének rossz megválasztása, mint inkább a belőle származó összetett élvezet. Platón nem főbűnként tekint rá, inkább nem helyénvaló cselekedetként értékeli – az 'irányultságai' miatt. Tiltott dolog, de ugyanazért, amiért tiltottnak minősül az a nő is, aki nem a feleségünk.

Nem elegendő a szövegekben pusztán megtalálni a 'természetellenes' kifejezést, meg is kell értenünk, mit fejezett ki mindez az antikvitásban. Platón számára nem a homoszexuális személy volt természetellenes, hanem maga az aktus, melynek résztvevője volt. Ez is mérték kérdése volt. A paiderasztészra nem tekintettek szörnyetegként, nem számított egy érthetetlen vágyakkal rendelkező idegen faj tagjának – egyszerűen szabados viselkedésűnek látták, akit a kék iránti egyetemes vágy ösztönöz, s aki oly messzire megy el, hogy részese lesz egy aktusnak (a szodómiának), amely már ismeretlen az állatok között. A paiderasztiaival szemben nem voltak rituális tabuk.

⁵Vö. Platón: *Törvények*. 840c

⁶Fordításomban az angol 'pederasty' szót következetesen paiderasztia átírásban adom meg, utalva arra, hogy a szerző a fogalmat mindvégig antik, s nem modern értelemben használja. A fogalom pontos megértéséhez segítséget nyújt K. J. Dover: *Görög homoszexualitás* (Bp., Osiris, 2001.) című kötete. (A ford.)

⁶*Törvények* 636b-d és 836b skk; *A lakoma* 211b, 291cd; *Phaidrosz* 249a; *Az állam* 403b

A görög és római szövegek tele vannak homoszexuális aktusokkal. Catullus dicsekszik merészségével, Cicero pedig a 'rabszolgatitkára' ajkairól lopott csókokat magasztalja.⁷ Ízlés szerint egyesek a nőket, mások a fiúkat választották, némelyek akár mindkettőt. Vergilius csak a fiúkat kedvelte⁸, Claudius császár a nőket. Horatius több ízben beszél arról, hogy mindkét nemet kedveli. A költők olyan nyíltan dicsőítették a rettenetes Domitianus császár kegyencét, ahogy a tizennyolcadik század írói *la Pompadour*-ral tették, és fontos megjegyezni, hogy Antinouszt, Hadrianus fiúszeretőjét korai halála után állami kultusz istenítette.⁹ Hogy minden olvasónak kedvére tegyenek, a latin költők személyes ízlésüktől függetlenül, mindkét nem dicsőítésére nagy hangsúlyt fektettek. A frivol irodalom kedvelt témája volt a kétféle szerelem örömeinek leírása és összehasonlítása.¹⁰ Egy olyan társadalomban, ahol a szodómiát még a legszigorúbb kritikusok is pusztán szabadosságnak nevezték, nem volt szükség titkolózásra, és számukat tekintve ugyanannyian voltak azok, akik a fiúkat szerették, mint azok, akik a nőket: mindez sokat elárul az emberi szexualitás ún. 'természetellenes' mivoltáról.

A klasszikus szerzők épp oly gyakran engednek meg maguknak a homoszexualitásra vonatkozó utalást, mint más sikamlós témára is. Ilyen téren nincs különbség görög és latin szerzők között, és a szerelem, melyet általában a görög jelzővel illetnek, ugyanígy lehetne akár római is. Hihetjük-e azt, hogy a rómaiak ezt is azoktól a görögöktől vették át, akik már oly sok mindent tanítottak meg nekik? Ha a válaszuk igen, arra lehetne gondolni, hogy a homoszexualitás olyan ritka perverzió, melyet az emberek csupán egy másik egyén rossz példája alapján sajátítanak el. Ha viszont úgy véljük, hogy a homoszexualitás honos volt Rómában, akkor nem azon döbbenünk meg, hogy egy társadalomban gyakorlatként jelen van a homoszexualitás, hanem inkább azon, ha nem gyakorolják. Nem a rómaiak toleranciája szorol tehát magyarázatra, hanem kortársaink intoleranciája.

A második válasz a helyes: Rómának nem kellett a hellenizálódásra várnia ahhoz, hogy a férfiak közötti szerelem különböző formái megjelenjenek. A latin irodalom legkorábbi darabjai közé tartoznak Plautus művei, melyek a grekománia előttre datálódnak, s már ő is úgy utal a homoszexualitásra, mint ami mélyen gyökerezik a latin kultúrában. Egy rabszolga megleckéztetésének sokszor ismétlődő módja az, ha emlékeztetik rá, mit vár el tőle ura, ti. hogy négykézlábra ereszkedjen. A római naptár, a *Fasti Praenestini* szerint április 25-én tartották a férfiprostituáltak ünnepét, egy nappal a kurtizánok ünnepe után, és Plautus leírja őket, ahogy várakoznak ügyfeleikre az Etruriába vezető úton.¹¹ Catullus számos ifjúkori sértegetésről számol be verseiben, melyekben a költő azzal fenyegetőzik, hogy fölényét

⁷Cicero, idézi Plinius Minor, VII, 4, 3-6.

⁸Vö. *Vitae Vergilianae*

⁹Vö. Suetonius: *A caesarok élete*.

¹⁰Ld. Lukianosz: *Szerelmeskedések* című művét.

¹¹Plautus: *Curculio*. 482; a rabszolgák passzivitásáról (*puerile officium*) vö. *Cistellaria*, 657 és számos más szöveghelyet. A szolgák szexualitásáról, ld. R. Martin fontos tanulmányát: *La vie sexuelle des esclaves [A rabszolgák nemi élete]*. In: J. Collard et al.: *Varron, Grammaire antique et stylistique latine*. Paris, 1978, 113 skk.

bizonyítandó megbecsteleníti ellenségeit. Ez a hősi hengegés világa, erős mediterrán hatással, ahol az a fontos, hogy te légy az, aki magáévá tesz valakit, függetlenül az illető nemétől. Ugyanezek a szabályok voltak érvényben Görögországban; de túllépve a rómaiakon, elismerték, sőt csodálták azt a „romantikus” viselkedést, amely a rómaiakat már megbotránkoztatta. Itt feltehetően a felnőtt férfiak plátói szerelméről van szó az *epheboszok* iránt, akik gyakran ellátogattak a tornaterembe, ahová az ifjak csodálói is elmentek, csak hogy láthassák őket gyakorlatozni meztelenül. Rómában a szabadnak született *ephebosz* helyét átvette a kedvenc rabszolga. Ha az úr annyira túlfűtött volt, hogy a rabszolgái már nem elégtették ki, magáévá tette a fiúkat is¹²; így mintegy kitágította a természet kínálta lehetőségek határait, s az átlagemberek még mindig csupán elnéző mosollyal illették tettéért.

Igen fontos volt a férjes asszonyok, a szüzek és a szabadon született ifjak tiszteletben tartása. A homoszexualitást állítólag elnyomó törvénykezés valójában attól óvta meg a szabadon született polgárokat, hogy úgy gyalázzák meg őket, mint a rabszolgákat. A Kr.e. 149-es Lex Scantiniát még Augustus törvényei is jóváhagyták e tárgyban. A törvény a szabadon született ifjakat és lányokat egyaránt védte – az illető nemétől függetlenül. Csupán az volt lényeges, hogy ha valaki szabad volt, akkor az aktus során nem válhatott passzív eszközzé. A törvényhozó nem próbálta meg betiltani a homoszexualitást, egyszerűen meg akarta védeni az ifjú polgárt személyének megsértésétől, legyen szó lányról vagy fiúról.

Olyan világ volt ez, ahol a házassági szerződésekben benne foglaltatott, hogy a jövőendő férj nem fog „ágyast vagy fiúszeretőt” tartani, és ahol Marcus Aurelius szinte vállonveregeti önmagát naplójában, mivel ellenállt a kísértésnek, melyet férfi és női rabszolgái, Theodotus és Benedicta keltettek benne. Egy olyan világ, ahol a viselkedést nem annak alapján ítélték meg, hogy a fiúkat vagy a lányokat kedvelte-e valaki, hanem aszerint, hogy aktív vagy passzív szerepet játszott-e az aktusban. Aktívnak lenni annyit tett, hogy az illető *férfi*, függetlenül az engedékenynek bizonyuló partner nemétől. Élvezetet lelteni valakiben férfias jellemvonás volt, míg beletörődve elfogadni mindezt szolgai – ennyi volt az egész. A nő *per definitionem* passzív volt, hacsak nem volt olyan fura szerzet, aki nem tárgya mostani vizsgálódásainknak. A problémákat a férfiak nézőpontjából vizsgálták. A gyermekeknek nem volt különösebb jelentőségük mindaddig, amíg a felnőttek nem engedték, hogy gyermekeik örömforrásává váljanak, hanem inkább elvették a gyermeki örömet. Rómában ezek a gyermekek rabszolgák voltak, így nem vették őket semmibe, míg Görögországban az *epheboszok*, mivel még nem voltak polgárok, megbecstelenítés nélkül tudták játszani a passzív szerepet.

Teljes megvetés sújtotta azokat a szabadon született felnőtt férfiakat, akik a homoszexualitás passzív oldalát élvezték – az ilyenek neve *impudicus* vagy *diatithémenosz*. Némely sztoikust rosszindulatúan rejtett effemináltsággal gyanúsítottak meg, melyet férfiaságuk túlzott fitogtatásával lepleztek volna. Valószínűleg a filozófus Senecára gondolhattak, aki az

¹²Seneca: *Naturales Quaestiones*. I, 16; Petronius, XLIII, 8.

atlétákat jobban kedvelte, mint a fiatal fiúkat.¹³ A passzív homoszexuálisokat elzavarták a hadseregtől, a tömeges kivégzések¹⁴ idején Claudius császárról feljegyezték, hogy megmen-tette egy impudicus életét, akinek 'női hajlamai' voltak. Az ilyenek vére ugyanis beszennyez-te volna kivégzőjük kardját.

A passzív homoszexuális férfit nem homoszexualitásának ténye, hanem passzivitása miatt utasították el, s ezt nagyon komoly erkölcsi vagy inkább társadalmi gyengeségnek tar-tották. Szó sincs arról, hogy a passzív egyén effemináltsága perverzitásának eredménye lett volna: ez csupán az egyik következménye volt férfiassága hiányának, és ez önmagában is bűn volt, még ott is, ahol nem volt jelen a homoszexualitás. A római társadalom sosem foglalkozott azzal különösebben, hogy valaki homoszexuális-e vagy sem, de elképesztő figyelmet szentelt az öltözködés, a beszéd, a gesztusok apró részleteinek, azokat pedig méginkább megvetették, akik férfiatlannak mutatkoztak, szexuális izlésüktől függetlenül. Több alkalommal is megesett, hogy az állam a zenés műsorokat (melyekre eredetileg alkal-mazták a 'pantomimus' elnevezést) betiltotta azok elpuhultsága okán – eltérően a gladiátor-játékoktól.

Mindez segít megmagyarázni egy másik, váratlan problémát. A szexuális viselkedé-seknek volt egy bizonyos fajtája, mely teljességgel szégyenletes volt, olyannyira, hogy az emberek állandóan azt kutatták: 'vajon ki tartozik közéjük.' Ez a cselekedet, melyet a plety-kásabbak úgy emlegettek, ahogy manapság egyesek a 'homokosokra' utalgatnak, a felláció volt. A történész nem bújhat ki a kötelesség alól, hogy beszéljen róla, mivel a görög és ró-mai szövegek folytonosan utalnak rá, és a mi feladatunk megmutatni saját társadalmunknak az értékek viszonylagosságának tudatát. A felláció igen trágár kifejezés volt, és olvashatunk olyan esetekről¹⁵, ahol a becsstelen fellátorok megpróbálták gyalázatos tettüket úgy rejte-getni, hogy kevésbé szégyenletes módon passzív homoszexuálisnak adták ki magukat! Tacitusnál van egy megdöbbentő jelenet, ahol Nero megkínóztatja feleségének, Octaviának a rabszolganőjét, hogy az a császárnő házasságtöréséről tegyen vallomást. Minden szenve-dést elvisel, hogy megvédje asszonya becsületét és azt feleli kínzójának: „Octavia hüvely-e tisztább, mint a te szád”. Azt hihetnénk, arra célzott, hogy semmi sem lehet tisztátalanabb, mint egy rágalmazó szája. Nem így van. Arra utalt, hogy kínzója minden bűnösök közt a legrosszabb, és tette mindezt egyetlen, a fellációra történő utalással. A perverziónak ezt a típusát különösen elfajult tettként ábrázolták, napjaink rasszista bántalmazásaihoz hasonlóan. Apuleius úgy beszél az ilyen útonállókról, Suetonius pedig még Neróról is, aki gyakorolta a fellációt, mint olyan bűnösökről, akiknek egyedüli gyönyörét bűnös mivoltuk adja. A felláció nem a legalantasabb önmegalázás volt-e? Hiszen hátradőlve nyújt a másik-nak gyönyört és szolgai módon felajánlja testrészeit a másik gyönyörére, függetlenül az illető nemétől. Volt egy másik gyakorlat is, mely legalább ennyire zavarba ejtette az embe-

¹³Cassius Dio, LXI, 10, 3-4. A sztoikusok rejtett elpuhultságáról Martialis és Juvenalis mellett ld. Quintilianus, I, praef, 15.

¹⁴Tacitus szerint Messalina szeretői perének idejében.

¹⁵Martialisnál.

reket – a cunnilingus. Milyen távol áll mindez a japán kultúrától, ahol a kicsapongó természetű szamuráj büszkén hengegett mindazzal a sokféle gyönyörrel, melyekkel elhalmozta asszonyait.

Honnét származik gyönyöröknek és bűnöknek ez a különös mérlege? Legalább három okról beszélhetünk, melyeket semmiképpen sem szabad egymással összekevernünk. Először is Róma 'machó' társadalom volt, mint sok más vidék, közülük némelyik rabszolgatartó, mások nem azok. A nők azért léteztek, hogy kiszolgálják a férfiakat, szükség esetén kielégítsék vágyaikat, hogy gyönyört kapjanak tőlük, ha lehetett; és még ez a gyönyör is gyanús volt, mivel a dolog minden valószínűsége ellenére a prostituáltakat olyan nőknek tartották, akik érzéki örömet keresnek. Másodsorban a férfiasság kultusza az ókori társadalmakban a jéghegy láthatatlan része volt. Rövid analógiaként gondoljunk a nőies viselkedés gyűlöletére a katonai jellegű csoportosulásokban, melyek magukat ellenséges környezetben lévőnek érzik. Végül Róma rabszolgatartó társadalom volt, ahol a ház ura szexuálisan is domináns volt, így a rabszolgák erényt Kovácsoltak a szükségből, amikor azt mondták, hogy „Nincs szégyenletesebb annál, ha megteszed, amit a gazdád kíván.”

Ebben a rabszolgatartó társadalomban – még mielőtt a sztoikusok és a keresztények egyforma nemi morált írtak volna elő mindenkinek (inkább a gazdák tisztaságát hangsúlyozva, mint a rabszolgák védelmére kelve) – az erkölcsi normák a társadalmi státusszal együtt változtak: „*Impudicus*nak (azaz passzív) lenni szégyenletes egy szabad ember számára”, írta az idősebb Seneca, „de a rabszolgának ez feltétel nélküli kötelessége gazdája iránt, a felszabadított rabszolgának pedig az engedékenysége erkölcsi kötelessége.”

Ennélfogva a homoszexualitást teljesen elfogadták abban az esetben, ha aktív kapcsolatot jelentett egy úr és fiatal rabszolgája, azaz *catamita*ja között. Egy tipikus római előkelőnek volt egy felesége (akivel igen figyelmesen bánt, mivel a nő el is válhatott tőle, s akkor magával vitte volna hozományát), rabszolgái, akik ágyasai is voltak, ha úgy kívánta, és gyermekei (akiket csak ritkán látott, attól félve, hogy túlzott gyengédséget mutat irányukban, mivel ők voltak a ház jövőjének urai, akik kemény nevelésben részesültek a szolgák vagy a nagyapa kezében). Volt egy rabszolgafiúja is, egy *alumnus*, akin gyakorolhatta apai ösztöneit, ha egyáltalán voltak neki, és aki általában a saját, egyik rabszolgájától származó gyermeke volt (holott teljességgel tiltott volt bárki számára, még magának az apának is, hogy ilyesmiről szót ejtsen). Végül ott volt a kegyence, vagy akár egy egész sereg belőlük. A felesége féltékeny volt rájuk, s az úr azzal védekezett, hogy nem tett velük semmi rosszat: így senki nem csapott be senkit, és senkinek sem engedték, hogy megrágalmazzon másokat. A feleség nem volt boldog addig a napig, míg férje kedvence bajszot nem növesztett, mivel ez volt az a pillanat, amikor az úrnak meg kellett szakítania vele azokat a kapcsolatait, melyek egy felnőtt férfi esetében már nem voltak megengedhetők. Néhányan a legzüllottebbek közül ekkor is folytatták eddigi viszonyukat: a továbbiakban a felnőtt kegyencüket *exoletus*ként tartották számon, ami azt jelentette, hogy többé már nem volt *adolescens*, és a tisztességes emberek megvetésével is számolnia kellett. Seneca, aki szerint a természetet mindig tiszteletben kell tartani, undorítóan találta, hogy némely kicsapongó figura lenyíratja kegyencei szakállát, holott azok már felnőttek az 'alávethetőség' életkorából.

Helytelen volna úgy tekintenünk az antikvitásra, mint az engedékenységre melegágyára és azt képzelni, hogy teljességgel híján voltak mindenféle morális elvnek. Egyszerűen arról van szó, hogy elveik megdöbbenést keltenek bennünk. Ez viszont felkelti bennünk a gyanút: vajon jobbak-e valamivel is a mi saját, legfontosabbnak tartott meggyőződéseink? Rejtegetni kellett-e akkoriban a homoszexualitást? Vagy engedélyezett gyakorlat volt? El kell különítenünk két dolgot. Léteztek ilyen viszonyok, titokban, de eltűrve, mint manapság magasabb körökben a házasságtörés vagy a szabad együttélés. Mint ilyeneket, tiltás nélkül említik őket az irodalomban; de persze az érdekelt felek elég óvatosak maradtak, hogy semmit se valljanak be, és azt színleljék, hogy nem tudnak semmiről. A rómaiak így intézték ügyeiket ifjú kedvenceikkel, a görögök pedig az *epheboszokkal*.

Számos másféle kapcsolat is létezett, melyet erkölcstelenként, illetve tiltottként tartottak számon. A legtöbb homoszexuális kapcsolatot elutasították, de nem ugyanazon okokból, mint napjainkban. Az *exoletusokkal* folytatott viszonyokat különösen megvetendőnek találták; ugyanígy a csak férfiakból álló háztartásokat; vagy a hadsereg zárt világában elfogadott homoszexualitást (egészen Salvianusig és a nagy inváziók koráig kell várnunk, hogy erről pontosabb részleteket tudjunk meg) és végül a jó családból való serdülő fiúk prostitúcióját is. A prostitúció ebben az értelemben némileg túlzás, mivel Rómában a nemiség objektumaira – fiúkra és lányokra – csupán passzív tárgyként tekintettek, úgyhogy habozás nélkül fizettek nekik. Ebből az következett, hogy ha egy erényes matrónának vagy egy felnőtt fiatalembernek pénzt ajánlottak odaadásukért, nem kellett úgy rájuk tekintenie, mintha azok haszonlesők volnának. Rómában az udvarlásban valóban egy összeg megnevezését értették. Olyannyira így volt ez, hogy a szülőknek nagy gondot jelentett olyan iskolát találni, ahol a fiúk erkölcsét megvédik a kísértéstől. Hogy megnyugtassa ügyfeleit, az iskolát vezető Quintilianus írásaiban az *epheboszok* szerelme iránt való undoráról beszél.

Végül voltak olyan kapcsolatok, melyek tiltottnak, erkölcstelennek és mindenekfölött undorítóknak minősültek. Ezek nem egyszerűen egy óvatlan pillanatban elkövetett gyalázatos tettek voltak, hanem ezek gyalázata az elkövetőjükre is lesújtott, és az elkövetés ténye azt mutatta, hogy semmitől sem riad vissza. Így az egyszerű erkölcsi megvetéstől napjaink faji diszkriminációjához hasonló irányban mozdultak el. Ilyen viselkedésnek minősült a szabad férfiak közötti passzivitás, a nők túlzott engedékenysége, a cunnilingus, végül a leszbianizmus, különösen az aktív partner részéről. Egy nő, aki úgy viselkedett, mint egy férfi, egyszerűen a természet zátonya volt – egy szörnyeteg, legalább olyan szörnyű, mint az a nő, aki meghágja szeretőjét, mondta Seneca.

Utóvégre azt látjuk, hogy a homoszexualitást legalább oly mértékben idealizálták, ahogy mi tesszük, de másképpen. Minden lehetséges változatot egy valószínűleg tipikusnak nevezhető modellre redukáltak: egy felnőtt és egy serdülő viszonyára, amelyből ez utóbbinak nem származott gyönyöre. A rómaiak szerették azt gondolni, hogy mindez tipikus, mivel az aktív kapcsolat, amelyben nem esett szó a gyengéd érzésekről, megnyugtatta őket mint olyan, amely mentes a szenvedélyek és a behódolás viharaitól: „Bárcsak ellenfeleim mind nőkbe szeretnének és barátaim fiúkba”, írta Propertius, a költő egy keserű pillanatában, hiszen a painerasztia „kedvesen csordogáló folyó, melyet nem zavarnak hajótörések.

Miféle kár érhet bárkit is egy ilyen szűk csatornában?”¹⁶ A római homoszexualitás minden különösségével és zavaró kötöttségeivel politikailag motivált puritanizmusból származott. A nők dicséretét csak olyan gondtalan poéta zenghette, mint Ovidius, aki megmagyarázta, hogy a heteroszexualitás bája abból a közös gyönyörből származtatható, melyet a fiúk egymás között sohasem éreztek.

Végül valaki kérdezhetné, hogyan válhatott olyan széles körben gyakoroltta a homoszexualitás. Talán a homoszexuálisok számát mesterségesen növelték az antik világ egyik különös sajátosságaként – a nők iránt érzett megvetés miatt? Vagy a homoszexualitás az emberi szexualitás normális aspektusa, amely ebben az esetben lehetőséget kapott, hogy feltárja magát egy másféle represszió keresztül? Kétségtlenül a második válasz a helyes. Tisztán kell ezt látnunk, még ha meglepőnek tűnhet is. Egy férfival élni, a lányok helyett a fiúkat választani: mindezek a hétköznapi tényei. Ez lehet jellem kérdése, vagy az Oidipusz-komplexusból eredő probléma, de okolhatunk bármi mást is. Nem a többség ízlése, de nem is egy nagyon szűk csoporté. Azonkívül szinte bárki létesíthet fizikai kapcsolatot saját neméhez tartozóval, és – ami még fontosabb – legalább annyi gyönyörben részesül tőle, mint egy másik nemhez tartozótól. Ezért egy heteroszexuális, aki kipróbálja ezt, mintegy kísérletezve, legnagyobb meglepetésére úgy találja, hogy valójában nincs különbség, és a kirándulás megérte a fáradságot. Néhány hasznos bizonyíték merült fel e tárgyban az *Arcadia* homoszexuális mozgalom nemzetközi kongresszusán. Fontos hangsúlyozni, hogy azok a heteroszexuálisok, akik ilyen kijelentést tettek, sosem gondoltak fiúkkal való kapcsolatteremtésre, sosem szenvedtek bármilyen elfojtott vágytól, ami erre késztette volna őket, és eleve ritkán gondoltak rá. Úgy képzelték, hogy ha kipróbálnák, undor tölténé el őket. De végül minden jól ment és nem találták visszataszítónak. Ám csupán ez volt minden: nem próbálták ki újra, mivel a nők hosszabb távon izgatóbbak voltak számukra, és ahogy napjaink társadalmában általában, sokkal elérhetőbbek is.

Mindez megvilágít néhány dolgot. Képzeljünk el egy olyan társadalmat, ahol elfogadják a homoszexualitást, és a fiúk nem állnak kényszer alatt, és szeretőik minden akadály nélkül udvarolhatnak nekik. Képzeljük el, hogy ebben a társadalomban a házasság nem olyan központi intézmény, mint a miénkben, és a gyorsan elmúló érzelmi kapcsolatokat képesek az egyik oldalon tartani, míg a komoly dolgokat, mint amilyen a házasság, a másikon. Minderre példa lehet a tegnapi Róma, vagy a mai Japán. Ezekben a társadalmakban kétségtelenül lesz egy állandó kisebbség, akik csak a fiúk iránt érdeklődnek; de a többség is alkalmanként részt vesz homoszexuális kapcsolatban, mivel ezeket a rövid élvezeteket tolerálják és senkinek a viselkedését sem helytelenít a társadalom rosszallása. Az emberek nem állatok és a fizikai szerelmet nem a nemek különbsége határozza meg. Ahogy Elisabeth Mathiot-Ravel mondta – a szexuális viselkedés lényege nem a szex.

¹⁶Propertius II, 4.

Bibliográfia

Michel Foucault főműve az Aphrodisziáról hamarosan megjelenik.* Érdemes elolvasni John Boswell: *Christianity, Social Tolerance and Homosexuality* [Kereszténység, társadalmi tolerancia és homoszexualitás] (Chicago, 1980) című könyvének nyitófejezetét is. A görög homoszexualitás alapműve K. J. Dover: *Greek Homosexuality* című kötete (London, 1978).** F. Buffière érdekes és hasznos szöveggyűjteményt készített *La Pédérastie dans la Grèce antique* [Páiderasztia az antik Görögországban] (Paris, 1980) című kötetében. Nem olvastam F. Gonfroy disszertációját, *Un fait de civilisation méconnu: l'homosexualité à Rome* [Egy félreismert kultúrtörténeti tény: a homoszexualitás Rómában] (Poitiers, 1972), melyet Georges Fabre említ: *Libertus: patrons et affranchis à Rome* [Libertus: patrónusok és felszabadított rabszolgák Rómában] (1981, 258 skk.)

Jászay Tamás fordítása

Paul Veyne (1930–) francia történész, irodalmár, kultúrtörténész, klasszika-filológus. Elsősorban az ókor, azon belül is Róma irodalmával és (mikro)történelmével foglalkozik, de fontos tanulmányai jelentek meg a történetírás és a történettudomány elméletével kapcsolatban is.

Legfontosabb művei: *Comment on écrit l'histoire: essai d'épistémologie* (1970); *Le pain et le cirque* (1976); *L'inventaire des différences* (1976); *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?* (1983); *L'élégie érotique romaine* (1983); *Histoire de la vie privée, vol. I.* (1987); *René Char en ses poèmes* (1990); *La société romaine* (1991); *Sénèque, Entretiens, Lettres à Lucilius* (fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta; 1993); *Les mystères de gynécée* (1998).

Magyarul eddig a Sem tények, sem geometriai létező, hanem cselekmények című tanulmánya jelent meg a *Narratívák 4.: A történelem poétikája* című kötetben (65-80. o., Szigeti Csaba fordítása).

* Michel Foucault: *La histoire de la sexualité I-III.* Paris, 1976-1984. Magyarul ld. Michel Foucault: *A szexualitás története I-III.* Bp. Atlantisz, 1999-2001. Az antik (homo)szexualitással a második kötet (L'usage des plaisirs/A gyönyörök gyakorlása) foglalkozik részletesebben.

**A magyar kiadás adatait ld. feljebb.

KASZA PÉTER – SIMON JÓZSEF

Pico della Mirandola levele unokaöccséhez Gianfrancescóhoz

Bevezető megjegyzések

Kora újkori vallásfilozófiai sorozatunk tárgya ezúttal Giovanni Pico della Mirandolának, a reneszánsz platonizmus kiemelkedő alakjának egyik nagy karriert befutott levele.¹

Mirandola 1463. február 24-én született a tekintélyes és vagyonos Mirandola és Concordia fejedelmeinek családjában. Apja korai halála után anyja irányítja nevelését, és a kor szokásainak megfelelően az előkelő ifjút már 14 évesen beírta a híres bolognai egyetem kánonjogi karára. Giovanni nem különösebben lelkesedett jogi tanulmányai iránt, így 1479-ben elhagyja Európa legrégebbi egyetemét, és megkezdí évekig tartó vándorlását Észak-Itália különböző egyetemi városai közt. Ezen *peregrinatio academica* közben Mirandola mintha tudatosan törekedne a reneszánsz és későközépkori filozófia és kultúra homlokegyenest ellentétes irányzatainak megismerésére: tanul az 1442-ben Guarino da Verona által a *studia humanitatis* szellemében megreformált ferrarai egyetemen; 1480 és 1482 között az *arisztotelianus* paduai egyetemen; 1484-ben Firenzébe költözik: itt találkozik a reneszánsz *platonizmus* másik emblematikus alakjával, Marsilio Ficínóval. 1485 nyarától már a kortárs *skolasztika* legnevesebb egyetemén, Párizsban találjuk. 1486-ban Mirandola visszatér Firenzébe és elhatározza, hogy összehívja Rómába az akkori Európa valamennyi mértékadó tudósát, hogy a pápa jelenlétében összebékítse az egymással versengő tradíciókat, platonizmust az arisztotelizmussal, scotizmust a tomizmussal, vagy éppen Averroës tanainak képviselőit Avicennáéval.² Talán leghíresebb műve, az eredetileg megnyitóbeszédnek szánt *Oratio de dignitate hominis* is ezen időszak terméke.³ A reneszánsz univerzalizmus szellemében összehívott „konferencia” alapszövege a híres 900 tézis lett volna, amelyet még szintén 1486-ban állított össze, és ugyanabban az évben meg is jelentetett Rómában. Terve nem marad hatástalan a pápai udvarban: 13 kifogásolt tézis miatt VIII. Ince pápa⁴ mind a 900 tézist

¹ A fordítás alapjául szolgáló szöveg: *Prosatori Latini del Quattrocento*. (Szerk.: Eugenio Garin), Milano-Napoli, 1952, 824-832. p. A nagyszámú szakirodalomból egy viszonylag új összefoglalásra támaszkodtunk: Euler, W. A.: „*Pia philosophia*” et „*docta religio*”: *Theologie und Religion bei Marsilio Ficino und Giovanni Pico della Mirandola* (München 1998), további irodalmi utalásokat e kötet bibliográfiai jegyzékében találhat az olvasó, amelyek közül különösen Paul Oscar Kristeller tanulmányait különösen ajánljuk. Az itt magyarul olvasható levéllel kapcsolatban a *Kontinuität und Umbruch* (hrsg. v. Josef Nolte et al., Stuttgart 1978) című tanulmánygyűjteményt használtuk.

² Jellemző Mirandola társadalmi és anyagi helyzetére, hogy mindezt magánvagyonából szándékozta finanszírozni.

³ Magyarul: *Reneszánsz etikai antológia*, szerk.: Vajda György Mihály (Bp. 1984) 212-245. p (ford.: Kardos Tiborné.)

⁴ 1484-1492

elítéli, így természetesen elmarad a nagy vállalkozás. Miranda Franciaországba utazik (vagyona célja ezúttal Nicolaus Cusanus híres könyvtára): a pápai udvar menekülésként értelmezi a gyors távozást. Ekkor kezdődik élete utolsó szakasza, a „firenzei száműzetés”, amely nem hasonlítható össze a fejedelmi udvaroktól független filozófus későbbi spinozai eszményével: Lorenzo Medici⁵ egy külön villát bocsát rendelkezésére Fiesolében, ahol megszületnek kabbalisztikus és természettudományos művei. Miranda 1494. november 17-én hal meg, gyászbeszédét Girolamo Savonarola tartja a firenzei dómban, hagiografikus elemeket sem nélkülöző életrajzát unokaöccse, Gianfrancesco Miranda, az itt közölt levél címzettje írja meg.

Miranda életművében különleges jelentőséggel bír levélgyűjteménye. A 16. század első harmadában 18 latin nyelvű kiadását számolta össze a biográfiai kutatás Antwerpentől Krakkóig. Éppen a recepció ellentmondásai teszik rendkívül érdekessé az *Epistolariumot*: úgy tűnik, hogy már a 16. század végén felmerül annak lehetősége, hogy a század elején a reformáció propagandisztikus céljaira felhasznált Miranda-leveleket egy elitisztikus-újkori valláskritika felfogásának megfelelően a megszilárduló és dogmatizálódó protestáns egyházak ellen is felhasználják.

A most közlésre kerülő 1492. május 15-én Ferrarában kelt levél címzettje tehát Gianfrancesco Pico della Mirandola⁶, a szerző 6 évvel fiatalabb unokaöccse, Galeotto Pico és a ferrarai d'Este-dinasztiából származó Bianca Maria fia. Giovanni bevezetésként arra az ellentmondásra hívja fel unokaöccse figyelmét, ami a *propositio bene vivendi* és a világi elvárások közt feszül. A levél fő része három egységre bontható: 1. a bevezető sorokhoz kapcsolódva Miranda a földi törekvések mulandóságát és veszélyességét hangoztatja; 2. majd a bűnösök tévelygései írja le; 3. végül a világ és a rossz princípiumaként kezelt ördög kísértései ellen ad tanácsokat.

A nyomtatásban először latin nyelven 1496-ban megjelent levél népnyelvi fordításainak sorát a Robert Gauguin⁷ által 1498-ban készített francia nyelvű változat kezdi meg. Az első angol nyelvű fordítás Morus Tamás (London, 1510) nevéhez fűződik. A 16. század első harmadában három német fordítás készül, egy még a reformáció előtt: Jacob Wimpfelingtől⁸ (Strassburg, 1509), a másik kettő a reformáció korai szakaszában: Nikolaus Krumpachtól⁹ (Leipzig, 1525) és Jacob Schenktől¹⁰ (Strassburg, 1526). A legérdekesebb

⁵ Lorenzo de' Medici nem először siet segítségére: Miranda egy férjes asszonnyal esett 1486-os kalandja miatt Arezzóban csak az ő befolyásának köszönhetően kerülte el a letartóztatást.

⁶ Gianfrancescót a kora-újkori szkeptikus alapokra támaszkodó fideizmus első jelentős alakjaként tartja számon a filozófiatörténet-írás. Lásd Popkin, Richard H.: *The history of scepticism from Erasmus to Spinoza* (Berkeley-Los Angeles-London 1979) megfelelő fejezetét.

⁷ Gauguin (1440-1501) a Sorbonne nagy tekintélyű jogászprofesszora volt.

⁸ Wimpfeling (1450-1528) az egyik legnevesebb német humanista, 1509-ben adja ki a Miranda-levél német fordítását.

⁹ Krumpach (ca.1480-ca.1535) Querfurt reformátora.

¹⁰ A speyeri származású Schenkrol elég kevés adat áll rendelkezésre, annyi bizonyos, hogy nem azonos a teológus Jacob Schenk von Stauffenberggel, sem a freiburgi plébános Jacob Schenkkel.

mindenképp Jacob Schenké, ő távolodik el leginkább a humanista tudományosmény Mirandola levelében fellelhető alakjától. Ezt támasztja alá többek közt az a tény is, hogy a 15. századi humanista *elemosina, atque oratio*-ját Schenk a marginálián a lutheri *sola fide* elvre vezeti vissza, mint legelőkelőbb műveit a szeretetnek, amely a hitből származik.¹¹ A fordítás margináliái kifejezetten protestáns propaganda-célokról tanúskodnak: számtalan helyen hívja fel a figyelmet a fordító az eredeti szöveg retorikai súlypontjaira olyan lapszéli megjegyzések által, mint *Gleichnyß* (hasonlat), *Schöne Inführung der Rede* (szép felvezetése a beszédnek), stb. E kis „szónoklattan” eszközt ad az olvasó számára, hogy bármikor mintegy az új hit terjesztőjeként avagy polemikus védelmezőjeként léphessen fel.

A fordítások és kiadások körülményeit tovább nem sorolva a Mirandola-level hatás-történetéből egy olyan fejezetet említünk még meg, amely radikálisan új elemmel gazdagítja e tradíciót.

A levél csúcspontját jelentő fejtegetést az Evangéliumban való bizonyos kételkedés jogosságáról¹² szóról szóra olvashatjuk egy 1589-ben Kolozsváron megjelent nyomtatványban¹³. A latin nyelvű szöveg szerzője Christian Francken¹⁴, egyike az Nyugat-Európából vallási üldözés miatt a 16. század második felében kelet felé menekülő szabadgondolkodóknak. Francken művében a részlet szövegkörnyezetét meglepően modern, a felvilágosodás gondolataira jellemző vallás-fogalom szervezi meg: olvashatunk a Krisztus kereszthalála által megalapított kereszténységnek a pogány vallások kultuszaihoz való hasonlóságáról egy Lukianosztól vett idézet alapján¹⁵; a vallás politikai eredetére vonatkozó fejtegetést Xenophón *Memorabiliájának* idézésével¹⁶; de ugyanígy szerepel az empedoklészi princípiumtan különös, vallásfilozófiai modellként is.

Francken az egyik legfontosabb alakja a magyar nyelvterületen működő filozófiatörténet egy elfelejtett korszakának. Latin nyelvű filozófiai értekezései eredeti módon dolgozzák fel

¹¹Biv: „Diß seyndt die furnemeste Werck der liebe, so aus dem glauben entspringt.”

¹²„Isten a tanúm, hogy mindannyiszor [...] miért nem reménykedünk mindennél jobban Isten országában?”

¹³Giovanni Muralto[-Christian Francken]: *Apologia Iohannis Mvralti Medici, contra Simonem Simonium Lucensem*. Claudiopoli, 1589. Bibliográfiai leírását ld. RMNY I. 629. tétel.

¹⁴Bio- és bibliográfiai összefoglalást nyújt: Wijaczka, Jacek: Christian Francken. In: *Bibliotheca Dissidentium*. XIII, Baden-Baden 1991, S. 95-135. A legalapvetőbb irodalom Franckenről: Pírnát Antal: *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok*. In: *Helikon*, 1971, S. 363-392; Szczucki, Lech: *Két XVI. századi eretnek gondolkodó*. Budapest 1981; Keserü Bálint: Christian Franckens Tätigkeiten im ungarischen Sprachgebiet und sein unbekanntes Werk „Disputatio de incertitudine religionis Christianae”. In: *Antitrinitarianism in the second half of the 16th Century*. (Ed. by R. Dán and A. Pírnát), Budapest 1982, 73-84.

¹⁵„Mert ezek még ma is tisztelik azt az embert, akit Palesztinában keresztre feszítettek, mivel ő vezette be ezt az új kultuszt a világba.” Vö. Lukianosz: *Peregrinosz halála*. In: *Lukianosz összes művei*. (Bp. 1974) 484. p

¹⁶Vö. Xenophón: *Memorabilia* lib.4. cap.3., magyarul: „Emiatt ne keseredj el, Euthüdemosz – válaszolta. – Mert látod, hogy a delphoi isten, ha valaki azt tudakolja, hogy miképpen kedveskedhetne az isteneknek, azt feleli, hogy hazája törvényeinek megtartásával.” In: *Emlékeim Szókratészről*. Ford. Németh György, Európa, Bp. 1986, 157. p

a későskolasztikus metafizika néhány problémáját, írásai a lengyel és erdélyi radikális protestantizmus valláskritikájának sajátos színezetét viszik azon filozófiai kultúra kontextusába, amelynek betetőzése Franciscus Suarez *Disputationes Metaphysicae* című műve, az újkori filozófia első metafizikai rendszere. Az ehhez vezető Arisztotelész-kommentárokkal tűzdelt katolikus filozófiai kultúra ontológiai elemeinek ellentmondásosságát hangoztatva tesz kísérletet Francken főművében¹⁷ arra, hogy a kinyilatkoztatásra épülő teológiai, morálteológiai, a tamási-arisztotelészi, az anselmi valamint egyéb, az antikvitásból származó metafizikai istenérvek filozófiai igényű cáfolatát adja.

Ugyanez a Francken Mirandolának egy olyan arcát fedezi fel a szóban forgó levélben, amely nem csak a protestáns recepció előreformatori képén, hanem talán nem túlzás azt állítani, hogy még Mirandola 20. századi megítélésén is bizonyos értelemben túlmutat. Ez utóbbi mindenekelőtt a természetes vallás és a keresztény kinyilatkoztatás problematikus összeegyeztetésére koncentrál. A Francken által idézett rész épp az Evangélium igazságában való kételkedést igazolja: azonban miközben a mai értelmezők úgy látják, hogy az Evangéliumon túl Mirandola ezen a ponton a sajátos módon természeti vallásnak értelmezett kereszténység kinyilatkoztatásában részesülő pogány filozófia – az ún. *prisca theologia* – koncepciójához érkezik, addig Francken számára az Evangélium már csak egy olyan vallás letéteményese, amely eredetét politikai (Xenophón-idézet) illetve pszichológiai-kultikus (Lukiánosz-idézet) interpretáció által nyerhetjük. Francken értelmezésében az Evangélium igazságérvényén túl már a kinyilatkoztatás történeti vizsgálata háttérbe szorul a politikai és valláspszichológiai módszer mellett. Mindennek az sem mond ellent, hogy az idézetben az Evangéliumban kételkedők számára Mát 25,34 alapján biztosítja a keresztény értelemben vett üdvözülést: kis túlzással azt mondhatjuk, hogy ezek az üdvözülők már a valláspszichológia és a politikatörténet tudományának szakemberei.¹⁸

Nos, hogy Giovanni hogyan ítélné meg unokaöccsét – lényegében a mindenkori olvasót –, vajon az megfogadta-e tanácsait, nem tudjuk, mindenesetre az antik filozófiához nem sokkal viszonyultak olyan ellenségesen, még a 16. század filozófiaellenes légkörében sem, mint Gianfrancesco Mirandola. Azonban ki vethetné mindezt az ifjabbik Mirandola szemére, aki Sextus Empiricus *Adversus Mathematicos* című művét kéziratos forrásokból gondosan

¹⁷ Címe: *Disputatio de incertitudine religionis Christianae*, vö. Keszérű Bálint fent idézett tanulmányával.

¹⁸ A koraiújkori Kelet-Közép-Európa radikálisabb vallási csoportjainak valláskritikájával foglalkozó vizsgálatok már felszínre hozták ún. radikális reformációnak a reneszánsz platonizmus *prisca theologia* eszményétől való bizonyos függését. A koraiújkori társadalomkritika kétségtelenül egyik legnagyobb teljesítménye a szentháromság dogmáját (tkp. a katolicizmus és a két nagy protestáns felekezet szellemi és társadalmi legitimációját) tagadó irányzathoz fűződik. Francken Erdélyben az antitrinitáriusok kollégiumának egyik vezető tanáraként egyfajta független ideológusi szerepet töltött be. A *prisca theologia* problémájának kimerítő tárgyalása a teljes folyóirat terjedelmét meghaladná, így miközben Lech Szczucki magyar nyelven is olvasható könyvét [lásd: első lábjegyzet] ajánljuk az olvasó figyelmébe, arra kívánunk rámutatni, hogy Francken a fent említett, mindmáig kéziratban maradt főművében ezt az Evangéliumot megelőző, annál eredetibb, minden emberi teológiai és filozófiai törekvést, bár más-más módon, de mégis magába foglaló vallási koncepciót is cáfolni fogja.

feldolgozta, amikor Morus Tamás a következőket írja fordításának bevezetőjében: „what this purpose sholde be upon this letter can we not fully perceyve”¹⁹. Abban a reményben nyújtjuk át az olvasónak Mirandola retorikai remekművét, hogy a szöveg fogalmi megragadása segítségére lehet a vallásról való gondolkodás alapproblémáinak felvázolásában, feltéve, ha számunkra ma is érthető és rekonstruálható az angol utópista kételye a levél gondolatmenetének közvetlen nyilvánvalóságát illetően.

¹⁹Idézi Keßler, 54.

Giovanni Pico della Mirandola unokaöccsének,
Gianfrancescónak

Üdvözetem az Üdvözítő nevében

Cseppet sem kell csodálkoznod, fiam, hogy mihelyt elváltál tőlem, legott számtalan bűnre csábító alkalom adódott számodra, hogy összezavarjon, és útját állja szilárd elhatározásodnak, miszerint helyesen fogsz élni; ámde bánkódnod vagy visszarettenned sem kell emiatt. Sokkal inkább az volna csoda, ha a halandók közül egyedül számodra nyílna meg küszködés nélkül a mennybe vezető út, mintha most egy csapásra sem a világ nem lenne többé csalóka, sem az ördög nem lenne többé gonosz, vagy mintha már te sem testben élnél, mely a lélekkel ellentétes dolgokra vágyakozik, és (hacsak nem ügyelünk éberén üdvösségünkre) megrészegülünk Kírké poharától, és a csábító mesebeli szörnyetegekké rútit bennünket. Hogy mégis örvendezned kell, azt Jakab apostol is megerősíti, amikor ezt írja: *Testvéreim, tartsátok nagy örömmel, ha különféle megpróbáltatások érnek benneteket;*¹ és méltán: hiszen miféle reményünk lehet a dicsőségre, ha nincs semmi remény a győzelemre; avagy van-e mód győzelemre, ha csatára nem került sor? Az nyer diadalkoszorút, aki kihívást kap a harcra, mégpedig olyanra, ahol senki nem szenvedhet vereséget akarata ellenére, és ahol nincs is szükségünk más eszközre a győzelemhez, csupán arra, hogy valóban győzni akarjunk. A keresztény ember nagy szerencséje ez, egyrészt mivel a győzelem csakis az ő akaratától függ, másrészt mivel a győztes minden vágyánál s várakozásánál nagyobb az eljövendő jutalom.

Mondd meg kérlek, kedves fiam, van-e bármely olyan dolog ebben az életben, ami iránt vágyakozás fűti a halandók szívét, és aminek megszerzéséért ne kellene előbb sok szenvedést vállalni, számtalan méltánytalanságot és nyomorúságot elviselni? A kereskedő is úgy véli, helyesen cselekedett, amikor tízévnnyi hajózás után, ezernyi kényelmetlenség és életveszély árán valamivel nagyobb vagyonra tett szert. Korunk háborúiról² felesleges írnom neked: azok szörnyűségeire a tapasztalat tanított és tanít téged. Hogy mily töméntelen bosszúsággal, mennyi gonddal és mennyi aggodalommal jár a fejedelmek kegyének elnyerése, társaink barátságának megszerzése, a hivatalok hajszolása, azt inkább én tanulhatnám meg tőled, minthogy erre megtanítsalak, hiszen visszavonultságommal és könyveimmel megelégedve már gyermekkoromtól fogva megtanultam a sors adta keretek közt élni, és magamnak élve (amennyire erőmből telik) nem sóvárgok és nem törekszem többre önmagamnál.

Ráadásul ezeket az evilági, mulandó, bizonytalan és hitvány dolgokat, melyeken vadállatokkal osztozunk, még verejtékezve és lélekszakadva is alig nyerjük el, míg a mennyei és

¹Jak. 1,2.

²Itáliában az 1451-es lodi béke után viszonylagos egyensúly jött létre a félsziget meghatározó központi hatalmai között. Apróbb összecsapásoktól eltekintve Pico della Mirandola életében jelentősebb háborúra (legalábbis Itáliában) nem került sor. Annál inkább 1494 után, amikor megindul az Itália birtoklásáért folyó francia-Habsburg vetélkedés, amely harminc év alatt háborúk sorozatával szinte letarolja Itáliát.

isteni javakhoz, melyet szemünk nem látott, fülünk nem hallott, és melyre szívünk sem vágyott³, amihez restek és lusták vagyunk, akartunk ellenére szinte odakényszerítenek minket az istenek. Mintha bizony nélkülünk vagy Isten nem tudna kormányozni, vagy az ég lakói nem lehetnének boldogok. Nyilvánvaló, hogyha a földi boldogságot a semmittevéshez hasonlítanánk, lenne olyan, aki a fáradozástól vonakodva szívesebben szolgálna-e világnak, mint Istennek. Ám ha Isten útja semmivel nem fárasztóbb, sőt, inkább fáradunk el a bűnök ösvényén (innen a kárhozottak ama mondása is: *kimerülésig jártuk a bűn ösvényeit*⁴), végtelesen esztelen ember volna, aki azon akarna fáradozni, hogy munkája révén inkább szenvedéshez, mintsem nyereséghez jusson.

Nem is említem, mekkora béke és micsoda lelki boldogság, ha semmi nem nyomaszt bennünket, ha semmilyen bűn nem sápaszt el, pedig ez kétség kívül messze felülmúl minden az életben kívánható vagy elnyerhető gyönyörűséget. Mi oly kíváncsi a világ gyönyörűségei közül, amikor hajszolásuk kifáraszt, megszerzésük elbutít, elvesztésük pedig szenvedést okoz? Kétkedsz abban, fiam, hogy a bűnösök lelkét is örökös aggodalmak gyötrik? Pedig Isten ígéje, aki nem csal s nem csalatkozik, ezt mondja: *De az istentelenek olyanok, mint a háborgó tenger, amely nem bír megnyugodni*.⁵ Hiszen számukra nincs bizonyosság és nincs békesség, és minden csak gyötrelmekkel és halállal fenyegeti őket. Ezekre irigykedünk tehát? Velük versengünk? S közben megfélemedezve saját méltóságunkról, megfélemedezve hazánkról, mennyei Atyánkról, mi magunk is, noha szabadnak születünk, önként a rabszolgáik leszünk, és velük együtt nyomorultul élünk, még nyomorultabbul pusztulunk el, végül a legnyomorultabbul örök kárhozatra vettetünk. Oh, vak emberi elme, oh elvakult kebel! Ki ne látná, napnál világosabban, hogy mindez még az igazságnál is igazabb, és mégsem tesszük azt, amiről tudjuk, hogy meg kell tennünk, csupán toporgunk, *hasztalan próbálva sarunkat kirántani a sárból*.⁶

Ne kétkedj abban, fiam, hogy ezen a helyen, ahol élsz, minden egyes pillanatban számtalan akadály állja majd utadat, hogy szándékodtól, miszerint helyesen és szentül akarsz élni, elrettentsen, és bukásba taszítson, ha nem vigyázol. De mindezen akadályok között az igazán végzetes szerencsétlenség az, ha éjjel-nappal olyanok közt időzünk, akiknek nemcsak hogy minden pillanatban bűnre csábít az élete, hanem akik az erény megadásra kényszerítéséért teljes egészében az ördög hatalmának alávetve, a halál zászlaja alatt és a pokol zsoldjában harcolnak az ég, az Úr és Krisztus ellen. Te azonban kiáltd a prófétával együtt: *Szaggassuk le az ő bilincseiket, és dobjuk le magunkról köteleiket!*⁷ Mert ők azok, akiket Isten átadott a gyalázat elszenvetésének és romlott eszükre hagyta őket, *hogy alávaló tetteket vigyenek végbe. Tele vannak mindenféle gonoszsággal, tele irigységgel, gyilkossággal, vetélkedéssel, ármánykodással, rosszindulattal. Megszólók, rágalmazók, istengyűlölők, gyalázkodók, fennhéjázók, kérkedők, agyfájtak, esztelenek, hitszegők, lelketlenek, könyörtelenek. Bár fölsímték Isten rende-*

³ 1 Kor. 2,9

⁴ Bölcs. 5,7

⁵ Iz. 57,20

⁶ Az eredetiben: *necquicquam coeno cupientes avellere plantam*; horatiusi allúzió. Vö.: Horatius: Sat. 2. 7. 27. (*necquicquam coeno cupiens evellere plantam*)

⁷ Zsolt. 2,3

lését, hogy aki efféle művel, méltó a halálra, mégis ilyeneket tesznek, sőt a tetteseknek még helyeselnék is.⁸ Ezért te, fiam, ne akarj azoknak tetszeni, akiknek maga az erény nem kedves. Inkább mindig az apostol szavait tartsd szemed előtt: *inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek*,⁹ továbbá: *ha még emberek tetszését keresném, nem volnék Krisztus szolgája*.¹⁰ Ragadjon el téged valamiféle szent törekvés, és ne engedd, hogy olyanok legyenek életed irányítói, akiknek inkább a te irányításodra lenne szükségük, mert sokkal illendőbb, hogy ők – veled együtt helyesen élve – elkezdjenek emberré válni, minthogy te akarj – nemes elhatározásod feladásával – velük együtt rútol elálatiasodni.

Isten a tanúm, hogy mindannyiszor valami ámulat és megdöbbenés kerít hatalmába, amikor elkezdek az emberek törekvésein vagy (hogy világosabban fejezzem ki magam) szintisza örültségein, nem is tudom, gondolkozni-e, vagy inkább fájdalmasan csodálkozni, vagy még inkább szánakozni. Hiszen nyilvánvalóan hatalmas esztelenség nem hinni az Evangéliumban, amelynek igazságát a mártírok vére hirdeti, apostoli szavak visszhangozzák, csodák bizonyítják, amit megerősít az értelem, amiről tanúbizonyságot ad a világ, mellette szólnak az elemek, és amit még a gonosz lelkek is elismernek. De sokkal nagyobb esztelenség, hogy ha nem kételkedsz ugyan az Evangélium igazságában, mégis úgy élsz, mintha hamisságában lennél bizonyos. Mert ha igaz az, hogy a legnehezebb dolog gazdag emberként bejutni a mennyek országába,¹¹ miért törekszünk arra, hogy gazdagságunk nap-nap után gyarapodjék? Ha pedig az is igaz, hogy nem azt a dicsőséget kell keresnünk, ami az emberektől, hanem azt, ami Istentől való,¹² miért függünk mindig az emberek véleményétől? Senki sem törődik már azzal, hogy kedves legyen Isten előtt; de ha erős a mi hitünk, eljön majd az idő, amikor így szól az Úr: *Távozzatok tőlem, ti átkozottak, az örök tűzre*,¹³ majd pedig így: *Jertek, én Atyámnak áldottai, örököljétek ez országot, a mely számotokra készítettett a világ megalapítása óta*;¹⁴ miért félünk hát mindentől jobban a pokol tűzénél, és miért nem reménykedünk mindennél jobban Isten országában?

Mi mást mondhatnánk, mint hogy névlegesen sokan keresztények, a lényegét tekintve azonban igen kevesen. Te azonban, fiam, igyekezz belépni azon a szűk kapun, és ne törődj azzal, mit cselekszenek a többiek; a természet törvénye, az értelem és Isten szabja meg, hogy mit kell tenned. Mert nem lesz kisebb a te dicsőséged, ha kevesekkel együtt jutsz az üdvösségre, sem könnyebb a bűnhődésed, ha sokakkal együtt kárhozol el. Ám van két, felettébb alkalmas eszközöd a világ és a sátán ellen, melyekkel, mint szárnyakkal a magasba emelkedhetsz a siralom völgyéből: ez pedig az alamizsna és az imádság. Hiszen mire jutnánk Isten segítségére nélkül, és miképpen segíthetne Ő, ha nem kérjük rá? Ám bizonyosan nem hallgat meg téged, amikor hozzá fordulsz, ha korábban te sem hallgattad meg a hozzád forduló elesettet, és nem is illendő, hogy Isten ne vessen meg téged ember

⁸Róm. 1, 28-32

⁹ApCsel. 5,29

¹⁰Gal. 1,10

¹¹vö.: Mt. 19,23; Mk. 10,23, 10,24; Lk. 18,24

¹²vö.: Jn. 5,44

¹³Mt. 25,41

¹⁴Mt. 25,34

voltodban, ha te emberként megvetetted embertársadat. Meg van írva: *amilyen mértékkel mérték, olyannal mérnek nektek*; ¹⁵ máshol pedig: *boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyerne*. ¹⁶ Amikor pedig imádságra hívlak, nem olyanra hívlak, ami bőbeszédűségből áll, hanem amely az elme titkos rejtekében, a lélek legmélyén, áhítattal szól Istenhez, és amely az elmélkedés fényességes éjszakájában nemcsak feltárja a szívet az Atya előtt, hanem egyesíti is Vele valami elmondhatatlan módon, melyet csak a beavatottak ismernek. Nem az számít, milyen hosszú az imád, hanem az, hogy mennyire átélt és mily forró; inkább szakítsák meg sóhajok, minthogy szavak sorjázó sokasága tegye terjengőssé. Ha szíveden viseled üdvödet, ha biztonságban akarsz lenni a sátán csapdáitól, a világ viharaitól és ellenségeid álnokságától, ha arra vágyódsz, hogy Istennek kedves légy, és végül üdvözülj, gondod legyen rá, hogy ne múljon el nap, hogy ne fordultál volna legalább egyszer imádsággal Istenhez, és elébe borulva, jámbor lelked alázatos áhítatával, nem foghegyről, hanem szíved mélyéből ne kiáltottad volna a prófétával: *Ifjúságomnak vétkeiről és bűneimről ne emlékezzél meg; kegyelmed szerint emlékezzél meg rólam, a te jóvoltodért, Uram!* ¹⁷ A Szentlélek, aki közbenjár érettünk, és a szükség is, minden egyes órában sugallni fogja neked, hogy mit kérj Istentől; de sugallja majd a Szentírás is, amit – újra és újra kérek – mindig tarts kezed ügyében félretéve immáron a költők meséit és játszadozásait. Nem tehetsz sem Istennek tetszőbbet, sem magadnak hasznosabbat, mint hogy nem késlekedsz éjt nappallá téve forgatni a Szentírást ¹⁸. Lakozik ugyanis abban valamiféle égi erő, éltető és hatalmas, mely az olvasó lelkét (ha tisztán és alázattal forgatta azt) valamilyen csodálatos hatalommal az Isten szeretete felé irányítja.

De lám, túlléptem egy levél keretein, melyre részint a téma kényszerített, részint az a rendkívüli szeretet, melyet kíváltképp azóta érzek irántad, amióta szent elhatározásodról értesültem. Végezetül már csupán arra szeretnék figyelmeztetni (amiről sokat beszélgettünk, amikor nálam voltál), hogy két dolgot soha ne felejts el: egyrészt, hogy Isten fia meghalt érted; másrészt, hogy te magad is, bármily sokáig éltél, hamarosan meg fogsz halni. Így, mintegy két sarkantyúval, egyik oldalon a félelem, másik oldalon a szeretet sarkantyújával hajszold lovadat pillanatnyi életünk rövid pályáján az örök boldogság jutalma felé, mivel semmilyen más célt nem szabad vagy nem lehet magunk elé tűznünk, mint hogy mindkét ember ¹⁹ örökös békéjében vég nélkül élvezzük a végtelen javakat.

*Élj boldogul és féld az Istent,
Ferrara, 1492. május 15.*

¹⁵ Mk. 4,24

¹⁶ Mt. 5,7

¹⁷ Zsolt 25,7

¹⁸ Vö: Horatius: *De arte poetica*. 268.

¹⁹ Az eredetiben: *utriusque hominis*. Érdekes, nehezen értelmezhető kifejezés. Talán Krisztus emberi és isteni természetét takarja, vagy a halandó emberben is meglévő halhatatlan lelket. Ilyen értelemben lehetne „két emberről”, halandóról és halhatatlanról, „testi” és „lelki” emberről beszélni. Pico a Heptaplusban használja a (kis) embert (mikrokozmosz) és a nagy embert (makrokozmosz) értelemben. [vö.: Kaposi Márton: Pico della Mirandola és a Heptaplus. *Vigilia* 2002/10. 729.p.] További sajátossága a kifejezésnek, hogy a fordítás alapjául szolgáló latin-olasz nyelvű kiadás olasz fordítása egyszerűen nem hozza. A Morus-féle fordításban viszont *soule & body* szerepel...

DANILO KIŠ

Kusturica világa

Kusturica *A papa szolgálati útra ment* című filmjének elején feltüntette a helyet és az időt: „Szarajevó 1950”. Amennyiben Szarajevó az európai nézőben egyértelmű történelmi asszociációkat idézhet fel, akkor azt hiszem, ez az időbeli meghatározottság önkényesnek, véletlenszerűnek tűnik. Mégis a dolgok itt fordítva állnak: a szarajevói helyszín esetleges, ahistorikus, természetes környezet, önéletrajzi adat. (Ez persze semmit sem von le a festőiségből: ez a város még ma is vallások és nemzetek közötti törékeny egyensúlyban él, a kölcsönös taszításban és vonzásban, ami élő és dinamikus erőként mozgatja Ivo Andrić regényeinek világát is.)

Az időbeli utalást tekintve, az ezerkilencszázötvenes év történelmi jelentőséggel bír: ez a Moszkvával való jugoszláv szakítás *l'An Deux*-je.

Attól tartok, e történelmi háttér ismerete nélkül a film bizonyos mozzanatai homályosak maradnának a nyugat-európai néző számára. Elsősorban azért, mert a jugoszláv történelem ezen részére még mindig „árnyék borul”, korábban pedig egyenesen tabu témának számított. Aki hozzányúlt, még ha csak felületesen is, azonnal szankció követte. (Dušan Makavejev vagy Dragoslav Mihailović, kinek *Kada su cvetale tikve*¹ [Mikor virágozott a tök] című regénye a sok gyenge feldolgozás közül kiemelkedik.)

Mit jelent a „történelem az árnyékban” kifejezés? Röviden a következőt: az 1948-ban jelentkező „jugoszláv skizma” kritikájával a jugoszláv párt is kettészakadt. Miközben minden azt a látszatot keltette, hogy kielégíti a Big Brother igényeit (erőszakosan bevezették a föld kollektivizációjának törvényét, a „dekulákizációt”, betiltották a kisiparosokat stb.), addig a titkosrendőrség folyamatosan figyelte az irányvesztett tagságot, amelynek halvány gőze sem volt arról, melyik birodalmat szolgálja. Moszkva és a „testvéri pártok” (Thorez és Duclos pártjának kulcsfontosságú szerepe lesz) nyomásának növekedésével valamint Jugoszlávia gazdasági blokádjával, megkezdődik a moszkvai vonal szimpatizánsainak letartóztatása. Nincs kegyelem. A Rádió Moszkva hallgatása ugyanolyan bűn, mint a szökés a határon. Ez a kegyetlen leszámolások ideje. A besúgás, a lehallgatás, az önkényes letartóztatások és ítéletek kora. Ha jól tudom, akkor ugyanezekben az ötvenes években kezd el működni a „jugoszláv Gulág” – egy elhagyatott sziget az Adrián, a durvaságáról elhíresült Goli otok, a „tétovázók” és a „gyanúsak” gyűjtőhelye. E jugoszláv Gulágnak köszönhető elsősorban az, hogy történelmünk ezen szakaszát tabuként kezelték.

Azzal, hogy az apa számára (a kitűnő Miki Manojlović) a Goli otok helyett egy bányát majd egy porfészket választott a száműzés helyszínéül, Kusturica elhatárolódott az anatómától anélkül, hogy hátat fordított volna az igazságnak.

¹Gallimard, 1972.

A résztvevők súlyos és elfogult tanúk. Kusturicát viszont nem terheli a történelmi acsaroklás, ezért sikerül neki, hogy ezt a hajdani világot, a győzteseket és a leigázottakat gyengéd-ironikus távolságból szemlélje. Innen ered alakjai – elsősorban az apáé – hitelessége. Az ideológia általánosságain nevelkedett ember (akár Kusturica előző filmjében, a *Sjecaš li se Doli Belben* [Emlékszel-e Dolly Bellre?]), pártos frazeológiával tömve, szimpatikus idealista. Ez az apa nem foglal állást és nem nyilatkozik valami mellett; csupán kissé zavarban van. Kívülrálló, egyszerű embernek hat, akit az összes életbeli manifesztációk közül a politika érdekel a legkevésbé. Emiatt lesz még kegyetlenebb letartóztatása.

Ami e világot könyörtelenné teszi, az elsősorban a jelentéktelenség és a semmirekellőség tudata. Az, hogy a sorscsapásokat apró kellemetlenségként fogadja. Ez a világ a keleti fatalizmus fészke, ahol a veréseket nemhogy ellenállás, hanem morgás és pisszenés nélkül tűrik. Kusturica filmjeiben nincs lázadás. (S ez talán az egyedüli „politikai filozófiája”.) Itt mindenféleképpen el kell ismerni a film forgatókönyvének íróját, a költő Abdulah Sidrant, aki tudja, hogy az ember társadalmi állat, a jó és a rossz pedig skolasztikus kategória. Hogy a szeretet, a gyűlölet s az irigység irányítják az emberi tetteket, akárcsak a vallások és az ideológiák.

Kusturicának sikerült kikerülnie a nagyzási hóbort csapdáit azzal, hogy ezt a farkas időt egy gyermek szemével láttatta (a szimpatikus és meggyőző Moreno Debartoli). Így alakított ki egy hiteles nézőpontot, amely a valóságot lágyabb és kissé elmozdított körvonalakkal színezte át. Ennek köszönhetően kibújtt a „történelmi film” és az allegória kísértése alól, ami gyakori eljárása rendezőinknek, akik rettegnek a cenzúrától, ezért az üzenet egyetemessé tétele érdekében a témát szerteágazóvá és érthetatlenné teszik.

Egy nyomásnak kitett kinematográfiában, amit szétbomlasztott a korrupció és a konformizmus, ahol a pénzt vakon pazarolják az olcsó és hamisan patetikus heroizmusról szóló drága spektakulumokra, e fiatalember alkotása nemcsak művészi, hanem morális vállalkozás is egyben. A „történelmi freskó” helyett Kusturica kamaratermi családi krónikát hozott létre, amelynek idejét egy kor gazdag emblematicája tölti ki. A filmkedvelő kölyök alakjában egy önreflexív képet mutatott fel azzal a bravúrral (a rajzfilmes ejtőernyő átváltozása ejtőernyős vetélkedővé), amely két kifejezést, két világot, két időt fon össze. Ám ez a bravúr elsősorban egy filmofil vallomása szerelmének erejéről. Vallomás a boldog és termékeny szerelemről.

(1985)

Orcsik Roland fordítása

A fordítás alapjául szolgált: Svet po Kusturici. In: Danilo Kiš: *Život, literatura*. Beograd, Bigz, 1995, 142–145.

MILJENKO JERGOVIĆ

Emir három ujja

Az első többpárti választásokat Boszniában és Hercegovinában 1990 őszén tartották meg. A polgárok három nemzeti-konfesszionális mozgalom s néhány, ideológiailag homályosan differenciált balos párt közül válogathattak. Az utóbbiak között a külső szemlélő számára legérdekesebbnek a *Reformista Erők Szövetsége* tűnhetett, amelyet az utolsó mosolygó jugoszláv premier, Ante Marković irányított. Pártjának egyik választási plakátja külön kitűnt a propaganda tarkaságából. A képen a versenypártok vezetőinek fotóit láthattuk, így a filmrendező Emir Kusturicáét is. „Melyikük vezet el Európába?” – hangzott a megfontolandó kérdés.

No, annak ellenére, hogy a reformisták kampányában Kusturica mellett forgatókönyvírója, Abdulah Sidran, háború előtti utolsó filmjének zeneszerzője, Goran Bregović s egy sor epizodista szerepelt, akik társultak a nyolcvanas évek egyedüli bosnyák kiviteli árujához, amire a bosnyákok felettéből büszkéek voltak, ez a párt teljes kudarcot vallott a választásokon. Leszámítva a tuzlai fiálét, amelyet az agilis Selim Bešlagić vezetett, a háború befejezéséig semmi sem maradt a bosnyák reformistákból. A tömörülés választási plakátja, amely a politikai inkorrektség (mert visszaélt a más pártok személyiségeivel) és az utcai szemtelenség (mert Kusturica filmes exportját politikai importként árulta) paradigmatisztikus kombinációja volt, több mint valószínű, hogy teljes mértékben feledésbe merül, ha szlogenjére nem válaszol szarkasztikusan az élet. Ugyanis a plakáton látható egyik figura valóban Európába vezette a bosnyákokat: a menekültszállásokra, amelyek a hideg északról egészen a mediterrán délig húzódnak. Ez az alak nem filmrendező, hanem költő.

Emir Kusturica életünkben és képernyőinken a hetvenes évek végén, illetve a nyolcvanas évek elején jelent meg drámai műsorok szerkesztőjeként, amiket minden hétfőn este tíz órakor sugároztak. A *Jegulje putuju u Sargaško more* [Az angolnak a Sargasso tengerre utaznak] című drámája nem volt különösebben érdekes mű. A néző e mű alapján még nem sejtette meg azt a tehetséget, aki oly nagy mértékben változtatja majd meg Bosznia és Szarajevó filmes, kulturális arculatát. Hasonlóan a néhány évvel később, ugyanebben a terminusban bemutatott rövid diplomafilmje, a *Gernika* [Guernica] sem bizonyult túlzottan érdekfeszítőnek. Csak az a jelenet tartalmazott vad és megrázó expresszivitást, amelyikben a kis zsidó a fotókról a náci uralom feltörésekor kiálló rokonai orrát, mert úgy hallotta, ez különbözteti meg őket az árjaktól.

Emir Kusturica az első hosszú filmjét Abdulah Sidran forgatókönyve alapján készítette el. Ez a szarajevói költő néhány évvel korábban *Sarajevska zbirka* [Szarajevói gyűjtemény] című kötetével elnyerte a kritika elismerését, amelyben (költői narrációval élve) egyfajta szentimentális vezetőről versel, akit végigkísér a városon és annak történelmén. Sidran a Kusturicának írt forgatókönyvében elmesélte gyermekkorát, méghozzá a felnőtté válás arany mítoszát, amit minden író csak egyszer dolgozhat fel, s többé nem hamisíthatja meg egy következő történetben.

A *Sjecaš li se Dolly Bell*¹ című film az olasz neorealizmus, Menzel kisemberekről szóló filmjeinek és a szarajevói utcai hagyomány finom kombinációja volt. A mű nagy sikereket aratott Szarajevóban és Belgrádban, míg a hajdani állam nyugati részén, főleg Zágrábban majd a pulai filmfesztiválon igen hűvösen fogadták. Ennek oka abban a tényben rejlik, hogy (feltételesen szólva) az efféle történetnek – intellektuális és artisztikus pretenziók nélküli, meleg, szoft proletár sztori – Jugoszlávia keleti részén volt hagyománya filmben, irodalomban egyaránt, a nyugati részt viszont taszította. Ezután a velencei fesztivál következett, ahol a film Arany Oroszlánt kapott, a közönség is őszintén lelkesedett érte.

Kusturica első alkotása kiemelkedő feszességű forgatókönyv-konstrukcióval rendelkezett. Dialógusai olyan erősnek tünnek számomra, hogy akkoriban azt hittem, a fabula szétrobbanna, ha nem volna olyan egyszerű. A rendező ügyesen elrejtette a benne rejlő invenciót. Időnként úgy tűnt számomra, hogy ott bujkál a történet mögött, akárhogy is legyen, mindenféleképpen diszkréten követte. Amennyiben tizenöt év után először kellene meg határoznom a film ideológiáját, akkor azt mondanám, hogy az egy apa kommunista életének s iszlám rítus szerinti eltemetésének témájában merül ki. Az apa kicsit pityókásan ad eszmei útbaigazításokat két fiának meg a fáradt anyának: „Karl Marx jó ember volt, igazi kommunista”. Miután elragadja a tudóvész, a család idősebb tagjai körülállják a holttestét és elvégzik az iszlám előírásait. Ő természetesen nem vágyott erre, de Kusturica meséjében ez az ima nem teológiai erőszak az apa szellemiségén, csupán az élők hitbeli szükségleteinek és azon szokásoknak a kielégítése, amelyek generációkon át tartották a családi tetőt. A legfiatalabb, harmadik gyermek ezen a napon biciklit kapott meg pofont, mert nem tudta eltitkolni mosolyát. A filmben ez a mozzanat rendkívül fontos, mert precízen előírja azt a módot, amivel a forgatókönyvíró a mesélés folyamán finom kicsúszásokkal ellehetetlenítette az általánosítást, s meggyőzte a nézőket, hogy az emberi sors, az élettörténetek mind egyéniek, levezethetetlenek.

Kusturica ugyanazzal a forgatókönyvíróval hamar elkezdte a második film felvételeit, de az *Otac na službenom putu*² című alkotás meséje nem olyan erős, egyúttal a rendező is veszít diszkréciójából. Egyetlen a mű tempója, gyenge a stílus kidolgozottsága. A történetet egy kölyök mondja el nagyon szellemes, időnként megrázó módon, de hiányzik belőle az a meggyőző erő, ami a rendező korábbi filmjéből sugárzott. Ehelyett a gyerek jelképes és főlöszleges alvajárásait láthattuk. Kusturica rendezői exhibicionizmusokkal, filmes idézetekkel foglalkozott, aktuális politikai utalásokkal udvarolt a közönségnek (a nyolcvanas évek elején a Goli otokról³ szóló történetek jugoszláv társadalmi-politikai és művészeti slágerek voltak). Ez utóbbiak antikommunista üzeneteket is tartalmaztak, amihez a nyugati közönség a hidegháború utolsó éveiben különösen érzékenyen viszonyult.

Annak ellenére, hogy ezen műve a cannes-i filmfesztiválon díjat kapott s a külföldi recepció a hazaival együtt jóval túlhaladta előző filmje reflexióinak számát, számomra ez már nem volt többé az a Kusturica, akinek feltétlenül hinni tudnék. Második alkotásával a rendező Szarajevó megdönthetetlen, hivatalos jötevője lett, a különböző generációk és szo-

¹Emlékszel-e Dolly Bellre – magyarul is látható (a ford. megjegyzése).

²Apa szolgálati útra ment – magyarul is látható (a ford. megjegyzése).

³Goli otok – egy adriai sziget neve, a jugoszláv gulág színhelye és jelképe (a ford. megjegyzése).

ciális rétegek tagjai felvághattak vele. Elsősorban a nyugati jugoszláv köztársaságok embeireivel találkozáva. Emir Kusturica, a téli olimpiával a hétköznapi szarajlia⁴ számára valami olyasmi lett, amitől ez jobbnak, okosabbnak érezhette magát, s egy bizonyos határig gyógyította a belgrádiakkal, zágrábiakkal szembeni inferioritás-érzetét. Erről a közérzetről egy egész sor tanulmányt írhatnánk, többféleképpen magyarázhatnánk (szociológiai, nemzeti, antropológiai, kulturális, forgalmi, uralkodói vagy történelmi perspektívából). Segítségképpen elegendő volna megemlíteni, hogy a nyolcvanas évek közepéig az összes többi jugoszláv fővároshoz képest Szarajevó tekinthette magát a legkevésbé központi szerepűnek. A dalmát tengerparton a belgrádiakhoz és zágrábiakhoz viszonyítva a szarajliák igyekeztek leginkább a standard irodalmi nyelven beszélni. Szégyellték szlengjüket, amelynek csak a *Sjecaš li se Dolly Bell* című film adta meg a polgárjogot, s a háborúig oly mértékben elterjedt Szarajevó minden intézményes és intézményen kívüli kommunikációs csatornán, hogy egy pillanatban úgy tűnt, valamikor majd az identitás szégyene mások terrorizálásának fegyverévé változik.

Harmadik filmjének, a *Dom za vešanje*⁵ (Gordan Mihić belgrádi író szövegkönyve alapján) forgatása közben Emir Kusturica egyre agresszívebben lép fel a vele készített interjúkban. Ez a Jugoszlávia felbomlásának az ideje, s ő előszeretettel, gyakran beszél politikai témákról. A szlovénok, horvátok mentális hiányosságait hangoztatva vitatkozik, majd zabolázatlan sovinizmusba csúszik át, amelynek rasszista konnotációi is lesznek (a szlovénokat bécsi lovászoknak csúfolja), valamiféle felvilágosítatlan populizmust dicsőít, s elég korán támogatja a szerb elnököt, Slobodan Miloševićet. Ezzel még inkább maga ellen fordítja a horvátokat meg a szlovénokat, akik egyébként sem voltak soha pártfogói. Ugyanakkor a saját természetes biotópiájában, Szarajevóban nincs semmi problémája leszámítva azt a két-három újságíró, akik többnyire ifjúsági közlönyökben írnak, s nyíltan kifogásolják a rendező nemzeti és a politikai nézeteit.

A *Dom za vešanje* című film az organikus élet témájának drága realizációjá volt, végtelen számú filmidézetekkel, parafrázisokkal, a folklór és a fantasztikum különféle alakjai iránt mutatott nyílt vonzalommal és baromságokkal, amiket Kusturica az egzotikum védjegye alatt próbál eladni, s amiről maga is meg van győződve, hogy egzotikus (pl. az az eset, amikor a cigány át szeretné ugorni saját árnyékát). A filmet teletömte álmokkal, égbe emelkedő háztetőkkal, népi bölcsességekkel, amik már a kimondásuk előtt is közhelyek voltak. Ami a fogadtatást illeti, a *Dom za vešanje* nék szolid hazai és külföldi útja volt, de a néző már egyetlen apró részlet alapján sem tudta megfejtetni, hogyan rendezhette ugyanaz az alkotó, akinek a nevéhez a *Sjecaš li se Dolly Bell* fűződik.

Az első negatív kritikákra Emir Kusturica erőszakos megnyilvánulásokkal válaszolt. Megfenyegette azokat az újságírókat, akik valami rosszat írtak róla. Mivel először a boszniai írók elit kocsmája előtt rontott rá egyikükre, akit szempillantások alatt elvert, a nyilvánosság kísértésbe került, hogy a sztárja kapcsán redefiniálja vagy még jobban eltúlozza ítéletét. A legtöbb ember az utóbbi mellett voksolt. Nemcsak nagy rendezőnek tartották, hanem Kusturicát Szarajevóban „emocionalistának” is vélték, akinek a „zsensialitása” miatt még az

⁴ szarajlia – a szarajevóiak ragadványneve (a ford. megjegyzése).

⁵ Cigányok ideje – magyarul is forgalmazzák (a ford. megjegyzése).

erőszakosságot is megbocsátják, s nemcsak elnézik, de valamilyen módon hivatalosan is szubvencionálják cselekedetét.

A nyolcvanas évek közepétől Szarajevóban fölütötte fejét valami nagyon furcsa, de erősen átmeneti mentalitás. Az egyfelől a polgári-csarsijai identitás, másfelől pedig a rurális-proletáris tudat kombinációja helyett, amelyeket egyfajta sajátos humor és vele járó közelség jellemzett, új szokáskód volt születőben, miszerint minden műveltség-, viselkedés- és hozzáállásbeli hiányosság áthidalható a minőségben. Közben a polgári viselkedés normáit egyaránt megvetették, akár csak a városba frissen érkezett parasztok tájékozatlanságát. Természetesen, ezt nem minden helyzetben vették figyelembe, ahogyan az új mentalitás nem törhetett be az urbánusok otthonába. Mindez ugyanakkor kifejezetten fölerősödött a városi elit és a kultúra sztárjaival, sztárnőivel folytatott nyilvános kommunikációban.

Emir Kusturica a színpadi művészetek akadémiájának professzora lett. Az általa vezetett színészi osztály óráin folyamatosan a spontaneitást és a természetességet ajánlotta a diákok figyelmébe arról győzködve őket, hogy a beszéd s a mozdulat technikája kevésbé fontos mesterségek, csak a születésüknél fogva tehetségteleneknek van erre szükségük. Bizonyos idő után egy teljes generáció a professzor filmjeinek autodidakta naturalistáira hasonlított, a csarsijai szleng kezdett eluralkodni az egyetemi gyakorlatokon még akkor is, amikor antik tragédiákat vittek színpadra. A színészi előadók legtöbbször, főként a klasszikus színházi stíluson nevelkedett idősebbeket irritálta Kusturica metódusa, hogy a beszédhibákat színészi kvalitásként használja, ám amikor ellenkeztek, a nagy rendező (gyakran a diákok előtt is) brutálisan sértegette őket. Állandóan azt hangoztatta, hogy ő európai formátumú sztár, ők viszont ki sem mozdultak a provinciális színházakból, művelődési házakból. Valószínűleg szükségtelen megemlíteni, hogy ez csak tovább dagasztotta Emir Kusturica növekvő karizmáját.

Hogy ezekben a hónapokban és években Szarajevó mennyire eltelt Kusturicával, bizonyítja az a tény is, hogy senki sem lepődött meg azon, amikor a rendező a reformista erők pártjának választási listájára s plakátjaira került, tehát egy olyan párthoz szegődött, amely kimondottan sovinizmusellenes, s amihez képest a rendező horvátokkal, szlovénokkal kapcsolatos kijelentései összeegyeztethetetlenek. Ugyanis ekkoriban még elég kevesen gondolkodtak a „bécsi lovászokról” vagy azokról, akik „egész kultúrája már Sljemenről idelátszik”. A háború előtti Szarajevó számára a nagy rendező életközeli jelenség volt mindazoknál, akikre sovinizmusa vonatkozott. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy Szarajevóról nem mint Kusturica evlbarátjáról van szó, hanem mint olyan városról, amely Kusturicát a végső határig tolerálta, álláspontjait magánélete részeként fogta fel, amibe nem ildomos beleavatkozni, el kell fogadni, ahogyan mondjuk tudomásul vesszük valaki szeme színét.

Vajon miért csatlakozott Kusturica, a promiloševići és sovinizta nyilatkozatai ellenére Marković pártjához? Erre a kérdésre végtelenül egyszerű a válasz. A *Reformista Erők Szövetsége* Szarajevóban a drága kocsmák, intellektuális szalonok pártja volt, ahol a „sikeres” emberek találkoztak, sármjuk és ékességük bizonyára megfelelt Kusturica világképének. Az tény, hogy a párt programja nem nagyon állt közel hozzá, nem számított, mert a nyilvános szerepléseket illetően a párt úgysem terhelte semmiféle feladattal. A választási kudarc is csak a hiúságát bántotta. Nem számított arra, hogy a szarajliáknak (ahogyan általá-

ban a bosnyákoknak) ugyanúgy szükségük volt a nemzeti-konfesszionális mozgalmakra, ahogyan a média csillagaira, akik inferioritás-érzetüket gyógyígtatták. A sztárokra nem szavazhattak a politikai választásokon, mert ezeket nem az utcán, a kocsmában vagy valamely más nyilvános, öngazolási helyen tartották, hanem titokban, magányban. S amennyiben a nyolcvanas évek végén a személyes érzés meg a hivatalos álláspont között nem lett volna akkora távolság, akkor Kusturica sovinizmusát sem tolerálják, s a rendező megint nem szerepel jól a választásokon. Ebben a játékban tehát elrendelésszerű volt számára a vereség.

Ugyanakkor érdekes, hogy népszerűsége a városban nem csappant meg. Miután a reformisták csődöt mondtak a választásokon, Kusturica nyilvánosan megátkozta azokat a polgárokat, akik nem rá szavaztak. Ennek ellenére a sztár továbbra is érinthetetlen maradt. Függetlenül a hatalomváltástól az emberek az utcán, a kocsmái laza beszélgetések során nem akarták bevallani, hogy a nemzeti-konfesszionális mozgalmakra voksoltak (Szarajevóban az SDA, SDS és HDZ⁶ közösen elnyerték a lakosság háromnegyedét). A maguk nagy gyűléseit ezek a pártok a választások után is meg kellett, hogy tömjék provinciabeli vendégekkel. A város atmoszférája egy kicsit skizofrénnak tűnt: egyfelől a választási eredmények arról tanúskodtak, hogy csak minden nyolcadik véletlen járóelő nem szavazott a nemzeti-konfesszionális mozgalomra, (amelyet a személyes dokumentumokban kereszt és családnévvel határoztak meg a számára) másfelől majdnem mindenki úgy viselkedett, mint ha épp ő lenne az a bizonyos – nyolcadik.

A háború elején a Horvátországban adott interjúiban Kusturica politikai angazsáltsága a legnagyobb jószándékkal sem értelmezhető a művész excentrikusságaként, ahogyan a szlovének és a horvátok iránti viszonyába sem magyarázhatunk bele semmi személyeset. Függetlenül attól, hogy ki mennyire van ezzel tisztában, amikor eldördül az első ágyú, meghal az első civil és eltűnik az első város, a nyilvánosságnak mondott szavak löszerré válnak, s felhasználhatóak azok ellen, akik elindították a háborút, vagy azok ellen, akik a háborúban védekeznek. Kusturica az utóbbiakra sütötte el őket, Vukovár eleste idején pedig azt tanácsolta a bosnyák muzulmánoknak, hogy fogjanak össze a szerbiai szerbekkel, „mert a horvátokkal amúgy sincs semmi közös dolguk”. Ezt több újságnak megismételte, néhány-szor idézték is Horvátországban (érthető szidalmak közepette) és Szerbiában (az egyformán érthető dicséretnek kíséretében).

Szarajevóban kirohanási továbbra sem terjedtek el széles körben (az állami televízió egy szót sem lehetett ellene felhozni). Nos, ahogy közeledett a háború Boszniához, mégis jelentkeztek olyanok, akik másként kezdtek el gondolkodni a rendezőről, noha senki azon emberek közül, akik a munkatársai és dicsőítői első garnitúrájához tartoztak, nem határolódtak el kijelentéseitől. A sérthetetlen csillag továbbra is ott fénylett a város felett, amely körül 1991 telén a JNA⁷ már ásta és betonozta a lövészárkokat, szállította a tankokat, az ágyúkat, amelyek majdnem négy éven át tartották ostrom alatt Sarajevót. A sarajliák szinte autisztikus erőfeszítéssel tartottak ki az ember mellett, aki emancipálta szlengjüket és filmjeivel „elvezette őket Európába”, megmutatta Zágrábnak meg Belgrádnak a sarajevói utca vad zsenijének vitathatatlan felsőbbrendűségét.

⁶SDA - Demokratikus Akciópárt (bosnyák), SDS - Szerb Demokrata Párt, HDZ - Horvát Demokrata Közösség.

⁷Jugoszláv Néphadsereg.

1989-től Kusturica két olyan filmes tervet jelentett be, amit (ma úgy tűnik) sohasem fog realizálni, de amelyek sokmindenben paradigmaticusnak foghatók fel. Az egyik Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*ének amerikai filmadaptációja lett volna, a másik Andrić *Na Drini ćuprija*⁸ című regényének feldolgozása. Az első alkotás forgatókönyvén Gordan Mihić-tyel dolgozott a rendező. Ennek a filmnek az lett volna a célja, hogy segítségével a vad Európa betörjön a steril Amerikába. Ugyanis Kusturica meggyőződése szerint (amit a beszélgetéseiben sem titkolt) a jól elmesélt és jól felvett történet előtt Hollywood térdre borul. A másik forgatókönyvet Abdulah Sidran írta. Kusturica e filmet nagyszerű freskóként képzelte el, száz színészt mozgó spektákulumként; itt az áthidalhatatlannak tűnő temporalitás problémáját (Andrić regénye két évszázados periódusban történik, emiatt kronológiáját, amely ráadásul eltér a hagyományos ritmustól, lehetetlen filmre vinni) magának az Istennek a megjelenésével oldotta volna meg! Abdulah Sidran azt hitte, ez a forgatókönyv lesz élete főműve. A szerb és bosnyák utakat valóságban is összekötő híd filmes változata sokáig befejezetlen marad, ahogyan az is valószínű, hogy sem Kusturica, sem Sidran nem fogja kívánni a *Híd a Drinán* forgatását. Az andrići mű konnotációi a hídról szóló mesét univerzálissá tették, általánosan érthetővé és bizonyos értelmében transzparenssé. Mindez 1992-ben, a háború valóságában távoli és idegen lett, láthatatlan, megfoghatatlan a szem, a lélek számára, akárcsak a csillagtalan, hold nélküli éjszakában a víz a kút torkában. A háború ideje alatt a nemzeti öntudatosodás pillanataiban Abdulah Sidran azt fogja mondani Ivo Andrićra, hogy bosnyákellenes volt és utálta a muzulmánokat.

1992. április 5-én estek az első gránátok Szarajevóra. Emir Kusturica ezekben a napokban Párizsban tartózkodott, de továbbra is rendszeresen kommentálta a háborús eseményeket a belgrádi újságoknak és a tévének. A Szarajevót is romboló háború okozóit minden oldalon megtalálta, csupán Slobodan Miloševićet hagyta ki a sorrendből. A Hayat televízión, egy kis magánadón, amelynek adásait csak Szarajevó középső részén lehetett fogni, kommentáltam nyilatkozatait kronologikusan elrendezve őket kijelentvén: annak ellenére, hogy első filmjét továbbra is kitűnőnek tartom, Kusturica oly mértékben lealacsonyult morálisan, olyannyira undorító, hogy többé nem érdekel semmiféle esetleges magyarázata, igazolása, ahogyan elegendem van azokból az emberekből is, akik a rendezői zsenialitást magasztalva képesek relativizálni álláspontjait. Így beszéltem a tizenöt napos ostrom után, amikor a gránátos már elárasztotta a várost, és úgy tűnt, Szarajevó kezdi élni a háború mindennapjait, amelyben megváltozik a békebeli csillagzat sorrendje, a magángyönyörködések pedig meghátrálnak a Belgrádban rendezett halál-spektákulum villódzásai előtt. Április vége felé a szerb katonaság már-már eltaposta fél Boszniát, a bosnyák muzulmán lakosságtól megtisztították Zvornikot, Bijelinjét, Višegradot és Fočát, a feldarabolt szarajliaiák száma pedig meghaladta a százat.

Már a hayati szereplésem másnapján az állami tévé felizgult híradó bemondója a műsor elején bejelentett egy exkluzív telefonbeszélgetést Emir Kusturicával. Az első mondatában bemutatta a rendezőt teljes kereszt- és családnévvel, hogy aztán familiárisan meghitt becenevével illesse – Kusta. Ez a furcsa és alkalomhoz nem illő intimitás a közepszerűen informatív műsor elején – amelyet a háború legiszonyúbb napjaiban sugároztak – az újra-

⁸Híd a Drinán – magyarul is megjelent. (A ford. megjegyzése)

komponált szarajevói mentalitás egyfajta *homage*-aként hatott, aminek legfényesebb szimbóluma Emir Kusturica volt. Ugyanis – noha Szarajevóban a nyilvános és privát kommunikáció mindig is nyitottabb, lazább volt a zágrábihoz vagy a belgrádihoz képest – korábban csak Josip Brozt becézhették.

Kusturica már a tévéinterjú első mondatában azzal kezdte, hogy mennyire „fáj neki, ami Szarajevóban történik,” de igazából nem tudja, mi folyik ott, mert „a Párizsba jutó információk ellentmondásosak”. Majd frissiben ráförmedt a „komplexusos fajankóra és tehetségtelen görényre”, aki a napokban befektetette őt Szarajevóban. A híradó vezetője csak bólogatott rá sem hederítve Kusturica „érzelmi” kirobbanására, észre sem vette, hogy a háború és a gránátok eljövetelel valamelyest kicserélődtek a megengedett és társadalmilag elfogadható viselkedés kódjai. Kusturica öt-hat percig beszélt. Monológját fizikai fenyegetéssel fejezte be, ami „a komplexusos fajankónak”, tehát nekem szólt.

Utána a legyilkolt városokról, felkoncolt emberekről és égő kórházakról, elhagyott otthonokról és véres utcákról szóló hírek következtek. Természetesen mindez kevésbé volt attraktív „Kustához” s „érzelmeihez” képest. Mint valami imaginárius posztmodern tragédiában, a közönség nem akarta tudomásul venni a sztár kihunyását. Fénye olyan erős volt, hogy még a vér sem tudta beárnyékolni. Mindettől függetlenül be kell vallanom, hogy elkápráztatott a híradós epizód. Teljesen nyilvánvaló volt, sem a bemondó (a szarajevói ellenállás médiaszimbóluma), sem a Kusturica védelmére kelő anonim betelefonáló, aki nem tudta elviselni, hogy – a kis hatótávolságú televíziós műsor ellenére, amelyet négy utca tudott fogni, mindössze néhány ezer ember – valaki lehordja a sztárokat, ahogyan a Kusturicától elbűvölt utolsó szarajlia sem értette, miből fakad imádata. Ők kevésbé csodálták a filmeket, inkább a sáros, Gorica nevű településből származó embernek hódoltak, mert eljutott a csúcsra, a Hollywood feliratig. Az, amit a világ többi részének a Metro Goldwyn Mayer oroszlánja jelentett, számukra egyenlő lett Emir Kusturica alakjával. Ez a csodálat igazából végtelenül urbánus és modern volt, ezért nem lehetett fölszámolni politikai, nemzeti, kulturális és emberi okok hangoztatásával. Ebben föl sem bukkant a törzsi totemimádat vagy a vezető iránti szeretet nyoma. Úgy imádták Kusturicát, ahogyan a kislányok bolondultak a régi fekete-fehér klipekben Lennonért és McCartneyért. Az efféle szerelem a sztárokat karrierjük végéig kíséri, pontosabban addig a pillanatig, amíg a forró slágerek langyos *evergreenné* nem válnak, a kollektív imádat pedig a történetírók és a fenomenológusok vizsgálati tárgyává nem válik.

Kusturica ezek után nem mutatkozott többé a bosnyák állami tévében, csak távolból lehetett hallani kijelentését, miszerint „felgyújtja magát, amennyiben Szarajevót nem menetik meg”, ám közben a háború lett az egyedüli autentikus valóság. Szarajevó polgárainak életrajza a háborús élményekre meg a halvány, bizonytalan békebeli emlékekre szűkölt. Néhány hónap után megszakadt az áram, így némelyeknek ideiglenesen, a legyilkoltak számára pedig örökre kialudt a világ elektromos ábrázata.

Az első háborús év végén Kusturica Amerikában éppen a befejező munkálatokat végezte a sokáig tervezett filmjén, az *Arizona Dreamen*⁹. A megöregedett Jerry Lewis, Faye Dunaway s Goran Bregović zenéje ellenére, amelyben Iggy Pop is szerepel, az alkotás végtelenül unalmas lett, története pedig hamis és inautentikus. Amerikában majdhogynem észrevétlen

maradt, Európában már kicsivel jobban fogadták, Szerbiában a kihelyezett kritikusok sokkal elégedettebbek voltak a közönségnél, Szarajevóban pedig be sem mutatták. Áram nélkül nem működnek a vetítők, ahogyan az ostromzár alatt tartott városban az emberek sem járnak moziba. A szarajevói újságok egyre sűrűbben továbbították Kusturica promiloševići nyilatkozatait, gyakoriságuk már betegesnek tűnt. Ugyanis egyetlen egy belgrádi rendező vagy író – leszámítva a hatalom által támogatottakat – sem ismételte meg annyiszor a szerb elnök iránti szimpátiáját, elítélve a „szeparatistákat, fasisztákat, fehérgárdistákat, usztasákat és mudzsahedineket”. Egy bizonyos idő után a háború előtti emlékek és érzelmek eltűnnek az emberi életekből, kialudtak az Emir Kusturica iránti utolsó szimpátiák is. Úgy kezdtek el róla beszélni, mint nemzeti árulóról. Lehetetlen ezt állítani, de nekem úgy tűnt, hogy a személyes Kusturica-imádat az egyéves ostrom után arányos lett az újjászületett gyűlölettel. Ahogyan a háború előtt a kulturális identifikáció sérthetetlen szimbólumaként tisztelték, úgy most a véres ostrom jelképévé lett. Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy a gonosz Kusturicáról többet beszéltek, mint Dobrica Ćosićról vagy akármelyik más, a szerb agresszió intellektuális oszlopáról.

Ma több mint valószínű, hogy senki sem próbálja racionálisan megmagyarázni azon mechanizmusokat, amelyek segítségével a körülmények, őt is beleértve, betaszították Kusturicát az általános, morális népítélet vermébe. Amikor valaki egyáltalán megkísérli, hogy kibeszélje, érthetővé tegye a rendező cselekedeteit, akciója gyakran hisztérikus szóbeli kirohanásokban (pl. – „Kusturica egy született pszichopata”), paranoiás hárításokban („Kusturicát megzsarolta a szerb rendőrség”) vagy sötét rasszista fabulációban (egy horvát napilapban azt olvashatjuk, hogy „Emir Kusturica egy tudatlan sátoros cigány zabigyereke”) merül ki. Mindez csak egy újabb mítoszt épít, üreget, mint a harang és üreget, mint a fel-fűjt lufi, csupán az ideális nemzeti árulót rajzolja meg, amivel majd nagymamák generációi ijesztgetik elalvás előtt az unokák nemzedékeit.

Kusturica ugyanakkor szó szerint fogalmazott: amit 1988-ban kijelentett, minden elkövetkező évben megismételte függetlenül a körülményektől, az alkalmazkodást követelő új helyzetektől s attól, hogy a békében kimondott szavaknak más lesz a jelentésük, mint a háborúban. A halál, a gyilkolás ritmusa csak új konnotációkat kölcsönzött nyilatkozatainak, noha ő maga soha nem ölt meg senkit. De minden Boszniában elesett emberrel, minden újabb koncentrációs táborral, felgyújtott várossal terhesebb lett a személyisége fölötti ítélet. Ezer és ezer anonim bűnös lesz az első valódi béke idején az utcákon, ott, ahol azok az emberek is sétálnak, akik csak a véletlen folytán nem váltak ezek áldozataivá, s az összes gyilkosságot (valamiféle kollektív számlázáskor) a nemzeti önmeghatározáskor félelmetes morális súlyként helyezik át Kusturica vállára. S ami a legrosszabb, nem létezik olyan mentőöv, amivel valaki kihúzhatná a dágványból. Kusturica filmjeinek, jóknak, rosszaknak egyaránt, megvan a maguk külön élete – ez, igaz, nagy mértékben megfelel alkotójuk földi életének. Viszont a művei nem elegendőek ahhoz, hogy elrejtsek szavait, amelyeket korábban nyilatkozott s nyilatkozza mind a mai napig. Az alkotás értékét kizárólag a mű tartalmazza. Nem fontos számára sem az idő, sem a tér, de – bármennyire paradoxus is hangzik – még az sem, hogy a katasztrófa után lesznek-e még fogyasztói, akiket beragyog ennek

⁹Arizonai álmodozók (*A ford. megjegyzése*).

fénye. A művészet nem tud meghalni, csak fizikai megsemmisítésekor; csupán a néző halála létezik.

Kusturica utolsó előtti filmjét, a nagy szerb dramaturg, Dušan Kovačević forgatókönyve alapján készített *Underground*-ot – patetikus alcímmel: *Bila jednom jedna zemlja* [Volt egyszer egy ország] – a gazdasági szankciók idején vette fel a belgrádi állami televízió pénzén. Bemutatták Cannes-ban, ahol Arany Oroszlánt kapott. A zsűritagok között ott volt a Nobel-díjas Nadine Gordimer, a neves író és a dél-afrikai apartheidtel szembeszálló harcos. Néhány dokumentum és kvázidokumentum jellegű jelenetben Kusturica úgy mutatja be a zágábiakat, mint akik virágokkal várják a német nácikat, ezzel szemben a belgrádi utcák üresek, amikor a megszálló német katonaság tapossa köveit. A film Belgrád lebombázásával (1941. április 6.) kezdődik. Abban a pillanatban, amikor Kusturica színre viszi a szerb főváros elleni légitámadást, a való életben a szerb ágyúk és tankok továbbra is rombolják, gyilkolják Szarajevót. Mivel a film érdekében lehetővé tették számára, hogy Belgrádban dinamittal felrobbantson egy házat, tréfásan megjegyezte: „Inkább én bombázzam Belgrádot, mint a NATO!” Ugyanis a jelenetet akkor vette fel, amikor Miloševićet (igaz, nem komoly szándékkal) katonai beavatkozással fenyegették meg, ha nem állítja le a boszniai megszárlást.

Az *Underground*-ot a nyugati kritika nagy része túl hosszú, zavaros és unalmas filmnek tartotta, így a néző számára érthetetlen, miért érdemelte ki a cannes-i díjat. A legvalószínűbb válasz talán abban az egyszerű tényben rejlik, hogy Szarajevó pusztításának pillanataiban a nyugat el volt ragadtatva attól, hogy valaki, aki ott született, egyáltalán filmeket készít.

Valahol láttam Kusturicaáról egy fotót: a kamera objektívje felé mutatja három ujját, a valamikor a kereszténységet szimbolizáló jelet, ami ebben a háborúban Milošević és Karadžić katonáinak a jelképévé változott. Annak ellenére, hogy teljesen egyszerű s technikailag meglehetősen közepes fotóról van szó, egy riporter felvételéről, míg nézem, az az érzésem támad, amit Diana Arbus szörnyfiguráit látva élek át. Ez az alak élőbb és valóságosabb, mint az a kép, amit a fotós elkészít. Sőt, számomra olyan, mintha egyenesen a szemembe nézne. Persze, ez csak illúzió, hasonló módon jött létre, ahogyan a huszadik századi művészeti médiumok gyártják a káprázatokat. A különbség csak annyi, hogy ez a fotó nem egy fiktív valóságot láttamoztat. A *Sjecaš li se Dolly Bell* című film halottas iszlám imajelenete vele összeillő és fájdalmas egységet alkot.

Orcsik Roland fordítása

Miljenko Jergović 1966-ban született Szarajevóban, ahol irodalom szakon végzett. A bosznia-hercegovinai PEN Klub tagja. 1993 óta Zágrábban él. Művei: *Opservatorija Varšava* (1988), *Uči li noćas neko u ovom gradu japanski* (1992), *Himmel Commando* (1993), *Sarajevski Marlboro* (1994), *Karivani* (1995), *Preko zaleđenog mosta* (1996) *Ovdje živi Conan*. Fiatal bosnyák líra 1993-1996, M. J. szerkesztésében (1997), *Naci bonton* (1998), *Mama Leone* (1999). Magyarul eddig egy könyve jelent meg: *Szarajevói Marlboró*. (Ford.: Csordás Gábor, Jelenkor, Pécs, 1999). A fenti írás a *Naci bonton* című kötetben található.

ALEŠ DEBELJAK

A mindennapi világ esztétizációja

A remény látványos palettája, hogy „mindenki verset fog írni”; az a lelkesedés, miszerint a szépség a poros múzeumokból az utcára kerül és leereszkedik a tömegek közé; a lázas meggyőződés, hogy az *esztétikai forradalom* egyenlő lesz a *társadalmival*, aminek következtében a polgári ízlés eltűnne a művészetek közvetlen befogadásából, s így a mindennapi világgal a szabadabb valóságba olvadnának: az avantgarde alkotók mindezen monumentális reményeket feljegyezték kiáltványaikba.

S mint az köztudott, ott is maradtak. De a korábban még nem ismert gyökerek feltárásának eredményeképpen világító tornyokként állnak mélyen beleásva a kortárs művészet partján. Némely mai művészt ezek a remények ragasztóként tartanak fogva, míg mások hátat fordítanak nekik s a maguk törekeny együlési vitorlázógépében ülve siklanak saját fejük labirintusába. A kortárs művészet, amelyet egyáltalán *nem érdekel* a művészi botrány, csendben búcsúztatja az avantgarde törekvéseket, s akárhogy is, de szorgalmasan utánozza őket. Így vagy másként „válaszol” a történeti avantgarde kihívásaira.

Gondoljunk csak pl. a szlovén „retrográdra”: a *Neue Slowenische Kunst*-ot nem érthetjük meg pontosan az ötletes provokációs stílusok ismeretének hiányában, ezekben egyaránt feljegyezték a század első harmadában jelentkezett európai avantgarde mozgalmakat és a szlovén avantgarde elgondolásokat. Az NSK – az OHO nevű csoport kritikai parafrázisával együtt – folytatta és átdolgozta ezeket saját szükségleteinek megfelelően. A nyolcvanas évek szlovén kultúrájában ezen okosan megtervezett, pontosan megoldott és jól támogatott művészeti mozgalom megjelenése – a védelmezők, vezetők, követők, csodálók és értelmezők óvó tekintetétől követve – mindenféleképp fontos előrelépést jelentett, ugyanis a posztmodernizmusba történő nyitás forrásának bizonyult.

Ma másképpen áll a dolog. A kilencvenes évek elején a posztmodernizmus már nem *terra incognita*, még kevésbé „divatos légy” vagy problémátlan „nagy újdonság”. Leszedték az összegabalyodott idézetek maszkjait, a posztmodernizmus lényegét mára szemérmetlenül lemeztelenítették. Világos, mint a nap. Az elmúlt évtized második felében, amikor saját könyvemmel, a *Postmoderna sfingá*¹-val (1989) magam is hozzájárultam a posztmodern elméletek szlovéniai meghonosításához, még nem ez volt a helyzet. Ebben az időben a bátor alkotóknak, az összeszedett NSK csoportnak még mindig akadtak kellemetlen, de már nem annyira gyakori összetűzései a külvilággal. Mostanra a szlovén állam határozottan begombolta őket. Az NSK mára inkább a szokatlanul illatozó, teljesen gondtalan húsevő orchideára hasonlít, vagy – no, mondjuk – a gorenjei szegfűre. Noha megkésetten, de a szlovén kulturális csinovnyikok széleskörű elismerése arról árulkodik, hogy a posztmodernizmus bekerült a házi leltárba. Ugyanis ma sokkal jobban látható, hogy a posztmodern, lényegénél fogva, kiegyenlítő eljárásokkal operál. A *történeti avantgarde programja* ez esetben csak *félíg valósult meg*. Nevezetesen az a fele, amely az utcára került szépségről beszél.

¹Posztmodern szfinx.

A modernizmusra is jellemző önálló kritikai művészet az emberi világ totális esztétizációjának szöveggörnyezetében hamar elveszítette különállóságát, amelyben az egyén imaginatív módon megélte illetve gondolati úton felfogta a *promesse de bonheur* utópisztikus ideáljait. A művészet titkát megérteni vágyó privát elmélkedések és érzelmi törekvések a posztmodernben szemléletmást szóra sem érdemesek. Ezeket felváltotta hivatalos piaci értékük. A posztmodern művészet tehát már nem egy másik világ megtestesülése, amely a maga értelmét a fennálló rend esztétikai kritikájából vagy etikai feszültségéből meríti. Épp fordítva: vidáman támogatja, elviseli és igazolja ezt a hivatalos struktúrát.

A társadalmi-történelmi folyamatok egyike, amely lehetővé tette a posztmodernizmus létrejöttét, nem más, mint a *mindennapi világ esztétizációjának* globális processzusa. Ennek elsődleges jellemzője, hogy eltörölte a gyakorlati és a művészi dimenziók közti különbségeket. Ez a folyamat nem vonatkozik – vegyük a legszembetűnőbb példát – az áruházi osztályokra, amelyek a maguk sokféle árukínálatával túltesznek a posztmodern regény dicsőített polifóniáján, ugyanakkor utal mindenekelőtt „annak a szférának az egyetemes eltűnésére, amely kívülről tekinthetne a műalkotásra. Nem marad meg a társadalmi cselekvés pre-esztétikai dimenziója, így a társadalmi rend függővé vált az esztétikai szerveződéstől. Hasonló a helyzet a természettel is, amelyet régebben utánozott a művészet, mára viszont másodlagos tényezővé vált; semmiféle tengerpartdarabka, semmiféle kicsipkézett hegycsúcs nem mérhető össze azokkal a szabványokkal, amiket a természetfotósok és a Sierra Club naptárkészítői dolgoztak ki,” bizonyítja Russel A. Berman *Critical Theory and Modern Culture* (1989) című kiváló könyvében.

A műalkotás és a kívülállósága közti különbség elfelejtett nézőpontjából tehát azt mondhatjuk, hogy a jelenkori fejlett társadalmak már nem a protestáns etikán alapulnak, ehelyett az *áru esztétikájának* szakadatlanul pörgő motorja hajtja őket. A tömegfogyasztás minden terméke – az ipari design, a szakképzett propagandisták, tömeges publicitás és a piaci kommunikáció lelkipásztori stábjának profi támogatásával – az *esztétikai kód előírásait követve alakulnak*. És úgy tűnik, megfelelnek a kellemesség, a vonzalom s a tetszés organikus illúziójának. Ennek az illúzióknak a végső határa a formális érdekesség, s már nem kell egzisztenciális elkötelezettséget vállalnia.

A fent körülírt „szöveggörnyezet” elmélete paradox módon alátámasztja a mostani világ esztétizációját. Számára a reális szociális történések dinamikája egyáltalán nem létezik. Az efféle elméleti hozzáállás távol áll az önkényes játéktól: a művészet, mint a jelenkori idő – legalábbis szerintem – elbeszélésének tüzhelyéről bizonyos kellemetlen egzisztenciális következmények füstje száll fel. „Az az elgondolás, hogy szó szerint mindent esztétikai jelenségként fogjunk fel, tagadva a jó és az igazság kérdéseivel való szembesülést, kizárólag művészi elképzelés. Ez a vélemény a művészet szférájában született, majd az egész világra érvényes lett,” írja a boszniai szerző, Dževad Karahasan *Literatura in vojna*² (1993) című esszéjében, ahol tiltakozik az emberi tapasztalat pusztá esztétikai látványossággá laposítása ellen. Ugyanis, amennyiben eltűrjük, hogy a teljes univerzumot a különleges cselekvések bengáli tüzévé redukálják, amelyek a mohó érzéki szenzációkat követően a maguk kellemességével kielégítették a pillanatnyi szükségleteinket, akkor az esztétizáció teóriája,

²Irodalom és háború.

noha az önmagáért való művészetről folyó beszéd látszólag semleges fogalmaiba bújik, de igazából alig különbözik a társadalmi *status quo* banális igazolásától.

Félre ne értsük egymást: nem azt állítom, hogy az esztétikai elmélet pártfogói felelősek a mostani világ állapotáért. Úgy gondolom, hogy ezek a teoretikusok – a maguk lényegi vakságával a mindenféle morális, társadalmi, nemzeti és történelmi réteg műalkotásbeli közlése iránt – önkéntelenül is részt vesznek a Patyomkin falvak médiabeli felfújásában, s meg akarnak minket győzni, hogy a világ esztétizációja igenis „normális” állapot. Mert amikor beszűkülnek a kritika lehetőségei, hogy a személyes kommentárt, az utópisztikus kritikát és az életanyag esztétikai átalakítását keresse az alkotásban, akkor ez a fajta recepció a művészet felelőtlen szalon tréccselésként való felfogása mellett áll ki; a mű pusztán esztétikai rétegét vizsgáló kritikai összpontosítás szükségszerűen a világ tágasságát jelentő alkotói nyelv sokféle használatára, dialektusaira irányul. Ez az alkotás felszínén csúszkáló, önelégült kritika tényleg nem várhatja el, hogy – a szakma utolsó Mohikánjait kivéve – föl fogja, és ezen túl még érdeklődjön egyáltalán bárki is a kritikai analízis tárgya iránt.

Orcsik Roland fordítása

Aleš Debeljak (1961. december 25.) miután megszerezte diplomáját a ljubljanaei egyetem összehasonlító irodalom szakán, Amerikába utazott, ahol a new yorki Syracuse egyetemen szociológiából doktorált. Jelenleg a ljubljanaei egyetem társadalomtudományi karának oktatója. A szlovén posztmodern egyik legjelentősebb alkotójaként indult. Költeményeket, novellákat, esszéket, tanulmányokat ír, műfordítással is foglalkozik. Műveit eddig tíz nyelvre fordították le. Több hazai és nemzetközi irodalmi díj birtokosa. Mostanáig hat verseskötete és öt esszégyűjteménye jelent meg. Magyarul: *A csend szótára* (ford.: Gállos Orsolya, Csordás Gábor, Parti Nagy Lajos, Jelenkor, 1996), *Otthon és külföld* (ford.: Gállos Orsolya, Jelenkor, 1998), *Az eltört korsó* (Szlovén esszék, Jelenkor, 1992), *Az elfelejtett nyelv: természet és költészet* (ford.: Gállos Orsolya, in: Magyar Lettre Internationale, 20), *„Ljubljanaei mákvirág”* (ford.: Gállos Orsolya, in: Magyar Lettre Internationale, 33), *A jövő irodalma most születik* (ford.: Gállos Orsolya, in: Magyar Lettre Internationale, 42), *A párnára dőlve; Az úrnő nyomában* (ford.: Gállos Orsolya, in: Korunk, 2000, XII/8) *Idegenlégió* (ford.: Fenyvesi Orsi, in: EX évkönyv. Forum, Újvidék, 1990.). A fenti írás a következő kötetéből származik: *Individualizem in literarne metafore naroda* (Založba Obzorja Maribor, 1998, 162-167.)

LOSONCZ ALPÁR

A vízikertről

A láthatósággal való kísérletezés, a tér konfigurációjának a fény és a sötétség interakciója segítségével történő megmutatása, a mélység paradoxona, a tiszta, jelentés nélküli felületek látványába beoltott piros szín jelenléte – íme Zoran Gaši festői munkásságának kerete. Művészetének jellegzetessége, hogy a figuratív vonatkozásokat is tartalmazó látványt mintegy belemeríti az aquatikus világ terébe. Vászna, mint egy előttünk meredező vízfal, dezantromorfizált térbe vezet be bennünket. Ebben a konkrét természettől eltávolodó térben az egymásba bonyolódó színek, a borzongás üledékei, a szín-játékból formálódó állat-alakok várnak, a szétfröcskölődött vércseppek melyek, mint egzisztencia-nyomok válnak láthatókká, és ott villognak a sötétből ránkmeredő szemek. Nyilvánvaló, hogy ezen utóbbi művészeti gesztus egy tisztos filozófiai és művészeti hagyományt idéz fel, nevezetesen, a látás egzisztenciális értelmezésének szerteágazó tradícióját. Újra és újra el kell mondan, hogy a látás aktusában bennefoglaltatik a látó és a látott interakciója, a hatás és a visszahatás mélyreható eseménye. A dezantromorfizáló tendencia ehelyütt a nem-emberi látás fenoménjével szembesít bennünket. Nem valamilyen érintetlen, netalán szublimált természetlátványt teszek itt szóvá. Ha tetten is érhetők szublimáló tendenciák Zoran Gaši festészetében, nem feledhetjük a szublimáláson túlmutató feszültséget, ha úgy tetszik, azt a feszültséghorizontot, amely elárulja, hogy a festő milyen módon szervezi meg erővonalait. Bár a fénynyalábok többször is úgy tűnnek fel, mint a sötétség-foltok hangúlyait tompító jelenségek, mégis látnunk kell, hogy tényleges céljuk nem a feloldás-feloldódás, hanem a látás legelemibb feltételének biztosítása.

Valójában az imént említett szemek, amelyek egy nem emberi természet háttéréből merülnek fel, a nézésünk szuverenitását borítják fel, megszólítanak, követeléssel lépnek fel velünk szemben. A vásznon konfigurálódó világ továbbterjed a néző, a rálátással próbálkozó befogadó perspektíváján. A befogadó ugyanis a rászzegeződő szemek, a látás eseményének hatósugaraiban áll, ő az akit látnak, néznek és nem fordítva. Félreértés ne essék, nem pusztán nézőpontcseréről kell itt beszélnünk, valójában egy egzisztenciális átbillenés horgonyoz le bennünket Zoran Gaši képeinél. Amennyiben így gondolkodunk, úgy azt kell látnunk, hogy a festményekben felszínre kerülő világ a befogadó önpercepcióját veszi igénybe. Azt mondhatjuk, hogy a kívülség jelentéseit veszi célba. Belehasít azokba a képzeinkbe, amelyek azt mondatják velünk, hogy a látásunk aktusa, mintegy a kívülség tartományában rögzíti a befogadást. Azaz: a szokásba fagyott képzeink alapján véljük, hogy a kívülség ott van kint, tőlünk távol. Miközben a látás eseményének részvevőjévé válunk, a dolgok, színek, fények elérnek bennünket. Pontosan a bevonásnak ezt az eseményét kell szem előtt tartanunk, amikor Zoran Gaši festői munkásságáról elmélkedünk. Amikor a látást nem az emberhez kapcsolja, hanem az anonimitás közegébe vonja azt, akkor csak azzal szembesít bennünket, ami elől nem térhetünk ki.

JON SAVAGE

Joy Division: valaki elragadja az álmokat

Itt állnak az ifjak terhükkel vállukon
Itt állnak az ifjak, hová lettek hát?
A pokol sötétebb kamráinak ajtóin kopogtattunk
E határhelyzetben, belső kényszerre teremtünk itt
Oldalt állva figyeltük az újrajátszott jeleneteket
Önmagunkat úgy, mint soha még
Az elfajulás, a nyomasztó emlékek képei
Örökre bennragadt fájdalomaink
Hová lettek? Hová lettek?

1979. augusztus 27. Egy Leigh melletti mezőn – félúton Liverpool és Manchester között – zajló nevetséges fesztivál húzózenekara a Joy Division. E két város vezető független kiadói találkoznak itt (Zoo, Factory), hogy bemutassák tehetségeiket, akik az A Certain Ratio, az Orchestral Manoeuvres in the Dark, az Echo and the Bunnymen és a Teardrop Explodes. A helyi rendőrség számára mindez idegenek invázióját jelenti: lezárták a várost, a bejáratnál pedig mindenkit megmotoznak drogok után kutatva. Autóm egyik utasa már az előzetesen ücsörög.

Az alkony fényeiben a Joy Division kezdi meg utazását. A következőt kapod: hátul egy nyurga dobos, aki egyszerre üt bonyolult és szimpla ritmusokat. A csúcsközeli pillanatokban Stephen Morris szintidobokkal támad, amiket a 'Ring My Bell'-hez hasonló diszkó-albumokon szokott hallani az ember. Baloldalt egy – zuhlott kóristafiúra emlékeztető arcú és öltözkéiben udvarias ifjúnak tűnő – vékony személy (Bernard Dicken, ahogy a későbbiekben nevezik) görnyed gitárja fölé, amiből ritmusos, gyakorta torzított zajtömbök áradnak. A hang kaszáva halad előre a légben.

Jobbra a bajuszos basszista festett szőke bozontjával, munkásbakancsával, dupla soros zakójával: térden állva úgy lóbálja hangszerét, mint valami fegyvert. Peter Hook basszusfutamai kiemelkednek a zürzavarból: a Joy Divisionben úgy használják a dallam vezetésére, mint minden egyebet, ami a szerkezetet adja. Középen áll az énekes: rendkívül sápadt, néha izzad, magas, a sötét különféle árnyalataiba öltözött. Szigorúan vágott haja a római császárokat idézi.

Ian Curtis kezdetben szinte mozdulatlan, mintha végtelen türelemmel énekelne. A kiálás után azonban úgy tűnik, fölcsapták a kapcsolót: nyugalma hirtelen vad mozdulatokba csap át. Terjed a poén, hogy ez 'a haldokló légy' tánca – egy haldokló rovar görcsös végtagjait dobálja –, ám ennél sokkal tudatosabb. Ahogy végtagjai leírják hipnotikus félköríveket, egy pillanatig nem tudod levenni róla a tekinteted.

Azután rádöbben: ki akar bújni a bőréből, az egészből, örökre, s keményebben próbálkozik, mint eddig bárki. Nem mindennapi. A legtöbb előadó tartózkodó a színpadon: csak

részben tárja föl önmagát. Ian Curtis semmit sem tart vissza, mögötte maradnak a zenészek és az út minden egyes lépése; leugrik a szikláról.

A fellépés vége felé újabb szám következik, a 'Dead Souls', ami a lebegő gitár és a tántorgó basszus hullámvasútjával indul. Néhány perc múlva Curtis elkezd: 'Valaki elragadja az álmokat'. Víziók járkák át: alakok a múltból, gúnyolódó hangok – szörnyű szépség. A coda elérésekor fölsikolt: 'Egyre csak hívogatnak, hívogatnak, egyre csak hívogatnak', hátunkon föláll a szőr. Ez az, megkerülhetetlenül: Ian Curtis fölébreszti a holtakat.

'Elérkezett, ma bizonyára lecsillapodásnak mondanák, de akkoriban lusta tetüségnek neveztem,' mondja visszaemlékezve Bernard Sumner. 'El sem tudtam hinni, hogy profi zenész vagyok: csupán annyi ambícióm volt, hogy valami olyasmit csinálhassak, amit élvezek is anélkül, hogy keményen kelljen dolgoznom. Csak hagyni átáramolni rajtam az étert – hal –, s én lennék a médiuma a rajtam áthatoló szellemek zenéinek. Csak heverésznék, miközben a zene kiütközne az ujjaimban, mert azt gondoltam, ez a művészet.'

Nehéz dolog megfogalmazni, de furcsa módon soha nem esett szó köztünk a zenéről: létezett bennünk egyfajta megértés, nevesítésének soha sem éreztük szükségét. Úgy éreztem, a zene egy másik világ iránti elkötelezettség, amit a levegőből rántottunk elő. Úgy véltük, a zenéről beszélni ezen inspiráció végét jelentené. Ugyanígy soha nem beszélgettünk Ian szövegeiről és színpadi előadásmódjáról. Azt hittem, ha végiggondolnám, mit is csinálunk, abbamaradna az egész. Arra gondoltam, ha valami nagyszerű történik, csak nehogy a napba nézzek, nehogy megtörjön a varázs.'

Az út mentén ácsorgó árnyék
Örökkön téged idéz.

Bő tizennégy évvel ezelőtt, 1980. május 18-ának egyik hajnali órájában Ian Curtis önkezével véget vetett életének. Teljes megdöbbenés. Az együttes másnap indult volna Amerikába. A 'Love Will Tear Us Apart' című dallal és a rögzítésre váró Closer című lemezzel a Joy Division éppen áttörésre készült. Chris Bohn később így írt az esetről: 'Az öngyilkosság nem is annyira a sötétség szívébe, egy váratlan állomásra repítette el őket ... mindörökké megfagytak a felfedezés határán.'

Manchester zárkózott város, akár csak Ian Curtis. A történet résztvevői nem siratták nyíltan, hanem belevágtak a New Orderbe, amelyik együttest ismertük és szerettük végig a nyolcvanas években. A kiadó, a Factory Records fölvirágzását a Joy Division segítette, a nem metropoliszbéli siker példájává emelkedett. Minden 1990-ben, a szerelem utolsó nyarán csúcsozott ki, amikor betört a Happy Mondays, és a New Order végre első helyre került a világbajnokságra írt 'World in Motion'-nel. A szürkeségből ki a fényre, a sikerbe.

Mégis kitapintható maradt a Joy Division jelenléte, vagy pontosabban, hiánya. Olyan szerzők kezdték idézni őket, mint például Kurt Cobain, Courtney Love, Donna Tartt és Dennis Cooper, aki második regényének egyenesen a Closer címet adta. A képregény-készítő John O'Barr szintén tőlük merített, aki regénye, a The Crow mindhárom részét a szövegeikkel írta tele, bizonyos karakterek neveit is tőlük kölcsönözte, s könyvét Ian Curtisnek ajánlja, 'aki föltárta számomra az abszolút förtelemben megmutatkozó, leírhatatlan szépsé-

get'. Mindez e sötét történet forgatása során hangzott el, amelyiken Bruce Lee fiát, Brandont véletlenül agyonlőtték.

1990 után kezdtem újra rendszeresen Manchesterbe járni, és Curtis hiányát rendkívül erőteljes eseményként éltem meg, amivel még akkorra sem jöttem tisztába. Ahogy a Factory és a New Order számára kezdtek rosszra fordulni a dolgok, szinte lehetetlen volt nem érezni az érintetteken, hogy halálát képtelenek feldolgozni. Úgy tűnt, időszerű elmondani történetét. Fölvettem a kapcsolatot a tagokkal, a menedzserrel, a kiadó tulajdonosával és a feleséggel – Bernard Sumner, Peter Hook, Stephen Morris, Rob Gretton, Tony Wilson, Deborah Curtis –, s mindannyian, kivéve Grettont, aki szinte soha, beleegyeztek a beszélgetésbe.

Hamarosan megjelenő életrajzában, a *Touching from a Distance*-ben, Deborah Curtis az előadás mögötti valóságról ír, annak tényéről, hogy Ian hipnotizáló stílusában egyre gyakoribbá váló epilepsziás rohamai tükröződtek, amikkel otthon kellett megbirkóznia. 'Az emberek azokért a dolgokért csodálták, amik elpusztították' – mondja Deborah. Ian Curtis halála távolabb mutató sejtésekkel nehezített, személyes tragédia volt. Nem lehetett volna megelőzni? Amiről úgy véltük, művészi ördögűzés, hamisítatlan, könnyörtelen önéletrajz volt? Honnan eredt ez a sötétség, és miért léptünk bele oly készségesen?

Átalakul a táj, megbánás nélkül
A látás esélye, csodáld meg a távolságot
Még mindig lenyűgöz – ám elfelejtetted
A különféle színeket, árnyékokat
Minden elkövetett hibáért
Vállalom a felelősséget
Útbaigazítások hiányában, a látvány oly tisztán kivehető
A töltött fegyver nem megszabadító erő
Hallom szavaid.

A Joy Division története – sokéval egyetemben – 1976. június 4-én kezdődött. A szárnyait bontogató Buzzcocks meghívására először jelent meg északon a Sex Pistols – a manchesteri Free Trade Hall fölötti apró teremben. Mint ahogy egy szuper 8-as filmfelvételtől kitűnik, Johnny Rotten a parányi színpad körül forgolódik a támadás és visszavonulás már stilizált rituáléja szerint. 'Iszonyúan érdekesítő és kemény volt, igazán fiatalos,' állítja Peter Hook. 'Valami elindult, s a zene csak másodlagos volt.'

Bernard Sumner: 'Hookyval és a roadunkkal, Terry Masonnel mentem. Valahol azt olvasta a Sex Pistolsról, hogy verekedés tört ki a színpadon, és elrángatott bennünket a koncertre. Nem gondoltam, hogy jók: úgy véltem, gyengék, de épp ezért tetszettek. Úgy éreztem, lerombolták a popsztárrá válás mítoszát: a zenészt, mint egyfajta istent, akinek áldoznunk kell.

Iannel először az Electric Circusben találkoztam. Az Anarchy-túrán vagy a Clash buliján. Ian egy Ian nevű sráccal jelent meg, mindkettőjükön zubbony: Ian zubbonyának hátán 'HATE' fölirat, egyébként szimpatikusnak találtam. Jóképűnek tűnt, de nem igazán beszélgettünk. Úgy egy hónappal később, amikor eldöntöttük, hogy énekest fogunk keresni – mert Hookyval alapítottunk egy bandát –, adtunk föl hirdetést a Virgin Recordsban. Ian

fölhívott, mire én azt mondtam, rendben, O.K. Meg se hallgattuk.

Ian hozta a maga irányultságát. Akkoriban vetette bele magát az élet extremitásaiba. Extrém zenét akart: a színpadon a végsőig akart elmenni, semmi átmenet. Úgy tűnt, lanre hatott a téboly, az örület. Elmondta, hogy családjának egyik tagja valami elemgyógyintézetben dolgozott, és 20 mellbimbójú meg kétfejű emberekről mesélt, ami nagy hatással volt rá. A Joy Division alakulásának idején egy testi és lelki problémákkal küzdő emberek javára létrehozott, nekik munkát kereső rehabilitációs központban dolgozott. Komolyan befolyásolták gondolkodását ezek az emberek.'

Ian Curtis 1956. július 15-én született legidősebb fiúként, apja a közlekedésrendészetnél dolgozott. Kamaszéveiben a Macclesfield szélén lévő Hurdsfieldből a Victoria Park hatalmas, 1960-as évekbeli blokkjába költöztek, az állomás mellé. Macclesfield, noha majdnem összeér Manchester legszélső külvárosával, egy régies kisváros, ahol a környező hegyek szilutájából egyszerre sugárzik a menedék és egyfajta kísérteties üresség élménye: 'A környező hegyek látványa tényleg szép,' mondja Sumner. 'De ha egy téli éjjelen körbekocsikázod a várost, én megtettem, egy lelket se fogsz látni az utcákon.'

Deborah szerint, aki 16 éves korában ismerte meg Iant, Ian kamaszkora a szokásos bohémságokkal telt. A legtöbb, hetvenes évek elején felnövő tinédzserhez hasonlóan őt is föl-tűztelte David Bowie, aki az önpusztításra történő zenei és irodalmi utalások egész tárházát honosította meg a popkultúrában: Jacques Brel, Lou Reed és a Velvet Underground, William Burroughs. Akkoriban mindez többnek tűnt a nyomorúság szokásos tizenéves dramatizációjánál: Curtis a King's School otthagynya után minden nap dolgozni járt, és 1975 augusztusában megnősült. Első látásra mintha megállapodott volna.

Utólagos bölcsességgel szemlélve az eseményeket kiviláglik, hogy a folyamatok mélyebbre mutattak. Rengegeteg mai fiatalhoz hasonlóan Ian 14 éves korában minden vendégiség alkalmával rászabadult a gyógyszeres szekrényre, szabadidő-eltöltésül pedig a különféle drogkombinációk kipróbálását választotta. 1972 nyarán barátjával, Oliver Cheaverrel gyanúsán adagolták túl magukat teletömve gyomrukát: túllóttek a célon vagy öngyilkosságot kíséreltek meg? 'Talán olyan akart lenni, mint Jim Morrison,' mondja Deborah Curtis. 'Valaki, aki híres lett, majd meghalt. Egy zenekar tagjának lenni rendkívül fontos volt: erről nagyon egyoldalúan gondolkodott. Állandóan arról beszélt, hogy 25 éves kora után nem akar élni.'

Bernard Sumner: 'Azt mondják, a Joy Division zenéje szomorú és nehezen emészthető. Gyakran megkérdezik, miért van ez így. Én csak a magam nevében beszélhetek, hogy számomra miért volt az. Afelől csak találgatni tudok, miért volt az Iannek, de számomra azért, mert a hely, ahol fölnöttem, környéke a hatvanas évek közepére teljesen lepusztult. Én Salfordban, Lower Broughtonban születtem és nevelkedtem, úgy száz jardnyira az Irwell folyótól, amelyik büzlött. Az utcánk végén óriási vegyi üzem működött: vegyszerrel teli olajos hordók mindenütt.

A helyet, ahol éltünk, rendkívül közösségi összetartás jellemezte. Emlékszem kölyök-korom nyaraira: sokáig kinn maradhattunk az utcán játszani, és éjfélkor még idős asszonyok beszélgettek egymással a házak előtt. Gondolom, a hatvanas években rájöttek a városházán, milyen egészségtelen a környék, valaminek történnie kell, és sajnos minket költöztettek el.

A folyón túl helyeztek el bennünket egy toronyházas környéken. Akkor úgy véltem, ez fantasztikus; ma már persze tudom, teljes katasztrófa volt.

Számos más törés is akadt az életemben. Szóval, amikor az emberek a Joy Division zenéjéből áradó sötétségről beszélnek, 22 éves koromra elég sok veszteség ért. A hely, ahol élttem, amihez legboldogabb emlékeim kötődnek, eltűnt. Ami megmaradt, az a vegyi üzem. Rádöbrentem, már soha nem tudok visszakerülni abba a boldogságba. Itt keletkezett bennem valami űr. A Joy Division nekem a közösségem és a gyermekkorom haláláról szólt. Ami végleg helyrehozhatatlan.

Amikor otthagytam az iskolát, majd lett egy állásom, az igazi élet rémisztően sokkolt. Először a salfordi városházán leveleket ragasztgattam, értékeléseket küldtem ide-oda. Bezárva abba a borzalmas irodába: minden nap, minden héten, minden évben – talán három hétnyi szabadsággal. Beburkolt a rettenet. A Joy Division zenéje tehát a fiatalság, az optimizmus haláláról szólt. A Joy Division előtt éppen totális fölfordulásban voltam: túl korán jött az egész.'

Az együttes formálódni kezdett. Sumner szerint mindig is Joy Divisionként ismerték őket. Peter Hook ezzel nem ért egyet: az első pár hónapban Warsaw néven futottak – Bowie 'Warszawá'-ja után. 'Rendkívüli volt akkoriban a feszültség,' mondja Peter Hook. 'Manchesterben a zenészek legtöbbször nagyon középosztálybeli, nagyon tanult volt, mint Howard Devoto. Barney meg én velejükig munkáscsemeték. Ian valahonnan középről érkezett, de alapjában véve különféle attitűdök találkoztak. Kívülállónak éreztük magunkat: rosszindulat, rágalmozások.

A Warsaw különböző dobosokkal küszködött, amíg 1977 nyarán be nem lépett Stephen Morris, egy másik macclesfieldi. 'Ian egy vagy két évvel járt fölöttem a King's Schoolban,' emlékezik vissza Stephen. 'Emlékezett rám, mert néhány barátommal egyszer kiütöttük magunkat – köhögés elleni gyógyszert ittunk, és az idősebb fiúknak azt tanácsolták, hogy járjanak körbe és ellenőrizték a diákok diákjait.' Az együttes föllépett az Electric Circusban, rögzített egy négyszámos EP-t *Ideal for Living* címmel, amelyen már elmozdultak a csépeléstől egy kimértebb, súlyosabb hangzás felé. 'Éppen csak élvezkedtünk,' mondja Sumner, 'tanulgattuk, hová tegyük az ujjainkat a gitáron, milyen erősítőket használjunk.'

Amikor végre fölvették a lemezt, már Joy Division néven ismerték őket – amely nevet az EP utolsó számát – 'No Love Lost' – is inspiráló regényből, Ka-Tzetnik 135633 *House of Dolls* című művéből vették, ami a náci terrorról írt tömény rémálomnapló. A borítón II. világháborús témájú rajzok: a varsói gettóban doboló zsidó fiú. 'Iant mindig is érdekelte Németország,' meséli Deborah Curtis. 'Az esküvőnkön a német nemzeti himnusz dallamára írt dalt énekeltünk. A *Kabarét* legalább tucatszor néztük meg.'

Bernard Sumner: 'Nekem a II. világháborút jelentette, mert engem a nagyszüleim neveltek föl. Meséltek a háborúról, az emberek áldozatairól, amiket azért hoztak, hogy szabadok lehessünk; volt egy szobánk odafönt tele gázmaszkokkal, homokzsákokkal, angol zászlókkal és rohamsisakokkal. A háború nagy hatást gyakorolt rám, a lemezborító erről szólt. Nem náci párti, éppen ellenkezőleg, úgy gondoltam, divatos vagy sem, nem szabad elfelejteni azt, ami volt, hogy ne történhessen meg újra.'

Mindez segít egyfajta perspektívába helyezni a korszakot. A punk alapjában véve egy

szabadelvű, anarchista mozgalom volt, de a korszak erőpolitikájával szembeni ellenállását – a konszenzusos szocializmus végén – mindig is jellemezte egyfajta jobboldali irányultság. Mind az angol, mind az amerikai avantgarde rockban – legyen az a Ramones vagy a Throbbing Gristle – fontossá vált kimondani a kimondhatatlant, megvizsgálni a jobboldalt, kísérletet tenni az emberi psziché sötétebbik oldalának feltárására. A popkultúrában aligha bölcslő dolog az ilyesmi, hiszen az rögeszmésen ellaposít mindent, ami bonyolult.

Ian Curtisben számos paradoxon gubancolódott össze: tory álláspontja ellenére szerette az olyan szerzők műveit, mint J. G. Ballard vagy William Burroughs. Miközben kísérteties szövegeket írt és hipnotizáló színpadi előadásokkal hozakodott elő, rendkívül tehetséges tréfamesterként tartották számon. Tudott karizmatikus vezetőként és könnyedén befolyásolható személyként is viselkedni: gyűlölte a konfrontációt, mindamellett bárkihez képes volt alkalmazkodni. Még legközelebbi ismerősei sem értenek mindenben egyet: Peter Hook szerint 'Iant érdekelte az okkultizmus,' Sumner szerint viszont nem.

1978-ban véget ért a Joy Division naiv korszaka, kezdtek jók lenni. Januárban eljátszották Bowie/Roxy rosszhíru diszkónótáját, a *Pipst*. 'Ekkor láttam először Iant a színpadon Ianként,' meséli Stephen Morris, 'nem hittem el: ahogy átalakult tomboló szélmalommá.' A kaotikusra sikeredett versengésen, az áprilisi Stiff Test/Chiswick Challenge-ön figyelt föl rájuk későbbi menedzserük, Rob Gretton Wythenshawe-ből, illetve legfőbb propagálójuk, Tony Wilson.

'Azon az éjszakán Manchester összes bandája föllépett,' emlékezik vissza Wilson. 'Alig ülök le, amikor jön egy kölyök esőkabátban, letelepszik mellém, és már kezdi is, „te mocskos szemét, miért nem adsz le minket a tévében?” Ő volt Ian Curtis. A nap végén következett a Joy Division, s körülbelül 20 másodperc múlva azt gondoltam, ez az. A legtöbb banda azért van a színpadon, mert rocksztárok akarnak lenni. Néhány banda azért, mert muszáj azokká lenniük, valami próbál kiszakadni belőlük: ez ordított a Joy Divisionról.'

1978 tavaszán az együttes tizenegy számos lemezt vett föl az RCA számára Northern Soul DJ Richard Searling irányításával, de az anyag szinte azonnal el is avult a csapat gyors fejlődése miatt. 'Hirtelen érezhető különbség keletkezett a számok között,' mondja Peter Hook. 'Májusban a Mayflowerben a beállítás alatt elkezdtek játszani a „Transmission”-t: az emberek föl-alá járkáltak, ekkor azonban mindenki megállt, és ránk figyelt. Azon kezdem tündönni, hogy mi a baj a számmal? Aztán rádöbbsentem, ez az első nagy nótánk.'

Minden összeállt. Rob Gretton átvette a menedzsmentet: első lépésként megbízta a Better Badgest egy új jelvénytípus megtervezésére – éppen a kitűző mint underground kommunikációs forma korszakát éltük. Tony Wilson betette őket a Granada TV *So It Goes* című műsorába (a 'Shadowplay' alatt részleteket játszottak be a CIA-ről szóló dokumentumfilmből, a *World in Action*ből), majd a főcímbé is bekerültek, amikor a Factory megnyitotta új klubját Hulme-ban. Miután az együttes kiizzadta szerződését az RCA-tól, Martin Hannett társaságában stúdióba vonultak, hogy fölvegyék az elhíresült *The Factory Sample*-t.

'Láttam őket a Salford Techben,' mesélte Martin Hannett még 1989-ben. 'Tényleg jók voltak. Hatalmas terem, gyengécske felszerelés: még mindig a tér betöltésén dolgoztak, hogy biztosan eljussanak a terem sarkaiba is. Amikor a fölvételekhez készülődtem, ők csak megerősítették az alapötleteket. Egy producer számára kész ajándék volt a csapat, ugyanis

nem adtak meg semmiféle képletet. Nem vitakoztak. A *The Factory Sample* volt az első közös munkánk: azt hiszem, körülbelül két hétig állt rendelkezésemre az új AMS delay line. Digitálisnak mondták; igazi isteni ajándék.'

'Létezett egy zenei képlet a Joy Divisionben, de ezt soha nem határoztuk meg előre,' mondja Bernard Sumner, 'Jött magától: én voltam inkább a ritmus meg az akkordok, Hooky pedig a dallam. Ő magasan játszott a basszus szólamot, mert én a torzított gitárhangzást szerettem, és az erősítőm csak teljes hangerőn működött. Ha Hooky mélyen játszott, nem hallotta magát. Steve sajátos stílusa különbözött más dobosokétól. Számomra a dobos az együttes órája, de Steve nem ezt a szerepet töltötte be, mivel passzív volt: egyszerűen csak követte a banda ritmusát, ez adta zenénk sajátos életét. Élőben lan tánca vezetett bennünket; vizuális értelemben neki játszottunk.'

'Ilan hallotta meg a riffeket,' meséli Peter Hook. 'Jameltünk; egyszer csak megállított minket, és azt mondta, „Ez jó, játsszátok újra.” Nem volt magnónk: gondold bele! Ő hallotta meg a „Twenty Four Hours”-t, az „Insight” és a „She’s Lost Control” dalokat – egytől-egyig. Ha sértette a fülét valami, soha többé nem játszottuk a témát. Miközben játszottad, nem is tudtad. Nem tudatos folyamat, ő viszont az volt.'

'Ilan író volt,' mondja Bernard Sumner. 'Állandóan magánál hordozta a mappáját tele szövegekkel. Ült otthon, és csak írt tévézés helyett. Éjszakázott: nem biztos, ez csak feltételezés, de mázsaszám hozta a szövegeket. Soha nem írt zenét, de kitűnő hangszerelőnek bizonyult. Én készítettem elő a számokat, majd együtt megírtuk a zenét, de ilan szabta meg az irányt. Nagyon szenvedélyes tudott lenni azokban a pillanatokban: ha éppen összerakunk egy dalt, azt mondta, „Legyen sokkal mániákusabb!”'

Mialatt lassan elfogyott a *The Factory Sample*-ből készült 5000 példány, a Joy Division rohamléptekkel haladt előre – hagyományos ipari értelemben. 1978 decemberének végén léptek föl először Londonban, a Hope and Anchor-ben. A következő hónapban rögzítették első négyes számukat John Peel számára. Márciusban négy demo is készült Martin Rushentnek megelőlegezendő egy szerződést Rushent cégével, a Genetic-kel, amelyik a WEA tulajdonú Radar Records egyik leányvállalataként működött. Ez azonban sosem realizálódott.

'Minél inkább belemerültünk a dolgokba, annál világosabb lett, hogy ezekkel az emberekkel nagyon nehéz lesz együtt dolgozni,' jelenti ki Peter Hook. 'A Genetic rengeteg pénzt ajánlott, mintegy 40000 fontot, ami rendkívül hízelgő volt, de oly fölfoghatatlannak tűnt számunkra, hogy nem is számított. Rob úgy döntött, hogy a tili-toli Tonyékkal (a) sokkal érdekesebb, (b) sokkal kiábrándítóbb, ám (c) sokkal kifizetődőbb. Úgy vélte, jobb velük dolgozni, hozzájuk csak elsétálsz és kézben tartod őket. A Factory hibái ellenére olyan hely volt, ahol kiverhetted a balhét, ha volt hozzá merszed.'

Az együttes a stockporti Strawberry Studiosban rögzítette az anyagot Martin Hannett társaságában. Amikor az *Unknown Pleasures* elkészült, bevitték a Factoryhez. Szerződésük nem volt, de Peter Hook elbeszéléséből kiderül, hogy 'létezett egy papír, amely szerint hat hónap után a mesterek visszakérülnek hozzánk, ha bármelyikünk úgy döntene, hogy nem dolgozik tovább a másikkal. Ennyi. Csodálatra méltó, hogy ilyen sokáig kitartott a megállapodásunk.'

A Joy Division végre megmutatta önmagát: 'Az *Unknown Pleasures* volt az első megnyilvánulásunk a külvilág felé,' szögezi le Bernard Sumner. 'Egy vezetőre várok, aki megfogja a kezem', éneklí Ian Curtis a nyitó számban, a *Disorder*-ben, a következő kilenc szám pedig egytől-egyig a Northern Gothic alaptételei: büntől nyomorgatott, romantikus, klausztrófóbiás világ. Az *Interzone*-ban a csapat egy Northern Soul riffet használ föl N. F. Porter *Keep On Keeping On*-jából, viszont egészen más helyre tör át: 'Az utat/ Az utat keresem/ Hogy kijussak.'

A lemez vezérdala a *She's Lost Control* volt, amelyik igazán élőben hangzott nagyszerűen stoogesos gitártémájával és lenyűgöző basszus szólamával: gyorsan föl is dolgozta a leszbikus diszko díva, Grace Jones. 'Egy lányról szólt, aki abba a központba járt be munkát keresni, ahol Ian dolgozott,' meséli Sumner. 'Epilepsziával bajlódott, ami egyre több idejét vette el, aztán egyik nap nem jött. Ian azt hitte, talált magának munkát, később azonban kiderült, hogy egy roham következtében meghalt.'

A lemez megjelenésekor tavasszal költöztem Manchesterbe, s az album segítségével tájékozódtam a városban. Tipikusan túlfutott stílusban írtam róla a *Melody Maker*-ben:

A Joy Division teret betöltő, körkörös témái és Martin Hannett fénylő, éber álomszerű hangmérnöki közreműködése tökéletesen tükrözik Manchester sötét tereit, üres helyeit: véget nem érő nátriumos fények s egy gyorsuló autó tompított fényszórója, elhagyott ipartelepek – a tizenkilencedik század mérhetetlen törmeléke – látványa.

Az *Unknown Pleasures* minden idők egyik legerősebb bemutatkozó albuma, amely nem csak egy várost, hanem egy kort is körülír. Martin Hannett: 'Ian Curtis volt a Gestalt csatornáinak egyike: az egyetlen, akivel annak idején összefutottam. Igazi villámhárító.' Biba Kopf a következőképpen fogalmazott vele kapcsolatban az elmúlt évben, 'egyetlen másik író sem beszélt el olyan pontosan az adott korszakban élő individuumra gyakorolt korróziós hatásokat, akit egyik oldalról a hagyományos munkáspárti humanizmus impotenciába torkol-lása, a másiktól pedig a konzervativizmus küszöbön álló, cinizmussal átítatott győzelme szorongatott.'

A csapat gyűlölte a lemezt. 'Élőben játszottuk föl az albumot,' emlékezik vissza Sumner. 'A zene hangos volt és súlyos, mi pedig éreztük, hogy Martin mélyre állította a tónust, főleg a gitárok esetében. Ez szabta meg a lemez sötét, végzetszerű hangulatát: mi egy fekete-fehér képet rajzoltunk, Martin pedig kiszínezte. Mi ezt zokon vettük, de Rob imádta, Wilson imádta, a sajtó és a közönség megveszett érte: mi csak a szegény hülye zenészek voltunk, akik a dalokat szereztük! Magunkba fojtottuk a büszkeségünket, és maradt ez a verzió.'

Számít is a létezés

A legjobban élek amennyire lehet

A jövőm mostanra fölfalta a múltam

A jelen a kezeim közül elillan

Kezdődtek a problémák. Bernard Sumner: 'Ian eredendően humoros srác volt, ügyes nevetető. De bizzar módon. Nem volt direkt ember. Talán az intenzív pillanataival kezde-

ném, amiket mindig valami frusztráció generált. Emlékszem a vitájára Rob Grettonnal a próbatermünkben, T. J. Davidsonnál. Olyannyira frusztrálta a helyzet, hogy fölkapta a szemetes-vödört, a fejére tette, majd föl-le kezdett rohangálni a teremben, miközben Robra kiabált, teljesen kivetkőzött magából. Néha kirobbantak belőle a dolgok, ilyen személyiség volt, egyébként többnyire nyugodtan viselkedett. Tényleg.

Színpadí viselkedésében ez az örvöngés manifesztálódott. Ő volt Ian, Míster Udvarias, Míster Rendes. Aztán a színpadon, mintegy varázsütésre, a harmadik dal környékén érezhetően kezdett megveszni, nekifogott lebontani a színpadot, föltépkedte a színpad deszkáit, majd behajigálta őket a közönség közé. A föllépés végére pedig teljesen megörült. Amikor lejöttünk a színpadról, csupa vér volt. De senki sem említette meg, mert a mi dolgaink így működtek: nem hittük, hogy tisztában van vele, miért készíti ki ennyire magát.

'Egyik nap Londonban léptünk föl a Hope and Anchorben. Én éppen influenzával bajlódtam, úgy kellett eljönniük értem, hogy kimozdítsonak az ágyból. Ahányszor csak Steve megütötte valamelyik cint, forogni kezdett velem a világ: szó szerint, a fejem, a szemeim föl-le lifteztek, szörnyen éreztem magam. Mindössze úgy húszan lehetnek az egész helyen. Steve kocsijával indultunk haza: nagyon rosszul voltam, reszkettem, bebugyolálva egy plédbe. Egyszer csak Ian megragadta a plédet, és lerántotta rólam. Morgolódott a koncert miatt; a közönség, a hangzás: rendkívül rossz hangulatban volt. Én persze visszarántottam a plédet, mire ő ismét letépte rólam, betakarózott vele, majd elkezdett morogni, mint valami kutya. Rémisztően hatott. Azután hirtelen kirobbant, ütni kezdte a szélvédőt, és ott a kocsiában rájött a roham. Leálltunk félre, kivettük a kocsiból, hogy lefogjuk, azután kábé százmérföldes sebeséggel a legközelebbi kórházba hajtottunk, valahol Luton közelében. Valami borzalmas sürgősségi osztályon várakoztunk, majd megérkezett az orvos, „Rohama volt; jobban teszi, ha azonnal elmegy orvoshoz, amint visszaérne”.'

Ez, az 1978. december 29-ei, kora hajnali roham volt Ian Curtis epilepsziájának első jele. Az együttes életének egyik legfontosabb szakaszában Ian Curtis gyógyszeres kezelés alatt állt egyre súlyosbodó állapota miatt. 'Teljesen kifejlődött benne az epilepszia tudatvesztéses fajtája,' jelenti ki Stephen Morris. 'Kemény nyugtatókat kezdtek tömni bele; megmondta neki az orvos, hogy a kockázat minimalizálásának egyetlen útja egy normális, mindennapi életritmus fölvétele, ami akkoriban nem igazán tartozott a vágyai közé. Szeretett körbeugrálni a színpadon, elázni: ez volt az egyik legfontosabb oka annak, hogy csatlakozott a bandához.'

Deborah Curtis elmondása szerint odahaza is kezdett nőni a feszültség: 'A Joy Division-nél minden összejött neki. Először azt mondtam magamnak, mindez a folyamat része, de valójában félresiklott az egész. Nem létezett egy otthoni és egy kinti Ian, kezdett állandóan ugyanaz az ember lenni. A baj akkor ütötte föl a fejét, amikor már mutatkoztak a terheségem jelei: megjött az első roham. Szörnyen hangzik, de szeretett a figyelem középpontjában lenni. Az egyik dolog, amit szeretett bennem, az volt, hogy teljesen mögöttem álltam, mindenben, bármit is csinált. Amikor teherbe estem, nagyobb lett körülöttem a hűhó, és véleményem szerint kicsit féltékeny lett rám.'

1979. április 16-án megszületett Natalie Curtis. Egy hónappal később Ian életének legkomolyabb epilepsziás rohamsorozatán esett át, aminek kórházba vonulás lett a vége. Felelése szerint az egyetlen megoldásnak az otthoni stressz kezelésére a befekvés mutak-

zott, a Joy Division sikere elől azonban nem volt menekvés. 'A fiatalság elején az ember sebezhetetlennek véli önmagát,' mondja Peter Hook. 'A Joy Divisionnek nevezett úgy hajtott bennünket előre, és alapjában véve mindent beleadtunk azért, hogy mozgásban maradjon minden.'

Az *Unknown Pleasures* számos értelemben is úttörőnek bizonyult. Kitartva a Factory mellett az együttes megmutatta, hogy egy nem világvárosi, független lemezkiadó útja igenis járható. Peter Savile briliáns, zavarbaejtő borítót tervezett. Noha egy erőteljes, csapongó érzelmekkel teli lemez született meg, a Joy Division elutasította a komolyabb, sajtóbéli kitárlkozást, néhány hiba után ugyanis nem adtak interjúkat. 'Rob úgy gondolta, a zene annyira önmagáért beszélt, hogy semmi szükség nekünk, vidám barmoknak lökni a süket dumát róla,' meséli Peter Hook.

Beindult a Joy Division szekere, folyamatosan születtek az új dalok, amelyek közül néhány föltűnik a *Substance* vagy a *Still* albumokon: 'Something Must Break', 'Sound of Music' és három klasszikus – 'These Days', 'Dead Souls' és az 'Atmospheres'. 'Ez a szám volt Martin legnagyobb szerűbb keverése,' véli Sumner. 'Arra gondoltam, ez csodálatos.' Októberben a Buzzcocks társaságában huszonnégy állomásos túrára indultak az Egyesült Királyságban, ami miatt föladták munkájukat. A túrát időlegesen megszakítva a Joy Division lejátszotta első külföldi koncertjét egy új művészeti központban, a brüsszeli Plan K-ban. Itt találkozott Ian Curtis Annick Honoréval, és egymásba is szerettek. 'Ian nem igazán érezte jól magát Deborah mellett,' emlékezik vissza Peter Hook. 'Még az együttes megszületése előtt házasodtak össze, és viszonylag normális életet éltek. A barátnőkkel kapcsolatban az a szomorú, hogy magad mögött hagyod őket. Továbbálsz, és állandóan a kísértések tárgya vagy.'

'Annick szerette és megértette,' meséli Tony Wilson. Ez a háromszög határozta meg Ian Curtis életének utolsó hónapjait. 'Tudtam, valami kétségbeesetten rosszul működik,' fűzi tovább a történetet Deborah, 'de nem gondoltam, hogy ilyesmi áll a háttérben. Annyira hatálmában tartott, ennél fogva eszembe se ötlött, esetleg másik úton is járhat.' A kapcsolat folytatódott a banda rövid európai túráján 1980 januárjában. Miután visszatért Deborahhoz macclesfieldi közös otthonukba, Ian Curtis egy üvegnyi Pernod bedöntése után összeomlott, majd fölvágta csuklóján az ereket.

Éreztem, eljön e válság,
S régóta ápolt nyugalmamra tör,
Kétségek, zavar és önmarcangolás,
Egyre az eljövendő képzeze gyötör.

A mindössze huszonhárom éves Curtis az egyik lehető legnehezebb élethelyzetbe csöppent: beleszeretett egy másik nőbe, miközben felelős lett kisgyermekéért. 'Én is keresztülmentem ezen,' mondja Peter Hook. 'Teljesen összezavarodik ilyenkor az ember, könnyen elveszti a fejét, főleg akkor, ha gyerekek is belejátszanak az ügybe.' Márciusban az együttes két hetet töltött a londoni Britannia Row Studiosban második lemezük, a *Closer* fölvételeivel. Ian és Annick együtt laktak Londonban, míg Deborah végül rá nem jött, mi is folyik körülötte.

'A Factory olyan volt, mint valami család,' meséli Deborah. 'Minden embert kirekesztettek maguk közül, aki nem azt képviselte, amit ők kerestek. Emlékszem, Natalie-vel voltam várandós, és a Factory ajtajában álltam, Tony pedig végigmért. Magától értetődik, mi járt a fejében: hogyan lehet egy olyan rocksztarunk, akinek a hatodik hónapban járó felesége a színpad mellett álldogál? Nem igazán stimmelt. Azután fölbukkant az az elbűvölő belga lány: vonzó volt és szabad. Nem hibáztatom lant, a legtöbb embernek szüksége van társra, akit ha kirekesztenek, kell helyette más. Egyszerűen ez így természetes. Szüksége volt valakire, aki gondját viseli.'

Ma már könnyű fölfedezni, Ian Curtis kínjai átsugároztak dalaiba: azon szerzeményeit, amelyeket nem érzelmi gyötrelmei tápláltak, az irodalom sötétebb erői támgták – a 'Colony'-t *A sötétség mélyén*, az 'Atrocity Exhibition'-t J. G. Ballard regénye, esetleg saját élményei. 'A „The Eternal” című dalt egy Ian környezetében felnövő mongoloid idióta srác ihlette,' véli Sumner. 'Sosem hagyta el a házukat: egész világa a háztól a kertfalig terjedt. Évekkel később Ian visszaköltözött Macclesfieldbe, és véletlenül meglátta a srácot. Ian öt évesen ment el, huszonnégy évesen tért vissza, a fiú viszont ugyanúgy nézett ki. Világát még mindig a ház és a kert jelentette.'

Ian (Tony Wilson szavaival élve) 'transz-szerű' állapotba került a felvételek alatt, az együttes tagjai azonban örömmel emlékeznek vissza azokra a napokra. 'Hooky meg én mindig is úgy éreztük, hogy Martin Hannett akkor hozta ki magából a legjobbat, amikor hirtelen fogott a dolgokhoz,' mondja Sumner. 'A legtöbb anyagot egyből följátszottuk a keverőbe, de némi valóságízt is akartunk adni neki, ezért Martin óriási hangszórókat helyezett el a Britannia Row helyiségében. Az album nagy részét leadtuk a hangszórókon, és azt rögzítettük, hogy előbb legyen a hangzás.'

'A szövegeket hallva azonnal tudtuk, hogy nagyon-nagyon jók,' vélekedik Peter Hook. 'Nyíltak voltak, ugye? Sokat beszélt nekünk önmagáról, a félelmeiről, a kétségeiről, de túl fiatalok voltunk és túlságosan elragadott bennünket az izgalom: a hegyoldalon legördülő hógolyó esete. Nagy kár, tudni kellett volna végighallgatni és azt mondani neki, „Ian, beszélhetnénk veled? Mi a baj?” De fiatalon az ember nem vesz észre bizonyos dolgokat.'

'Vajon milyen hangulatban írta a szövegeket, nagyon nagy kérdés,' állapítja meg Tony Wilson. 'Mintha az album megírása hozzájárult volna az állapotához: sokkal inkább elmerült az anyagban, mintsem egyszerűen csak kifejezte azt.' *A Closer* számos értelemben a meghatározó Joy Division lemez, nem utolsósorban azért, mert a zenélés aktusából áradó hamisítatlan öröm – ami a New Order elektronikus világa felé mutat előre – fölturbózza a gyakran zord szöveget és vokált. Ez az album lett a banda legsikeresebb anyaga – 1980 nyarán a hatodik helyig jutott az angol listán –, ám rövidesen magukkal sodorták az események.

Gyermeki utakon, lázadáson, bűnön át
Elérkezni egy pontra, és meghátrálni újra,
Elnyűtt szívek, az óramű kereke kattan,
Elhervadt emlék, elmosódó látvány,
Továtűnünk csak, míg egy másik állomásra jutunk,
De hová, persze, mindent elrendeztek,

Elsuhanunk, mégis, ki kell szakadnunk,
A kívülállók biztonsága vagy a tovább kényszere

'Végül már a színpadon is rohamai voltak,' emlékezik vissza Bernard Sumner. 'Kora áprilisban két koncertet is vállaltunk egy éjszakára: az egyiket a Stranglers társaságában a Rainbowban, a másikat pedig a Moonlight Clubban. Az első fellépésen az egyik szám közben táncolni kezdett, de nem állt le a dal végén. Próbáltunk kiállni a számból, de ő egyre gyorsabban és gyorsabban táncolt, pörögni kezdett, be a dobok közé, és szétvágta az egésztestet. Akkor döbbsentünk rá, hogy rohamra van, le kellett vinnünk a színpadról. Mire az öltözőbe értünk vele, már vége is volt, egyszerűen sírva fakadt. Annyira szégyellte az esetet. Nem tudtuk, mit is mondjunk, mitévők legyünk.'

Peter Hook: 'Fölmennie oda, miközben epilepsziában szenved, előadni, beállni a reflektorfénybe, rettentő élmény lehetett. Azt hiszem, minket okolhatnak azért, hogy belehajszoltuk ebbe. A „csak vesztes lehetsz” helyzetbe került: nem akart magunkra hagyni bennünket, mi sem akartuk elhagyni őt, mégis belebetegedett a helyzetbe. Ez a mi gyengeségünk, mi tesszük beteggé magunkat. De muszáj, hogy legyen elég esze az embernek annak fölismeréséhez, ha így folytatja tovább, egyik reggel nem fog fölébredni. Ehhez azonban rengeteg bátorság kell.'

Három nappal a Rainbowban adott koncert után, április hetedikén, Ian öngyilkosságot kísérelt meg fenobarbitál túladagolásával. A következő estén Burybe várták, a Derby Hallba. 'Katasztrofális helyzet alakult ki,' meséli Bernard Sumner. 'Ki kellett rángatnunk a pszichiátriáról. Eljött a föllépésre, de nem tudott beszélni, Simon Topping szállt be a helyére az A Certain Ratióból. A közönség kiakadt, verekedés lett a vége. Rengeteg embert megdobtak üveggel. Ian mindennek szemtanúja volt, természetesen úgy vélte, ez is az ő hibája. Ismét összeomlott.'

Még négy napot feküdt kórházban. A felesége már tudott mindenről. A kórházban nem maradhatott, így hát nálam lakott két hétig. Ezalatt végig próbáltam beleverni, mekkora marhaságot csinált. Végül megállapodtunk: Ian ki akart szállni, nyitni egy sarki boltot Portsmouthban vagy valahol, el akart tűnni, hogy megírasson egy könyvet. Mi nem ezt akartuk, de megértettük kétségbeejtő helyzetét. Abban maradtunk, hogy egy évig nem lép föl velünk, csak számokat szerzünk.

Viszont akkortájt mindenbe beleegyezett, bármit is mondott neki az ember. A felmerülő problémákra korábban dühödten reagált: akár egy emberszabású forrasztólámpa, mindent kiegészített az útjából. Most pedig azt várta bárki betérőtől, legyen az Istene, mondja meg neki, mit tegyen. Ilyesmit nem lehet tenni egy másik ember életével. Gyűlöltünk tanácsokat adni neki, mert akármit is mondtunk, megtette. A mai napig az a meggyőződése, ha valaki öngyilkos akar lenni, meg fogja csinálni, mondhatnak neki akármit. Ian nem lehetett visszafordítani.'

Április folyamán Deborah Curtis a válással kapcsolatos procedúrákat intézte. Ian Bernard Sumnernél, Tony Wilsonnál, végül pedig a szüleinél lakott. Eljárt a kórházba és a terápiára. A Joy Division normálisan haladt tovább a maga útján – néhány koncertet elhalasztottak, de már javában a következő kislemez, a 'Love Will Tear Us Apart' videójának főlvételeivel

foglalatoskodtak, illetve első amerikai, május 19-én esedékes útjukra készültek.

'Aközött, ahogyan Ian halálát leírták és ahogyan én érzékeltem, oly nagy a távolság, hogy meg sem éri földegesen magam rajta,' mondta Rob Gretton Johnny Rogan *Starmakers and Svengalisében*. 'Nem látszott rajta nagy levertség, semmi célozgatás. Előző héten vettünk vele új ruhákat; igazán boldognak tűnt. Számos baja személyes eredetű volt: tanácsokat adhattunk neki, de nem oldhattuk meg őket. Nem mint menedzser aggódtam érte, hanem mint barát.'

'Aligha hinném, hogy Ian az amerikai túra miatt aggódott,' idézi föl Bernard Sumner. 'Nekem kellett volna különösképp törni magam miatt. Ha abban állapotunk meg, hogy együtt tartjuk a bandát, de nem lépünk föl többet, mi a fenének mentünk volna egy hónap múlva Amerikába turnézni? Nem lett volna rendjén. Az emberek az összes rosszul kijelölt prioritásaikkal szembesítenek, amint beindul a szekered. Nem tudják, mikor hagyjanak békén, vagy magadra. Ebben a szakmában egy álomnál többet kell dédelgetned.'

A banda többi tagja semmilyen jelét nem észlelte annak, mi is fog történni. 'Rosszkedvét nem hozta be közénk,' mondja Peter Hook. 'Pénteken én vittem haza a szüleihez, az autóban nevetgélünk, „Igeen! Hétfőn indulunk Amerikába!” Izgatottan, boldogan kiáltoztunk. Különféle érzelmi hullámok törtek rá a gyógyszerek miatt. Amikor kiszállt, én meg elindultam haza, alig bírtam türtöztetni magam. Annyira izgatott voltam.'

'Péntek este a volt munkatársammal, Paul Dawsonnal voltunk,' emlékszik vissza Bernard Sumner. 'Úgy hívta magát: Amazing Noswad. Tébolyult alak volt: magunkkal vittük, hogy megfigyeljük. Tudom, szörnyen hangzik, de a srác egyszerűen elbűvölt minket. Lannel másnap este készültem találkozni, aztán fölhívott, és azt mondta, meglátogatja Debbie-t. Azt javasolta, találkozzunk vasárnap, menjünk el Blackpoolba vízisíelni. Ez volt az utolsó beszélgetésünk.'

Szombaton Ian Curtis visszatért a Barton utcai családi házba. Amikor Deborah késő este hazaért a munkából, vitatkozni kezdtek a válás miatt. Deborah – Ian határozott kérésére – elment a szüleihez. 'Elegem lett,' idézi föl az eseményeket. 'Keményen dolgoztam, Natalie-nak anyám viselte gondját. Vele maradhattam volna éjszakára, de világosan megmondta, nem akarja, hogy ott legyek. Alig álltam a lábamon. Fölébredtem volna másnap, és megtette volna, amíg alszom. Azt hiszem, eldöntötte, próbálta kiválasztani a pillanatot.'

Ian megnézte Werner Herzog *Stroszek* [Bruno vándorlásai] című filmjét, amelyikben egy Amerikába utazó német zenészre olyan erővel zúdul rá az idegen kultúra, hogy öngyilkosságot követ el. Miután Deborah elment, vasárnap kora hajnalban, tizennyolcadikán Curtis folyamatosan Iggy Pop *The Idiot* című számát hallgatta. Üzenetet írt Deborahnak, majd kiment a konyhába, nyakába tette a ruhafogasról lelógó kötelet, és leugrott. Deborah délben talált rá, amikor már bármiféle újraélesztési kísérlet értelmetlen lett volna.

A hóhér vár, körbenéz
A kötél megfeszül, elpattan
Egyszer mind elpusztulunk álmaidban
Oh bárcsak itt lehetnének most veled.

Peter Hook: 'Az együttesből nekem mondták meg először. Éppen vacsorázni készültem, amikor megszörrent a telefon: „Ez meg ez a hadnagy vagyok, és sajnálattal kell közölnöm, hogy Ian Curtis előző éjszaka öngyilkosságot követett el.” Visszamentem az asztalhoz, és megvacsoráztam. Egy órán át szótlán maradtam. Sokk. Túl nagy eseménynek éreztem ahhoz, hogy meg lehessen vele birkózni. Nem hinném, hogy valaha is bele lehet nyugodni.'

'Nélküle indultam el vízisielni,' tárja föl az eseményeket Bernard Sumner. 'Azután az egyik barátom házában időztem, amikor megszólalt a telefon. Rob volt az. „Meglehetősen rossz hírem van. Ian öngyilkosságot követett el.” „Úgy érted, megpróbált végezni magával?” „Nem, megcsinálta.” És ahogy a cintányérok esetében a Hope and Anchorben, a szoba most is forogni kezdett velem. Letettem a kagylót, és hideg vízzel megmostam az arcom. Majd visszamentem a telefonhoz, és férfiasan viseltem a hírt.

Tönkrement a kapcsolata, s ezt a folyamatot még jobban fölerősítették benne az epilepsziája elfojtására szedett barbiturátok. Ez a gyógyszerfajta az egyik pillanatban nevetésre készített, a következő pillanatban viszont már sírsz. Odalett az egészsége, azután a házassága, s ezek hatására érzelmileg is összeomlott. Elég hamar leülepedett bennem az ügy, mert meg tudtam indokolni magamnak, miért tette. Mostanra már elfogadom az ilyesmit: ha megtörténik, akkor megtörténik. Azt azonban nem igazán hiszem, hogy ennyivel vége.'

'Eleinte mindent megtettem azért, hogy agyam legtávolabbi sarkába toljam az ügy részleteit,' meséli Deborah Curtis. 'Kidobtam mindent, emlékeket, amiket bárcsak megtartottam volna: azt hittem, ez majd segít. Hogyan lehet az ember mérges egy halottra? Nincsenek ott, nem rázhatod föl őket. Teljesen tehetetlen vagy: szörnyű. Dühös voltam rá, mert az övé volt az utolsó szó. A halálát az „Oh, családi problémái voltak” szintjén magyarázó cikkek rendkívül zavartak. Nem ezért lett öngyilkos. Azért voltak családi problémái, mert meg akarta magát ölni.

Véleményem szerint Ian olyan forgatókönyvekre talált rá, amelyek utóbb valóra váltak. Annick bárki lehetett volna: Ian igazolást keresett arra, amit tesz. Valami ilyesmiről beszélt, amikor találkoztunk, de ahogy idősebbek lettünk, s fogyott az időnk, egyre inkább az az érzés kerített hatalmába, hogy megfélemedezett róla. De nem beszélt róla: amikor egyszer megpróbáltam erre terelni a szót, fogta magát, és kisétált a házból. Azt hiszem, élvezte, a boldogtalan lehet, ha fetrenghetett benne. Gyermekként rengeteg nyomorult embert láttunk magunk körül; valahogy mégis kinőttek a nyomorúságukból. Abban hittem, hogy lannel is ez fog történni.'

'Elég hamar tisztáztuk, hogy folytatni akarjuk,' vallja Peter Hook. 'Már a vasárnap esti első találkánkon megegyeztünk ebben. Nem bőgni jöttünk össze. A temetésen sem ejtetünk könnyeket. Eleinte haragot éreztünk. Teljesen letaglózott bennünket az ügy: nemcsak a barátunkat veszítettük el, hanem az együttest is. Lényegében az életünket. Nem olyan ember, akit valaha is el fogok felejteni. Az otthoni stúdiómban zeneszerzés közben mindig az ő két, jókora képe között ülök. Mindig ott van velem, ott is lesz.'

'A New Order első albumát, a *Movement*-et rettenetes volt elkészíteni,' emlékezik vissza Stephen Morris. 'Azt mondtuk, folytatni kell, de meg kellett küzdenünk érte. Sokáig bele sem tudtam hallgatni a *Movement*-be: nagyon nyögvenyelősen hoztuk össze, mert Martin sokkal nehezebben viselte Ian halálát, mint mi. Kegyetlenül meggyötörte. Aligha hinném,

hogy fölismeri a napját az ember, amikor túlteszi magát egy ilyen horderejű haláleseten: a Republic fölvételeinek megkezdése előtt éppen lannel álmodtam, arról beszélt, hogy ne legyünk kegyetlenek, s azt gondoltam, ez igazán különös.'

'Ian sokkal komolyabban vette a dolgokat,' meséli Tony Wilson. 'Nem csak mint üzletre, mint végigjátszandó játékra tekintett az egészre. Meglehetősen bizarr módon számos haláleset követte az övét: az amerikai ügynökük, Ruth Polski, Dave Rowbotham az első Durutti Columnból, a Closer borítójának tervezője, Bernard Pierre Wolff. Ian családján kívül Martin Hannettet viselte meg legjobban az eset, aki kivételes ember és inspiratív producer is volt. Amikor meghalt, rettentően kikészültem.'

'Hirtelen elvesztettük a szemünket,' mondja Bernard Sumner. 'Megvolt minden egyebünk, de nem láttuk, merre haladunk. Ian halála után nagyon letörtem, boldogtalan voltam, kiábrándult. Úgy éreztem, nincs jövőm. Lou Reedet, Street Hassle-t hallgattam, igazi lehangelő zenéket. Füvezni kezdtem, és rádöbbsentem, hogy az elektronikus zene nagyszerűen szól. Mark Reeder, egy berlini barátom küldött pár lemezt, mint például Giorgio Moroder „E=MC²”-e, Donna Summer, korai olasz diszkó. Új minőséget fedeztem föl a zenében, aminek célja a fölélénkítés. Hirtelen meglett az új irány.'

A Joy Division esetében azt éreztem, hogy – noha be akartunk futni – soha nem érdekelt bennünket annak esetleges pénzügyi sikere. Csak létre akartunk hozni valamit, ami csodálatosan szól, miközben fölkorbácsolja érzelmeinket. Nem foglalkoztatott bennünket a karrier meg a többi. Sosem terveztük meg előre a napjainkat. Nem hinném, hogy utólag bánnunk kellene bármit is, ami elronthatott bennünket, mivel tisztességesek voltak az indítékaink.'

Domokos Tamás fordítása

fosszília

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

III. évfolyam 1-4. szám

Szerkesztik

BORDÁS SÁNDOR, DOMOKOS TAMÁS,
ORCSIK ROLAND, VARGA PÉTER

Konzultánsok

ODORICS FERENC, ÖTVÖS PÉTER, SZILASI LÁSZLÓ

Lapterv

TÓTH PÉTER

E számunkat

ZORAN GAŠI

munkáival illusztráltuk

Megjelenik negyedévente

Kiadja a

Messzelató

Felelős kiadó: Jancsák Csaba

Szerkesztőség címe: 6725 Szeged Boldogasszony sgt. 6.

Telefon/Fax: (62) 544-759

Drótposta: fossilia@freemail.hu

www.FOSSILIA.HU

Támogatók:

Tamás Zoltán

Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Bizottsága

Szegedért Alapítvány

Prudentia Alapítvány

SZTE EHÖK kulturális bizottsága

Főiskolások A Szegedi Universitasban Alapítvány

Doktoranduszok Országos Szövetsége

Nyomda: E-Press Nyomda Kft.

A folyóirat kapható

BUDAPESTEN: Írók Boltja;

DEBRECENBEN: Sziget Könyvesbolt;

SZEGEDEN: Sík Sándor Könyvesbolt,

és megrendelhető a szerkesztőség címén

ISSN 1586-0116